

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ КООРДИНАЦІЙНЕ БЮРО ЮНЕСКО
«ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ УКРАЇНИ»
ЄВРОПЕЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ НАУК ПРО БЕЗПЕКУ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА НАН УКРАЇНИ ім. В.Д. КОРЕЦЬКОГО
ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ НАН УКРАЇНИ ім. Г.С. СКОВОРОДИ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної наукової Інтернет-конференції
«Гуманітарна складова вищої освіти: досвід і проблеми»

29 травня 2018 року
Національний університет харчових технологій,
м. Київ, Україна
Кафедра гуманітарних дисциплін НУХТ

УДК 378:7/9

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету харчових технологій, протокол № 10 від 26 квітня 2018 р.

Гуманітарна складова вищої освіти: досвід і проблеми: Матеріали Міжнародної наукової Інтернет-конференції, Київ, 29 травня 2018 р.: Тези доповідей. — К.: НУХТ, 2018. — 216 с.

У збірник увійшли тези доповідей учасників Міжнародної наукової Інтернет-конференції «Гуманітарна складова вищої освіти: досвід і проблеми», в яких розглянуто актуальні питання викладання та вивчення гуманітарних дисциплін у технічних і технологічних ВНЗ, роль цих дисциплін у формуванні світогляду сучасного студентства, а також гуманітарні та виховні аспекти у викладанні загальнонаукових, технічних та технологічних дисциплін.

Розраховано на науковців, викладачів, аспірантів і студентів усіх спеціальностей вищих навчальних закладів, яких цікавлять питання, пов'язані з викладанням і вивченням гуманітарних дисциплін у ВНЗ.

Відповідальний за випуск д-р. істор. наук, професор Н.М. Левицька.

Матеріали конференції надруковано в авторській редакції.

Рекомендовано Вченою радою НУХТ
Протокол № 10 від 26.04.2018 року

ISBN 978-966-612-210-3

УДК 378:7/9

© НУХТ, 2018

Організаційний комітет:

Голова – *Українець А.І.*, доктор технічних наук, професор, ректор, Національного університету харчових технологій.

Заступник голови – *Шевченко О.Ю.*, доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного університету харчових технологій.

Заступник голови – *Левицька Н.М.*, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій.

Заступник голови з технічних питань – *Акутіна Н.В.*

Члени оргкомітету:

Андрос Є.І., кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник, виконувач обов'язків Відділу філософської антропології Інституту філософії НАН України ім. Г.С. Сковороди.

Болтівець С.І., доктор психологічних наук, професор, завідувач Відділу розвитку молодіжної політики Державного інституту сімейної та молодіжної політики України, Голова Всеукраїнського координаційного бюро ЮНЕСКО «Освіта дорослих України».

Зав'ялов В.Л., доктор технічних наук, професор, професор кафедри процесів і апаратів харчових виробництв, заступник директора Навчально-наукового інституту харчових технологій з науково-педагогічної роботи та міжнародного співробітництва.

Кітов М.Г., доктор філософських наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій.

Кожневські Л.Ф., доктор хабілітований, професор, професор Краківського педагогічного університету, Президент Європейської асоціації наук з безпеки.

Кресіна І.О., доктор політичних наук, професор, зав. відділом політології Інституту держави і права НАН України ім. В.Д. Корецького.

Науменко Н.В., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін н Національного університету харчових технологій.

Пилипенко О.Є., доктор історичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій.

Серьогін О.О., доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної механіки та ресурсощадних технологій.

Шульга М.О., доктор філософських наук, професор, заступник директора з наукової роботи інституту соціології НАН України.

Відповідальний секретар – *Буравченкова С.Б.*, кандидат історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій.

Технічний секретар – *Логвиненко Н.В.*

**Секція 1. Методологічні аспекти гуманітаристики у
вищій школі**

ГУМАНІТАРИСТИКА – ПРОСТІР ВИРІШАЛЬНОЇ БОРОТЬБИ

Ірина Фаріон

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

Класичною є теза: навчання без виховання – це меч у руках божевільного. Гуманітарні дисципліни – це закладання основ світогляду і його цілісне формування задля власної реалізації в межах роду-нації і дому-держави. Це високоточний інструмент у самопізнанні і в осягненні народу-культури, серед яких подаровано життя. Це виховання національно свідомої і сильної особистості. Багатостолітня колонізація українців призвела до безпрецедентних мутацій у їхній свідомості та підсвідомості, і то передусім через чужий сенс гуманітаристики: мови, літератури, історії, філософії, культури та ін. Вкрай необхідна розколонізація гуманітарного простору України, що не просто отруєний імперським дискурсом, але наповнений його тяжкими наслідками: самовідчуженням і самоприниженням, що відомі як комплекс малоросійства (пораженство, меншовартість, чи провінціалізм, «кочубеївщина» (зрада), безпам'ятство і мовне відступництво). *«Не визволимося політично, поки не визволимося духово»*, – це сказано майже 100 років тому в часи наших національно-визвольних змагань [1, с. 283]

Наголошу на трьох основних китах нашої гуманітаристики **як свободи чи рабства**: історія, мова, література.

1. Деколонізація історичної свідомості (за Є. Маланюком – це *«зник історичної пам'яті»*) [3, с. 21]. Це першорядне завдання науковців та політиків водночас: науковців через суспільно-історичні дослідження, політиків та юристів – через написання та ухвалення відповідних законів. Як цього досягнути: а) оцінка історичних фактів з власної національно-державницької позиції, а не крізь чужі імперські окуляри (*«рабська залежність від чужих ідеологій, та сама нездатність подивитися на речі не через чужі шкла...»*) [2, с. 33], міти, стереотипи чи власну недорослість і неготовність бути самостійним, що слушно і вбивчо названо *«національним гермафродитизмом»* [2, с. 14]; б) максимальна відкритість архівів без огляду на їхню давність / недавність, позаяк історична правда і відповідальність поколінь понад часоплином; в) кардинальна і послідовна зміна освітньої історичної парадигми, що блискуче започаткована і напрацьована за наше, попри все, знаменне двадцятиліття, проте системно НЕ запроваджена як єдина програма з історії України по всій державі.

Натомість що маємо в чиновницько-освітньому просторі? Саме після історичного Майдану 2013–2014 років із розпорядження післямайданівського міністра освіти С. Квіта історія України стає необов'язковим предметом (відповідно до наказу N1392 від 25.11.2014 року з такою промовистою назвою *«Про визнання таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти і науки України від 09.07.2009 N642»*, у якому йшлося про обов'язковість викладання у негуманітарних вишах української мови, історії України, культури). Для цього навіть вигадано безглузде обґрунтування: новоухвалений Верховною Радою VII скликання Закон *«Про вищу освіту»* від 01.07.2014 N1556-VII, в якому начебто **не прописано нормативних гуманітарних дисциплін**. Нагадаю, що як депутат Верховної Ради VII скликання і голова підкомітету з вищої освіти, я намагалася завести в закон обов'язковість гуманітарного складника у всіх вишах: історії України, української мови, етнографії. Комітет проголосував проти. Правку (пропозицію) навіть не було внесено до законопроекту.

Наступним кроком у нейтралізації історичної свідомості, що несподівано спалахнула на Майдані 2014 року і щоб знову, не дай Боже, не зайнялася, – стала ідея злиття у старшій середній школі курсу історії України зі всесвітньою історією. Відповідно до Рішення Колегії МОН від 22 липня 2017 року (протокол № 5/3-2), загальноосвітнім навчальним закладам у 10-11 класах дозволено (за бажанням) у 2017-2018 навчальному році викладати інтегрований

курс «Історія України в контексті всесвітньої історії» [5]. Забрано предмет історія України у 5 класі і замінено загальним вступ до історії.

2. **Деколонізація мовної свідомости, позаяк мова – це батьківщина і влада.** Засадничими тезами в оживленні мовної свідомости мають стати аксіоми: а) єдина українська мова задля єдиної, соборної і незалежної держави; б) для мов-окупанток (російської, польської, угорської, румунської) на наших теренах місце лише в суботніх або недільних школах (нагадаю, що відповідно до останніх соціологічних опитувань, в Україні проживає 92% українців, 5,5% – як найчисленнішої окупаційної групи – росіян і лише 2,5% нацменшин) [6]; в) питання державного статусу української мови не доводять, а неспинно втілюють у життя, долаючи уневажнення мови через жорсткі закони, навчальні програми та максимальну фінансову підтримку.

Натомість що маємо? Ухвалення закону «Про освіту» (2017 р.) зі скандальною 7 мовною статтею, що надає максимальні права для *навчання* (а не *вивчення*) мовами нацменшин і створює у системі освіти на державні кошти сепаратистські вогнища по всій країні: від Закарпаття через угорську мову, на Галичині через польську мову, на Буковині через румунську мову і по всій Україні через російську – мову московсько-української війни, що триває вже четвертий рік і забрала життя 11 тисяч українців. Попри позитивне скасування 28 лютого 2018 року у Конституційному Суді абсолютно промосковського мовного закону «Про засади державної мовної політики» (2012 р.), є велика загроза ухвалення адекватного заміника цього закону – провладного законопроекту «**Про забезпечення функціонування української мови як державної**» 5670д з промовистою статтею 1, пунктом 2, що взяті зі статті 6 горезвісного закону Ківалова–Колесніченка: «*Статус української мови як єдиної державної мови не може бути підставою для заперечення мовних прав і потреб осіб, що належать до національних меншин*» (себто повне утвердження мов національних меншин у супротиві до державної мови, що для окомиллювання названа у статті «єдиною державною мовою»). Проте антиукраїнськомовність цього закону цією засадничою статтею не обмежена: у понад 20-х статтях із 59-х допустимо поряд із державною вживати «інші мови», а у 5-х статтях прописано використовувати «мови національних меншин». Понад то, в освітній 17 статті, що відкриває дорогу для навчання мовами нацменшин по всій освітній вертикалі, виписано постійне покликання на закони «Про національні меншини в Україні», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту» замість того, щоб творити україноцентричний закон і тоді до цього новоствореного закону достосовувати інші. **Себто цей закон не писаний для української мови, а для нейтралізації державної мови через підвищення статусу мов нацменшин.** Понад то, законопроект 5670д заводить у наш простір соціолінгвальний термін гібридного змісту «*мова прийнятна для сторін*» із поширенням цієї гібридності на органи правопорядку (ст.13, п.2), обслуговування споживачів (ст. 26, п.2), медицину (ст. 29, п.2), транспорт (ст. 32, п.3). Цікаво, як цей припис можна здійснити? Чи є щось подібне в Німеччині, в Польщі, Англії, Чехії та ін.?

3. «**Літературне невільництво**» – **символ колонізованої свідомости:** «*Наша література є хвора. Нас довго годували своїми зіллями різні, часом великі, але все ж провінціяльні знахарі з Москви та Ленінграду і, замість вилікувати, викривили нашу психіку. Російське письменство з його культом безволя і хаосу не дає в нас стверднути старому варязькому первневі, довкола якого скристалізувалася б сильна й відпорна на всякі чужі впливи душа нації*» [1, с. 282–283]. І то більше: в часи колонізації відбулася повна переорієнтація українців на російську літературну класику, яку від 1991 року у школах викладають під кодовою назвою *зарубіжна література*. Література – це моделі життя і естетичний кодекс нації. Чужий естетичний кодекс – це гірше, ніж чужа Конституція, бо він зі сфери королеви людського буття – почуттів, що не просто є загальнолюдським емоційним виявом, а вписані «*в культурну спільноту нації*» [1, с. 266]. Про згубність московської

літератури для українців показово висловився росіянин за національністю, але українець за культурою Микола Фітільов (Хвильовий): «*Велика російська література є перш за все (здається, так її характеризує і Брандес), література песимістична, певніше пасивно-песимістична.*[ ]. *Російський пасивний песимізм виховував кадри «лішніх людей», попросту кажучи, паразитів, «мечтателів», людей без «определьонних занять», нитиків, сіреньких людей...»* [4, с. 601].

Проте Міносвіти не зупиняється у своїй війні з національно зорієнтованою літературою: 2017 року політичні чиновники виступили з ідеєю злиття зарубіжної літератури з українською, чого, на щастя, через протести педагогічної спільноти не сталося (те, що зарубіжна фактично підмінена російською – очевидно). Натомість із української літератури поступово, але системно вилучено вивчення знаменитих класичних творів про Голодомор Уласа Самчука «Марія», Василя Барки «Жовтий князь»; драматичну поему Лесі Українки про дикий московсько-азійський побут та малоросійське пристосуванство «Бояриня»; соціально-психологічний та інтелектуальний роман Івана Франка «Перехресні стежки»; знаковий вірш Тараса Шевченка «Мені однаково...», творчість Василя Стефаника, Марка Вовчка; сучасна патріотична поезія подана через непоказові твори М. Вороного, М. Рильського, М. Зерова, Є. Маланюка та ін. З оглядової літератури щез перший епічний знаменитий антисталінський та антирадянський твір Івана Багряного «Сад Гетсиманський». Як підсумок (зокрема через ЗНО) українських класиків і символів України – Лесю Українку зредуковано лише до двох творів («*Contra spem spero*», «Лісова пісня»), Івана Франка – до трьох («Гімн», «Мойсей», «Чого являється мені у сні?»), Т. Шевченка – до шістьох («Катерина», «Гайдамаки». «Сон», 1844, «І мертвим, і живим...», «Заповіт»). Хіба це не спланована і системна хода проти творення свідомої української нації в часи лібералізму та космополітизму, якими ми вже вдосталь наситились через кров'ю насаджувані тоталітаризм та інтернаціоналізм?

Художня література як синтезований вияв нашої культури – найпоказовіший спосіб маніфестації своєї національної самобутності в світі. Про це свідчить виняткова поважність Нобелівської премії у цій царині. Постає запитання: чому цей надважливий націєцентричний і світоглядний предмет читають переважно лише на філологічно зорієнтованих факультетах? Література – це в останню чергу філологія. Передусім – **це доля народу в художніх образах та історичних і сучасних сюжетах.**

Отже, історична та мовно-літературна свідомість – це фундамент гуманітарного світогляду, що закладається з початкової освіти і має вирішальний вплив на подальше світоглядове формування людини – носія національно-культурних чи нігілістично-споживацьких цінностей. Сучасна система освіти України через зазначені дисципліни системно і цілеспрямовано працює на знищення та розмивання національного стрижня світогляду і формує космополітичну, прагматичну і безлику істоту поза власним народом та Батьківщиною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донцов Дмитро. Росія чи Європа? Літературна есеїстка / Дмитро Донцов. – Дрогобич : Відродження, 2010. – С. 265–283.
2. Донцов Дмитро. Модерне москвофільство / Дмитро Донцов. – К. : Вид-во ПАТ «Українська прес-група», 2014.
3. Маланюк Євген. Малоросійство. Нариси з історії нашої культури / Євген Маланюк. – К. : Вид-во ПАТ «Українська прес-група», 2013.
4. Хвильовий Микола. Україна чи Малоросія? / Хвильовий Микола. Твори у двох томах. – Т. 2. – К. : Дніпро, 1991. – С. 576–621.

5. Про типові навчальні плани для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. – Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/56622/. (10.04.2018).

6. В Україні збільшилася кількість громадян, які вважають себе етнічними українцями - опитування: – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/2206159-v-ukrajini-zbilshilasya-kilkist-gromadyan-yaki-vvajayut-sebe-etnichnimi-ukrajintsyami-opituvannya.html> (10.04.2018).

ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Денніс РЕЛОДЖО (Dennis RELOJO)

*Всесвітній психологічний журнал «Психрег», м. Лондон
Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії*

Редакція і я пишаємось тим, що вперше представляємо міркування нашого колективу й авторів журналу Psychreg Journal of Psychology (PJP) під егідою Psychreg – онлайн-ресурсу з психології, психічного здоров'я та благополуччя – в країні, яка потерпає від військового нападу передбачувано агресивної ядерної держави і в умовах незліченно несприятливих внутрішніх проблем вбачає їх розв'язання в людині, визначаючи темою міжнародної конференції «Гуманітарну складову вищої освіти». Ми, як і українці, також змушені були винайти PJP через відчутний брак наукових гуманітарних видань із відкритим доступом, вільним для публікації і присвяченим винятково вивченню людської поведінки та її суміжних царин. Ми представляємо міждисциплінарний журнал, оскільки PJP публікує емпіричний та теоретичний доробок у будь-якій галузі психології, що є основою будь-якого гуманітарного знання.

У нашому журналі ми досліджуємо низку психологічних питань гуманітаристики, і ми сподіваємось, що в університетах це буде сприйнято інтелектуально провокаційно та інформативно.

Торкаючись питання про те, що гуманітарне знання університетів не виховує, бо це роблять батьки, Хайкель Ліма та її колеги намагалися ініціювати новітнє розроблення особистої та батьківської шкали виховання (PaPPS) для вивчення механізмів передачі між поколіннями батьківського виховання. Їх новаторська робота з вивчення стилю виховання особистості в Азії з'ясувала, що батьківське задоволення та роки виховання дітей, схоже, не є посередниками передачі досвіду між поколіннями. Можливо, існують значні культурні відмінності між азійською та західною культурами, які потребують подальшого вивчення.

Універсальна гуманітарна освіченість, яку найкращим чином мають здійснювати університети, оцінюється Аною Пінто-Коельо як взаємозв'язок між потребою та використанням служб психічного здоров'я в Португалії. В її матеріалі розглядаються складні питання, що виникають при наданні послуг у сфері охорони психічного здоров'я в цій країні, а також чинники, які потенційно можуть стати причиною виникнення проблем у сфері психічного здоров'я. До них належать три дискретних прогностичних чинники: (1) соціодемографічний; (2) міжкультурний контакт; і (3) психосоціальна адаптація. Як з'ясовано попередніми дослідженнями, це пов'язано зі станом психічного здоров'я молоді, значна частина якої є студентами університетів. Вправління професіоналів в опануванні спільною моделлю догляду теоретично не пов'язане з послідовним покращенням визнання та керівництва службами психічного здоров'я в Португалії. Система психічного здоров'я, що ґрунтується на концепції відновлення, включає в себе послуги системи підтримки громади, організованої навколо опису впливу важких психічних захворювань і моделі їх реабілітації. Нарешті у формі інтерв'ю Брюс Коен з Університету Окленду пропонує всебічну марксистську критику в бізнесі на психічному здоров'ї, демонструючи, що прерогативи неоліберального капіталізму дозволили дискурсу психічних захворювань вийти за рамки, прийнятні для продуктивних самоврядних громадян, включаючи психіатричні установи,

місця проживання, школи, робочі місця та безліч раніше недоторканих сфер громадського та приватного життя.

Психічні розлади значно впливають на глобальний тягар захворювання, оскільки чотири із десяти захворювань із найбільшим навантаженням – психіатричні. Крім того, близько чверті населення розвиває один або більше психічних та поведінкових розладів протягом усього життя. Уніполярна депресія коливається як провідний психічний розлад по відношенню до інвалідності з поправками життя років. Основні психічні розлади, такі як шизофренія та депресія, зустрічаються у всіх культурах та призводять до значної інвалідності. Вартість психічних розладів у всьому світі вимагає все більшого визнання.

Можна раціональним способом мислення очікувати, що ожиріння, діабет або куріння призведе до зниження фізичного здоров'я та скорочення життя, але для психічних захворювань молоді й зрілих людей такий безпосередній взаємозв'язок зовсім не очевидний. Яким чином відмінності в психологічному стані можуть зробити подібний вплив і погіршувати фізичне тіло? І все ж незліченні гуманітарні дослідження доводять, що це дійсно існує.

Протягом останніх 30-40 років загальна очікувана тривалість життя в усьому світі зростає – від 61 року в 1980 році до близько 71 у 2015 році (Wang et al., 2015). Однак підгрупа населення з розладом психічного здоров'я не одержала такого щедрого зростання (Lawrence et al., 2013); і середня людина з психічними захворюваннями може розраховувати на 10-25 років нижче, ніж решта населення (World Health Organization, n.d., Lawrence et al., 2013). Однією з причин є більша схильність до самогубства серед цього населення і протягом тривалого часу основна увага приділялася стратегіям профілактики самогубств. Але понад 80% ранніх смертних випадків у людей з психічними захворюваннями є фактично прямим результатом спільних загальноосвітніх захворювань (Lawrence et al., 2013). Зрозуміло, що існуюча система догляду не працює у людей з психічними захворюваннями і потрібно буде враховувати нові рішення, одним із найважливіших із яких є збільшення частки кваліфікованих спеціалістів із вищою освітою, які мають універсальну гуманітарну підготовленість до розв'язання непередбачуваних наперед людських, мікросоціальних і загальносуспільних проблем.

Так, наприклад, погана якість харчування є загальним спостереженням у людей із психічними захворюваннями. Наприклад, люди з шизофренією, як відомо, мають дієти, як правило, більш високим у жирних та рафінованих цукрі, тоді як у клітинах, фруктах та овочах менше (De Hert et al., 2011). Поглиблюючи це далі, люди з психічними захворюваннями, швидше за все, призводять до осілого життя, що частково може бути пов'язане з соціальною ізоляцією, що є бар'єром для участі громади. Існує всепоглинальна культура, яка хоче бачити чинники способу життя як нерозумні або безвідповідальні вибори, проте часто можливості для людей з психічними захворюваннями жити здоровішими людьми обмежені. Для багатьох людей з психічними захворюваннями в усьому світі вибір вибору способу життя обмежений стигматизацією та порушеннями прав людини. Стигматизація належить до трьох основних форм: (i) стигма на рівні громад; (ii) цілеспрямована дискримінація з боку приватних чи правлячих інституцій; і (iii) дискримінація як ненавмисні наслідки практики чи політики (Corrigan et al., 2004). Стигма на рівні громадськості часто виникає тоді, коли люди не розуміють причини психічного захворювання та як її можна лікувати. Хоча це, можливо, продукт невинної наївності, може призвести до жаклих зловживань правами людини та зменшення можливостей для людей із психічними захворюваннями вести здоровий спосіб життя, наприклад, сільські сім'ї на Філіппінах блокують своїх родичів у клітках. Цілеспрямована дискримінація з боку установ може мати аналогічні гнітючі результати, наприклад, через зменшення доступу до зайнятості в таких країнах, як Гана та Беліз, що приводять людей до межі бідності (Drew et al., 2011). Випадкова дискримінація виникає у всіх країнах і, як правило, впливає з тих, хто розробляє

політику, не враховуючи потреби людей із психічними захворюваннями при впровадженні нових систем. Це може бути, наприклад, нездатність надати підтримку людям із психічними захворюваннями, які зацікавлені в приєднанні до спортивного клубу чи програми з припинення курсу.

На відміну від таких проблем, ряд багатих країн, де немає безкоштовного медичного обслуговування, також страждає від дискримінації за доступом до медичних послуг. Наприклад, у США, наприклад, громадяни повинні платити за пакет медичного страхування, щоб скористатися системою охорони здоров'я, але люди з проблемами психічного здоров'я входять до числа населення, для якого найменш імовірно, що план медичного страхування існує. Вони також набагато частіше, ніж люди в загальному населенні, які мають відносно низький економічний стан або бездомні. Проте навіть у країнах, де є безкоштовна медична допомога, існують неявні бар'єри для охорони здоров'я, а саме: страх перед стигматизацією чи судженнями, недовіра до працівників охорони здоров'я та небажання досліджувати симптоми.

Можливою основною причиною цих штучних бар'єрів є явище, відоме як діагностичне затьмарення. Незалежно від схильності, навмисного стигматизації або розриву в навчанні, фізичні проблеми зі здоров'ям людей із психічними захворюваннями менш імовірно, що їх буде діагностовано правильно медичні працівники. Цілком можливо, що цей вплив може завершитися відсутністю знань у поєднанні з прихованим упередженням. Люди з проблемами психічного здоров'я можуть не мати однакового діапазону клінічних симптомів або зробити самооцінки несумісними з випадками діагностики підручників, можливо, як наслідок змінених станів досвіду, таких як зменшення порогу болю або когнітивні дефіцити (De Hert et al. 2011). Очевидно, найважливішим кроком, який потрібно буде вжити для підвищення рівня фізичного здоров'я людей із психічними захворюваннями, є підвищення рівня обізнаності фахівців, яких готують університети не тільки у галузі охорони здоров'я, але у важливих сферах для всього населення. Технологія також перейшла до того місця, де можна проаналізувати геноми пацієнтів для факторів ризику, пов'язаних із фізичними захворюваннями. Доступ до цієї технології, швидше за все, доступний лише країнам із високим рівнем доходу, і навіть тоді вони будуть дорогими; однак, він пропонує тонше фільтрування зерна для пацієнтів, найбільш ризикованих для розвитку фізичних проблем зі здоров'ям, які можуть потім мати більше ресурсів для моніторингу та втручання. Хоча геномічні тести, безсумнівно, призведуть до більш точних результатів, корисним дорученням для використання в країнах з низьким рівнем доходу та низькобюджетних послугах в інших країнах є запит пацієнтів про їхні сімейні проблеми з фізичним здоров'ям, таких як діабет, серцево-судинні захворювання та рак. Оцінивши профілі ризику, можна визначити пріоритети майбутнього моніторингу та надання послуг та більш ефективно запобігати або лікувати фізичні проблеми зі здоров'ям на ранніх стадіях.

Настанови з навчання та навчання можуть бути структуровані для передачі повідомлення надії та відновлення, а не на фокус на людину, яка обслуговується в негативних умовах, як воююча, стійка, не мотивована або незацікавлена. Тренажери повинні ретельно будувати «реальний» досвід, а не «рольові ігри». Вправлене заняття має стажер на «клієнтському» місці, описуючи його або її власну життєву ситуацію, особисті цінності, сильні сторони, цілі та виклики. Навпаки, у ролевих іграх учень прикидається «реальним клієнтом», який часто репрезентується як стійкий, невмотивований та складний. Навпаки, в добре розроблених реальних ситуаціях, стажувач виявляє, що багато «проблем» або «проблем», які зазнали люди, служили паралельно тому, що вони самі зазнали. Завдяки практиці реального стажування, стажисти починають бачити ці труднощі та проблеми, як загальні проблеми людської природи, створюючи співчуття до людей, яких вони служать. Реальна гра може запропонувати трансформаційний досвід навчання (Nemes, 2015) – досвід,

який створює зрив, наприклад, стикається з протиріччям у тому, що сдухач «знає», щоб бути правдивим.

Більше тренінгів щодо показників психічного здоров'я у лікарняних закладах та наявності схеми психологічної підтримки, залучення, навчання пацієнтів та членів сім'ї, ретельне спостереження та відстеження дотримання та клінічних результатів показують, що багато необхідних навичок і завдань допомоги можуть бути дізнався і доставляв цілий ряд неспеціалізованих медичних працівників з належною підготовкою та наглядом. Особливі навички, такі як виявлення випадків захворювання, підтримка дотримання режиму лікування та мотиваційного тренінгу, стеження за стеженням, навчання пацієнтів та підтримка самопомоги, виявляються досить критичними для забезпечення ефективної допомоги. Ці «завдання з догляду за турботою» або робочі пакети можуть бути ефективно покладені на неспеціалізованих медичних працівників, які мають хороші можливості для залучення їх до спільноти, розширення доступу до первинної медичної допомоги. Кілька недавніх мета-аналізів дійшли висновку, що Collaborative Care (CC), найкраща оцінка моделі для лікування загальних психічних розладів, таких як депресія або тривога в умовах первинної медичної допомоги, постійно ефективніша, ніж звичайна допомога. У Великобританії, Канаді, США і Нідерландів існує зростаюча база даних, що свідчить про її застосування в первинній медичній допомозі в LAMIC.

Зміни харчового складу можуть мати суттєві ефекти. Втрата ваги має багато переваг із здоров'ям, які мають особливе значення для (важких психічних захворювань) пацієнтів із СМІ, включаючи зниження ризику цукрового діабету та серцево-судинних захворювань, зниження тригліцеридів у сироватці крові та концентрації ЛПНП-холестерину, збільшення концентрації ЛПВП-холестерину, й зниження концентрації глюкози в крові та гемоглобіну А1с у пацієнтів з ДМ типу 2. Проте втручання, що стосуються харчування, регулювання ваги та фізичної активності, не стали звичайною частиною допомоги, що полягає в залученні особи до навчальних та психосоціальних програм, що займаються питаннями здоров'я та благополуччя, які можуть зменшити супутні захворювання в цій популяції. Програми, такі як програма «Здоровий спосіб життя», стратегія «Малі зміни» та програма «Рішення для оздоровчих заходів» виявилися ефективними.

Інший аспект, який слід враховувати, оскільки це вже цифровий вік, – це вплив блогів на психічне здоров'я, тобто психологія блогів (Relojo, 2017). Загально визнано, що блог почався в 1994 році, при цьому Links.net вважався першим блогом. З тих пір з'явилися блоги з різних тем і дисциплін. Безумовно, блоги є функціональним інструментом для пропаганди психології та сприяють розвитку психічного здоров'я. Блоги психології та психічного здоров'я пропонують велику кількість інформації, проникливості та цікавого вмісту для своєї аудиторії. Діапазон, безпосередність і різноманітність голосів блогерів є надзвичайно важливими; читачі часто звертаються до блогів за їх швидкість і близькість. З огляду на це, в даному документі окреслено, як блоги можуть служити перетворюючою середовищем для просування дисципліни психології та суміжних областей. Він також містить короткий огляд психологічних блогів та містить огляд популярних блогів у цій дисципліні. Нова сфера може потенційно реалізуватися в дисципліні, і це може бути відоме як «психологія блогів»: підгалузь дисципліни, яка намагається застосовувати психологічні принципи та дослідження, включаючи дослідження партнерства (Relojo, 2015) з метою оптимізації переваг що читачі можуть одержувати від споживання блогів. Потенційні теорії психології блогів можуть включати в себе сприйняття, пізнання та гуманістичні компоненти читачів стосовно їхнього досвіду

Ще раз вітаємо вас і запрошуємо стати центральною частиною наших майбутніх обговорень.

Будьте частиною нашого спільного зростання.

Без вас ми не зможемо досягти успіху.

ЛІТЕРАТУРА

Wang, H., Naghavi, M., Allen, C., Barber, R.M., Bhutta, Z.A., Carter, A.,... & Coggeshall, M. (2016). Global, regional, and national life expectancy, all-cause mortality, and cause-specific mortality for 249 causes of death, 1980–2015: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2015. *The Lancet*, 388(10053), 1459–1544.

Lawrence, D., Hancock, K. J., & Kisely, S. (2013). The gap in life expectancy from preventable physical illness in psychiatric patients in Western Australia: retrospective analysis of population based registers. *British Medical Journal*, 346, f2539. <https://doi.org/10.1136/bmj.f2539>

De Hert, M., Cohen, D., Bobes, J., Cetkovich-Bakmas, M, Leucht, S., Ndeti, D.M.,... & Gautam, S. (2011). Physical illness in patients with severe mental disorders. II. Barriers to care, monitoring and treatment guidelines, plus recommendations at the system and individual level. *World Psychiatry*, 10(2), 138–151. <https://doi.org/10.1002/j.2051-5545.2011.tb00036.x>

Corrigan, P. W., Markowitz, F. E., & Watson, A. C. (2004). Structural levels of mental illness stigma and discrimination. *Schizophrenia Bulletin*, 30(3), 481–491. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.schbul.a007096>

Drew, N., Funk, M., Tang, S., Lamichhane, J., Chávez, E., Katontoka, S., ... & Saraceno, B. (2011). Human rights violations of people with mental and psychosocial disabilities: an unresolved global crisis. *The Lancet*, 378(9803), 1664–1675. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(11\)61458-x](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(11)61458-x)

Nemec, P. B., Swarbrick, M., & Legere, L. (2015). Prejudice and discrimination from mental health service providers. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 38(2), 203–206. <https://doi.org/10.1037/prj0000148>

Relojo, D. (2017). Blog psychology: Insights, benefits, and research agenda on blogs as a dynamic medium to promote the discipline of psychology and allied fields. *Psychreg Journal of Psychology*, 1(2), 70–75.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКЛАДАННЯ І ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Володимир Карапетян (Vladimir KARAPETYAN)

Вірменський педагогічний університет імені Хачатуря Абовяна, м.Єреван, Вірменія

У сучасній університетській практиці використовуються різні види групових методів навчання (на уроці, на лекціях, семінарських, лабораторних заняттях та ін.). Велика частина навчального матеріалу викладається і засвоюється так, що включає використання різних видів діалогів між викладачем і тими, хто вчиться. Таким чином, групові форми й методи навчання складають конкретну практику вищої школи. У практиці навчання ці методи були завжди. Проте головна трудність полягає у тому, щоб знайти найбільш оптимальні способи і конкретні методики навчальної роботи. При цьому найважливіше завдання полягає в дослідженні основного протиріччя між індивідуальним процесом засвоєння і спільними груповими формами навчальної роботи. Воно ускладнюється протиріччям між реальною практикою групового навчання і уявленнями викладача про індивідуальність учіння як навчальної праці студента. І хоча практична робота викладача здійснюється як навчання груп студентів, сам викладач виходить з уявлень про управління індивідуальною роботою кожного. Подібно до цього кожен студент вважає, що процес засвоєння матеріалу і відповідно форма навчальної роботи індивідуальні. Наявність інших студентів у групі розглядається і викладачами та самими студентами як перешкода, неминуча на сучасному етапі розвитку навчання у вищій школі. Для подолання цього протиріччя в усіх університетах світу триває пошук методів вдосконалення групових форм навчання.

В результаті таких психологічних досліджень були отримані нові експериментальні факти, які свідчать про те, що особливості індивідуального процесу мислення при розв'язанні одних і тих же завдань залежні від основних видів міжособистісної взаємодії (спільно з іншим, для іншого, за допомогою іншого, проти іншого). Наприклад, було відзначено, що запитання в діалозі виконує не меншу роль, ніж підказка; емоційні компоненти виконують перш за все функції міжособистісної регуляції діалогічного мислення; різним типам міжособистісної взаємодії притаманна різна суб'єктивна ефективність для різних типів особистостей.

Процеси спілкування, мислення та навчання є не тільки інформаційними процесами, але й забезпечують породження психічних новоутворень, що не зводяться до засвоєної інформації. До числа таких новоутворень належать, наприклад, особистісні структури і властивості людини. В інших ситуаціях, наприклад, просте включення елемента оцінки (взаємної оцінки) може породжувати такі види мислення та навчання як дискусія, обговорення. Мислення бере участь у процесі навчання не в деякому «чистому» вигляді практичному, вербальному, інтуїтивному і т.п. Воно майже завжди багатомірне, передбачає правильні ходи і відволікання, ствердження та спростування. Лише в умовах багатовимірного діалогу воно виступає у своєму розвиненому вигляді включає і постановку проблеми, і пошук розв'язання, і вираження незгоди, заміну його іншим рішенням, і необхідність доказів вже виявлених рішень.

Для того, щоб забезпечити більшу ефективність мислення, необхідне створення умов, які забезпечують більшу ефективність вирішення завдань групою і спеціальне виховання можливостей здійснення групового мислення кожним учасником спільних завдань. Розглянуті умови мають спеціальне значення для організації групової творчої діяльності та для цілей групового навчання. Як у тому, так і в іншому випадках, необхідно спеціальне навчання кожного учасника і групи в цілому.

Виховання мислення в цьому випадку припускає поряд зі спеціальними умовами, постановкою і розв'язанням творчих завдань вивчення деяких психологічних закономірностей власного мислення, тобто знайомство кожного учасника групи з деякими психологічними знаннями, що дозволяють подолати емпіричні уявлення людини про індивідуальність свого мислення, його обмеження, недоліки свого власного мислення. Відповідні психологічні знання мають бути закріплені системою спеціальних завдань та виконанням цих завдань в умовах роботи відповідної групи.

Для того, щоб розроблені положення змогли якимось чином вплинути на процес групового навчання і виховання можливостей мислення студентів, необхідно навчити викладачів принципам організації групового мислення. Таким чином, основу складає підготовка таких викладачів, які володіють можливостями організації групового мислення, розуміють принципи і знають конкретні форми організації групового мислення студентів у різних видах навчальних занять, на практиці і в науково-дослідній роботі. Отже, спершу вони самі повинні навчитися виконувати групову інтелектуальну роботу, знати її закономірності, особливості, труднощі, шляхи їх подолання та загальні принципи виховання мислення в умовах спільної навчальної та науково-дослідної роботи.

Кожна людина потенційно володіє значними творчими здібностями. Але вона може розвиватися тільки за відповідних умов навчання і виховання. Не слід ототожнювати процес здобуття знань і розвиток творчих можливостей. Люди мають значно більші творчі здібності порівнянні з тими, які вони реально виявляють. Творчі здібності, притаманні людині, визначаються не тільки задатками і не тільки навчанням, але значною мірою залежать від самої людини і його творчих зусиль. У розв'язанні цього останнього завдання особливо велике значення мають ті психологічні чинники, які сприяють або перешкоджають розвитку творчих здібностей. Творчість і розсудливість можуть допомогти одна одній, якщо вони

доповнюють одна одну одного. Час від часу ми повинні начебто чергувати творче та розмірковувальне мислення.

Творча людина повинна зробити для себе правилом не допускати критичних суджень під час вироблення нових ідей. Тільки після створення достатньої кількості ідей потрібно ставити питання про їх прийнятності. На першому етапі потрібно бути холоднокривим до критики. Групові форми мислення будуть ефективними тоді, коли кожен член групи засвоїть і буде застосовувати деякі принципи творчого обговорення. У практичних системах організації групових форм творчого мислення можуть бути сформульовані дещо інші принципи, що реалізуються для цілей управління мисленням і для навчання.

Для цілей управління виділяють дві фази вирішення творчих завдань:

1. Перетворення невідомого у відоме. Це аналітична фаза, в якій учасники намагаються зрозуміти проблему, перетворюючи його в прийнятну для себе форму.

2. Перетворення відомого в невідоме. Ця фаза передбачає переміщення і навіть спотворення звичних поглядів на знайомий світ.

У синектичних методиках виділені чотири способи перетворення відомого в невідоме. Вони складають особисту аналогію (ЛА) – як ідентифікація себе з елементами проблеми, пряму аналогію (ПА) – як пошук аналогічних фактів з області науки, техніки, мистецтва, природи, символічну аналогію (СА) – як віддалену асоціацію, утворену між предметами і явищами, зазвичай не порівнянними, фантастичну аналогію (ФА) – як свідомий самообман.

Отже, кожна з психологічних систем розробляється для розв'язання конкретних практичних завдань. Найдивніше полягає в тому, що, незважаючи на зазначений емпіризм, всі спроби організації групових форм мислення принесли успіх. Можна вказати на декілька причин, що забезпечили ефективність організації групового мислення.

Перша причина, що пояснює досягнення більш високого ефекту, полягає в подоланні психологічного бар'єру обов'язковості «правильного» рішення. Кожна людина в традиційних умовах навчання привчена до того, що тільки правильне рішення оцінюється як завершене. Використовувані в групових обговореннях методики знімає це обмеження.

Другий чинник, що становить спеціальну причину, полягає в тому, що кожна із систем різними способами і за допомогою різних умов прагне забезпечити своєрідне «розкріпачення» творчих можливостей людини (відсутність критики, спеціальне стимулювання за допомогою питань, невимушеність обстановки, ігрова ситуація, пошук незвичайних аналогій, складання розумових карт і т. п.). У цих умовах кожен з учасників починає виявляти більшу ініціативу в постановці і вирішенні нових завдань. Це положення можна вважати одним з основних не тільки в організації, але й у вихованні мислення. Воно передбачає заохочення кожної самостійної спроби в постановці і вирішенні нових завдань, пошуку нових оригінальних способів вирішення, подолання шаблонів і стереотипів, сформованих у попередньому навчанні та вихованні. Дидактика середньої і особливо вищої школи повинна використати ці знайдені на практиці принципи, вони можуть принести значну користь при їх правильній реалізації в практиці навчання.

Нарешті третя причина, яка виступає як самостійний чинник, полягає в тому, що кожна із систем організації творчого мислення (індивідуального чи групового) завжди включає навчання учасників деякій системі психологічних знань про мислення і творчість, про найбільш сприятливі умови його розвитку та прояви, умови успішної роботи в групі.

У результаті навчені досягають більших ефектів порівняно з ненавченими. Такі загальні психологічні умови, що забезпечують загальну практичну ефективність різних способів організації групового мислення в процесі університетського викладання гуманітарних дисциплін, від яких залежить якість засвоєння спеціальних предметів технічного, медичного, військового та будь-якого іншого профілю університету.

БЕЗПЕКОЗНАВСТВО ЄВРОПИ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРИЧНИХ І СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

Лешек Фредерік Коженівські*
Європейська асоціація наук про безпеку, Краків, Польща

*«О року той! Хто тебе бачив в нашім краю!
В народі й досі звешия роком урожаю,
Серед солдатів – війни роком» (...)¹.*

У 2014 р. нарешті, стало зрозуміло, що: *по-перше*, Польща є сусідом і союзником українського народу; *по-друге*, росіяни є хибним «братнім народом» і загрозою для миру в Європі; *по-третє*, суверен України – це український народ, який усвідомлює свою ідентичність і суб'єктність.

Натхнення для роздумів над спільно пережитим досвідом минулого й сьогодення викликає «Тиждень освіти дорослих України», який проводиться щорічно².

Цей ескіз не претендує на будь-які спроби аналізу міжнародних відносин у Європі. Це лише спроба оцінки ситуації, що склалася з точки зору досвіду Європейської асоціації наук про безпеку, членами якої є представники 23 країн Європи, в тому числі українці та росіяни.

Україна потрапила в найгірше місце, між жорнами історії. Там ніколи не було добре, але буде ще гірше. Тисячі українців проливають свою кров і віддають своє життя за незалежність, без гарантії, яке майбутнє очікує Україну.

Перелом ХХ і ХХІ століть є для нашого покоління поляків, українців і багатьох інших народів періодом змін і переоцінок, а також періодом розвитку простору для перевиховання дорослих для іншого життя в європейському суспільстві. У Польщі та Україні прийнялися зовсім інші організаційно-програмні концепції цього процесу, але доповнюючи одна одну вони можуть забезпечити абсолютно новий погляд на свідомість і знання посткомуністичного й постмодерністського суспільства. У той же час нас пов'язують минулий досвід, спільні загрози й надії, які привели спочатку Польщу, а потім Україну до національного й державного відродження.

17 березня 2014 р. Росія визнала Крим³ частиною Російської Федерації, підтверджуючи тим самим факт окупації України. Міжнародна спільнота визнала цей факт порушенням міжнародних угод, які *status quo* кордонів в Європі вважають найважливішим висновком, зробленим з жахливого досвіду Другої світової війни. Але все ж, коли ми дивимося в калейдоскоп подій, ми помічаємо, що це тільки малий епізод у тисячолітній історії воєн між Сходом і Заходом.

У ХІІІ столітті територія сучасної України була під ярмом монголів, а потім під владою Великого князівства Литовського, а також під владою Речі Посполитої⁴.

У результаті запорізьких повстань проти Королівства Польського (серед яких найбільш важливим було повстання під керівництвом Богдана Хмельницького в 1648-1655 роках). Козаки підкорилися царю Росії (Переяславська рада). У 1686 р. Річ Посполита

---

* др наук, проф. Лешек Фредерік КОЖЕНІВСЬКІ – президент Європейської асоціації наук про безпеку EUROPEAN ASSOCIATION for SECURITY. Завідувач кафедри управління Академії Фізкультури, м. Краків; екстраординарний професор Вищої Банківської школи м. Познань (Республіка Польща); викладач аспірантських курсів факультету спеціалізації Інженерії Університету м. Жиліна (Словацька Республіка); іноземний член Національної академії педагогічних наук України; іноземний дійсний член Міжнародної Академії інформатики; почесний професор Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди. веб-сайт: www.eas.info.pl е-пошта: lfk@eas.info.pl.

¹ МІЦКЕВИЧ Адам: *Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві*. Книга XI, 1812 рік. (переклад Юлія Каленська-Родзай).

² Міжнародний Тиждень освіти дорослих України, соціально-державний проект, що проводиться за підтримки ЮНЕСКО щорічно з 2000 року Всеукраїнським координаційним бюро соціально-державної програми «Освіта дорослих України» під керівництвом професора Сергія Івановича Болтвіця.

³ У Криму проживає близько 2,4 млн. осіб, у тому числі 60% росіян, 24% українців і 10% кримських татар. В ХVІІІ чисельність населення становила 467 тис. в тому числі 95% кримських татар, 2% греків, 2% вірменів, менше одного відсотка кримчаків і караїмів.

⁴ Річ Посполита – держава, заснована в результаті об'єднання земель Королівства Польського і Великого князівства Литовського, що існувала у 1569-1795 роках. Іноді також використовується назва «Корона польського, литовського і російського народів» Див. АУГУСТИНЯК Урсула: *Історія Польщі 1572-1795*.

підтвердила повноваження російського імператора на володіння лівобережною Україною (за Дніпром). Багаторічні війни Речі Посполитої з Росією і Туреччиною привели до розрухи, депопуляції та колонізації земель так званої Новоросії. Поразка Російської імперії у Кримській війні (1856) дала імпульс для боротьби за українську національну ідентичність, незважаючи на повну русифікацію. У 1876 р. російський цар Олександр II заборонив користуватися назвою «Україна», видавати книги українською мовою (названої в документі «малоросійським діалектом»), користуватися цією мовою в школах, театрах, наказав користуватися тільки російською мовою і видалити зі шкіл українських вчителів⁵. Загальна русифікація тривала більше 200 років, а на підлеглих або окупованих російським президентом Володимиром Путіним територіях триває і понині.

Королівство Польське, пізніше Річ Посполита, розділила долю східного «краю»⁶. У другій половині XVIII століття відбулося три поділи Польщі⁷. Після 123 років рабства, в 1918 р. відродилася незалежна Польща, але ненадовго.

У 1939 р. відбувся четвертий розділ Польщі, цього разу між СРСР і Німеччиною⁸.

1 вересня 1939 р., без оголошення війни, відбулося військове вторгнення Німеччини до Польщі із заходу і півночі, а до Словаччини – з півдня, а 17 вересня – Радянського Союзу із заходу. Почалася Друга світова війна. Злочин геноциду стосувалося євреїв і поляків, але всі національності, які проживають на території тодішньої Польщі були піддані германізації та русифікації, вбивствам, грабежам і виселенню.

Роком раніше, 30 вересня 1938 р. у Мюнхені, глави урядів Великобританії (Невіль Чемберлен), Франції (Едуар Даладье), Німецького Рейху (Адольф Гітлер) та Італії (Беніто Муссоліні) підписали угоду про вилучення з Чехословаччини 29 тис. кв. км території, що межує з III Рейхом⁹, і приєднання її до Німеччини. Чехословаччини при цьому не було. У Парижі та Лондоні святкували запобігання війні. Польща також отримала користь із слабкості сусіда і 2 жовтня 1938 р. польські війська зайняли частину Тешинської Сілезії (Заользе). Через рік Німеччина і Росія зайняли всю Польщу.

«Знищення Польщі – наша основна задача. Мета – знищення живої сили, а не досягнення певної лінії. Навіть якби війна почалася на Заході, знищення Польщі має бути нашою першою задачею. Рішення має бути блискавичним через пору року. Я дам пропагандистський привід для початку війни – неважливо чи буде він правдоподібний. Переможця ніхто ніколи не запитас, чи говорив він правду. На початку і в ході війни важливо не право, а перемога. Будьте нещадні, будьте жорстокі» – ці слова були сказані Адольфом Гітлером під час наради командирів напередодні підписання пакту Молотова-Ріббентропа. Напевно сьогодні, ми могли б їх приписати Путіну, варто тільки замінити назви «Польща» на «Україна».

У Росії безпека завжди, у всякому разі з часів **Івана Грозного**, була підпорядкована інтересам держави, а точніше – внутрішній силі держави і принципу невтручання у справи Європи. Тим, хто сумнівався в доцільності такої політики, особливо після кримського поразки, наводилася цитата з депеші міністра закордонних справ **Олександра Горчакова** до послів Росії з 1856 р.: *«Кажуть, що Росія сердиться. Росія не сердиться, вона зосереджується»*.

У політиці двополюсного світу, розідраного «залізною завісою», панував пріоритет безпеки держави, безпека ж осіб, якщо на неї зверталася увага, то як правило в контексті політичних інтересів. На схід від «залізної завіси» це супроводжувалося так званою

⁵ СЕРЧИК В. А.: *Історія України*. (поль.) SERCZYK W. A.: *Historia Ukrainy*. Wyd. 3. Wrocław: 2001, с. 207, 232.

⁶ «Україна – це кожна земля, що лежить на краю, тобто наприкінці, при кордоні держави» ГЛОГЕР Зигмунт: *Історична географія земель колишньої Польщі*. (поль.) GLOGER Zygmunt: *Geografia historyczna ziem dawnej Polski*. Kraków: 1903.

⁷ Розділ Польщі між Австрією, Пруссією та Росією 1772, 1793 і 1795.

⁸ Секретний протокол Ріббентропа-Молотова від 23 серпня 1939 року, що стосується розділу території Польщі між III Рейхом і Союзом Радянських Соціалістичних Республік.

⁹ Третій рейх (нім. *Das Dritte Reich*) – неофіційна назва німецької держави в 1933-1945 роках. Офіційно держава називалася Німецький Рейх (*Deutsches Reich*).

науковою концепцією безпеки, в якій головною була орієнтація на пріоритет загальнолюдських цінностей і надія на утримання світового лідерства Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР)¹⁰.

Переломним моментом став розпад СРСР у 1991 р.¹¹. Після шоку, який тривав до катастрофічного жовтня 1993 р., почалася методична робота над науковою концепцією безпеки Росії, яка завершилася Декретом Президента Російської Федерації від 1996 р. про державну стратегію економічної безпеки Російської Федерації. У новій військовій доктрині від 2010 р. Російська Федерація «залишає за собою право» збройної інтервенції, включаючи використання ядерної зброї держави також «для захисту співвітчизників, що проживають поза межами Росії»¹². Реалізація цієї концепції будувалася на шовінізмі, який підсилювався ілюзією царської могутності й пропагандою сучасних загроз, на цензурі і фальшуванні інформації, на економічній залежності держав-імпортерів сировинних ресурсів, головним чином газу і нафти, від політиків з Москви, а також на військовій окупації сусідніх територій – Молдавії (Придністров'я у 1990 р.), Грузії (Абхазія та Південна Осетія у 2008 р.), Україна (Крим у 2014 р.). 5 вересня в Мінську (Білорусія) колишній президент України Леонід Кучма, російський посол у Києві Михайло Зурабов, представник ОБСЄ¹³ у справах врегулювання ситуації на Україні Хайді Тальявіні і прем'єр-міністри самопроголошених республік України: Донецької – Олександр Захаренко і Луганської – Ігор Плотницький підписали заяву, яку можна розцінити як капітуляцію України. Росія отримала те, що хотіла. Франція заробить на продажі військових кораблів Росії, війська НАТО будуть сильніше залучені в подіях на Близькому Сході.

Все вказує на те, що цілі й методи 1876, 1939 і 2014 років, залишилися незмінними, помінялися тільки імена режисерів. Якщо це так, то і наслідки будуть настільки ж серйозні, а боротьба за суб'єктність української нації, подібно боротьбі за суб'єктність польського народу, буде також довгою і трагічною.

КОНЦЕПЦІЯ ГУМАНІЗМУ В ЕПОХУ КРИЗИ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

Ірина Журбіна

Удмуртський державний університет (Росія, м. Іжевськ)

У соціальній філософії уявлення про сучасність як постгуманістичну/трансгуманістичну епоху дослідники пов'язують із кризою університетської освіти (З. Бауман). Завершення ери гуманізму як навчальної й освітньої моделі чинить істотний вплив на саму концепцію гуманізму, яка історично нерозривно пов'язана з розвитком таких гуманітарних дисциплін, як граматики, риторика, поезія, історія, філософія, які формують уявлення про людську природу.

Відмінною рисою епохи «пост», вважає З. Бауман, є ситуація кризи освіти, яка найбільш повно виявляє себе на рівні університетів. Технологічна революція скорочує часовий проміжок між процесом придбання необхідного знання та його застосуванням на практиці таким чином, що перевага віддається не повноцінній університетській освіті, а короткочасній професійній підготовці, яка орієнтована на конкретний вид діяльності, що здатний приносити дохід. «Знак рівності, який традиційно ставився між знанням, культурою,

---

¹⁰ SENTHAGOV V.K. (red.) (ros.) СЕНЧАГОВ В.К. *Экономическая безопасность России*. Москва: ДЕЛО 2005, s. 20, c. 26. ISBN 5-7749-0391-5.

¹¹ 7-8 грудня 1991 у Біловезькій пуші президенти Росії (Борис Єльцин), України (Леонід Кравчук) і Білорусії (Станіслав Шушкевич) формально погодилися з розпадом СРСР. 25 грудня 1991 р. пішов у відставку вже не володіючий реальною владою президент СРСР Михайло Горбачов. Формально СРСР припинив своє існування 31 грудня 1991 р.

¹² Військова доктрина РФ затверджена 5 лютого 2010р. Роз. III, п. 22 та ін.

¹³ Організація з безпеки і співробітництва в Європі, ОБСЄ – регіональна міжнародна організація, створена 1 січня 1995 р., метою якої є запобігання конфліктів в Європі.

моральніснісними аспектами людського співіснування і добробутом (як суспільним, так і особистим), рішуче стертий; тим самим перестав існувати основний аргумент, який підтримує претензії університетів на громадські фонди та високу до себе повагу» [1, с. 169]. Відбувається переосмислення ролі університету в сучасному світі, чия життєздатність починає визначатися рівнем економічної ефективності. Університети змушені підкорятися вимогам ринку і «суспільній корисності» створюваного ними продукту, забезпеченого наявністю попиту. В університетах знання перетворюється в товар, «якому доводиться боротися за місце на переповнених полицях супермаркетів, товару, який губиться серед інших, якість яких перевіряється обсягами продажу» [1, с. 170]. В результаті змінюється загальне відношення до знання, згідно з яким питання «Чи вірно це?» замінюється питанням «Чому це слугує?» і «Чи можна це продати?» (Ж.-Ф. Ліотар [2, с. 124]). Університет починає функціонувати за принципом комерційного підприємства. У комерційному підприємстві критерієм оптимальності навчального плану та обраних дисциплін стає ринок, куди навчальні дисципліни потрапляють у залежності від того, наскільки вони будуть продаватися: «відповідність попиту», «задоволення потреб працівників», «пропозиція потрібних промислових послуг» і т. д.

Університетське навчання вливається в загальний процес макдональдизації, вважає Дж. Ритцер, який перетворює отримання знання в процес «конвеєрного обслуговування». Відмінною рисою макдональдизації стає дегуманізація процесу навчання, яка вимагає усунення всього «людського», що радикальним чином змінює вигляд університетської освіти. У Мак-університетах, що функціонують за принципом «конвеєрного обслуговування», пріоритетними стають принципи академічної ефективності, прорахованості, передбачуваності та контролю. В результаті академічна ефективність зводиться лише до кількісних показників. Домогтися кількісних показників дозволяє не тільки комп'ютеризоване тестування та комп'ютеризовані іспити, але і рейтинги викладачів, залежні як від кількісних показників у викладанні, так і кількості публікацій у наукових журналах. Технології освіти впливають і на відношення між викладачем і студентом. Викладач і студент настільки віддаляються один від одного, що контакти між ними зводяться до «нуля». Встановлюються безособово-анонімні відносини, що дозволяють їм зустрічатися як двом незнайомцям, абсолютно чужим і нецікавим один одному.

«Вплив макдональдизації очевидним чином проявляється в тому, – пише Дж. Ритцер, – що студенти все більше ставляться до професорів ніби до обслуговуючому персоналу індустрії фаст-фуду» [3, с. 388]. У стрічці «конвеєрного обслуговування» досвід освіти стає дегуманізуючим переживанням, яке досягає своєї межі в дистанційному навчанні. В даному випадку дистанційне навчання демонструє собою останню сходинку дегуманізації освіти і повне зникнення «живого» вчителя і людських відносин між викладачем і студентом. Викладач в «освітній стрічці конвеєру» починає функціонувати як технічний персонал, що обслуговує цю стрічку, працівник, якого можна легко замінити у будь-який час.

Завершення ери гуманізму як навчальної і освітньої моделі підводить до межі гуманізм як концепцію дії, що базується на моделі авторитету знання. Дієвість концепції гуманізму, вважає П. Слотердаjk, полягала в тому, що вона повертала людину із стану дикунства і варварства. У цьому сенсі гуманізм являє собою виховний засіб приборкування та дресури, за допомогою якого одні люди вирощують собі подібних, а інші є тими, кого вирощують. Концепція гуманізму з самого початку базувалася на ідеї нерівноправності людей перед знанням, яке дає влада.

Саме в цьому сенсі можна трактувати гуманіста в контексті платонівських образів вівчара та череди, або ж ніцшеанського уявлення про гуманіста як «селекціонера» людей, що розділяє суспільство на підставі наявності чи відсутності знання, і тим самим відкриває нові еволюційні обрії. Межею концепції гуманізму стає уявлення про людину як «мавпоподібного кіборга», що втратив «людські» виміри, і людську спільноту, що функціонує за принципом

«зоологічного парку», з притаманними йому дикістю влади, демонстрацією брутальної військової сили, і повсякденним озвірінням людей, до краю розкутих мас-медійними розвагами. У «людському зоопарку» гуманітарне знання, вважає П. Слотердаjk, перетворюється в архів. «Той, хто ставить сьогодні питання про майбутнє гуманності (Humanitat) і засобів гуманізації, по суті, хоче знати, чи є у людини надія впоратися з сучасними тенденціями до виродження» [4].

Існування архіву відкриває поле інтерпретації концепції гуманізму як слова, що дає змогу прояснити сутність людини. Концепція гуманізму, вважає М. Хайдеггер, в її античній, християнській та просвітницькій формі ніколи не доходила до підвалин сутності людини, оскільки обмежувалася з'ясуванням людяності (humanitas). У результаті поняття «гуманізм» висловлює роздуми й турботу про те, «як би людина стала людяною, а не не-люддю, «негуманною», тобто такою, що відпадає від своєї сутності» [6, с. 196]. Традиційно філософи відштовхувалися від уявлень про людину як живу істоту – «homo animalis», інтерпретуючи апіма як дух або розум, які стають додатковими ознаками існування людини. В результаті таких міркувань людина витісняється в область animalitas, що не дозволяє домислювати її до humanitas. Уявлення про людину як «animal rational» досягають своєї межі в біологізмі, антропологізмі та прагматизмі.

Проте встановлення граничних сенсів слова «гуманізм» відкриває постгуманістичний і трансгуманістичний простір, повертає питання про гуманізм до руслу метафізичних роздумів. У понятті «метафізика» грецький префікс «μετα-», вважає М. Хайдеггер, передається не тільки латинською приставкою «post-», що означає «вихід за межі» біологічного та антропологічного трактування людини, але приставкою «trans-», яка звертає нас до онтологічної інтерпретації сутності людини [5, с. 144].

В онтологічній перспективі дослідження сутності людини (homo) є мислення як λογος. Перехід від онтичного існування, обмеженого біологією життя і антропологічної сутністю людини, тотожний акту екзистенції, який здійснюється в межах іманентності мислення, що дає буттю слово. «Людина не тільки жива істота, яка має крім інших своїх здібностей також і мову. Мова є дім буття, живучи в якому людина екзистує» [6, с. 203]. Мова дає змогу людині входити до кола односторонніх, у межах якого є актуальним герменевтичне мислення, орієнтоване не тільки на розуміння традиції, але й один одного. Діалогічна природа мислення дозволяє переходити від внутрішнього діалогу, який звертає людину до самої себе, до зовнішнього діалогу, що встановлює відношення зі словом Іншого. У зв'язку з тим, що герменевтичне мислення відкривається гуманітарними дисциплінами, що розвивають прагнення до порозуміння, то в постгуманістичну або трансгуманістичну епоху актуалізується їх роль у процесі становлення особистості як «per-sonare», сутність якої визначається мовою і мисленням.

Таким чином, в епоху постгуманізму переосмислення сутності людини можливо тільки в онтологічній перспективі, де мислення і мова повертають людину з інертності немислячого та/або не-власного буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман; пер. с англ. под общ. ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2002.
2. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар; пер. с франц. Н. А. Шматко. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Изд-во «Алетейя», 1998.
3. Ритцер Дж. Макдональдизация общества 5 / Дж. Ритцер; пер. с англ. А. В. Лазарева; вступ. стат. Т. А. Дмитриева – М.: Издательская и консалтинговая группа «Праксис», 2011.
4. Слотердаjk П. Правила для человеческого зоопарка. Ответ на письмо Хайдеггера о гуманизме / П. Слотердаjk; пер. с нем. Т. Тягуновой. – [Электронный ресурс]. Режим

доступа – <http://www.nietzsche.ru/influence/philosophie/sloterdijk/> (дата обращения: 15.04.2018).

5. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики / М. Хайдеггер // Вопросы философии. – 1989. – № 9.

6. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме / М. Хайдеггер; пер. с нем. В. В. Библихина // Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления. – М.: Республика, 1993.

СУЧАСНЕ ГУМАНІТАРНЕ ЗНАННЯ: СТАТУС, КРИТЕРІЇ І ГНОСЕОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ

Микола Зелінський

Національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

Лариса Саракун

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Василь Драпогуз

Центр гуманітарної освіти НАН України, м. Київ, Україна

В умовах кардинальних суспільних трансформацій суттєво змінюється роль і статус гуманітарного знання, критерії його оцінки. Сьогодні гуманітарне знання необхідне як спосіб «утримання» смислу й міри буття людиною, що не досягла цілісності в її протистоянні оточуючому світу. У сукупності ці знання формують комплекс гуманітарних наук, які виробляють гуманітарну наукову картину світу. Проблема формування означеної картини світу в сучасній філософській літературі розроблена недостатньо, хоча вона сягає корінням глибокої давнини.

Гуманітарне знання у ХХ ст. розвивалось у річищі зміни епістемологічного статусу філософського дискурсу. Філософія проіснувала в зазначений період під знаком завершення новоевропейської метафизики та перегляду її засад, утіленням чого став онтологічний поворот – як загалом (М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр), так і в його численних модифікаціях – феноменологічній (Е. Гуссерль і М. Мерло-Понті), антропологічній (М. Шелер), герменевтичній (Г.-Г. Гадамер), комунікативній (Ю. Габермас), структуралістській (М. Фуко) тощо.

Гуманітарне знання, виконуючи гносеологічну функцію, «охоплює» соціальну реальність у її багатоманітних проявах. Суттєві зрушення в гуманітарній сфері пов'язані з появою нових текстів або з пошуком нових смислів. Гуманітарні тексти мають яскраво виражену знаково-символічну природу і з необхідністю передбачають інтерпретацію, яка варіюється залежно від формальної чи змістовної специфіки текстів [1].

У подальшому потенціал гуманітарного знання широко використовується в розробці й реалізації політичних, економічних, соціальних та інших програм. На його основі розробляються гуманітарні технології як систематизація, співорганізація та упорядкування у просторі й часі компонентів цілеспрямованої колективної діяльності людей. Складовими гуманітарних технологій, на думку П. Щедровицького, постають нематеріальні елементи: різного типу знання, ідеї, схеми, конструкти, знакове середовище (соціальні мережі, ЗМІ), людська психіка, довіра, відповідальність та ін. [7]. У них матеріальні характеристики є характеристиками продуктів і розглядаються як похідні, отримані в результаті гуманітарної діяльності.

Означене знання виступає своєрідним посередником між культурними досягненнями минулого, теперішнього й спробами соціального проектування майбутнього, взаємно узгоджуючи їх на рівні рефлексивного відношення до можливості конструктивного діалогу в часі. Тобто, саме гуманітарій має виступати «перекладачем» смислів для носіїв протилежних

поглядів на світ: віруючих різних конфесій, віруючих і атеїстів, представників різних етнічних груп тощо.

Сьогодні можна спостерігати процеси знецінення гуманітарного знання з боку суспільства та держави. Тривожним соціально-політичним симптомом виглядає відсутність гуманітарної експертизи при прийнятті найважливіших рішень на державному рівні [8]. Збільшення у світі випадків необхідності надавати гуманітарну допомогу цілим народам – безпосередній наслідок негуманітарності стратегій, що обираються політиками та їх науковими консультантами.

Слід зазначити, що в науці до кінця не усвідомлена сама сутність гуманітарного знання, тому так непросто відстоювати його «інтереси» в суспільстві. Найбільш уразливі моменти сучасного гуманітарного знання – це переважно описова чи схоластична форма подачі результатів гуманітарного пізнання через неможливість для них зробити це точно й доказово; «неявна» користь, некомерційна форма (обігу) руху в соціокультурному просторі; вияв результатів гуманітарного пізнання на внутрішньому (суб'єктивному), незримому плані і лише як наслідок – їх об'єктивне «виявлення» при прийнятті рішень, що мають соціокультурне, економічне та політичне значення [5].

У 2011 р. уряд Великобританії заявив, що припиняє державне фінансування гуманітарних дисциплін і вважає, що діяльність гуманітаріїв (наукова й викладацька) повинна фінансуватися з приватних джерел. Ця заява стала першим тривожним сигналом змін в освітній політиці та першим значимим (на державному рівні) ударом по гуманітаристиці. Згодом, у 2015 р. Міністерство освіти Японії закликала японські університети відмовитися від викладання гуманітарних та соціальних наук і зосередитися на викладанні дисциплін, які «краще всього відповідають потребам суспільства». У вересні цього ж року понад два десятки університетів Японії заявили про закриття чи скорочення гуманітарних програм.

Західний науковець Т. Іглтон називає ці зміни у вищій освіті повільною смертю університету. Оскільки перетворення освіти в інструмент підготовки вузькопрофільних спеціалістів несе загрозу для традиційного розуміння ролі університету, де гуманітарні науки відіграють важливу роль.

В останнє десятиліття широкого розвитку набуває цифрова гуманітаристика, яка прийшла після мікрокомп'ютерної революції, з розвитком обчислювальних потужностей і персоналізацією комп'ютерних систем, що дозволяли не тільки створювати складні віртуальні реконструкції, а й презентувати їх в електронному середовищі за допомогою засобів Інтернету.

Сучасні цифрові гуманітарні науки передбачають широку дослідницьку програму, яка включає питання, що цікавлять будь-якого гуманітарія, оскільки цифрові дослідницькі практики – це реальність будь-якого вченого. Головним питанням подальшого розвитку цифрової гуманітаристики стає можливість аналітичного використання цифрового потенціалу гуманітарних даних. Проникнення концептів і методів гуманітарних наук у соціальні та природничі науки примушують методологів-дослідників усе частіше звертатись до категоріального базису гуманітарних наук.

Сучасні методологічні та наукові теорії включають цінності і цілісні суб'єкти в наукову картину світу та теоретичні описи. Однак не варто говорити про гуманітарну картину світу (ГКС) у тому ж розумінні, яке вкладається в поняття природничо-наукової картини світу, хоча б тому, що предмет гуманітарних наук не охоплює світ загалом. Симетрія природничо-наукового й гуманітарно-наукового тут, очевидно, відсутня [2, с. 191–196]. Тому, підкреслюючи людське відношення до світу на противагу об'єктивістському науковому «холодному» підходу, кажуть про «теплу картину світу» як систему, побудовану за концептом інтенціональності [9, с. 10-13], про потребу ціннісно забарвити світ, наповнити

його сенсом, зробити причетним людині та загальнолюдській культурі [4, с. 129], про необхідність діалогічного підходу до світу [6, с. 20].

Виникає закономірне питання: чи можлива така ГКС не як метафорично-аксіологічна, а як дисциплінарна онтологія чи сукупність дисциплінарних онтологій? Якщо це так, то, по-перше, чи буде така картина відносно самостійною поряд із природничо-науковою як її суттєве доповнення, по-друге, чи не стане вона претендувати на статус загальнонаукової картини світу, витісняючи природничо-наукову як застарілу і обмежену, по-третє, чи буде вона виконувати такі ж методологічні функції, які успішно виконує природничо-наукова картина світу? Відповідь багато в чому залежить від того, який сенс вкладається в поняття «картина» і «світ» [3, с. 15–16].

Та частина гуманітарного знання, яка орієнтується на класичні канони науковості, має потребу в об'єктивістській, механічній, «холодній» картині. Друга частина, що орієнтована на специфіку гуманітаристики, на ціннісно-інтенціональну спрямованість, на особистісне, індивідуальне, неповторне, потребує суб'єктивістської, «теплої» картини світу. Тоді можна стверджувати, що ГКС включає гуманітарні аспекти всіх позанаукових картин світу в ракурсі гармонійних відносин людини з соціальним та природним світом.

Проте якщо поставити в один ряд гранично загальні картини світу (ЗКС), зокрема, загальнонаукову, філософську та гуманітарну, то з необхідністю напрошуються два висновки: 1) ці картини буття можуть взаємно доповнювати одна одну, збагачуючись досягненнями відповідних картин світу; 2) логічно припустити, що повинна існувати і ще більша ЗКС, здатна об'єднати найважливіші досягнення всіх трьох зазначених. Тоді ми приходимо до *idei ЗКС*. Далі можна припустити, що ЗКС на рівні сучасних знань дозволить несуперечливо інтегрувати загальнонаукові, загальногуманітарні та загальнофілософські досягнення людства з метою усвідомленого гармонійного існування Людини в Світі та доцільної практичної діяльності людей, екологічно збалансованої, гармонійної, гуманної.

Природничо-наукове знання формує природничо-наукову культуру людини. А гуманітарне, що включає і наукові й позанаукові сфери, формує загальну гуманітарну культуру. Тому не тільки теоретично, але й практично дуже важливим постає питання формування цілісної, несуперечливої ГКС.

Нещодавно американські дослідники [10] опублікували доповідь «Гуманітарна картина світу 2015», яка є першим кроком в оцінці стану гуманітарних наук у світі. На основі детального огляду літератури та інтерв'ю із вченими у цій доповіді розкривається значення гуманітарних наук, їх проблематика, а також зв'язок між гуманітарними науками і політикою. Ця праця дає змогу унаочнити позицію учених, їх оцінку стану гуманітарних наук і пріоритетні напрямки гуманітарних досліджень.

У висновках зазначимо, що *гуманітарна картина світу* – це частина загальної (наукової, позанаукової, філософської) картини світу, яка відображає атрибутивність Гармонії у теорії і практиці буття людини та суспільства в оточуючому світі. Вона будується на сутнісних духовно-моральних законах людини; на основі гуманних законів у суспільстві; фундаментальних якостей Краси, Добра, Любові, Істини. Унаслідок цього людина, людство можуть вести діалог зі Світом і працювати як гармонійні відкриті системи з розвиненими й збалансованими прямими та зворотними зв'язками. Вона створює гармонію у самій людині, роблячи її відкритою, духовно багатою системою, яка вносить гармонічні відносини у навколишній світ.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Губерський Л. В.* та ін. Гуманітарне знання в сучасному філософському просторі. Філософська та політологічна освіта в Україні на перетині тисячоліть: монографія; за заг. ред. А. Є. Конверського. – К.: Київ, ун-т, 2007. – С. 56–70.
2. *Афанасьев А. И.* Гуманитарное знание и гуманитарные науки: монография. – Одесса: Бахва, 2013. – 288 с.
3. Афанасьев А.И. Как возможна гуманитарная научная картина мира. Альманах современной науки и образования. 2003. – № 7(74). – С. 15–17.
4. Ильин В.В. Теория познания Введение. Общие проблемы. – М.: Либроком, 2012. – 168 с.
5. *Колесникова И. А.* Природа гуманитарного знания и его миссия в современном обществе. Социально-гуманитарные знания. – 2001. – № 3. – С. 33–46.
6. Лифинцева Т.П. Философия диалога Мартина Бубера. – М.: ИФРАН, 1999. – 132 с.
7. *Путеводитель* по основным понятиям и схемам методологии Организации, Руководства и Управления: хрестоматия по работам Г. П. Щедровицкого. – М.: Дело, 2004. – 208 с.
8. *Рижко В. А.* Неоконцептологія: монографія. – К.: Логос, 2016. – 604 с.
9. Цофнас А.Ю. Комплементарность мировоззрения и миропонимания. Философская и социологическая мысль. 1995. – № 1–2. – С. 5–22.
10. *Holm P., Jarrick A., Scott D.* Humanities World Report 2015. N.Y.-L. : Palgrave Macmillan, 2016. 225 p.

ІНТЕГРАТИВНА МЕТОДОЛОГІЯ ГУМАНІТАРИСТИКИ ВИСОКОЇ ОСВІТИ

Райнхільд Ценк (Reinhild ZENK)

Інститут Концепції Інтегративних Методик (КІМ) м. Вольфсбургу Академічної навчальної лікарні Медичного університету Ганноверу (Федеративна Республіка Німеччина)

Гуманітарна складова будь-якої освіти, вищої за загальну середню освіченість будь-якого суспільного осередку, – це, насамперед, поклик до майбутнього людини, можливість якого чітко окреслена переживаннями дитячого, підліткового й раннього юнацького віку, їхніми болями, травмами і стигмами. Інтегративна методологія виявляє спільну основу психосоматичних захворювань, які розвиваються в біполярному полі між людиною і навколишнім середовищем: різні процеси в кінцевому підсумку становлять собою єдину життєву модель. Утворення симптомів позначає місце ослаблення або ураження фізично-психологічної єдності, де реакція навколишнього середовища сприяє їх формуванню. Функції життєзабезпечення можуть в кінцевому підсумку стати симптомом лише у відкритому стані. Процес розвитку клітин – це гасло: життя загрожує життю, оскільки кожна форма життя захищає себе. У разі небезпеки система життєзабезпечення починає вимикатись, закривають і таким чином виключати з пульсуючої мережі життя організму фізичні, психологічні, соціальні та інші зв'язки. Ця тенденція може викликати замкнене коло, яке вражає відкриті зв'язки людини в ізоляції їх хворобою. Саме так відбувається життя – якщо розвиток триває, то здоров'я зберігатиметься постійно в його ритмі.

Організація життєздатності травмованих війною дітей та підлітків у зруйнованому Берліні після 1945 року поклала початок концепції інтегративної методології, життєвими джерелами якої було спільне піклування родини психолога Вернера Шумана і його дружини Ганни Елізабет Шуман про долю і здоров'я цих знедолених дітей.

Творення й перевірка життям концепції інтегративної методології – це результат пошуку молодою студенткою та опікункою Ганною Елізабет Шуман методики, з допомогою якої вона здобула довіру відчужених дітей і підлітків, які вважались «важкими», часто кримінальними та нездатними до виправлення. У співчутті до цих дітей та в роботі з ними Ганна Шуман виявила, що більш результативним виявилось не концентруватися на всіх порушеннях та розладах, а знаходити в цих дітях постійно існуюче, живе та незруйноване ядро, і, що це ядро виявлене, ця «світла дитина» може розвиватися і знаходити доступ до сенсу, який є більшим, ніж всюдисущі нещастя і страждання. На цих підвалинах було розроблено зорієнтовані на ресурси та зміст методики, що пізніше також застосовувались нею для роботи із дорослими в консультативних центрах, у соціальній роботі, із сім'ями та парами. Протягом десятиліть Ганною та Вернером Шуманами цю концепцію було розвинено і диференційовано в теорії та практиці. Психолог Ганна Е. Шуман разом з чоловіком, психологом проф. доктором Вернером Шуманом, практикувала переважно в межах свого Інституту Концепції Інтегративних Методик. Але вона залишила далекосяжну концепцію, у фокусі якої є життєздатність людини, яка спочатку вивчалась як додатковий професійний психосоціальний терапевтичний курс з 1973 року. Поняття інтегративної методології розвинулось з психологічної професійної практики в соціально-освітньому консультуванні та психотерапевтичному лікуванні. Мені пощастило вивчити цю концепцію безпосередньо у Ганни Елізабет Шуман і працювати з нею протягом двадцяти років у терапії і на семінарах. Нині концепція інтегративної методології – надійний інструмент для тих, хто підтримує розвиток людей, і застосовується в педагогіці, душепастирстві, соціальній роботі, тренінгах (вправах), наставництві, консультуванні та психотерапії, психіатрії та психосоматиці. Ці методики добре поєднуються з різними консультативними та терапевтичними методами.

Семінари Інституту Концепції інтегративної методології у м. Вольфсбург ознайомлюють слухачів з основами теорій та методологій практичної роботи. Вправи організовані так, щоб учасники семінарів могли їх використовувати у своїй практиці та викладанні відразу після семінару. Так, учасники семінарів Інституту ознайомлюються з функціональною послідовністю для розвитку та моделлю дій і прийняття рішень для розроблення процесів розвитку, які охоплюють як індивідуальні, так і соціальні рівні. Концепцію інтегративної методології сформульовано таким чином, що вона викладається у теорії та моделях практики. Теоретичні основи концепції передбачають формування біполярної, включаючи людину, функціональної послідовності, теорію інтерференції і теорію еволюції. Змістовно концепція інтегративної методології визначає розвиток у біполярному полі між підсистемою та комплексною системою. У терапії клієнт виявляє свою життєву ситуацію між фокусом і концентруванням. Симптоми, розлади та ресурси розуміються в цьому контексті. У фантазії клієнт отримує безперервний досвід, що шляхом створення нових конструкцій набуває зцілення. Терапевт є компаньйоном. Він створює умови для самостійного розвитку клієнта в професійному резонансі, пов'язаному з ним. У психосоціальному індивідуальному консультуванні застосовується цілісний підхід. Це важливо для людей в особливих ситуаціях, з хронічними психічними захворюваннями в усіх сферах, включаючи психіатричні стаціонари, в психосоматичних консультаціях, психоонкології, паліативній допомозі та психотерапії для травмованих дітей, молодих людей і дорослих, соціальної терапії хворих, соціальної роботі в стаціонарах і в роботі молодіжних служб щодо індивідуальної підтримки випадку, у роботі з сім'ями, з групами спостереження й інструктажу, з окремими особами і групами та командами для роботи з біженцями та мігрантами, в службі пробації, в сфері освіти, у розробленні навчальних курсів для системи спеціальної освіти. У практиці поняття інтегративної методології застосовується до всіх відомих психічних розладів і легко поєднується з супровідним лікуванням. Особливо великий досвід накопичено з клінічною картиною депресії, тривогою і obsesивно-компульсивним розладом, психосоматичними розладами.

МЕДАЛЬНІ РОБОТИ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ В УНІВЕРСИТЕТАХ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ХІХ – НА ПОЧ. ХХ СТ.

Наталія Соколова

Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ, Україна

Сучасна українська система вищої освіти вимагає проведення реформування, про що свідчать невтішні данні міжнародних рейтингів університетів. Так, до останнього рейтингу британської компанії QS Quacquarelli Symonds потрапили шість українських вузів, де найвищу сходинку (401) зайняв Харківський національний університет імені Каразіна [8]. Тоді як, за результатами лабораторії кіберметрики Національної дослідницької ради Іспанії (Ranking Web of Universities) перше місце серед українських вишів – 1273 місце посів Київський національний університет імені Тараса Шевченка [9]. Сам процес реформування має включати в собі не лише вивчення міжнародного досвіду, а й історичного.

У ХІХ ст. на території Наддніпрянської України функціонували три класичні університети, а саме: Імператорський Харківський університет (з 1805 р.), Імператорський університет св. Володимира у Києві (з 1834 р.) та Імператорський Новоросійський університет в Одесі (з 1865 р.). Впродовж ХІХ ст. методика фахової підготовки студентів включала обов'язковий лекційний курс, семінарські заняття (з другої пол. ХІХ ст.) та написання курсових робіт. До речі, така навчальна практика поширена у більшості сучасних українських вишах. Проте, ще наприкінці ХVІІІ ст. в університетах Російської імперії запроваджено унікальну традицію проводити конкурс наукових студентських робіт та нагороджувати найкращі з них золотими та срібними медалями. Завдяки цьому конкурсу викладачі мали можливість серед маси студентів виявити найкращих й сприяти подальшому становленню талановитих науковців.

Статути українських університетів містили параграфи, які регламентували процедуру проведення конкурсу, що зводилась до наступного: згідно з «Правилами о назначении и рассмотрении задач и присуждения установленных за их решения медалей» й університетських статутів 1863, 1884 рр. щорічно на урочистому університетському засіданні пропонувалися теми для досліджень від кожного факультету. Студенти всіх курсів навчання повинні були впродовж встановленого терміну написати роботу й передати її університетському чиновнику. Після чого, дослідження без вказівки автора передавалося на розгляд професору, який і робив висновок про науковий рівень праці. Остаточна доля медалей вирішувалась на засіданні факультету, після чого рішення Ради повідомлялось ректору. На урочистих зборах оголошувались імена переможців, котрі отримували спеціальні посвідчення, а їх праці належало опублікувати в університетському періодичному виданні. Статут 1863 р. дозволив переможцям отримувати кандидатський ступінь без подання дисертації [7, с. 25]. Тоді як статут 1884 р., збільшив кількість нагород на факультеті до 4 (2 золоті й 2 срібні). Роботи, що не відповідали усім вимогам спалювались для уникнення в подальшому неприємних інцидентів звинувачення у плагіаті [10, с.145-148].

Декілька слів варто додати і про саму медаль. Встановлено, що ідея зовнішнього вигляду нагороди належала віце-президенту Імператорської Академії мистецтв графу Д. Толстому, котрий запропонував нанести на вінок медалі надпис «найуспішнішому». Дизайн нагороди розробив академік Лялін, проте серед джерел нам не вдалось віднайти зображення медалі. В 1837 р. імператор Микола І остаточно затвердив проект нагороди і в такому вигляді вона проіснувала близько століття [10, с.142-143].

Про вимогливість викладацького складу до наукового рівня робіт конкурсантів свідчать кількісний показник. Так, в Університеті св. Володимира в період із 1835 до 1904 рр. золотими медалями нагороджено 236 студентів, срібними – 124. Аналіз джерельної бази

засвідчує, що не дивлячись на активність студентів, нагороди присуджувались не кожного року.

Звичайно, більшість студентських медальних робіт представляють собою дослідження компілятивного характеру із залученням широкої джерельної бази, про що свідчать відгуки наукових керівників, а також відсутність індексу посилань на студентські розвідки в історіографії. Від студентів-медалістів вимагалось вміння пошуку необхідної літератури, аналізу джерельної бази, а також робити логічні висновки. Абсолютно усі конкурсні твори написані студентами Імператорського Новоросійського університету відповідають перерахованим нами вимогам і не представляють вагомої наукової цінності.

У той же час вражає історіографічний потенціал деяких медальних робіт, виконаних студентами Імператорського університету св. Володимира. В другій пол. XIX ст. під керівництвом історика В. Антоновича молодими дослідниками створено цілу низку робіт, присвячених історії окремих князівств Київської Русі, що не втратили своєї актуальності і в наш час. Особливу цінність серед них представляють праці М. Дашкевича з історії Галицького князівства (студент вперше висунув гіпотезу про існування незалежного Болохівського князівства, підтверджену сучасними археологами) [6]; П. Голубовського з історії Сіверської землі (актуальними залишаються його припущення про існування князівських сіл на землі сіверян, повернення князівства у володіння князя Всеволода Ярославовича у 1097 р.) [2]; М. Грушевського з історії Київського князівства (основну частину роботи в подальшому автор включив до своєї фундаментальної праці «Історія України-Руси») [4]; В. Данилевича з історії Полоцької землі (його гіпотеза відносно соціального устрою та зв'язку слов'янських общин в початковий період довгий час була популярною серед радянських істориків) [5]; О. Грушевського з історії Турово-Пінського князівства (на основі археологічних даних, студент, всупереч офіційній історіографії, стверджував про високий культурний рівень розвитку місцевого населення в давній період) [3].

На початку XX ст. під керівництвом учня В. Антоновича М. Довнар-Запольського студентами Університету св. Володимира написано низку робіт, присвячених вивченню економічної історії Московського царства XVI – XVII ст. на основі писцевих книг. Дослідження А. Гневушева, Є. Сташевського, Б. Курца, П. Смирнова, М. Яницького, Г. Білоцерківського, В. Базилевича та В. Фаворського написані на високому науковому рівні, а деякі гіпотези авторів залишаються актуальними. Серед цих творів слід виділити працю А. Гневушева з економічної історії Новгородської області кінця XV – поч. XVI ст. [1]. Студент першим підмітив неухабну увагу московських писців до неземельних занять населення, що не дозволяє досконало вивчити стан розвитку промисловості в регіоні. А його гіпотеза про повсюдне розповсюдження триплілля та панування лядинної системи землеволодіння визнається доречною сучасними істориками.

Нажаль, з приходом до влади більшовиків традиція нагороджувати кращі студентські роботи золотими та срібними медалями залишилась у минулому. При тому, що саме така форма фахової підготовки майбутніх спеціалістів мотивувала останніх займатися науковими дослідженнями. Значний відсоток медалістів в подальшому пов'язали себе з науковою кар'єрою, а деякі увійшли до плеяди найвидатніших українських науковців. Можливо, відновлення даної традиції в сучасному навчальному процесі вищої школи сприятиме покращенню фахової підготовки майбутніх спеціалістів. Студенти отримають належний досвід роботи із джерелами та науковою літературою, а змагальний компонент змусить студентів більш відповідально підходити до вирішення поставленого перед ними завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гневушев А. Сельское население Новгородской области по писцовым книгам 1435–1505 годов // Университетские известия. – 1910. – № 8. – С. 1–76; № 9. – С. 77–128; 1911. – № 3. – С. 129–152; 1912. – № 4. – С. 1–64; № 5. – С. 153–201; № 10. – С. 65–96; № 12. – С. 97–144.
2. Голубовский П. История Северской земли до половины XIV в. // Сборник сочинений студентов Университета св. Владимира. – К., 1881. – Вып. III. – С. 1–202.
3. Грушевский А. Очерк истории Турово-Пинского княжества X – XIII в. // Университетские известия. – 1901. – № 6. – С. 1–78.
4. Грушевский М. История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. Опыт Исследования // Университетские известия. – 1891. – № 3. – С. 1–56; № 4. – С. 57–142; № 6. – С. 143–224. – № 7. – С. 225–288; № 9. – С. 289–420; № 10. – С. 421–466; № 12. – С. 467–522.
5. Данилевич В. Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV стол. // Университетские известия. – 1896. – № 1. – С. 1–38; № 2. – С. 39–80; № 5. – С. 81–132; № 6. – С. 133–176.
6. Дашкевич Н. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям // Университетские известия. – 1873. – № 6. – С. 1–24; № 9. – С. 25–80; № 10. – С. 81–156.
7. Общий устав императорских российских университетов (18.06.1863). – К., 1863.
8. Опубликовано QS World University Rankings 2017/2018 [Электронный Ресурс]. – Режим доступа: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5235>
9. Опубликовано рейтинг университетів світу Ranking Web of Universities за січень 2018 року від Webometrics [Електронний Ресурс]. – Режим доступа: / <http://vnz.org.ua/statti/10475-opublikovano-rejtyng-universitytetiv-svitu-ranking-web-of-universities-za-sichen-2018-roku-vid-webometrics> <http://vnz.org.ua/statti/10475-opublikovano-rejtyng-universitytetiv-svitu-ranking-web-of-universities-za-sichen-2018-roku-vid-webometrics>
10. Сборник действующих постановлений и распоряжений начальства по Университету св. Владимира и прочим Русским университетам, составленный секретарем Совета Виндингом // Университетские известия. – 1972. – № 7.

З ДОСВІДУ РОБОТИ ПО ЗАЛУЧЕННЮ ШКІЛЬНОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ОСЯГНЕННЯ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ, НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ГУМАНІСТИЧНИХ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В ПРОЦЕСІ ОНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Анатолій Гороп

Національний університет будівництва і архітектури, м. Київ, Україна

Однією з визначальних рис докорінного оновлення навчально-виховного процесу в школах та вишах, що спостерігається за роки незалежності України, слід вважати набуття ним національного забарвлення та осягнення особливостей історичного та культурного розвитку в українських землях із найдавніших часів до наших днів.

Школярі та студенти отримали змогу прилучатися до національних та гуманістичних загальнолюдських цінностей в контексті правдивої неспальсифікованої української історії та культури. Нагромаджено багатий і цікавий досвід такої роботи в шкільних педагогічних колективах та на вузівських гуманітарних кафедрах України.

У даному напрямку роботи відчутних результатів досяг, зокрема, колектив кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури.

Кафедра є однією з провідних у дослідженні етнонаціональної історії України та етнополітичних процесів. У 1970-1990-тих роках кафедра була опорною для ВНЗ України за

методикою впровадження технічних засобів навчання при вивченні соціально-гуманітарних дисциплін. З 1990 р. кафедра отримала сучасну назву, а радикальні суспільно-політичні трансформації, здобуття державної незалежності України призвели до змін у змісті навчальної діяльності кафедри. Так, визначаючи основні дисципліни, які читають викладачі кафедри, замість традиційного курсу «Історія України» запровадили курс «Історія української державності та культури».

Нині кафедра забезпечує підготовку студентів усіх напрямів навчання, аспірантів та слухачів сектору підвищення кваліфікації з гуманітарних та суспільних наук – історії України, історії української державності та культури, політології, соціології, історії світової культури, соціології архітектури, соціології міста, соціології архітектури, соціології релігії, історії костюма та вишивки, біля десяти правознавчих дисциплін. Таке різноманіття навчальних гуманітарних дисциплін в поєднанні з високим методичним рівнем та педагогічною майстерністю і професіоналізмом викладачів викликає зацікавленість студентів, спонукає їх до активного і творчого вивчення всіх курсів саме в контексті правдивого, складного, часом драматичного і трагічного перебігу подій української історії, дає змогу визначати тенденції і закономірності національного і світового історичного процесу, узагальнювати події і факти з тим, щоб мати вірний компас у майбутньому житті, роботі та громадській діяльності.

Неодмінною складовою навчального процесу є виховання у студентів національної свідомості високого патріотизму, почуття відповідальності за долю країни. Даній меті підпорядкована і науково-дослідна робота колективу кафедри. Наукові дослідження на кафедрі ведуться за напрямами:

- історія національно-визвольного руху та державотворення в Україні;
- історія української та світової культури, соціотворчі засади розвитку культури ;
- теорія й історія політичної науки, етнополітологія ;
- регіональні соціально-політичні процеси, реформа регіонального управління, залежність між політичними режимами та просторовим розвитком населених пунктів ;
- соціологія міста, соціологія архітектури .

Кафедрою випущено понад 30 підручників та навчальних посібників, із них за останні 10 років – 12 підручників та посібників з історії України, політології, соціології (усі рекомендовані Міністерством освіти і науки України), історії української культури, історії світової культури та ін. Наразі кафедра виконує наукову роботу на тему «Державотворення в Україні: історичні та політологічні аспекти».

Результати наукових досліджень колективу активно запроваджуються в навчальний процес, забезпечуючи високий теоретичний рівень викладання. А широка участь студентів у науково-дослідній роботі кафедри, в свою чергу, активізує і навчальний процес, і залучення їх до глибокого осмислення історичних процесів, що відбувалися і відбуваються в Україні та світі. Студенти КНУБА постійно беруть участь у всеукраїнських конкурсах студентських наукових робіт та олімпіадах з історії України, політології, соціології. Так, протягом останніх років студентка ФІСЕ Л. Юцкевич (науковий керівник – Перегуда Є.В.) посіла призове місце на всеукраїнському конкурсі з соціології, а низка студентів архітектурного факультету (науковий керівник – Згурська В.Л.) – чільні місця на олімпіадах з політології. Так, тільки в останній міжнародній науковій конференції «Соціопросторова та символічна інженерія суспільства: до річниці голодомору та масових репресій » 10 травня 2018 р. із доповідями виступили 40 студентів.

Кафедра здійснює активну роботу з організації художньої самодіяльності студентів КНУБА, інших заходів виховної роботи. Працівник кафедри І.П. Якубовський – композитор та співак, заслужений артист України є музичним керівником ансамблю КНУБА „Ангел”. Активним організатором студентської художньої самодіяльності є працівник кафедри В.А. Мороз – відомий в Україні бандурист та співак.

Значну роль в осягненні студентами історії та культури України, національних та гуманістичних загальнолюдських цінностей відіграють щорічні виставки художніх праць із проблем історії України студентів, які навчаються за напрямом „Образотворче мистецтво”, круглі столи та бесіди, приурочені історичним подіям і датам.

Значний досвід осягнення історії та культури України як основи виховання майбутніх громадян накопичили і в багатьох шкільних колективах. Для прикладу можна навести роботу в цьому напрямку в школах м. Чигирин та Чигиринського району Черкаської області, підсумковим етапом якої стало запровадження щорічних учнівських історико-краєзнавчих конференцій із циклу «Чигиринщина в історії України». Особливо показовою роботою в даному напрямку є діяльність учнівського й педагогічного колективів Суботівської школи (історичного населеного пункту – батьківщини Б. Хмельницького). У співпраці з науковцями Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» та викладачами кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету тут досягли особливо відчутних результатів. Започатковав проведення даних конференцій випускник цієї школи, відомий краєзнавець, помічником ректора з гуманітарної освіти та виховання вказаного вузу, кандидат історичних наук, доцент Валентин Лазуренко [1, с. 11-12].

Починаючи з травня 2006 р. відбулося п'ять учнівських історико-краєзнавчих конференцій «Чигиринщина в історії України», на яких із доповідями та повідомленнями виступили близько 200 учнів та 50 науковців [3; 4; 5; 6]. Конференції відзначалися системним підходом та максимально широким хронологічним охопленням проблематики історії славного козацького краю.

Згодом коло учасників конференції значно розширилося – окрім господарів заходу, змістовні виступи підготували учні ще чотирьох шкіл району. Рішенням відділу освіти Чигиринської районної державної адміністрації зібранню надано статус районної учнівської історико-краєзнавчої конференції.

Наступні конференції мали наступну тематику:

«Чигиринщина в роки Великої Вітчизняної війни», «Чигиринщина в історії України. Голодомор 1932-1933 рр., репресії 30-х – 40-х рр. ХХ ст. та голод 1946-1947 рр. на Чигиринщині», «Чигиринщина в історії України. Шкільна освіта Чигиринщини: погляд крізь століття».

У квітні 2012 р. відбулася П'ята районна історико-краєзнавча конференція «Чигиринщина в історії України. Літопис Чигиринського краю», присвячена 500-річчю заснування м. Чигирин. Цього року конференція набула Всеукраїнського масштабу. Крім Чигиринського району учасники представляли Кам'янський, Чорнобаївський, Черкаський райони (Черкаська область), м. Черкаси, м. Лубни (Полтавська область) [1, с. 2].

За підсумками роботи конференцій було видано збірники «Чигиринщина в історії України.», віддруковані в Центрі культури і виховання Черкаського державного технологічного університету [3; 4; 5; 6].

Проведення учнівських конференцій було висвітлено регіональними засобами масової інформації. Зокрема, про їх перебіг розповідалося в програмі «Пілігрим» Черкаської обласної державної телекомпанії «Рось». Досвідом роботи з розбудови шкільного краєзнавства в краї працівники заповідника ділилися з телеглядачами під час прямого ефіру «Студії +»: «Національно-патріотичне виховання учнівської молоді крізь призму розвитку шкільного краєзнавства». Про роботу Третьої учнівської конференції повідомлялося в одному з сюжетів «ЧСН». Їй присвячено спеціальний випуск програми «В серці України». Інформація про роботу зібрання була поміщена в мережу «Інтернет» та висвітлена на сторінках газети «Чигиринські вісті». З роботою Четвертої конференції глядачі Черкащини та сусідніх областей мали можливість ознайомитися в спеціальному випуску програми «Відкритий урок», в мережі Інтернет на сайті Черкаської ОДА, в регіональних періодичних виданнях [2, с. 75-76].

Як бачимо, на прикладі учнів Суботівської школи – активних учасників всіх конференцій, прослідковується дієвий процес зростання як дослідників, так і майбутніх свідомих громадян з чітко визначеною життєвою позицією. Адже якщо в своїх перших красназничих доробках школярі, зважаючи на свій юний вік, лише намагалися відтворити окремі сторінки історії Чигиринщини, то в наступних дослідженнях висловлювали власну оцінку подіям.

Показово, що ініціативу, започатковану в Суботівській школі, підхопили інші школи району. На базі Медведівської ЗОШ ім. Максима Залізняка було проведено чотири щорічних Залізнякових Читання, відбуваються подібні заходи і в освітніх закладах м. Чигирин.

Безперечно, участь у дослідницькій роботі школярів накладає позитивний відбиток на їх подальше навчання. Частина випускників шкіл району – учасників конференцій вирішили пов'язати свою подальшу долю з вивченням суспільних наук. Всі, без виключення, юні дослідники опанували ази пошуково-дослідницької роботи, що прислужиться їм у майбутньому в процесі опанування будь-якої професії.

Історико-красназничі конференції мають важливу соціально-виховну функцію. Вони сприяють взаємному наближенню аматорського та наукового красназництва, стануть дієвою запорукою вивчення та розповсюдження знань з історії краю, області, конкретного міста серед найширших верств населення, слугують одним із засобів становлення громадянського суспільства в Україні. Матеріали, зібрані науковцями, педагогами та юними дослідниками, широко використовуються в навчально-виховній роботі освітніх закладів Чигиринщини.

Отже, використання «малої історії», залучення учнів середньої і старшої шкільної ланки, студентів вищих навчальних закладів до безпосередньої участі в наукових дослідженнях красназничих пошуках, опрацюванні і всебічному вивченні зібраних матеріалів, їх оформленні, без сумніву, є одним із найбільш дієвих методів у формуванні національної свідомості учнівської молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кукса Н. Місце музейних установ у становленні і розбудові шкільного красназництва (з досвіду роботи Національного історико-культурного заповідника «Чигирин») / Н. Кукса // Розвиток музейної справи на Черкащині (до 90-річчя заснування обласного красназничого музею). Матеріали науково-практичної конференції 18 червня 2008 року. Черкаси. – Черкаси, 2009. – С. 108-117.

2. Кукса Н. В. Основні напрямки музейної педагогіки: учнівські історико-красназничі конференції (з досвіду роботи Національного історико-культурного заповідника «Чигирин») – Дев'ятнадцяті Сумцовські читання : збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства», 18 квітня 2013 р. – Х. : Майдан, 2013.

3. Чигиринщина в історії України. Суботів: минуле і сучасність// Матеріали Першої історико-красназничої учнівської конференції Суботівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Чигиринського району Черкаської області. – Черкаси, 2007.

4. Чигиринщина в історії України. Чигиринщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. // Матеріали Другої історико-красназничої учнівської конференції Суботівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Чигиринського району Черкаської області. – Черкаси, 2008.

5. Чигиринщина в історії України. Голодомор 1932-1933 рр., репресії 30-х – 40-х рр. ХХ ст. та голод 1946-1947 рр. на Чигиринщині // Матеріали Третьої історико-красназничої учнівської конференції Суботівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Чигиринського району Черкаської області. – Черкаси, 2009.

б. Чигиринщина в історії України. Шкільна освіта Чигиринщини: погляд крізь століття // Матеріали Четвертої історико-краєзнавчої учнівської конференції Суботівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Чигиринського району Черкаської області. – Черкаси, 2011.

ОСВІТА «ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ» КРІЗЬ ПРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Юлія Назаренко

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Ірина Алексєєнко – док.політ.наук, проф.

Сьогодні неабиякого поширення набули ідеї гуманізації освіти й пріоритету особистості в процесі демократизації українського суспільства. На зміну державоцентристській освітній системі, в якій головна мета визначалася як формування особистості за певними еталонами і підпорядкування власних інтересів державним, а основною ознакою була жорстка регламентація навчального процесу, приходять так звана дітоцентристська система освіти, в якій домінує орієнтація на інтереси дитини, на задоволення її потреб.

У реаліях сьогодення констатується зростання кількості людей з особливими потребами, в тому числі молоді, яка потребує здобуття якісної освіти. Це вимагає від навчального закладу зосередження зусиль на створення відповідних умов навчання осіб з особливими потребами. Інклюзивне навчання є основою і найбільш ефективною формою здобуття якісної освіти такими людьми.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми впровадження інклюзивної освіти у сучасний освітній простір України.

Інклюзія (від Inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті, й насамперед, що мають труднощі у фізичному розвитку. Під інклюзивною освітою розуміємо систему освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу [1].

Сутність теоретичних понять інклюзивної освіти достатньо повно викладена у працях Д. Гарнера, А. Дайсона, М. Кінг-Сірса, Д. Леско, П. Мітлера. Зарубіжний досвід упровадження інклюзивної освіти систематизовано у працях Д. Бішопа, Х. Вулі, М. Дарсі, М. Емітейдж, Р. Зіглера, Д. Камерон, Н. Клегга, Б. Крауфа, Д. Попойнта, Д. Річлера, М. Фореста, Д. Фрайзена, Р. Хайкі. Висвітлювали окреслену проблему на пострадянському науковому просторі такі вчені, як: В. Ардзінба, С. Колосов, А. Колупаєва, І. Ломакова, М. Сварнік, В. Ткачук, О. Ярська-Смірнова та ін.

Незважаючи на численність праць, проблеми інклюзивної освіти потребують подальшої розробки з огляду на їх актуальність.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини ґрунтуються на ідеї участі кожної особи в суспільному житті на засадах рівності. Поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями фізичного та(або) психічного здоров'я представляє собою ще один крок до забезпечення повної реалізації прав дітей з особливими потребами на якісну освіту, але й є відображенням часу.

В основі інклюзії лежить право людини на освіту, проголошене у Всесвітній декларації прав людини у 1948 році, де зазначається: «Кожен має право на освіту...освіта має бути спрямована на розвиток людської особистості та посилення поваги до прав людини та основних свобод...»[2]. У статті 2 та статті 23 «Конвенції про права дитини» зазначається право дитини не зазнавати дискримінації. Зокрема, у статті 23 йдеться, що дитина з

особливими освітніми потребами повинна мати: «доступ до освіти, виховання, медичного обслуговування, реабілітаційних послуг, професійної підготовки, максимально можливої соціальної інтеграції та індивідуального розвитку, включаючи його чи її культурний та духовний розвиток» [3].

Термін «інклюзивна освіта» є одним із ключових у такому визначальному міжнародному документі як «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» (резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р.). Цей документ наголошує, що держави-учасниці повинні використовувати всі засоби для забезпечення рівних можливостей осіб із особливими потребами/інвалідністю у всіх сферах суспільного життя. В шостому пункті резолюції виокремлено освіту як важливий засіб інтегрування осіб із особливими потребами/інвалідністю і підкреслюється, що держави-учасниці повинні визнати принцип рівних можливостей у сфері початкової, середньої та вищої освіти.

Іншими документами, які усталюють термін інклюзивна освіта, є Саламанкська декларація та «Програма дій щодо освіти осіб із особливими освітніми потребами». Що стосується вищої освіти, то останні рішення, які прийняті на Конференції міністрів освіти країн Європи, зокрема в Лювені 28-29 квітня 2009 року, наголошують на посиленні соціальної місії та відповідальності вищої освіти перед особами з особливими потребами/інвалідністю.

Згідно з Комюніке Лювенської конференції, країни-учасниці Болонського процесу зобов'язалися створювати всі навчальні умови для осіб із особливими потребами/інвалідністю. Україна, ратифікувавши Лісабонську конвенцію та приєднавшись до Болонської декларації, також повинна виконувати всі вищезазначені зобов'язання. Це передусім стосується стратегічного пріоритету забезпечення рівності та соціальної взаємодії в рамках Європейської співпраці в освіті.

Власне Україна, як учасниця Болонського процесу, повинна використовувати роль освіти, і вищої освіти зокрема, як ключовий інструмент досягнення успішного соціального захисту та розвитку моделі соціальної інклюзії осіб із особливими потребами/інвалідністю.

Та що ми можемо говорити про здобуття вищої освіти особами з особливими потребами, якщо в нашій країні на сьогодні, відсутня усталена національна термінологічна система, яка пов'язана з навчанням осіб із особливими потребами/інвалідністю. Україна повинна законодавчо врегулювати терміни, які загально визнані в міжнародній практиці та які застосовуються в основних міжнародних документах, зокрема, в вищезазначеній Саламанкській декларації та Програмі дій із навчання дітей з особливими освітніми потребами.

При законодавчому врегулюванні національної термінології, пов'язаної з освітою для осіб із особливими потребами/інвалідністю, слід обґрунтувати необхідність запровадження терміну «інклюзія» як радикально нового підходу до організації навчального процесу. Україна має свій досвід освіти для осіб із особливими потребами/інвалідністю, що на сьогоднішній день відрізняється від досвіду розвинених країн світу, де соціальна інклюзія є стратегічним пріоритетом суспільного розвитку. Характерно, що навіть в наказах Міністерства освіти й науки України не існує системного підходу до усталення єдиної термінології, як бачимо це з *наказу Міністерства освіти і науки України № 691 від 2 грудня 2005 року «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю»*, де використано низку термінів: «діти з особливими освітніми потребами», «молодь з інвалідністю», «діти з тяжкими порушеннями розвитку», «діти з обмеженими можливостями здоров'я» тощо. Але ці терміни відображають медичний підхід, коли увагу зосереджено на вадах здоров'я як на характеристиці особи, тоді як у міжнародній практиці домінує тенденція до розвитку соціальної моделі створення всіх можливостей для реалізації здібностей і можливостей осіб із особливими потребами/інвалідністю.

Спробу нормативної легітимізації терміна “інклюзивна освіта” здійснено в наказі Міністерства освіти і науки № 855 від 11.09.2009 року, що затверджує *План дій щодо запровадження інклюзивного навчання дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009—2012 роки*. Саме в цьому наказі МОН України чи не вперше наголошено на тому, що впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання потребує створення відповідного освітнього середовища, забезпечення наукового супроводу, створення навчальних програм, навчальної методичного забезпечення, а ключовим фактором розвитку інклюзивної освіти має бути відповідна підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами.: “Успішне впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з особливими потребами, потребує вирішення завдань на державному рівні, а саме: формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку, удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази у відповідності до Конвенції ООН про права дитини, реалізації та поширення моделі інтегрованого та інклюзивного навчання дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах”[4].

Отже, з вищезазначеного ми можемо зробити висновок, що на сьогодні в нашій країні наявне законодавство, яке декларує права дітей з особливими потребами на розвиток, здобуття освіти та соціальну інтеграцію і водночас повною мірою не вказує на практичні механізми їх реалізації. Інклюзивна освіта в Україні гостро потребує вдосконалення забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти всіх осіб із особливими потребами/інвалідністю. Для цього навчальні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання всіх наявних ресурсів до індивідуальних освітніх потреб і різних форматів навчання осіб із особливими освітніми потребами. Незважаючи на певні позитивні результати освітнього експерименту, треба зазначити, що впровадження інклюзивної освіти у нашій країні має ще багато проблем, потребує розробки та вдосконалення законодавчої бази, принципів фінансування, створення у навчальних закладах сприятливого середовища, формування матеріально-технічної бази, методичного і кадрового забезпечення, подолання соціальних та професійних стереотипів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія / А.А. Колупаєва. – К.: “Самміт-Книга”, 2009. – 272 с.
2. Загальна декларація прав людини: Декларація прийнята і проголошена в Резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10.12.1948 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: // <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про права дитини : Конвенція, ратифікована Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91 від 20.11.1989 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Режим доступу: // <http://www.mon.gov.ua>.

АВТОРИТЕТ КЕРІВНИКА ЯК ОСОБИСТОСТІ

Валерія Якубенко, Наталія Чугаєва

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Авторитет керівника є одним із вагомих аспектів проблеми впливу особи в соціальній організації. Тому доцільно почати з характеристики авторитету індивідууму взагалі, а потім розглянути особливості, притаманні авторитету керівника.

Феномен авторитету особистості можна розглядати з різних сторін, але три з них виявляються більш важливими – це його сутність, психологічні механізми, обумовлені його впливом на інших людей, і той кінцевий ефект, до якого це все приводить.

Авторитет – це результат відбиття в свідомості людей соціального значення, цінності, корисності та властивостей, які притаманні даній людині як члену соціальної спільноти і як суб'єкту соціально значущої діяльності.

Сутність впливу особистості визначається тим значенням, яке має та чи інша людина для інших людей як член колективу і як учасник соціально значущої діяльності. З цього випливає, що найважливішим фактором виступає об'єктивна цінність його властивостей, котра проявляється у ході сумісної діяльності з іншими людьми. В цьому плані всі соціально важливі властивості даної людини являють собою атрибути авторитету. Однак, вирішальним моментом в кожній конкретній професійній ситуації взаємодії особистості з іншими людьми є суб'єктивна цінність її властивостей для цих людей, яка формується під впливом їх перцептивних образів, ціннісних установок.

Авторитет являє собою інтегративну властивість, яка формується на базі професійних, моральних, інтелектуальних властивостей. Потужний спонукальний ефект цього феномену пояснюється сумациєю значень цих властивостей особистості. Однак, авторитет як соціально-психологічна властивість, виникаючи в сумісній діяльності людини з іншими людьми, може бути втрачений, якщо відбудеться переоцінка «базових» властивостей особистості.

Характерні форми прояву та існування спонукального ефекту авторитету – навіювання та наслідування. На думку А.Г. Ковальова, навіювання являє собою спосіб впливу людей одне на одного, а наслідування – спосіб зображення цього впливу в процесі спілкування.

При цьому мова насамперед йде про так зване ненавмисне чи мимовільне навіювання, яке, на думку В.М. Бехтерева, може здійснюватись непомітно для людини, що сприймає його. І чим вище ця «непомітність» впливу авторитетної людини, тим більш він здається нам звичайно зрозумілим, тим більше авторитетність цієї особистості у нас.

Специфіка підстав функціональної ваги керівника так само визначається особливостями його організаційної діяльності, оскільки найважливішою його функцією є організаційна. Всі функціонально-психологічні властивості керівника, в тому числі й ділова компетентність, особливості ставлення до професійної діяльності, ніби притягуються до єдиного центру, забезпечуючи зрештою ефективну організацію виробничого процесу і злагоджену роботу членів колективу. Не випадково професійна компетентність керівника сприймається як дещо саме по собі зрозуміле, виконуючи роль фону, часто непомітного підлеглим, увагу яких зосереджено на особливостях ставлення керівника до них. Якщо ж професійна підготовка керівника недостатня, вона стає об'єктом пильної уваги його підлеглих, тому що у них виникає питання - чи відповідає керівник займаній посаді.

Тому керівник первинного виробничого колективу здійснив би помилку, якщо задля завоювання авторитету у своїх підлеглих він зосередив би всю свою увагу на покращенні взаємовідносин з ними, нехтуючи вдосконаленням ділових, організаторських якостей, психологічної компетентності. Істина полягає в тому, щоб вдосконалювати обидві групи цих особливостей особистості та діяльності керівника. Тільки в цьому випадку він буде користуватися у своїх підлеглих реальним особистим авторитетом.

Діалектика співвідношення посадового та особистого авторитету керівника наочно проявляється в стилях керівництва, що являє собою поєднання різних форм керівних впливів. Це можуть бути директивні форми (наказ, зауваження та інші різновиди примусу), якщо керівник вважає за краще впливати на підлеглих, спираючись на посадовий авторитет, а можуть бути прохання, переконання, порада, схвалення, якщо він прагне використовувати свій особистий авторитет.

Аналіз цих форм як підстав авторитету показав, що керівник не може завоювати у своїх підлеглих особистий авторитет, спираючись тільки на директивні форми керівних впливів.

Так званий «вольовий» стиль керівництва дозволяє в ряді випадків досягнути високих виробничих результатів, але, як правило, не приносить керівнику бажаного особистого позитивного іміджу. Оптимальний стиль керівництва, що забезпечує авторитет керівника, поєднує обидві групи названих форм керівних впливів. Популярними засобами впливу на підлеглих в цьому випадку зазвичай бувають переконання, прохання і схвалення. Мірою осуду найчастіше служить зауваження. При цьому обов'язково вміння керівника зважати на думки підлеглих. Такий стиль керівництва породжує задоволеність людей працею і сприятливо відбивається на соціально-психологічному кліматі колективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Москаленко, В.В. Соціальна психологія: підручник. / В. В. Москаленко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ ЯК СКЛАДНИК УСПІШНОГО ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ

Наталія Якименко

*Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка,
м. Полтава, Україна*

Один з актуальних напрямів реформування вищої школи сьогодні – професійна спрямованість підготовки майбутніх фахівців, що спирається на комплекс навчальних і професійних мотивів, зацікавленість майбутньою фаховою діяльністю, формування професійно значущих якостей особистості, ціннісних орієнтацій, які стануть підґрунтям професіогенезу [3, с. 303].

Саме поняття «професіогенез» О. М. Кокун розглядає як «цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору й прийняття майбутньої професії і закінчується, коли людина припиняє активну трудову діяльність» [4, с. 8].

Науковці визначають два напрями професіогенезу особистості: формування внутрішніх засобів професійної діяльності, що включають спеціальні знання, уміння, навички, мотиваційні аспекти професійної діяльності, професійні риси характеру, здатність до професійного спілкування, рефлексію, інтелектуально-творчі якості, адекватний індивідуальний стиль професійної діяльності; формування та засвоєння зовнішніх (соціальних) засобів професійної діяльності, що супроводжується накопиченням певних соціальних регуляторів у професійному співтоваристві, освоєння соціального простору професії, відповідних матеріалів та інформаційних засобів професійної діяльності [1, с.8 – 9].

Ми переконані, що формування внутрішніх засобів професійної діяльності майбутнього фахівця з документознавства та інформаційної діяльності спирається на індивідуально-особистісні якості, а формування, засвоєння зовнішніх (соціальних) – пов'язане з організаційно-педагогічними умовами створеними в процесі підготовки майбутнього фахівця.

Е. Зеєр [2, с. 152 – 156] виділив чотири основні особистісні складові професійного становлення фахівця:

1. Спрямованість особистості, що характеризується системою домінуючих потреб, мотивів, відносин, ціннісних орієнтацій, установок: мотиви (наміри, інтереси, схильності, ідеали); ціннісні орієнтації (зміст праці, заробітна плата, добробут, кваліфікація, кар'єра,

соціальний стан тощо); професійна позиція (ставлення до професії, установки, очікування, готовність до професійного розвитку); соціально-професійний статус.

2. Професійна компетентність – сукупність професійних знань, умінь, способів виконання професійної діяльності, її основні складники: соціально-правова компетентність (знання й уміння в галузі взаємодії з суспільними інститутами, людьми, володіння прийомами професійного спілкування та поведінки); спеціальна компетентність (підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, уміння вирішувати типові професійні задачі, оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати нові фахові знання й уміння); персональна компетентність (здатність до постійного професійного росту, підвищення кваліфікації, реалізації себе в професійній праці); аутокомпетентність (адекватне уявлення про власні соціально-професійні характеристики, володіння технологіями подолання професійних деструкцій); екстремальна професійна компетентність (здатність діяти в умовах, що раптово ускладнилися: аварії, порушеннях технологічних процесів).

3. Професійно важливі якості – психологічні якості особистості, що визначають продуктивність (якість, результативність і ін.) діяльності.

4. Професійно значимі психофізіологічні властивості (зорово-рухова координація, окомір, нейротизм, реактивність, енергетизм тощо). У процесі професіоналізації одні психофізіологічні властивості визначають розвиток професійно важливих якостей, інші, професіоналізуючись, здобувають самостійне значення.

Системні, глибокі професійні знання, навички ґрунтуються на пізнавальних інтересах, пізнавальній активності, які, у свою чергу, визначають знаннєві орієнтири, якість навчальної діяльності, рівень опанування фаховими компетенціями. Як зазначає С. В. Коптякова, основними мотивами пізнавальної діяльності є теоретична і практична цінність знань, умінь, їх значущість для розвитку особистості, цінність для майбутньої професійної діяльності [5].

Саме пізнавальна діяльність і є базисом мотиваційно-ціннісної сфери особистості майбутнього фахівця. Потреба, трансформована в мотив, сприяє формуванню мотивації професійного становлення особистості. При цьому слід зазначити, що мотивація тісно пов'язана з інтересом. Учені виокремлюють три напрями розвитку інтересу: інтелектуальний – інтерес пов'язаний з пізнанням навколишньої дійсності, з інтелектуальною діяльністю людини; емоційний – інтерес у людини викликає те, що особливо привертає увагу, викликає позитивні емоції; третій напрям розглядає інтерес із позиції вольової активності особистості, відповідно до якого інтерес – стимул активності, який виявляється у прагненні людини до предмету, що її цікавить [8].

Інтерес також вважають одним із найважливіших елементів мотиваційної системи, оскільки він стимулює потребу опанування знаннями, яких бракує, тобто з'являється пізнавальний інтерес [6].

Н. Лінкіна наголошує, що для оволодіння відсутніми знаннями «головне – сформуванню потребу постійного звернення до якісних джерел інформації; здатність відбору і критичного мислення; забезпечити можливість ознайомлення з альтернативними позиціями, ідеями, тлумаченнями фактів» [7, с. 63 – 75].

Отже, професійна самоідентифікація й мотивація майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності виникає як потреба професійної діяльності, готовність до вирішення фахових завдань, прагнення динамізувати професіогенез завдяки відповідній особистісній спрямованості, власним творчим ресурсам, інформаційному та навчально-методичному забезпеченню. При цьому очевидно, що особистісні новоутворення повинні закріплюватися відповідними видами навчальної та учіннєвої діяльності, адже відсутність у навчальному процесі елементів майбутньої фахової діяльності спричиняють зниження інтересу до обраної професії, формалізм у засвоєнні знань, що суперечить основним ідеям компетентнісного підходу. Де-факто професійна самоідентифікація

спирається на професійний інтерес, який є метою, засобом і результатом формування компетентного фахівця.

Отже, аналіз теоретичних джерел підтверджує, що формування професійної самоідентифікації та мотивації майбутніх документознавців, як складника успішного професіогенезу, реалізується через поглиблення, систематизацію, свідоме й системне опанування новими знаннями, прагнення сумлінно працювати над обраним фахом, вміння використовувати набуті знання у процесі вирішення професійно значимих завдань.

Важливим ресурсом, що сприяє формуванню професійної самоідентифікації й мотивації майбутніх документознавців, є, на наш погляд, платформа дистанційного навчання, адже її технічний, кадровий, інформаційний, навчально-методичний потенціал уможливорює активізацію пізнавальної та творчої діяльності майбутніх фахівців (вільний і практично необмежений доступ до банку лекційних, теоретичних, практичних, медійних засобів, проведення ділових ігор, відео-конференцій, чат-спілкування з викладачами-тьюторами й ровесниками, майбутніми колегами, віртуальні екскурсії, презентації тощо). Зважаючи на те, що сфера майбутньої професійної діяльності документознавця безпосередньо пов'язана з роботою в комп'ютеризованому просторі, варто наголосити на практичному значенні підготовки документознавців у режимі дистанційного навчання, що сприяє набуттю й закріпленню нових навичок роботи з різними програмними продуктами, укладанню електронних документів, обслуговуванню процесів їх руху, зберігання, пошуку, архівування. Дистанційного навчання слід упроваджувати, спираючись на використання ефективних особистісно орієнтованих методик, що зацікавлюють і мотивують студента до опанування навчальним матеріалом з фаху, активізують пізнавальну діяльність, сприяють формуванню навичок обробки й аналізу навчальної, фахової інформації, стимулюють розвиток професійних і творчих умінь, навичок для реалізації завдань у професійній і навчальній діяльності.

Отже, формування професійної самоідентифікації, мотивації до фахової діяльності майбутніх документознавців із використанням ресурсу дистанційного навчання стає підґрунтям успішного професіогенезу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко І. І. Психологічні умови ефективної професійної адаптації психологів-початківців: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2004. – 19 с.
2. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебн. пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
3. Івашкова Т. О. Професійна спрямованість навчального процесу як умова формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь і прийомів самоосвітньої діяльності [електронний ресурс] / Т. О. Івашкова // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. – 2015. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2015_2_11.pdf.
4. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : Монографія. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2012. – 200 с.
5. Коптякова С. В. Формирование профессиональной направленности личности студентов вуза в процессе общепрофессионального экономического образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / С. В. Коптякова. – Магнитогорск, 2004. – 173 с.
6. Корчагіна Г. С. Розвиток пізнавального інтересу майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки / Г. С. Корчагіна // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2014. – Вип. 9. – С. 31–34.
7. Линкина Н. Н. Педагогические условия модернизации естественно-научного образования

педагогического колледжа в едином информационном пространстве :дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. Н. Линкина. – Ростов-на-Дону., 2002. – 186 с.

8. Щагина Г. В. Развитие профессионально-познавательного интереса у будущих социальных педагогов в вузе :дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Г. В. Щагина. – Магнитогорск, 2005. – 179 с.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ ПАРАДИГМИ

Артем Курас

кандидат політичних наук, науковий співробітник Інституту соціології НАН України

Ключові слова: *національна безпека, Збройні Сили України, військовий конфлікт*

Кінець 2013 – початок 2014 рр. – надзвичайно складний період для молоді Української держави, який ознаменувався черговими викликами для національної безпеки країни. Революційні події цього періоду привели до трансформації повноважень інститутів державної влади, повернення до Конституції 2004 р., формування незаконних військових формувань, ослаблення впливу центру на окремі області, що виражається у відмові виконувати рішення Уряду та Верховної Ради України, боротьби політичних еліт тощо. Більше того, не визнаючи легітимність нової Української влади, Російська Федерація направила війська на Кримський півострів, що може привести до початку Російсько-Української війни.

Зважаючи на вищесказане, на сьогодні особливої актуальності набуває комплекс проблем, пов'язаних із рівнем національної безпеки України. Особливе зацікавлення не тільки науковців, але й широкого кола громадянства викликає проблема готовності Збройних Сил України до масштабних військових дій.

Окреслене коло питань спричинило широкі дискусії серед різних шкіл безпекознавства. Джерельну основу статті становлять закони України «Про Військову службу правопорядку в Збройних Силах України» [2], «Про державний кордон України» [4], «Про Державну прикордонну службу України» [5], «Про Збройні Сили України» [6], «Про оборону України» [9], «Про основи національної безпеки України» [10], «Про Раду національної безпеки і оборони України» [12], «Про розвідувальні органи України» [13], «Про Службу безпеки України» [14], Постановф Кабінету Міністрів України «Про прикордонний режим» [16], Стратегія національної безпеки України [17], Указ Президента України «Про Воєнну доктрину України» [18]. Основна мета статті – проаналізувати військово-політичні аспекти національної безпеки України в історичній ретроспективі.

Розташування України в географічному центрі Європи робить її об'єктом постійних воєнних загроз як локального, так і світового характеру. Ситуацію ускладнюють суперництво в політичній, економічній і військовій сферах між існуючими і виникаючими центрами сили на континенті, потенційні вогнища напруженості, збройні конфлікти на регіональному рівні, наявність у мирний час у ряді держав значних збройних сил, а також ядерної зброї.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» визначено існуючі і потенційні загрози у військовій сфері, якими стали: 1. Поширення зброї масового ураження і засобів її доставки; 2. Недостатня ефективність існуючих структур і механізмів; 3. Забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності; 4. Можливість втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами; 5. Нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося; 6. Небезпечне зниження рівня забезпечення військовою та спеціальною технікою та озброєнням нового покоління

Збройних Сил України, інших військових формувань, що загрожує зниженням їх боєздатності; 7. Повільність у здійсненні та недостатнє фінансове забезпечення програм реформування Воєнної організації та оборонно-промислового комплексу України; 8. Накопичення кількості застарілої та не потрібної для Збройних Сил України військової техніки, озброєння, вибухових речовин; 9. Незавершеність договірно-правового оформлення і недостатнє облаштування державного кордону України; 10. Незадовільний рівень соціального захисту військовослужбовців, громадян, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей [10].

Серед окреслених чинників потенційних загроз у військовій сфері, на сьогодні чи не найбільшу небезпеку становить «недостатня ефективність існуючих структур і механізмів». Ще у 1991 р. Верховна Рада України, підпорядкувала собі «всі військові формування, що дислокуються на території республіки» [19] та започаткувала створення Міністерства оборони та, відповідно, Збройних сил [19]. Перші спроби реформування колишньої радянської армії, полягали переважно в безсистемному скороченні за відсутності чіткого стратегічного бачення майбутньої моделі національного війська. Масштаби скорочення були безпрецедентними: за п'ять років звільнено 410 тис. військовослужбовців, розформовані 3500 військових структур [20,с.57].

Водночас наголосимо, що на стан воєнної безпеки країни у цей період негативно впливала нестійкість функціонування вітчизняної економіки та зниження науково-технічного потенціалу. Особливо небезпечним стало катастрофічне зниження рівня ВВП. Економічний фундамент системи воєнної безпеки країни підривався також невизначеністю характеру взаємин власників підприємств різних форм власності з елементами цієї системи [21, с.214]. У критичному стані перебував виробничо-технологічний потенціал оборонної промисловості. Відсутність фінансування фактично блокувало створення зброї нового покоління [20, с.59–65].

Аналіз нормативних правових актів вищих органів влади показує, що забезпечення національної безпеки держави відбувалося на вкрай низькому рівні [22, с.150–156].

Тільки після затвердження Державної Програми будівництва та розвитку Збройних Сил України до 2005 р. розпочався системний процес створення Збройних сил. У цей же період продовжилися скорочення чисельності Збройних сил України. Наприкінці 1997 р. відповідно до затвердженої Указом Президента України від 20 січня 1997 р. Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України чисельність армії була скорочена на 24 530 осіб [20,с.146]. У 1998 р. постановою Кабінету Міністрів України від 22 грудня чисельність військовослужбовців збережено на рівні 320 тис. осіб [20, с.146]. Наприкінці 2000 р. Збройні Сили України скоротили свою чисельність до 350 тисяч осіб у складі трьох оперативних командувань, п'яти армійських, двох авіаційних корпусів та трьох корпусів ППО [20, с.146].

Фахівці відзначають, що у цей період воєнна безпека держави перебувала у вкрай незадовільному стані. «Незважаючи на ці заходи, в СВ України на 1999 р. зберігалася громіздка й витратна система керування, успадкована від радянської армії. За чисельності понад 154 тис. чол. у них було 5 штабів корпусів і 12 бойових дивізій... До корпусів у СВ України входила така сама кількість особового складу, як і у західних дивізіях, дивізіях – як в бригадах. Боєздатність українських дивізій скороченого складу була низькою. Наявність у СВ такої великої кількості «карликових» корпусів і дивізій пояснювалася критиками впливом генеральського «лобі» для збереження максимальної кількості генеральських посад» [23,с.23].

Надалі пріоритетним напрямом розвитку Збройних сил України стала розробка програм, які б максимально відповідали вимогам сучасної збройної боротьби (Державної програми розвитку Збройних Сил на 2006 – 2011 рр.) [24]. Вона визначила нові терміни завершення переходу на контрактний спосіб комплектування – 2010 р., замість 2015 р.

[24,с.3]. Аналіз виконання Державна програма розвитку Збройних Сил на 2006 – 2011 рр. змушує констатувати: 1. Практично зупинилися процеси надходження до ЗС України нових та модернізованих зразків ОБТ; 2. Заходи бойової підготовки ЗС України не виконані в повному обсязі, що не дозволило досягти запланованих показників підвищення рівня готовності ЗС до виконання завдань за призначенням; 3. Зупинено процеси відновлення непорушних запасів, реформування арсеналів, баз і складів, на яких зберігаються надлишкове та непридатне для використання озброєння та військового майно; 4. Не досягнуто встановлених показників укомплектованості ЗС військовослужбовцями за контрактом; 5. Не дотримано однієї із головних вимог успішного переходу ЗС на професійну основу – забезпечення військовослужбовців житлом; 6. Зменшено темпи передачі функцій з квартирно-експлуатаційного, речового та інших видів забезпечення цивільним структурам; 7. Не вдалося позбавити ЗС від тягаря збереження надлишкового майна, непридатних ракет і боєприпасів в запланований період; 8. Уповільнені темпи впровадження Єдиної автоматизованої системи управління Збройними Силами, стаціонарної і мобільної цифрових інтегрованих мереж зв'язку [25,с.144].

Важливим етапом для Збройних сил України став 2010 р. За його підсумками дано чіткі відповіді на критично важливі питання стосовно: оцінки безпекового середовища та тенденцій його розвитку на період до 2025 р.; майбутніх викликів і загроз національній безпеці України; національних інтересів у сфері безпеки і оборони; необхідних заходів захисту національних інтересів у сфері безпеки і оборони; визначення необхідних оборонних спроможностей захисту національних інтересів.

Враховуючи можливі шляхи розвитку подій, можна виділити три умовні варіанти залучання Збройних Сил України для упередження зовнішнього збройного нападу та гарантування національної безпеки держави. Перший – відбиття агресії західних країн, які межують із Україною. Такий варіант, відзначає В. Ліпкан, можливий за умови посилення силового протистояння Росії та НАТО. У такому випадку Збройні сили України матимуть справу із об'єднаною військовою силою євроатлантичної спільноти, яка має змогу вести війни шостого покоління з використанням високоточної зброї та новітніх технологій [21, с.250].

Другий варіант, як показав час він най вірогідніший, – це відбиття збройного нападу Росії. За кількісними та якісними показниками російська армія має переваги над українською. Маючи на озброєнні стратегічні та тактичні системи ядерної зброї і визначивши можливість їх застосування у звичайному збройному конфлікті, Росія не може програти війну.

Третій варіант виключає вплив Збройних сил України на розвиток подій, якщо Росія та НАТО спробують вдатися до «з'ясування відносин» на нейтральній території. Для цієї ролі найкраще підходить країна-буфер, що має для цього всі необхідні умови: російську військово-морську базу на своїй території (будь-яка провокація збройного нападу на російську військово-морську базу може призвести до розгортання збройних дій на території України); самопроголошений нейтралітет, населення, одна частина якого спрямована на Захід, інша на Схід; вищі законодавчі та виконавчі органи держави, які конкурують між собою у визначенні зовнішньополітичних пріоритетів, наявність сильних регіональних еліт, які проводять самостійну, подеколи таку, що суперечить державній, політику і таке інше [21, с.250–251].

Однак воєнній безпеці України загрожують не тільки зовнішні фактори, але й внутрішні. Крім хронічного недофінансування, помічаємо також системні прорахунки в підходах до розроблення Державної програми розвитку озброєння та військової техніки на період до 2015 року. Для забезпечення національної безпеки України необхідні розробка і послідовне проведення реалістичного військово-політичного курсу, підвищення рівня соціально-економічного розвитку, зміцнення воєнної організації держави, виходячи з

військових погроз його національним інтересам, визначення і використання найбільш ефективних можливих форм і способів їх нейтралізації.

Завершуючи огляд досліджуваної проблеми, важливо наголосити на політичній складовій, адже головні виклики для національної безпеки України мають переважно внутрішній характер. Вважаємо, що першою і найгострішою загрозою внутрішньополітичного характеру стала відсутність внутрішньої консолідації – політикуму, влади та суспільства. Передусім помітне розшарування суспільства та його поділ збагатсьма ознаками: регіональними, політичними, майновими, мовними, конфесійно-релігійними тощо.

Як свідчать результати соціологічних опитувань, існує кілька основних проблем, у розумінні та оцінці яких між жителями різних регіонів країни спостерігаються суттєві розбіжності. До них, як правило, відносять: оцінки певних подій і явищ в історії України (зокрема, діяльності ОУН-УПА), так зване «мовне питання» (про стан захисту української/російської мови і статус російської мови в Україні), «церковне питання» (що охоплює проблеми як міжконфесійних відносин, так і створення Єдиної Помісної православної Церкви), проблема зовнішньополітичних орієнтацій громадян (насамперед, питання приєднання України до НАТО). Під час президентських кампаній 2004 – 2010 рр. р. до цього переліку потрапили проблеми «регіонів-донорів і регіонів-реципієнтів» і федералізації України.

Значно гірша ситуація із консолідацією українського політикуму. Політична боротьба набула в Україні перетворилася, фактично, на недобросовісну політичну конкуренцію, метою якої є політичне знищення опонентів і здобуття влади в будь-який спосіб. У вітчизняних реаліях боротьба за владу є фактично боротьбою за доступ до розподілу ресурсів, великою мірою – за власну користь учасників цієї боротьби.

На сьогодні яскраво помітні декілька видів політичних конфліктів в Україні, що суттєво впливають на стан національної безпеки держави: між гілками влади, у т.ч. у процесі становлення інституту президентства; внутрішньопарламентський; між політичними лідерами; між партіями; усередині державно-адміністративного апарату. Складність ситуації полягає в тому, що всі ці політичні конфлікти накладаються один на одного.

Актуальною причиною конфлікту всередині державно-адміністративного апарату в Україні на сьогодні є управлінська криза. Заміна управлінців середньої ланки представниками нової політичної команди призвела до некерованості на місцях і в багатьох центральних органах влади. В органи влади приходять представники фінансово-промислових груп і особи, пов'язані з кримінальними угрупованнями, котрі діють у своїх власних інтересах. Усе це привело до втрати авторитету державної служби й органів державної влади.

Ситуація ускладнюється невизначеністю національних інтересів, надмірністю бюрократичного апарату, а також неефективністю державного управління. Більше того, політичні сили не усвідомлюють потреби збільшення фінансування Збройних сил – головного гаранта національної безпеки України.

Наголошу, що слабкість демократичних інститутів України – ще одна проблема внутрішньополітичного розвитку Української держави, що ослаблює рівень національної безпеки. Найбільшою загрозою у цій сфері є слабкість українського парламентаризму, яка виявляється насамперед у різних формах непарламентської політичної конкуренції в Парламенті.

До проявів слабкості демократичних інститутів можна також віднести невідповідність політичних партій їх призначенню. Нинішні політичні партії України, за невеликим винятком – фактично виборчі проекти, мета яких отримання влади, а не просування інтересів тієї чи іншої суспільної групи та пошук суспільного консенсусу.

Таким чином, сьогодні яскраво помітні низка дестабілізуючих чинників, які суттєво ослаблюють рівень національної безпеки Української держави. Набуває реальних ознак

загроза виникнення внутрішнього конфлікту, спричиненого зростанням розриву між елітою та суспільством, масовим зубожінням громадян, втратою довіри до влади. Як влада, так і опозиція неспроможні ефективно протидіяти цим тенденціям, а іноді зацікавлені у збереженні таких тенденцій як аргументу в боротьбі з політичними опонентами. Протести на економічному підґрунті, за умови розпалювання українськими політиками існуючих протиріч і цілеспрямованого зовнішнього впливу, можуть перерости в сепаратистські заворушення. Крім відомих проблем Криму, зростають ризики дестабілізації ситуації на Південному Сході та в окремих західних регіонах України, де до чинників різкого економічного спаду, цілеспрямованого маніпулювання суспільною свідомістю, провокаційних дій деструктивних політичних сил додається криміналізація враженого кризою суспільства.

Аналіз стану законодавчої бази і практичних дій державних органів і громадських організацій в питаннях забезпечення воєнної безпеки, сьогоденного соціально-політичного і економічного стану України дозволяє стверджувати, що на даний час необхідна глибока перебудова системи забезпечення воєнної безпеки України, котра ґрунтуватиметься на удосконаленні як законодавчої бази України, так і практичної діяльності органів державної влади і громадських організацій.

На сьогодні у сфері національної безпеки, крім спільних глобальних загроз, найбільш гострими для України є питання базування Чорноморського Флоту Російської Федерації у Криму, делімітація кордонів в Азово-Чорноморському басейні, розбіжності у відносинах із Румунією стосовно лінії кордону по р. Дунай. Шляхи їх вирішення значною мірою перетинаються з геополітичними (відносини з ЄС та Росією) та економічними (підтримка вигідних для України проектів або її участі в них) питаннями, що вимагає від України дотримання балансу інтересів у відносинах із партнерами, наявності у держави чіткої стратегії і пріоритетів розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №25. – Ст. 180.
2. Закон України «Про Військову службу правопорядку в Збройних Силах України» // Відомості Верховної Ради. – 2002. – №32. – Ст. 225.
3. Закон України «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України» // Відомості Верховної Ради. – 1992. – №29. – Ст. 397.
4. Закон України «Про державний кордон України» // Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1992. – №2. – Ст. 5.
5. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №27. – Ст. 208.
6. Закон України «Про Збройні Сили України» // Відомості Верховної Ради. – 1992. – №9. – Ст. 108.
7. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №12. – Ст. 89.
8. Закон України «Про надзвичайний стан» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №37. – Ст. 538.
9. Закон України «Про оборону України» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №9. – Ст. 106.
10. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №39. – Ст. 351.
11. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №23. – Ст. 176.

12. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №35. – Ст. 237.
13. Закон України «Про розвідувальні органи України» // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №19 – Ст.94.
14. Закон України «Про Службу безпеки України» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №27. – Ст. 382.
15. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» // Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1991. – №16. – Ст. 200.
16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про прикордонний режим» // Офіційний вісник України. – 1998. – №30. – С. 33 – 42.
17. Стратегія національної безпеки України. Затверджена Указом Президента України №105 від 12 лютого 2007р. – К., 2007. – 15 с.
18. Указ Президента України «Про Воєнну доктрину України» // Офіційний вісник України. – 2004. – №30. – Т.1. – Ст. 2005.
19. Про політичну обстановку на Україні і негайні дії Верховної Ради України по створенню умов неповторення надалі військового перевороту: Постанова Верховної Ради // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1428-12>
20. Військові кадри Збройних Сил України на рубежі століть(1991–2009 рр.) : (історичний нарис створення системи кадрових органів Збройних Сил України) / [В.В. Жолукевський, А.П. Медвідь, В.В. Мазур, В.В. Колесник, О.В. Яцино: під заг. ред. В.А. Діброва]. – К. : Едельвейс і К, 2009. – 215 с.
21. Ліпкан В. Національна безпека України / В. Ліпкан. – Київ, 2009. – 314 с.
22. Артюх В. Реалізація завдань концепції кадрової політики з підготовки військових фахівців / Артюх В.М., Толок І.В., Ващенко Є.М. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – №234. – С. 150–156.
23. Бараш Ю. Трансформація організаційної структури Збройних сил України на сучасному етапі / Ю. Бараш // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №2. – С.22–34.
24. Державна програма розвитку Збройних Сил України на 2006 – 2011 роки. – Київ, 2006. – 65 с.
25. Бойко Р. Аналіз стану виконання державної програми розвитку Збройних сил України на 2006 – 2011 рр. За показниками видатків на потреби Збройних сил / Р. Бойко, О. Семененко, Ю. Добровольський та ін. // Системи управління, навігації та зв'язку. – 2011. – Вип.4. – С.141–148.

ПРОЕКТ ОБЛАШТУВАННЯ АРТЕЗІАНСЬКОГО КОЛОДЯЗЮ ПРИ КИЇВСЬКОМУ ПОЛІТЕХНІЧНОМУ ІНСТИТУТІ В 1917 Р.

Іван Захарченко, Олена Пивоваренко

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Реформування вищої освіти в Україні на тлі нестабільної економічної ситуації в державі актуалізує ряд проблем, не останнє місце серед яких посідають питання витрат вищих навчальних закладів на комунальні послуги та їхню якість. Саме через цю призму, на сучасному етапі дуже добре проглядаються державні пріоритети щодо належного функціонування та розвитку ВНЗ.

Питанням водопостачання загалом та ВНЗ зокрема присвячено чимало розвідок [1], серед яких яскраво виділяються праці В.В. Кобзаря [2]. Однак оприлюднення нових архівних документів дає змогу розширити знання щодо ряду питань. Запропонована розвідка має на

меті висвітлити державницькі підходи у питаннях водозабезпечення ВНЗ у 1914-1917 рр. на прикладі Київського політехнічного університету у складних умовах I світової війни [3].

У XIX ст. кияни отримували воду переважно з криниць. Один із перших у Російській імперії централізований водопровід, до якого надходила вода з Дніпра з'явився в Києві у 1881 р. Система була недосконалою і згодом виникло багато проблем пов'язаних із водопостачанням. Альтернативою централізованому водопостачанню були артезіанські свердловини. Перша була пробурена Київським товариством водопостачання в 1885 р., а за два роки їх було вже 9. Внаслідок холери у 1908 р. Київ повністю перейшов на централізоване водопостачання підземними водами – аж до 1939 р. [4, с. 54-55].

Київський політехнічний інститут (надалі КПІ) обслуговувався централізованим водогоном. Відповідно затвердженому 8 червня 1898 р. кошторису КПІ, на водопостачання з бюджету виділялося по 3,000 руб. на рік, але мінімальні витрати перевищували вказану цифру більш ніж удвічі. В середньому за період часу з 1909 по 1913 рр. витрати на воду склали 6,169 руб. 43 к., тобто в середньому на 3,169 руб. 43 к. більше від суми яка виділялася. [3, с. 6].

Рік	1909 р.	1910 р.	1911 р.	1912 р.	1913 р.
Реальні витрати	5,865 руб. 80 коп.	6,229 руб. 29 коп.	5,752 руб. 08 коп.	6,500 руб. 00 коп.	6,500 руб. 00 коп.
Пере-витрати	2,865 руб. 80 коп.	3,229 руб. 29 коп.	2,752 руб. 08 коп.	3,500 руб. 00 коп.	3,500 руб. 00 коп.

Окрім недостатності виділених коштів постійно виникали перебої з водопостачанням через тиск в системі. Вирішення проблем вбачали в будівництві артезіанського колодязя. У 1913 р. було порушено клопотання про виділення коштів на цей проект. Після консультацій з фінансовим та контрольним відомствами, Міністерством Торгівлі і Промисловості у 1914 р. був виготовлений кошторис спорудження артезіанського колодязя для КПІ. Необхідна сума той момент складала 30,000 руб. Однак початок військових дій став на заваді реалізації проекту і спорудження артезіанського колодязю було відтерміновано [3, с.2-3].

Однак протягом двох років в КПІ сталися дві пожежі, що мали неконтрольований характер. Оскільки, на той час КПІ розташовувався за містом, не можливо було розраховувати на невідкладну допомогу міської пожежної команди. Але найжахливіше було те, що фактично не було води для їх ліквідації. Лише шляхом припинення постачання води в інші райони міста вдалося підсилити тиск в інститутському водопроводі і тим самим погасити пожежу. Лише відновлення будівель обійшлося державі: в першому випадку – 70,000 руб., в другому – 54,000 руб. [3, с.3].

Наприкінці 1916 р. директор Київського політехнічного інституту імені імператора Олександра II звернувся з проханням до Міністерства торгівлі й промисловості, у підпорядкуванні якого був інститут, підтримати клопотання до Уряду про виділення 85,000 руб. на обладнання артезіанського колодязя.

Незважаючи на те, що необхідна сума значно зросла Міністерство торгівлі й промисловості визнало потребу в терміновому вирішенні питання і звернулося до управляючого Ради Міністрів з письмовим поданням на терміновий розгляд питання про виділення Держказначейством означеної суми з Резервного фонду [3, с.10].

Кошторис облаштування на території КПІ власного артезіанського колодязя [3, с. 7].

1	Колодязь	35,000 руб.
2	Насос	15,000 руб.
3	Баки, вежа, приєднання до існуючої мережі	35,000 руб.
Разом		85,000 руб.

Обґрунтуванням терміновості справи визнавався великий ризик виникнення пожеж. Але не в останню чергу наголошувалось, що ще більше значення мають незручності пов'язані із зв'язком інституту з міською водопровідною мережею. Занадто часті та тривалі (до двох тижнів) випадки відсутності води в магістралі негативно відображаються на процесі навчання в лабораторіях, викликаючи іноді не просто затримку, а повне припинення занять на довгий час. Окрім цього, з початком війни потреби у воді в КПП суттєво збільшилися, оскільки, частина приміщень була занята лазаретом та іншими закладами пов'язаними з військовим життям [3, с. 10-10 зв.].

У Міністерстві торгівлі і промисловості усвідомлювали складність фінансової ситуації в державі. Знали й позицію міністра фінансів, який через надмірно високі ціни на будівельні матеріали і робочі руки вважав за доцільне відкласти виконання намічених робіт до закінчення війни і тимчасово обмежитися лише невідкладними заходами – купівля насосу, розширення існуючої водопровідної мережі. Однак, на думку Міністерства торгівлі і промисловості, це не давало можливості вирішити основну проблему – нестача води в міському водопроводі. Міністерство наполягало на комплексному вирішенні проблеми без будь-яких затримок, оскільки, важко передбачити коли знизяться ціни на матеріали і робочу силу [3, с. 2-3]. Єдиний компроміс на який Міністерство погоджувалось це перенесення виділення коштів на весну 1917 р., оскільки проведення робіт взимку однаково неможливо [3, с.1-2]. Ця дрібна поступка стала фатальною для реалізації проекту побудови автономного водопостачання КПП. Нам не відомо чи було це питання врешті решт розглянуте. Однак, з огляду на політичні події що послідували навесні 1917 р. це малоймовірно.

Отже, незважаючи на важкий фінансовий стан держави, в умовах війни, урядовці опікувались безпекою та належним функціонуванням КПП. Міністерство торгівлі і промисловості, в підпорядкуванні якого був інститут, брало на себе відповідальність та докладало чималих зусиль з виділення коштів, незважаючи на значне збільшення кошторису. Порушення навчального процесу вважалось не менш вагомою підставою для проведення робіт, аніж загроза масштабної пожежі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Водопостачання та водовідведення міста Києва від першого проекту до сьогодні: Бібліографічний покажчик / уклад.: Т. М. Кірдо. - Київ: КНУБА, 2017. – 25 с.
2. Кобзар Валентин Володимирович: Бібліографічний покажчик / уклад.: Н.Б. Грищенко. – Київ: Публічна бібліотека ім. Лесі Українки, 2014. – 41с.
3. Об отпуске средств на устройства артезианского колодца при Киевском политехническом институте, 1917 год [Электронная копия] / Центр. гос. ист. архив в г. Ленинграде. – Электрон. текст. дан. (1 файл : 35,4 Мб). – [Б. м. : б. и.], 1917. Режим доступа: <http://elib.nplu.org/object.html?id=3853>.
4. Слюдікова Т. Забудова і благоустрій м. Києва в XIX–XX ст.(за документами київських держархівів) //Архіви України. – 2009. – №. 1-2 (263). – С. 61-78.

РЕАНІМАЦІЯ ПЕРВОЗДАННОСТІ ЛЮДИНИ ЯК ГУМАНІЗМ

Валентин Єрмоленко

м. Черкаси, Україна

Гра та змагання – це своєрідні, одні з найбільш активних та плідних форм життя. Усвідомлення себе і світу, а також практичне самоусвідомлення з ним започатковується після народження людини і не в утилітарному середовищі, а в формі вільної гри та змагання. Специфіка змагання полягає в тому, що людина змагається та бореться з самим собою, за подолання своїх обмежень, за вихід «за свої межі», які вже потім стають основою подальшого поступу всього людства. Своєрідний рівень змагань виокремив композитор Р. Вагнер: «Той, хто дає радість світу, стоїть ще вище над всіма людьми, ніж той, хто завоював цілий світ».

Постійно тліюча системна криза кінця ХХ ст. початку ХХІ ст. констатує факт, що домінуючі в минулому сенси і смисли життя людини та її цілі вичерпали свої потенції, принаймні, за основними параметрами. Це означає, що для подальшого розвитку потрібні також і нові джерела формування нової енергії людини, а також і нові форми їх використання, які, у свою чергу, неможливі без вироблення нових сенсів та смислів, формування нових цілей та цінностей, інтуїтивного бачення нових орієнтирів, відчуття застарілості пріоритетів. Це породжує невизначеність, розгубленість та тривогу, песимістичні очікування, внаслідок чого інколи у деяких людей не витримує нервова система, що проявляється в істеричних метаннях, бажанні кудись втекти, сховатися, повернутися у минуле. Водночас, присутність світу, його поки що практична необмеженість і, відповідно, потенційна невичерпаність, принципова відкритість, а також історичний досвід відповідей на все нові і нові виклики і, що саме головне, власна надлишкова енергія живлять оптимістичні настрої людини, дають, через самопізнання та самоусвідомлення, реальні можливості для її самореалізації та самоствердження, а також позитивні емоції від подолання перешкод та досягнення нових вершин.

Як відомо поняття «гуманізм» ввійшло в обіг в епоху Відродження і розуміється як людяність. Але це не означає, що до цього часу феномен людяності був відсутній. Якщо, наприклад, взяти феномен альтруїзму, який корелюється з людяністю, то він започатковується ще на тваринному рівні. З розвитком людства феномен людяності наповнюється все новим і новим змістом.

Не виключено, що з часом поняття «гуманізм» набере зовсім протилежного від початкового значення. Наприклад, діяльність, яка є переважно цілеспрямованою і направлена на створення штучного, стала називатися культурною. Хоча гуманізм і культура не протиставлялися, але це не синоніми. Категорію культура, як відомо, вів в обіг імператор Риму Марк Катон ще в ІІІ ст. до н. е. і це поняття було пов'язане з обробкою землі. Цицерон розширив це поняття до «культури душі». З часом поняття «культура» розповсюдилося буквально на всі сторони суспільного життя і тільки з позитивним контекстом. І тоді було зрозумілим, що така форма культурної діяльності руйнівна для природи. Але вкрай нагальною проблемою було виживання, з одного боку, і достатній запас міцності потенціалу природи, з другого боку, а також кон'юнктура вигідність «глушили» невдоволеній «гул природи», а також тих, хто його чув чи відчував. Теж саме стосується і поняття «гуманізм».

Розмірковуючи про причини негараздів у суспільстві, А. Тойнбі писав: «... легкість та зручність – вороги цивілізації» [1, с. 97]. Як на мене, в цьому відношенні Д. Дідро цілком вірно вказував на основну і тому в певній вісі координат єдину причину людських негараздів: «Бажаєте знати коротку історію всій нашої убогості? Ось вона: існувала природна людина, в середині якої виникла штучна людина. З цього моменту між ними почалася громадянська війна, і вона продовжується до їхньої смерті». Треба визнати, що ця громадянська війна між

природним сегментом у людини і штучним її складової проходить можливо по всім світоглядним складовим. В поетичній формі цю дилему розкрив Й. Гете: «Уже давно це діло звісне // Природному відкриті всі путі, // А штучне має скніти в заперті». Тому у природного і штучного різні, інколи навіть діаметрально протилежні не тільки шляхи розвитку, а й, що є головним, результати їхнього розвитку. Більш того, самим головним є те, що, перефразовуючи вислів Ф. Бекона: «Ті, хто думають, що вони можуть все купити за свої багатства, забувають, що перед цим вони вже встигли себе продати», є велика ймовірність того, що до того як «приручити» тварину, людина не тільки встигла «приручити» іншу людину, а й встигла «приручитись» сама. Виникає синергетичний ефект «сродності» (Г. Сковорода) «приручених» або заражених рабською психологією людей.

Специфіка техніки полягає в тому, що вона одним з своїх сегментів підкорює людину, диктує свою антиприродну для людини ритміку життя, дає шкідливі відходи. Згідно «закону Седова» (закон ієрархічної компенсації) організація і порядок на вищих щаблях ієрархічного розвитку досягається за рахунок дезорганізації і деградації нижніх щаблів [2, с. 15-16]. Саме така «прогресивна» форма вирішення негативних наслідків на одному рівні призводить до деградації, руйнації іншого рівня і в цілому загальної системи, що і призвело до глобальних проблем. У цьому аспекті більш ширше поставив проблему Ф. Шиллер: «сама нагальна потреба часу – розвиток здібностей чуттєвості; і це не тільки тому, що вона служить засобом до впровадження кращого розуміння життя, але і тому, що вона спонукає до кращого розуміння» [3, с. 274].

Чуттєвість має кореляцію також і з енергією людини. Тому першочерговим завданням повинно стати формування енергії людини. Саме надлишкова енергія людини є основою внутрішнього, позитивного кола її спонукань у вигляді самореалізації, самоствердження та реалізації інших трансцендентних потреб, яка особливо проявляється в творчій діяльності. На початку XXI ст. проблема чуттєвості стає навіть вирішальною, свідченням чого в негативному сегменті стає все ширше розповсюдження вживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин, та інших стимуляторів. З появою комп'ютерів іграва залежність набуває рис епідемії.

Гроші з'явилися як зовнішній, штучний засіб обігу при обміні. Сама ж сфера обміну започаткувалася у вигляді дару, подарунку. У своєму розвитку гроші долали всякі зовнішні обмеження та через різні форми фетишизації приникають у природу людини і стають домінуючим сегментом чуттєвості, тому і підкорюють її.

Відродження своїм енергетичним полем вивело людство на новий рівень розвитку, але в силу різних причин подальший розвиток звузився до домінування сегмента – Істини. Хвороблива зацикленість на виживанні, а також спекулятивне бажання використати це в інтересах власної наживи, сприяли намаганням спрямувати розум і сили в кон'юнктурне річище утилітаризму, який став домінувати в епоху Просвітництва. Отримавши величезний потенційний заряд від Відродження утилітаризм скерував його в зовнішню кон'юнктурну перевагу у вигляді, наживи, прибутку. Все, що заважало і заважає або нейтрально цьому процесу отримання прибутку переходило в розряд другорядності, непотрібності і навіть шкідливості.

Відродження не відбулася у всій своїй повноті та всеосяжності, оскільки дух Античності не набрав «критичної маси» людей, щоб стати незворотним. Горизонтальна маса формально перемогла. Але не повністю і не остаточно.

Просвіта реалізує себе в глобалізмі, але не повністю і не остаточно, оскільки людина вже і розумом дійшла до висновку, що такий шлях розвитку через глобальні проблеми веде у безвихідь. Спочатку людина усвідомила, що природа не є безмежною шухлядою та не є злою тотожністю. Потім людина стала штучно поновлювати зникаючі популяції тварин та рослин. У наш час коло замкнулося в своєму розвитку: людина вийшла на принципово новий рівень, на якому «йдуци вперед» вона зовнішньо повернула нібито у зворотному напрямку і хоча

повільно і частково, але все таки зайнялася вже реанімацією природного у тварин та їх оприродненням, реанімації їхньої первозданної дикості.

Якщо раніше вектор розвитку людини проходив у одному напрямку, який пов'язаний із практично тотальним олюдненням, окультуренням, соціалізацією самого себе, то кінець ХХ ст. та початок ХХІ ст. вже охарактеризував себе безперечно з епохальним парадигмальним зрушенням у вигляді реанімацією природного у тварин та їх оприроднення як принципово нового вектору свого розвитку. Враховуючи факт того, що у своєму розвитку людина практично все те, що робила з собою, а потім із тваринами, тільки вже через багато чисельні, поки що незрозумілі опосередкування, повертаються на саму людину, але з величезним наростом негативного, можна з великою ймовірністю передбачити, що людина почне реанімувати свою природну складову та оприроднювати вже саму себе. Людина прийнялася за рекультивацію самої себе. Актуальною стала проблема якісного харчування. На часі якісна або правдива та важлива інформація. Хоча все в цьому світі знаходиться в тісному взаємозв'язку та взаємозалежності, а також обмежене в часі та просторі, але саме зі зміною себе людина почне змінювати своє ставлення і відносини з загальною природою і з іншими людьми та виробляти для себе нові та модернізувати старі соціально-економічні відносини.

Отже, розвиток людства, якщо можливо ще і не перейшов піку створення штучного, то, принаймні, людина усвідомлює, що основним гаслом подальшого поступу людства буде гуманістична основа, яка полягає не тільки «подалі від штучного», а також не відчайдушно-примітивно-істерично-лінійне: «назад до природи», а «вперед до природи», як всеохоплюючий, включно зі своїм природним минулим вектор розвитку людини як космічного феномена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тойнбі, Арнольд Дослідження історії. Том I [монографія]: / Арнольд Тойнбі. Пер. з англ. В. Шовкуна. – К.: Основи, 1995. – 614 с.
2. Шиллер Ф. Собр. соч. в 7-ми т. – Т. 6. – М.: Госуд. изд. худож. лит. – 1957.
3. Седов Е. А. Информационно-энтропийные свойства социальных систем / Е. А. Седов // Общественные науки и современность. – 1995, № 3. – С. 12-18.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ МАЮТЬ СТАТИ ТОЧНИМИ НАУКАМИ

Лариса Яненко

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

На нашій планеті відбуваються дуже швидкі зміни багатьох соціальних парадигм і кожна людина шукає відповіді на питання наслідків таких змін та намагається прогнозувати майбутнє, навіть якщо зовні вдає, що живе одним днем. При цьому відповіді на такі питання повинні давати саме гуманітарні науки, проте вони досі мають статус неточних і залежних від стану свідомості конкретної людини. Досі вивчення самої свідомості людини було практично заборонено і не фінансувалося, тому дослідження й результати когнітивної лінгвістики були мало відомі. Сьогодні ситуація різко змінилася – більшість перманентних криз на планеті та активна розробка так званого штучного інтелекту вимагають активної формалізації (математизації та комп'ютеризації) більшості досі гуманітарних наук. Фінансові вкладення за останні роки у такі дослідження стали наздоганяти кошти на фізику, хімію та біологію. Результати не забарилися – нещодавно на виставці в Дубаях симпатичний робот

«Софія» чудово розмовляла з бажаючими на сорока мовах, для чого були розроблені тисячі точних алгоритмів, створених саме у гуманітарних науках.

Ще більшою проблемою людства є оперативне перетворення гуманітарної науки «економіки» у точну науку, бо саме глобальна економічна криза показала потребу створення точних алгоритмів моделювання та прогнозування господарської діяльності людей планети Земля, яку вони можуть довести до самознищення, бо бачимо все більше ознак початку третьої світової війни. Взагалі, які поняття так званих гуманітарних соціальних наук потребують математичної точності в першу чергу та яке об'єктивне коріння швидкого знецінення ще досі ефектних капіталістичних ідеалів? Тут перш за все називають поняття справедливості та солідарності, які завжди були надійним фундаментом всіх суспільних утворень. Цікаво, що саме ці поняття у нас були жорстко відкинуті після розвалу СРСР теоретиками і вождами неоліберального капіталізму.

Відомо, що головним чинником формування відчуття справедливості для людини є чесний розподіл результатів саме його праці. Історично навкруги цієї проблеми формувалося багато політичних схем, які дозволяли певним людям несправедливо ділити зароблене і забирати собі значно більше, ніж вони реально напрацювали. В багатьох країнах у їх Конституціях, господарських кодексах, іншому цивільному законодавстві та навіть в університетських підручниках виписані хитрі положення щодо порядку розподілу спільно заробленого. Колись К. Маркс наполягав, що найбільша частка має діставатися пролетарям, чудово розуміючи, що останні ніколи не дізнаються, який розмір всього заробленого і будуть лише думати, що вони господарі країни. До речі, саме наш геніальний співвітчизник С.А. Подолинський (м. Харків) довів К. Марксу хибність його базової концепції, що вартість продукції визначається кількістю праці робітників [1]. У своєму четвертому томі «Капіталу» К. Маркс визнав, що праця робітників складає лише 5% – 6% вартості, а 90% - це вартість використаних природних ресурсів. На жаль, цей четвертий том «Капіталу» був засекречений олігархами як на Заході, так і на Сході. Реальний приклад ганебного кінця країни з такою пролетарською «марксистською економікою» всім відомий, тепер прийшла така сама черга глобального капіталізму, бо почали швидко закінчуватися базові природні ресурси [4]. Тому потрібно оперативно розробити принципово нові алгоритми постринкової економіки, що дозволять справедливо й розумно розподіляти вартість виробленої продукції. Точні алгоритми цього розробляє нова наука Геобіономіка, результати якої мають увійти до фундаменту нової планетарної цивілізації – Ноосфери – суспільства світлого розуму та пристойної праці за визначенням першого президента Української академії наук В.І. Вернадського [3].

Сучасні інформаційні технології вже мають багато ознак майбутньої Ноосфери. Саме точні бази даних та знань дозволять набагато точніше за дикий ринок визначати вартість товарів та автоматично забезпечувати справедливий процес поділу заробленого. Сучасні комп'ютерні соціальні мережі дозволяють вирішити і питання солідаризації суспільства та припинити продовжувати будувати хижі джунглі капіталізму, що веде планету до самознищення.

Отже, для розбудови Ноосфери потрібна інтеграція всіх наук, які мають забезпечити потрібну точність створення глобальних баз знань людства, для чого вже сьогодні вчені так званих гуманітарних наук повинні розробляти комп'ютерні моделі об'єктів своїх досліджень, робити потрібні уточнення своїх базових понять і термінів та шукати шляхи інтеграції з іншими науковими напрямками задля створення інтегральної науки Ноосферного суспільства, де саме інтегральні вчені будуть точними, а тому чесними ідеологами побудови нашого майбутнього [2]. Саме тому гуманітарні та виховні аспекти у викладанні загальнонаукових, технічних і технологічних дисциплін мають бути значно більш конкретними і відповідати точній логіці сучасних інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Злуако С.М. Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер. – Львів: Каменяр,- 1990, с.145 – 146.
2. Какічев С.В. Новий світовий лад – електронна цивілізація /Станіслав Какічев, Леонід Ліщитович / - Київ: КВЦ, 2017. – 200 с.
3. Ліщитович Л.І. Основи Геобіономіки (до статуту члена Природи), т.1 /Леонід Ліщитович. – К.: Фітосоціоцентр, 2012. – 184 с.
4. Лукашевич В.М. Глобалістика: учебное пособие /Виталий Лукашевич. – Львов: «Новий Світ-2000», 2006. – 540 с.

**Секція 2. Специфіка викладання і вивчення гуманітарних
дисциплін у технічних та технологічних
вищих закладах освіти**

ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЇ ЯК ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОКАЗОВИЙ РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ЛЮДИНИ ПРО САМУ СЕБЕ

Сергій Болтівець

Державний інститут сімейної та молодіжної політики України, м. Київ, Україна

Кожне десятиліття кардинально змінює уявлення людини про себе у світі: *«Даремно стала б людина намагатись науково створювати світ, відмовившись від себе і намагаючись знайти будь-яке незалежне від її природи розуміння світу. Це завдання їй не під силу; воно є і за своєю сутністю ілюзією і може бути зіставлено з класичними прикладами таких ілюзій, як шукання perpetuum mobile, філософського каменю, квадратури кола. Наука не існує поза людиною і є її творінням, як її творінням є слово, без якого не може бути науки. Знаходячи правильності і законності в світі навколо себе, людина неминуче зводить їх до себе, до свого слова і свого розуміння. В науково вираженій істині завжди є відображення – може бути надзвичайно велике – духовної особистості людини, її розуму»* [1, с. 4] – відзначав В. Вернадський. Але зміна цих уявлень неможлива без тих джерел психології, що є гуманітарною основою високої освіченості людини, здобуття якої за своїм загальносуспільним призначенням мають забезпечувати і здійснювати заклади високої освіти, насамперед, університети.

Більш як століття тому, визначаючи для майбутніх студентів предмет психології як науки про душевні явища або закони душевного життя, Г. Челпанов наводить доказ існування душі, яким є приналежність душевних явищ певному суб'єктові, певному «Я»: *«Ми не можемо уявити собі душевні явища як не належні нікому; ми не можемо уявити собі ні почуттів, ні думок, ні бажань, які б були нічим. Зробіть спробу уявити почуття радості, яке б не належало нічому; така спроба вам не вдасться»* [2, с. 1]. Давня думка про існування двох психологій, яка навіть сьогодні дається взнаки у вигляді теоретичної психології або в термінології підручника Г. Челпанова раціональної, тобто розроблюваної розумом, розмірковуванням і практичної психології, або в термінології підручника – емпіричної психології, що розробляється на основі досвіду, рішуче заперечується автором вже на початку підручника: *«В наш час такого самостійного існування двох психологій допустити не можна. Слід визнати, що вчення про душу і вчення про душевні явища становлять собою дві частини однієї й тієї ж психології»* [там само, с. 2].

Узагальнене уточнення предмета психології Г. Челпановим має таку форму: *«Стани свідомості і є предметом психології»* [там само, с. 3]. При цьому окреслюється відмінність психічних явищ від явищ фізичних або матеріальних за трьома пунктами:

- перша відмінність – психічні явища не можуть бути сприйняті і пізнані зовнішніми органами чуття, якими ми користуємось для пізнання фізичних або матеріальних явищ; психічні явища пізнаються тільки шляхом самоспостереження або внутрішнього досвіду;

- друга відмінність – фізичні явища може спостерігати велика кількість людей, а психічні явища безпосередньо доступні спостереженню тієї особи, яка їх переживає;

- третя відмінність – предметам і явищам фізичного світу можуть бути приписані властивості просторової протяжності, а психічним такі властивості приписані бути не можуть (психічним процесам не притаманні означення «товстий» або «тонкий», що він знаходиться «справа» або «зліва», відбувається в певному просторі; про моє «почуття сумніву» я не можу сказати, що воно має ширину, довжину, товщину, а одна думка перебуває праворуч або ліворуч від іншої. У «Звіті про діяльність Психологічної Семінарії про Університеті Св. Володимира за 1897-1902 роки» професор Г.І. Челпанов наводить такі відомості про засоби і набуте інструментальне забезпечення її роботи: *«Інвентар семінарії нині досягає вартості близько 1600 карбованців. Бібліотека Семінарії складається з 206 назв і 320 томів. Для практичних занять і для демонстрацій з експериментальної психології наявні такі посібники. Для демонстрацій з психологічної акустики: 1) Обертонний апарат.*

2) *Набір камертонів.* 3) *Резонатори.* 4) *Труби для демонстрації «биття» та іншого.* 3 *оптики:* 1) *Герінгівська кольорова дзига.* 2) *Герінгівський апарат для демонстрації послідовних зображень.* 3) *Октаедр Гьофлера для демонстрування системи кольорів.* 4) *Стетоскопи Уйтсона і Брюстера, тропостереоскоп Людвіга.* 5) *Апарат для демонстрування Герінгівських Fallversuche.* 6) *Той же апарат за методом Греефа та інших.* *Із психометрії:* 1) *Гіннівський хроноскоп з пристосуваннями для простої реакції, реакції на розрізнення, вибір і тому подібне.* 2) *Тахистоскоп за Вундтом та інші.* Крім того, наявні 64 *стінні анатомо-фізіологічні рисунки для демонстрування в аудиторії»* [3, с. 10-11].

Пройдений ним шлях від усталеного в університетах ведення практичних занять з філософії до створення Психологічної Семінарії при університеті за період 1894-1903 років дозволив йому виробити умови, за яких самостійна робота студентів з головними на той час дисциплінами – психологією, теорією пізнання і етикою, впродовж трьохрічного циклу їх вивчення, була найбільш результативною. Умови, поставлені перед студентами, спонукали їх до самостійного ознайомлення з працями в галузі психології, теорії пізнання та етики, теми яких оголошувались Г.І. Челпановим майже за півроку до початку нового навчального року.

Актуальність вимірювань психічного, яке не може існувати поза своєю вираженістю в саморусі, а відтак – у психомоторних діях і діяльності поклала початок розвитку психології як науки. Одним з перших вимірювань у психології людини було вимірювання часу її сенсорної реакції, а отже індивідуальної швидкості психічного функціонування. Психологічні вимірювання у галузі психофізіології органів чуттів, психофізики, психометрії почали проводитися з другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст.: Г. Гельмгольц [4, с. 74–76], Е. Вебер [4, с. 77–78], Г. Фехнер [4, с. 78–85], В. Вундт [4, с. 88–102] та інші дослідники. Це привело до відкриття можливостей вимірювання взаємозв'язків між тілесними відчуттями і мисленням, важливих закономірностей пам'яті – Г. Ебінгауз [4, с.103–108], мислення – А. Біне [4, с. 218–220]. Експериментальне дослідження в галузі дитячої й педагогічної психології у 1878 р. в Україні розпочав І.О. Сікорський, результати якого було подано в статті «Про явища втоми при розумовій праці у дітей шкільного віку», опублікованій у 1879 р. [5]. Про ці психологічні вимірювання київський автор Д.Н. Бурневський зазначив: *«Ще за кілька років до того, як Стенлі Холл виступив з пропагандою експериментальних досліджень учнів, в Європі було оприлюднено першу спробу такого дослідження, здійснену нашим київським професором І.О. Сікорським. Трактат проф. Сікорського поклав собою в Європі початок застосування експериментальних досліджень до питань шкільного життя»* [6]. Психологічні вимірювання І.О. Сікорського дозволили з'ясувати, що на час реакції людини її втома впливає, але незначною мірою, подовжуючи час реагування на звуковий, світловий або дотиковий подразник. Незначним є і вплив вправлення, оскільки швидкість психічного процесу підтримується поза вимірювальним апаратом щоденним досвідом, завдяки якому усе можливе вже досягнуто. Натомість душевні хвилювання суттєво уповільнюють швидкість реагування, збільшуючи час реакції, залежно від ступеня схвильованості, що можуть досягати 20-25%, подовження, порівняно із звичайним психофізіологічним станом організму [7, с.308]. Ці апаратурно-психологічні здобутки І.О.Сікорського [7], Г.І. Челпанова [2, 3] та інших київських психологів залишились невитребуваними майже все наступне століття через історичну відмінність психологічного розвитку різних державних утворень, визначених австралійським психотерапевтом Є.Гливою як дві протилежності – «вільний світ» і «СРСР» [8].

Сучасне викладання психології у закладах високої освіти неможливе без експериментально-доказового розвитку уявлень студентів про самих себе апаратурно-психологічними засобами. До таких засобів належить сучасний український психологічний комплекс «Хист», за допомогою якого у процесі викладання психології здійснюється об'єктивний моніторинг психофізіологічних станів студентів. Так, до основних об'єктивних показників гармонізації психофізіологічних станів, які вимірюються і входять до консультативних психологічних висновків апарату «Хист» є:

- Загальний показник лабільності, що свідчить про наявність нормальної здатності до зосередження уваги на індикаторах внаслідок екстраверсивної сконцентрованості психічних процесів і їх свідомої регуляції та належного загального функціонального стану організму, оптимуму психічних процесів зосередження, достатню інтенсивність і силу емоційно-вольового функціонування, відсутність вираженого ступеня неспання і стану втоми, шляхом оціночного визначення надпорогового значення критичної частоти злиття світлових мерехтінь (КЧЗСМ) зорового аналізатора;

- Профілі латеральної організації функціонування мозку у міжпівкульній асиметрії і взаємодії;

- Коефіцієнт напруженості у навчальному процесі;

- Коефіцієнт психологічної стійкості;

- Коефіцієнт збудженості і виснаженості (експресії і депресії);

- Коефіцієнт психічної врівноваженості;

- Коефіцієнт загальної активності психічного функціонування;

- Коефіцієнт психомоторної саморегуляції – інтегральний показник гармонійного розвитку координації рухів кожної дитини, важливий для її самозбереження, зокрема попередження травматизації, що полягає співвіднесенні їх точності і швидкості.

За результатами самостійних об'єктивних психологічних обстежень студентами власних психофізіологічних станів та інтелектуальної працездатності формується усвідомлене ставлення до гармонізації свого психофізичного розвитку і власного здоров'я.

Серед сучасних українських психологічних засобів об'єктивізації психофізичних станів найбільшу цінність для експериментально-доказового розвитку уявлень студентів про самих себе має психологічний устрій «П'ятра», з п'ятьма основними рівнями складності, володіння якими є цілісним показником достатності для життєвого функціонування основних психомоторних функцій людини. Психологічний устрій «Дужінь» дозволяє у процесі викладання психології визначати і розвивати здатності до емоційно-вольової саморегуляції людини без вікових обмежень, забезпечує з'ясування розвиненості первинного контролю імпульсів, що зумовлюють імпульсивну поведінку – психомоторних процесів мозкового самоконтролю власної діяльності, які мають важливе значення для осіб з синдромом дефіциту уваги, гіперактивністю, шизофренією, іншими психічними розладами.

Таким чином, апаратурно-психологічна об'єктивізація основних індикаторів психічного здоров'я має важливе психогігієнічне значення для здобуття студентами українських закладів вищої освіти знань про власну індивідуальність, здатність до вияву активності і здійснення саморегуляції власних психічних станів, самоконтролю власного психічного функціонування шляхом об'єктивізації параметрів власних психічних можливостей у співвіднесенні їх з бажаними, необхідними для повнокровного життя. Суб'єктивне сприймання завдяки апаратурно-психологічним даним здобуває надійну основу об'єктивного опосередкування у саморусі до покращення власних індивідуальних можливостей, власної активності і саморегуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вернадський В.І. Думки про сучасне значення історії знань/Володимир Вернадський. – Полтава: Інтернет-ресурс проф.А.П. Самодрина, 2012. – С.4.

2. Челпанов Г. Учебник психологии(для гимназий и самообразования)/ Георгий Челпанов.- М.: Типо-литогр. Т-ва И.Н.Кушнеревъ и К., 1912. – 224 с.

3. Отчетъ о деятельности Психологической Семинарии при Университете Св. Владимира за 1897 – 1902 годы/проф. Г.Челпановъ. – Киевъ: Типографія Императорскаго Университета Св. Владимира Акціон. О-ва печати и издат. дела Н.Т. Корчакъ-Новицкаго, Мерингов. ул., 1903. – 12 с.

4. Шульц Д.П., Шульц С.Э. История современной психологи / Пер. с англ. А.В. Говорунов, В.И. Кузин, Л.Л. Царук / Под ред. А.Д.Наследова. – СПб: Изд-во «Евразия», 2002. – 532 с.

5. Сикорский И.А. Об явлениях утомления при умственной работе у детей школьного возраста // Сборник научно-литературных статей по вопросам общественной психологии, воспитания и нервно-психической гигиены. – В 5-ти кн. – Кн. третья. – Киев: Южно-русское изд-во Ф.А. Иогансона, 1900. – С. 32-42.

6. Бурневский Д.Н. Новые методы и задачи в педагогике/Д.Н.Бурневский //Ежегодник коллегии Павла Галагана. Год 16-й. – Киев, 1912. – Приложение 11. – С. 15.

7. Сикорский И.А. Всеобщая психология /Иван Олексійович Сікорський. – К.: Без зазначення видавця, 1911. – 768с.

8. Болтівець С. Гіпнотерапія у битві Євгена Гливи за Україну // Сергій Болтівець //Українознавство. – 2015. – №4(57). – С. 210-221.

ДВІ ФУНКЦІЇ МИСЛЕННЯ: ОДНА ПАНУЄ, АБО КУДИ КОТЯТЬСЯ УНІВЕРСИТЕТИ

Роман Трач (Roman TRATCH)

Сейнт-Джон Фішер Коледж, м. Рочестер, штат Нью Йорк, США

За німецьким психологом Філіпом Лершем, людське мислення має дві функції – інструментально-раціональну та інтуїтивно-змістовну [1]. Обидві функції мислення забезпечують людині орієнтир та опору в світі. У цьому процесі особливу роль грає мислення людини в його інструментально-раціональній функції (І-Р). І-Р функція виникла з того факту, що людина, у порівнянні з тваринами, не має природжених видів поведінки, (я не говорю про рефлексі, які, звісно, людина має, але це ще не інстинктивна поведінка). Людська дитина мусить ще довгі роки вчитися і бути залежною від батьків, у порівнянні з курчам, яке вже від першої хвилини свого життя може клювати зерна, пити воду і поводитись як курка. Через брак природжених видів поведінки у людини в перебігу еволюції виникло мислення, яке служить її самозбереженню і розвитку. Німецький антрополог Арнольд Гелен каже, що через брак таких готових видів поведінки людина є біологічно «дефіцитарною істотою» [2]. Гелен вважає, що людське мислення також працює на самозбереження, самоствердження і владу, а завдяки мові та письменності нагромаджуються знання про світ і людина починає орудувати речами у світі за своїми потребами. Розвиваються експериментальні науки, моттом для яких є, за висловом французького філософа Огюста Конта «*Savoir pour prévoir pour pourvoir*» – знати, щоби передбачати і орудувати. Знання – це сила, сказав Френсіс Бекон.

За британським істориком Арнольдом Тойнбі, на зламі XVII-XVIII століть у Західній Європі відбулась епохальна зміна [3]. Після десятиліть братовбивчих і безрезультатних воєн західні католики і протестанти дійшли переконання, що релігія була радше неfortunним елементом їхнього співжиття, що краще було би відсунути її осторонь, де вона стане приватною справою індивідів, а суспільство натомість зверне свою увагу на розвиток молодих експериментальних наук. Такий підхід до справ не призводив до конфліктів, а, навпаки, передбачав користь для всіх. Починаючи з того часу, розвиток експериментальних наук та їх практичне застосування в усіх ділянках життя стали головним рушієм справ у Західному світі. Це спричинило величезні трансформації у суспільстві й зрештою забезпечило надзвичайно високий, досі незнаний рівень матеріального добробуту.

Проте, починаючи з другої половини XIX ст., попри весь прогрес техніки та похідне від неї підвищення життєвого комфорту, в західних країнах стало відчутно, що душевне життя людини стає все убогішим. Американський філософ Р.В. Емерсон висловив це відчуття, кажучи, що «Речі стали вершиною і гонять людство» [4].

В Європі це почуття найбільш драматично висловив Фрідріх Ніцше своїм висловом «Бог помер» і він остерігав: «Те, про що я розповідаю, – історія наступних двох століть. Я описую те, що настане й що не може не статися: вибух нігілізму» [5]. Ф. Ніцше збагнув, що знецінюються найвищі цінності і що головним мотивом людства стане жадання влади. Він писав: «Води релігії відтекли і залишили за собою багно і калюжі; народи знову розділюються на вкрай ворожі табори... Тепер все на Землі вирішуватиметься найбрутальнішою силою, егоїзмом завербованих мас і мілітарних диктаторів» [6]. Це підтверджує російське військове вторгнення в Україну 2014 р.: «Якщо Бога немає, то все дозволено», – сказав Федір Достоєвський устами Івана, героя свого роману «Брати Карамазови».

XX століття повністю підтвердило прогнози Ф. Ніцше. Перша і Друга світові війни знищили більш ніж 100 мільйонів осіб. До цього треба додати щонайменше 50 мільйонів жертв тоталітарного більшовицького режиму, згідно з розрахунками російського політика і вченого Олександра Яковлєва [7]. Згідно з біографією Мао Цзе-дуна, яку написали китайка Цзюнь Чан і англійський історик Джон Галлідей, китайський лідер спричинив до смерті понад 70 мільйонів китайців [8]. Додамо ще український голодомор [7-10 мільйонів], загибель європейських євреїв у нацистських таборах смерті (близько 6 мільйонів) і численні «менші» геноциди, такі як вірменський, камбоджійський, «етнічна чистка» в колишній Югославії і в сучасних державах Африки та багато інших, що мало відомі. XX століття залишиться в пам'яті людства як одне з найжахливіших у його історії.

Яким чином все це пояснює гуманітарне знання в університетах? Дискусія на цю тему почалася вже після Першої світової війни. Двотомна книга німецького історика Освальда Шпенглера із заголовком «Загибель Заходу» набула епохального відголосу завдяки тому, що стала вираженням відчуттям кризи й занепаду цивілізації [9]. Песимістичні думки на цю тему висловлювали й інші визначні автори, такі як альзасько-німецький теолог, філософ і лікар-місіонер Альберт Швайцер, іспанський філософ Ортега-і-Гассет, німецький психіатр і філософ Карл Ясперс, німецький психолог Філіп Лерш та французький вчений Жак Еллюль. Найяскравіше висловив це відчуття безнадійності німецький автор Теодор Лессінг, кажучи, що людство – це доведене наукою до божевілля порода хижих мавп. Проживши деякий час у самосвідомості, людство втратило будь-який сенс свого існування і приречене на безслідну загибель [10].

Університетські дискусії на цю тему тривають і сьогодні. Після розвалу Радянської імперії, коли перестала існувати, принаймні тимчасово, небезпека ядерної війни, деякі західні автори висловлювали оптимістичні прогнози щодо подальшого плину світової історії. Оскільки демократія і ринкова економіка перемогли комунізм і фашизм, то що могло б стати на перешкоді могутньому двигунові стихійного капіталізму та магніту демократичної свободи? Проте атака ісламських терористів на США 11 вересня 2001 р., в якій загинуло близько 3000 осіб, протверезила оптимістів. Тому сучасні автори у низці книжок дають песимістичні прогнози глобального розвитку подій. Тут розгляну лише дві з таких книжок на цю тему.

Професор Єльського університету (США) Еймі Чу у своїй книжці з тривожним заголовком «Світ горить» показує, що поширення капіталізму й ринкової економіки в країнах третього світу та у посткомуністичних державах спричинило поділ населення на дві групи: кмітлива панівна меншість багатіє, тоді як переважна більшість населення бідніє й ненавидить меншість. Це створює вибухову суспільну атмосферу в кожній державі, а також поширює ненависть до США, які вважаються тою меншістю, що панує над світовою економікою. Еймі Чу вказує на численні сучасні конфлікти, зокрема в Африці, Азії та Південній Америці, підґрунтям яких є непропорційний розподіл багатств [11].

Як показали події 11 вересня 2001 р. у США (коли загинуло 3000 осіб) і терористичні акції після цього, ісламський тероризм загрожує й іншим державам світу. У відповідь на

загрозу збройні сили США окупували Афганістан та Ірак. Проте сумнівно, чи сама військова сила США зможе відвернути загрозу ісламських та інших терористів.

На цю тему турецький автор Орган Памук опублікував в одному американському журналі статтю під назвою «Гнів окаянних» [12]. Він старається пояснити, чому велика частина населення арабських країн сприяє ісламським терористам. Він пише: «Не можна сказати, що мусульманська релігія сама по собі або навіть сама бідність населення породжують підтримку для терористів, чия жорстокість і винахідливість безпрецедентні в історії людства. Радше ця підтримка є наслідком нищівного приниження, яке зазнали країни третього світу. Ніколи досі в історії людства не було такої великої прірви між багатими й бідними. Завдяки телебаченню і голлівудським фільмам стиль життя багатих ніколи в історії не був так насильно доведений до відома бідних. Ба, навіть ще гірше: ніколи в жодному періоді історії не було так зрозуміло, що багаті і могутні суспільства є очевидно праві й «розсудливі». Сьогодні простий громадянин бідної, недемократичної ісламської країни або чиновник у країні третього світу чи в колишній соціалістичній країні з великими зусиллями намагається мінімально заробити на життя, щоб якось вижити. Заразом він свідомий того, що живе в умовах набагато гірших і руйнівніших у порівнянні з умовами життя західної людини, він знає, що йому судилось жити набагато коротше. А ще десь глибоко в якомусь кутку своєї душі він відчуває, що його бідність значною мірою є наслідком власного безглуздя і неспроможності його або його батька й діда. Західний світ навряд чи помічає потужне почуття принизливого становища, яке відчуває більшість населення нашого світу. Тут відчувається вся сила почуття, яке передає французьке слово *ressentment*, синонімом якого, згідно з французьким словником «*Le Petit Larousse Illustré*» з 1968 р., є злопам'ятність, ворожість, таємна ненависть, мстивість, злоба, злість, заздрість, недобррозичливість, зловтіха. Гадаю, що в українській мові слово озлоблення передає найкраще такий почуттєвий стан. Німецький психолог Філіп Лерш дає наступну інтерпретацію цього феномена: *«Прагнення помсти має деяке виправдання в тому, що через ініціативу та поведінку інших наші власні інтереси зазнали шкоди. Проте у почутті озлоблення з точки зору особи, що його відчуває, йдеться не так про шкоду, завдану їй добробуту, як про свідомість того, що інші люди осягнули і мають те, в чому їй відмовлено. Прагнення нашкодити їм має свою базу в тому, що інші люди мають цінності, які нам недоступні»* [13]. Еймі Чу пише: *«Подібно до груп в інших країнах, що ненавидять свою багату паніву меншість і борються за зміну режиму, ісламський фундаменталізм пропонує альтернативу, вищеописаному почуттю приниження. Він вказує на цапа відбувайла, дає людям місію в житті, групову солідарність, надію і примарну мрію, що безсильні візьмуть владу у свої руки»* [14]. Ще песемістичнішою є книжка британського астрофізика, професора Кембріджського університету Мартіна Рйза «Наше останнє століття» [15]. М. Рйз, котрий є дослідником космосу, дає нам, мешканцям Землі, сумний прогноз: ми маємо 50 відсотків шансу дожити до 2100 року. Ядерна загроза, ризик якої був великий під час кубинської ракетної конфронтації в 1962 р., дещо зменшилась із закінченням холодної війни, однак цілком можливо уявити зміни у світовій політичній конфігурації, які знову призводять до конфронтації ядерної Росії з усім світом. Її найбільшою безпосередньою загрозою є біологічний тероризм, оскільки виготовлення ядерної зброї потребує складного устаткування, яке важко приховати. Зате біологічні засоби потребують звичайного обладнання, яке може також виробляти зовсім незагрозливі, насамперед, харчові продукти. Тому відповіді на поставлені загально-цивілізаційні питання цілком вірогідно опиняться у царині гуманітарної освіченості вже нинішніх українських спеціалістів сучасних харчових технологій, зокрема і науковців Київського університету харчових технологій.

ЛІТЕРАТУРА

- 1) Лерш, Ф. Структура особи. Київ: «Пульсари», 2014
- 2) Gehlen, A. Der Mensch: Seine Natur und seine Stellung in der Welt. Verlag Vittorio Klostermann, 2016.
- 3) Toynbee, A. A study of history. In two vols. Oxford University. Press, 1963.
- 4) Emerson, R.W. The Essential writings. New York: Random House, 2000.
- 5) Ніцше, Ф. Цит. за Краус, В. Нігілізм сьогодні. Київ: «Основи», 1994.
- 6) Ніцше, Ф. Цит. за Jaspers, К. Die geistige Situation der Zeit. Berlin: de Gruyter, 1999, с.214.
- 7) Яковлев, А. Крестосев. Москва: Венгрияс, 2000.
- 8) Chang, J. & Halliday, J. Mao: The unknown story. London: Jonathan Cape, 2005.
- 9) Spengler, O. Der Untergang des Abendlandes. Anaconda Verlag, 2017.
- 10) Lessing, T. Geschichte als Sinngebung des Sinnlosen. München: Matthes & Seitz, 2014.
- 11) Chu, A. World on fire. New York: Doubleday, 2003.
- 12) Pamuk, O. The anger of the dammed. New York Review of Books. November 15, 2001.
- 13) Лерш, Ф. Структура особи. Київ: «Пульсари», 2014, с.145.
- 14) Chu, A. Там само, с.258.
- 15) Rees, M. Our final hour. New York: Basic Books, 2004.

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ДИСЦИПЛІНАМИ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Федір Медвідь, Тамара Курчина, Анатолій Твердохліб

Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ, Україна

Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017) «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [5]. Цим опікується гуманітарний цикл дисциплін у вищій школі, що включає історію, культурологію, основи правознавства, філософію, соціологію, політологію, педагогіку і психологію та мовну підготовку.

Правова культура як складова загальної культури суспільства виступає базовою характеристикою правової системи суспільства, як особливий різновид культури, змістом якої є система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права. Найважливішими складовими правової культури є право, правосвідомість, правовідносини, правопорушення, правова діяльність. З іншої сторони правова політика включає цілеспрямовану систему заходів просвітницького та освітнього характеру, які формують повагу до права, цивілізованих способів вирішення спорів, профілактики правопорушень. Поняття правової культури багатоаспектне, тому фахівці нараховують близько 250 визначень цього феномену. Правова культура, на думку фахівців, відображає не тільки

суб'єктивну сторону правової поведінки особи, а й матеріалізацію ідей, почуттів, уявлень як усвідомленої необхідності і внутрішньої потреби. У самому загальному вигляді правову культуру можна уявити як систему різних відносин, а також як процес виробництва і відтворення елементів, що складають її у різних поколіннях людей. Особливість правової культури полягає в тому, що вона являє не право чи його реалізацію, а комплекс уявлень тієї чи іншої спільноти людей про право, його реалізацію, про діяльність державних органів та посадових осіб [1, с. 13]. Правова культура пов'язана із правовою свідомістю, спирається на неї, однак вона є самостійною категорією, оскільки включає не тільки соціально-психологічні процеси, що фіксуються у відповідних нормах права, а й юридично значущу поведінку людей, правову діяльність у вигляді правотворчості і її результатів. У правову культуру входять ті елементи суспільної свідомості, які пов'язані з правовими інститутами і практикою їх функціонування, формування певних варіантів правової поведінки людей в суспільстві, у колективі. У той спосіб як загальнонаціональна культура надає цілісності й інтегрованості суспільному життю в цілому, правова культура диктує кожній особі принципи правової поведінки, а суспільству - систему правових цінностей, ідеалів, правових норм, що забезпечують єдність і взаємодію правових інститутів та організацій. Складовими елементами правової культури слід вважати правові переконання, настанови, що орієнтують на сприйняття правової системи суспільства. Г. І. Балюк включає до поняття правової культури особливості знання права, розуміння його сутності та принципів, ціннісних властивостей та якостей, а також повагу до закону, впевненість у справедливості права та гуманності правосуддя, звичку дотримуватись правових приписів, права в цілому. Тобто правова культура особистості передбачає не тільки знання та розуміння права, а й правові судження. Отже, правова культура особистості виступає як її позитивна правова свідомість у діяльності. Правова культура зводиться до такої діяльності, яка відповідає прогресивним досягненням суспільства у правовій сфері та завдяки якій постійно проходить правове збагачення самої особистості. С. В. Назаренко додає до поняття правової культури особистості його прогресивну діяльність, відмічаючи, що вона включає всі цінності, так чи інакше пов'язані з функціонуванням права, системи його норм та принципів [4]. Такий погляд на розуміння правової культури визначає її рівень, стан, динаміку, розповсюдження в суспільстві та єдиному правовому просторі. В. Лисогор правову культуру визначає як систему правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші найважливіші соціальні цінності. При такому визначенні показник правової культури - це міра активності суб'єкта права у правовій сфері, добровільності виконання правових норм, реальності прав і свобод громадянина. Рівень правової культури впливає на ефективність правового регулювання, характер законодавства, форми і засоби забезпечення прав громадян, ступінь визначення загальнолюдських цінностей та норм міжнародного права. О. Б. Венгеров правову культуру характеризує як рівень правосвідомості, включаючи ступінь права, на який спираються виконавча влада, посадові особи. Крім того, характеризується вона й інтенсивністю переконань у цінності права. Виходячи з викладеного вище, можна зробити висновки, що належать до змісту категорії «правова культура», на основі чого імплементувати всі ознаки категорії до визначення правової культури [2].

Отже, правова культура виступає як структурно-складне цілісне утворення, яке включає в себе якісний стан правового життя суспільства, відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової та правозастосовної діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості, а також у ступені свободи її поведінки та взаємодії відповідальності держави та особистості, що позитивно впливає на суспільний розвиток та підтримання умов функціонування суспільства.

Продуктивним є, на наш погляд, підхід, коли правову культуру слід розглядати як характеристику якісного стану правового життя суспільства, що характеризується

досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, право застосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [3, с.17-22].

Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури - політичної, моральної, естетичної. Це комплексний процес створення морально-правового клімату в суспільстві, який би гарантував особі реальну свободу поведінки в поєднанні з відповідальністю перед суспільством, забезпечував її права, соціальну захищеність, повагу її гідності, тобто поставив би людину в центр економічних, соціальних, політичних, культурних процесів.

Правова культура відображає певні зрізи правової реальності (правової системи): структурно-функціональний; аксеологічний (оцінний). Структура правової культури суспільства включає: культуру правосвідомості – високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позицій справедливості, прав людини; культуру правової поведінки – правову активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці; культуру юридичної практики - ефективну діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів.

Основними функціями правової культури є: пізнавальна – засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення - вітчизняної та іноземної; регулятивна – забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку; нормативно-аксеологічна - оцінка поведінки особи, рівня розвитку законодавства, стану законності і правопорядку відповідно до норм права держави і міжнародних стандартів.

Правова культура особи включає: знання законодавства (інтелектуальний аспект). Поінформованість була і залишається важливим каналом формування юридично зрілої особи; переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний аспект); уміння користуватися правовим інструментарієм - законами та іншими актами - у практичній діяльності (поведінковий аспект).

Отже, формування правової культури студентів відбувається всім циклом гуманітарних дисциплін у вищому навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграновская Е. В. Личность и правовая культура / Е. В. Аграновская // Советское государство и право. - 1982.
2. Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учеб./ [Венгеров А. Б.]- 6-е изд., стер.- М.: Омега-Л, 2009.- 607 с.
3. Медвідь Ф.М., Медвідь А.М. Правова культура як якісна характеристика стану правової системи // Ідентичності та політичні інститути: виклики для України. Мат. Всеукраїнської наукової конференції / За заг.ред.В.М.Циби. – Ніжин: НДУ ім. .М. Гоголя, 2015.- С.49-58.
4. Назаренко Є. В. До поняття правової культури / Є. В. Назаренко // Правова культура і підприємництво. - 2014.- С. 17-22.
5. Про освіту // Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-УІІ.

ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЯ СВІДОМОСТІ В СУЧАСНІЙ ГУМАНІТАРНІЙ НАУЦІ

Галина Остапчук

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

В нашому третьому тисячолітті, котре вирізняється скомп'ютеризованими психотехнологіями, помітна тенденція зачарованості колективною свідомістю. Результативність переорієнтації світоглядних позицій на вимір культури залежить від здібності подолати досить поширену в колі гуманітаріїв хворобу, що пов'язана з надмірною міфологізацією духовного життя суспільства. Тому важливим сьогодні є розуміння того, наскільки є небезпечною міфологізація свідомості для філософської культури, в чому її специфіка, що означає «жити з міфом», і що таке «жити без нього»?

Якщо звернутися до розуміння самого міфу, то за К. Юнгом, міф -це «...те, в що вірять всі, завжди й усюди... людина, яка гадає, що може прожити без міфу чи за межами його, випадає з норм. Вона уподібнюється з коренем рослини, позбавленій реального зв'язку з минулим, із родинним життям, яке в ньому продовжує себе, й із сучасним людським співтовариством. Це гра його розуму, що завжди лишає осторонь його життєві сили». [3] Певні соціальні умови забезпечують ту архетипну образність, яка проявляє себе через міф, на ґрунті якого відбувається взаємини людини з речами.

Найхарактерніша ознака останніх років – це прихід міфу до політичного життя. На думку Е.Кассіра «...відкрите й урочисте утвердження на престолі міфу ось відмінна риса політичного мислення у двадцятому столітті».[2, с.186] Політична міфологія стає раціональною формою використання ірраціональної сутності мас, керування масою спирається на знання архетипу, психічних установок, певних емоційних станів. Міфотворення в політиці не пояснює реальної дійсності, а використовує її для створення ілюзій, гармонійної конструкції, своєрідної системи координат свідомості, специфічного відтворення суспільних явищ. Тому завдання гуманітарної науки не знищувати такі міфи, раціонально від них не позбавитися, оскільки міфологія – не наука, а життєве ставлення до навколишнього світу. Міф не вимагає роботи наукової думки, він несумісний з наукою. «Наукові функції духу надто абстрактні, щоб лежати в підґрунті міфології. Для міфологічної свідомості немає ніякого наукового досвіду, її ні в чому не можна переконати».[5, с.42] І якщо здійснити «наступ» критичного розуму в зону міфу, то розум повинен подбати про власний захист і не дати можливості міфологічній свідомості стати над ним. На практиці необхідним є відсторонення представників інтелектуальної та політичної еліти, пропагандистські методи лишити політикам, а інтелектуалам обговорити свої проблеми власною термінологією та методиками.

Якщо поставити запитання – чи дієво це? Більш всього до певної межі. Міфологічний і раціональний яруси духовного життя не персоналізуються, різні способи переживання світу живуть в тій самій людині, актуалізуються залежно від ситуації. Намагання штучно деміфологізувати екзистенційний досвід інтелектуала збіднює його внутрішній світ, з однієї сторони, а з іншої, міфологізація свідомості несе в собі загрозу зниження інтелектуального рівня і результативність дій професійного політика. Міф потрібен політику як джерело власної віри, але його ефективність залежить від здатності критичного мислення, рівня інтелекту. І якщо спостерігається занижений рівень когнітивної складової інтелекту, тяжіння до примітивізації різноманіття світу, в такому випадку дієвою є критика міфу, не знищення, а створення підстав для розвитку поряд з ним здатності до критичного мислення, без якого гармонічний розвиток науки неможливий.

Серед галузей теоретичного знання історико-філософська галузь за науковою функцією покликана виступати антиподом міфу, але саме вона вирізняється найбільшою схильністю до міфологізації. Міф досить близький до історії, він апелює до історичного

минулого, творить типові моделі для всього суспільства. Створюється тенденція виставляти як зразок історію одного людського життя і перетворити цей персонаж на архетип (Т.Шевченко, Г.Сковорода). Саме так в колі науковців-істориків склалася традиція творення історії як засобу зображення й передачі нам зразків поведінки для запозичення. Погляд в минуле без змін формує уявлення про себе, як про досконале завершення попередньої історії. Таку історію важко відмежувати від міфології, найгіршими істориками є ті, що уявляють себе вільними від будь-яких упереджень. Але не варто ототожнювати упередженість лише з прагненнями міфологізувати історію. Звичайно, історична наука є сферою відтворення міфу, але суттєвим є і роль того спрямування, що ґрунтується на упередженому ставленні до міфу взагалі, стверджуючи актуальність раціонального мислення. Чи має сенс критика міфу? Має лише до тих пір, доки обмежується розвінчанням старих, сприяючи тим самим ствердженню нових, нових фактів, нової інтерпретації. Міфи в позитивному сенсі, можливо і мають місце для існування, як пояснення місця особи в навколишньому світі, пояснення природи української історичної самотності, і як її потрібно застосовувати до сучасних умов заради майбутнього. Якщо розглядати міф як форму колективної свідомості, то він є «спалахом» колективної волі, і чи варто його відкидати?

Архетипи колективного несвідомого, на ґрунті яких «зростає» міфологічне мислення, дають змогу долучитися до норм колективу. Колективне мислення на сьогодні не вичерпує духовного життя, рівень моральності і свободи залежить від персонального мислення. К.Юнг сформулював принципи оберненої залежності рівня моральності від масштабу колективу, до якого належить індивід. «Добре відомо, що моральність суспільства в цілому перебуває у оберненій залежності від його чисельності; чим більше скупчення особистостей, тим більше нівелюванню піддаються індивідуальні чинники, а разом з ними й моральність, яка цілком залежить від морального чуття окремої особи й від свободи, необхідної від вияву. Звідси випливає, що будь-яка людина у складі суспільства в чомусь гірша, ніж та сама людина, що діє сама по собі, керована суспільством, вона до певної міри позбавляється особистої відповідальності... Чим численіша організація, тим важче уникнути в ній аморальності й сліпої тупості (сенат – звірі, сенатори – добрі мужі)» [5, с. 233]. Завдання гуманітаристики уникати омасовлення свідомості, котра здійснюється завдяки абсолютизації міфу і веде до морального та інтелектуального зубожіння суспільства. Вирішення слід шукати не в опозиції «темний розум» міфу – «чистий розум» науки, а через відмову від одноярусної моделі духовного світу людини. Важливим є усвідомлення багаторівневої структури духовного світу: раціональне й ірраціональне, міфологічне і наукове, продуктивність яких залежить від міри компетенції кожної з них.

В процесі деміфологізації свідомості гуманітаристиці важливо враховувати специфіку українського міфологічного простору. Це перш за все, хаос символів, зіткнення і співіснування, боротьба різних міфів, що взаємовиключають один одного, і кожен є етапом певного історичного буття (ознаки імперської, радянської культури). Існує також свого роду «анархія» міфів, недієздатність залишків радянської культури, що претендувала на абсолют. За О. Лосевим існує відмінність між абсолютною та відносною міфологією. Абсолютна міфологія « існує як єдино можлива картина світу й жодний її принцип не піддається ніякому ушкодженню», відносна «... завжди живе більшим чи меншим наближенням до абсолютної міфології, незримо керується нею й завжди абсолютизує який-небудь один чи декілька принципів». [4, с. 172] В сучасних українських реаліях спостерігається відсутність абсолютної міфології, а це стимулює наростання міфології відносної, що виходить за межі своєї зони, трансформуючись у абсолютну. Негативно впливає і культурна неоднорідність України, що ускладнює становлення єдиної міфології як ґрунту загальнонаціональної української духовності.

Важливий вплив на міфологічну свідомість здійснює провінціалізм, як залежність від певного «центру», творення провінційної міфології. Їй може протистояти результат об'єктивного наукового досвіду. А в реальності, коли висновки наукового аналізу припасовують до певних міфологем, тоді виникає проблема хворобливості історико-філософського процесу. Історична наука повинна покладатися не тільки на пошук зразків, а максимальне пізнання і опис часових векторів, відшукувати точку опори для сьогодення, здолати сьогодення заради майбутнього. Якщо міфологізуюча історія демонструє погляд у минуле з позицій сьогодення, то раціональна тенденція дає змогу подивитися з минулого на сьогодення. Тому тут доречно звернутися до історико-філософської науки, оскільки філософія – ворожа міфу і виросла з універсальної критичної настанови, спонукає зверненню до міфологічної імагінації (за Е.Гуссерлем), як «...засобу для виразу того безкінечного, що не піддається дискурсивному висловленню».[1] Історико-філософська наука знаходиться на межі між «темним розумом» міфу та «чистим розумом» науки, і тому в її межах відбувається зіткнення двох сфер духовного життя. З філософських позицій України необхідно виробити простір спільного життя на основі розуму, знання універсальних людських цінностей, віру і істину, яка відкидає догми, цинізм і спонукає до розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуссерль Е. Криза європейського люду і філософія. / Є.Гуссерль. // Питання філософії. 1986. № 3. С. 104-106, 108-110, Ел. ресурс. Режим доступу: https://studopedia.ru/2_104345_e-gusserl-kriza-yevropeyskogo-lyudstva-i-filosofiya.html
2. Кассирер Э. Иудаизм и современные политические мифы. / Э.Кассирер. // Новый круг.- К., №2, 1992. – С.183 - 197
3. Кемпбелл Д. Жизнеописание Юнга. Юнг К.-Г. Тэвистокские лекции. /Д.Кемпбелл - Киев, 1995. Ел. ресурс. Режим доступу: <http://www.aquarun.ru/psih/soul/soul1.html>
4. Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура. / А.Ф. Лосев. – М.: Политиздат, 1991. - 525 с.
5. Юнг К. О современных мифах. /К.Юнг. – М.:Практика, 1994.- 252 с.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї – ШЛЯХ ДО ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ

Ігор Сур

Слухач магістратури МП-КП-721

науковий керівник – Ірина Алексєєнко - док.політ.наук, проф.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Розвиток держави та суспільства безпосередньо залежать від економічного, соціального, фізичного та духовного здоров'я сім'ї. Становище сім'ї, своєю чергою, залежить від ставлення держави до її проблем, інтересів і потреб. У ході реформування економічної та соціальної сфери Української держави з'явилися несприятливі фактори, які негативно позначилися на становищі сім'ї. Психолого-педагогічна робота при попередженні насильства є необхідним компонентом існування та розвитку дружньої сім'ї та міцних сімейних відносин [1, с.193].

Дослідженнями даної проблематики займалися такі вчені, як Ю.Йосипов, Т.Малиновська, М.В. Євсюкова, І.О. Бандурка, С.М. Заброда, І.І. Томусякова, Т.В. Хуторянська, О.М. Ткаленко та ін.

У Загальній декларації прав людини зазначено, що кожна людина має однакові права (ст. 2), що кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність (ст. 3), а

також, що ніхто не повинен бути підданий покаранню, жорстокому, нелюдському чи принижуючому його гідність поведженню та тортурам (ст. 5) [2].

Конституція України зводиться до того, що кожна людина має однакові права та обов'язки перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [3]. Наша держава є однією з перших країн СНД, яка ухвалила Закон «Про попередження насильства в сім'ї».

Насильство в сім'ї, безсумнівно, є серйозним порушенням прав людини, що підтверджено як у міжнародних правових актах, так і у рішеннях міжнародної інституції, однією з яких є Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд) [8, с.346].

Справа «А» проти Сполученого Королівства» стосується фізичного насильства в сім'ї відносно дитини. Заявником є хлопець, якому на час звернення до Європейського суду було 10 років і його молодший брат, який протягом довгого часу страждав від фізичного насильства та катувань від чима. При розгляді справи на національному рівні сторона захисту обвинуваченого не заперечувала фактичне одноразове побиття хлопця, а навпаки намагалася довести, що це було виправдано та необхідно, оскільки потерпілий був складною дитиною, і не підкорювався дисципліні як вдома, так і у школі. За рішенням Європейського суду покарання хлопця було не гуманним та принизливим, що в свою чергу, є порушенням статті 3 Європейської конвенції. Заявникові А було присуджено моральну компенсацію шкоди у розмірі 10 тис. фунтів стерлінгів та покриття витрат у розмірі 20 тис. фунтів стерлінгів [9].

Також, велике значення у роботі захисту прав людини має діяльність омбудсмена. Це особа, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян в діяльності органів виконавчої влади https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0_%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0 і посадових осіб [10]. Відповідно до ч. 2 ст. 55 Конституції України кожна людина має право звертатися за захистом своїх порушених прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [3].

Ю.Р. Йосипов у своїх роботах запропонував таке визначення поняття «попередження насильства в сім'ї» – це система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства у сім'ї, припинення насильства у сім'ї, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні такого насильства, а також медико-психологічна реабілітація жертв насильства у сім'ї [5].

В свою чергу, для запобігання неправомірного поведження з людиною, необхідно проводити психолого-педагогічну профілактику насильства у сім'ї.

О. Безпалько пропонує у своїй роботі таке визначення терміну «соціально-педагогічної роботи» – це різновид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється в певній соціальній інституції і яка спрямована на точно визначений об'єкт впливу.

Законом пропонується підстави для прийняття заходів з попередження насильства в сім'ї є:

1) заява жертви насильства в сім'ї чи члена сім'ї, щодо якого є реальна загроза скоєння насильства в сім'ї;

2) висловлене бажання жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, відносно якого існує загроза вчинення будь-якого виду насильства в сім'ї та вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї в разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від постраждалої особи особисто;

3) одержання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення відносно дитини, яка є членом цієї сім'ї або недієздатного члена сім'ї.

Соціально-педагогічну роботу в Україні з сім'єю здійснюють школи, служби у справах дітей, церква, ювенальна та превентивна служби поліції, судові вихователі, відділи

соціального забезпечення, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, недержавні організації за інституційним підходом як підтримка і допомога сім'ї у виконанні окремих її функцій[4, с.39].

На даний час ефективною вважається робота центрів соціальних служб сім'ї та молоді щодо запобігання всіх видів насильства у сім'ї.

Основною метою суб'єктів здійснення попередження насильства в сім'ї визначено сприяння підвищенню ефективності їхньої діяльності під час проведення заходів із припинення та профілактики всіх видів насильства в сім'ї шляхом розробки і виконання узгоджених дій, спрямованих на своєчасне припинення та запобігання фактів сімейного насильства [6, с.19].

Система соціально-педагогічної роботи з сім'єю в мережі центрів соціальних служб сім'ї та молоді відрізняється від існуючих систем тим, що вона:

- 1) спрямована на роботу з усіма сім'ями в кризовий період;
- 2) є адресною; об'єднує зусилля інших фахівців навколо проблем в сім'ї; вирішує сьогоденні проблеми сім'ї, попереджувати проблеми в майбутньому, переводить сім'ю зі стану об'єктності до стану суб'єктності свого життя; виключає розпорошеність послуг;
- 3) надає психолого-педагогічні послуги сім'ям за державним фінансуванням; має єдине нормативно-правове, кадрове, фінансове, науково-методичне забезпечення всіх рівнів України;
- 4) гнучка, підтримуюча та розвивальна щодо сімей; системна; виконує такі функції: розвивальну, захисну, перетворювальну, демократизації соціальних служб, суспільства та сім'ї; інтеграції ресурсів, фахівців в інтересах сім'ї; соціалізації сім'ї в суспільстві; орієнтації в житті сім'ї, в наданні послуг сім'ям;
- 5) розроблялася на основі системно-структурного підходу до роботи, складається з компонентів, які відбивають методику її роботи і структуру, розкриваючи умови її здійснення. Основою для відбору компонентів стала їх доцільність в роботі з сім'єю[4, с. 24].

Велика частка потерпілих від насильства в сім'ї не звертаються по допомогу до державних органів та установ з протидії насильству в сім'ї через страх, що ганебний факт учиненого саме стосовно них, буде приводом до насміхань у випадку розголошення. Саме такі можливі наслідки відносять досліджуваний вид правопорушення долатентних злочинів. Невипадково насильство в сім'ї, за думкою громадськості, називають «прихованою епідемією світового масштабу»[11, с.2].

Підсумовуючи вищевказане, можна зазначити, що дана робота не вичерпує всіх аспектів соціально-педагогічної роботи з сім'єю. Подальшого опрацювання вимагають методичні основи і система соціально-педагогічної роботи з сім'ями в закладах освіти, виправно-трудовах колоніях, притулках для дітей та жінок, службах у справах дітей, підрозділах Національної поліції та ін. організаціях [4]. Також чинна нормативно-правова база України щодо попередження насильства в сім'ї потребує вдосконалення. Проблематика вимальовується у тому, що не тільки недосконалість норм права, а й сама їх реалізація знаходяться на початкових сходах вирішення даного питання. Отже, проблема насильства в сім'ї є актуальною, носить комплексний характер і потребує подальшого наукового дослідження [7, с. 36].

ЛІТЕРАТУРА

1. Пасека Л. Нормативно-правове забезпечення механізмів державного управління у сфері сімейної політики / Л. Пасека // Збірник наукових праць № 31. – 2012. – Вип. 31. – С.191-198;

2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року - [Електронний ресурс]: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015;
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.02.2012).
4. Трубавіна І.М. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора педаг. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / І. М. Трубавіна. – Луганськ, 2009. – 46 с.;
5. Йосипов Ю.Р. Психологічна готовність дільничного інспектора міліції щодо профілактики насильства в сім'ї : теоретико-прикладний аспект / Ю.Р. Йосипов// Збірник наукових праць. – 2011. – С.313-317;
6. Коломоєць О.Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.Д. Коломоєць. – Запоріжжя, 2-10. – 23 с.;
7. Ткаленко О.М. Нормативно-правове забезпечення попередження насильства в сім'ї в Україні: стан та перспективи розвитку / О.М. Ткаленко // Збірник наукових праць № 3. – 2014. – С.35-38;
8. Євсюкова М.В. Насильство в сім'ї як порушення прав, закріплених у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: огляд рішень Європейського суду з прав людини / М.В. Євсюкова // Збірник наукових праць № 1. – 2011. – С.341-347;
9. Справа «А проти Великобританії» (Case of Av. The United Kingdom) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cirp.org/library/legal/A_v_UK1998;
10. Євтух В. Омбудсман // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал, та ін. - К.: Парламентське видавництво, 2011. - 512 с.;
11. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї. – К.: НАВСУ, 2005. – 124 с.

ПОГЛЯДИ НА ПОЛІТИКУ БЕЗПЕКИ У ПРОГРАМАХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НА ВИБОРАХ

Світлана Буравченкова

Національний університет харчових технологій

Ключові слова: *вибори, політична партія, національна безпека*

Вибори 2012 р. до Верховної Ради України продемонстрували значне зацікавлення політичними партіями проблемою національної безпеки. Сучасні політологи небезпідставно стверджують, що безпекова тематика є однією з провідних у програмних документах більшості політичних партій України, що може опосередковано свідчити про підвищення ролі політичних партій у виробленні державної безпекової політики [6, с.125]. Посилення уваги політичних партій до безпекової проблематики сприяє формуванню в Україні громадянського суспільства, подоланню державної монополії на теоретичні розробки у сфері безпеки, диверсифікації поглядів та підходів до цієї проблематики, а також певним чином послуговує незалежній експертній оцінці політики національної безпеки, виробленню альтернативних концепцій і програм [6, с.125]. Аналіз програмних документів політичних партій у сфері національної безпеки, що взяли участь у виборчій кампанії 2012 р. – основна мета даної розвідки.

У сучасній українській науці, зважаючи на обмежені часові рамки, досліджувана проблема, закономірно, ще не стала предметом детального розвитку політологів, істориків та

правників. Натомість низка ґрунтовних праць присвячена проблемі виробленню державної політики у сфері національної безпеки. У працях І. Бінька, М. Дмитренка, В. Кременя, В. Крисаченка, А. Кузьменка, В. Ліпкана, Г. Новицького, М. Паламарчука, С. Пирожкова, Т. Розової, та ін. дослідників охарактеризовано пріоритети зовнішньої політики та політики національної безпеки України у попередні десятиліття. Джерельну основу статті становлять політичні програми партій-учасників виборчої кампанії 2012 р., законодавчі та нормативно-правові акти вищих органів влади.

Згідно Закону України “Про основи національної безпеки України”, національна безпека — це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [3, с.15].

У виборчій кампанії 2012 р. до Верховної Ради України у загальнодержавному виборчому окрузі, згідно даних ЦВК, взяло участь 87 політичних партій (43% від 202 зареєстрованих Міністерством юстиції), з них 22 – висунули виборчі списки по загальнодержавному округу (11% від загальної кількості) [4]. При системному аналізі їх програмних документів та державотворчої діяльності, нами встановлено, що у ставленні до проблеми зовнішньополітичного фактору національної безпеки партії пропонують: 1) позаблоковий статус нашої держави (згідно ст. 17 Конституції України); 2) нейтралітет у зовнішньополітичній сфері; 3) вступ до ЄС та НАТО (праві та правоцентристські партії); 4) повернення до ядерного статусу, якого Україна позбулася на зорі незалежності (праворадикали); 5) інтенсивна інтеграція у структури СНД та максимальне зближення з Російською Федерацією та Білоруссю (ліві політичні партії); 6) багатовекторність, яка існувала у період президентства Л. Кучми.

Розглядаючи програмні документи політичних партій у сфері національної безпеки, зауважимо, що контури безпекової політики на сьогодні, де-факто, визначає правляча політична партія – Партія регіонів, що у 2012 р. у загальнодержавному виборчому окрузі здобула переконливу перемогу, отримавши 30% голосів виборців. Ця політична сила, на сьогодні, пропагує збереження позаблокового статусу України – гарантію безпеки кожного громадянина; здобуття асоційованого членства в Євросоюзі, створення зони вільної торгівлі, зняття візових бар'єрів між Україною та ЄС; посилення економічної співпраці в рамках зони вільної торгівлі з країнами СНД; стратегічне партнерство з Росією, США, Китаєм; відкриття для України ринків країн «Великої двадцятки» та країн, що розвиваються; реалізацію конкурентних переваг країни для здобуття права на проведення спортивних та культурних заходів європейського і світового рівнів [2].

Таким чином, передвиборча програма цієї політичної сили практично не зазнала змін у порівнянні із попередніми виборами (2007 р.) до Верховної Ради України, під час яких партія виступала за: збалансовану зовнішню політику (однаково значущі східний (Росія та

країни Сходу) і західний (країни ЄС і США) напрями); збереження позаблокового статусу України; питання вступу України до НАТО повинно вирішуватися за результатами всеукраїнського референдуму; членство в ЄС і СОТ – не самоціль тощо. Підсумовуючи відзначимо, що програма партії у зовнішньополітичній сфері відповідає ухваленому у 2003 р. Закону України «Про основи національної безпеки України». У ст. 8 документу, зокрема, наголошено, що основна мета нашої держави у міжнародній політиці – «забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки...» [3, с.26].

Програмні документи інших політичних партій розділимо на три групи, беручи за основу ідеологічний критерій: праві, центристи та ліві. Невідповідність декларацій і практичних кроків щодо реалізації курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, різне тлумачення проекту Єдиного економічного простору, пріоритетів політики національної безпеки, можливість та необхідність реприватизації стратегічних об'єктів – далеко не вичерпний перелік питань, що різнять ці політичні сили.

Праві політичні сили на парламентських виборах 2012 р. представляли ВО «Свобода», Українська Національна Асамблея, Українська платформа «Собор» та політична партія «Наша Україна». Принагідно зауважимо, що праворадикальні сили – ВО «Свобода» та УНА не висунули чіткої програми у сфері захисту національної безпеки. Більше того, варто погодитися із думкою М. Дмитренка, який відзначив: «Інколи партії, соціальна платформа яких збігається з етнічною, стають на сепаратистський шлях, дестабілізуючи тим самим ситуацію у країні, де вони діють, і утруднюють розвиток там громадянського суспільства» [1, с.23]. Подолання п'ятивідсоткового бар'єру ВО «Свобода» – скоріше виняток, ніж законмірність.

Окремий розділ проблемі «національної безпеки» приділила політична партія «Наша Україна», яка запропонувала виборцям: збереження статусу української мови як єдиної державної і державна підтримка та повага до розвитку мов національних меншин; вступ до Європейського Союзу та НАТО; денонсацію «харківських угод» та угод з Росією по газу; забезпечення енергетичної незалежності України через диверсифікацію шляхів енергопостачання, альтернативних джерел енергії, енергозбереження; дієва програма забезпечення населення якісною питною водою [14, с.2]. «Після парламентських виборів 2006 року тверезі розрахунки щодо необхідності вступу до ЄС і НАТО поступилися місцем політичним гаслам та посиленню протистояння між різними політичними силами, їх геополітичними орієнтаціями за віссю «Схід – Захід», – констатують сучасні науковці [6, с.126].

Праві політичні сили вбачали у членстві ЄС та НАТО додаткові фундаментальні гарантії забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, а також: 2) фактор, що приведе до прогресивних політичних та соціально-економічних реформ; 3) покращиться інвестиційна привабливість України; 4) додаткові фінансові вливання для ліквідації застарілого військового озброєння. Можемо припустити, що кількість прихильників вступу України до НАТО та євроструктур збільшиться, зважаючи на два чинники: природне зменшення чисельності тих, хто сьогодні рішуче виступає проти НАТО (переважно люди похилого віку); подальшу реалізацію інформаційної політики держави з питань євроатлантичної інтеграції України [5, с.481].

З-поміж центристських політичних сил виділимо партію «Удар», політичну партію Н. Королевської «Україна – вперед», а також низку менш рейтинговіших партій (Ліберальна партія, ВО «Громада», політичне об'єднання «Рідна Вітчизна», партія Зелених України, «Зелена Планета» та ін.). Більшість із окреслених політичних партій зосередила увагу на економічній, інформативній, енергетичній складовій національної політики держави, що зважаючи на агресивну поведінку сусідів по-декуди загрожує національній безпеці України, однак не приділила належної уваги проблемі зовнішньополітичного розвитку нашої держави.

Зокрема Український демократичний альянс за реформи (Удар В. Кличка) запропонував: змусити бюджет працювати в інтересах усіх громадян; створити систему обов'язкової публічної бюджетної звітності, за якої кожен громадянин зможе в режимі реального часу стежити за доходами і витратами бюджетів всіх рівнів. забезпечити прозорість системи державних закупівель; протидіяти концентрації прав власності на підприємства однієї галузі; забезпечити рівні стартові можливості для всіх та ін [10].

«Україна – вперед» виокремила десять пріоритетів економічного розвитку країни. На думку лідерів партії, національна безпека держави суттєво покращиться за умов: підтримки національного виробника; поліпшення умов ведення малого та середнього бізнесу; відродження високотехнологічного виробництва; створення сучасного сільського господарства; ефективної інфраструктури; якісної медицини для всіх. Н. Королевська також декларувала державну підтримку пріоритетних галузей (інформаційні технології, суднобудування, авіабудування, машинобудування, приладобудування), створення мережі промислових парків на базі державних ВНЗ, а також перенесення в Україну високотехнологічних іноземних виробництв [13].

Нечіткі та неструктуровані політичні програми у сфері національної безпеки інших учасників виборчих перегонів центристського напрямку. Партія Пенсіонерів України розглядає національну безпеку як систему «політичних, економічних, соціальних, правових, інформаційних, культурно-ідеологічних, екологічних, військових заходів та засобів захисту життєво-важливих інтересів українського суспільства, окремих його громадян, держави, державних кордонів, територіальної цілісності, національного ринку, культурних цінностей від внутрішньої і зовнішньої загрози, як стан держави, що дає змогу зберегти свій суверенітет і цілісність, виступати самостійним суб'єктом міжнародних відносин» [16]. Таким чином, констатуємо що політика партії «базується на концепції національної безпеки, в якій віддається пріоритет не стільки військовим факторами, скільки засобам поступового перетворення системи національної безпеки України в дійову складову загальної безпеки, зусиль світової спільноти, спрямованих на збереження миру, демілітаризацію, демократизацію й гуманізацію міжнародних відносин» [16].

«Україна – рівноправний міжнародний партнер», – вважає голова політичної партії «Нова політика» В. Семиноженко. Під час передвиборчої кампанії партія пропагувала: твердість та послідовність у відстоюванні національних інтересів; рівноправні, взаємовигідні відносини з Російською Федерацією та Співдружністю Незалежних Держав; розвиток стратегічного партнерства з країнами Європейського Союзу та США; економічне і науково-технологічне співробітництво з новими лідерами в світі [12, с.5].

Ліберальна партія України поставила перед собою завдання протягом 2012 – 2017 років, добитися відродження добробуту домашніх господарств – родин на рівні середніх показників індексу ООН людського розвитку, шляхом подолання корупції в Україні. Незважаючи на те, що у більшості європейських країн при владі знаходяться ліберальні партії (європейська ліберально-демократична система базується на засадах Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (прийнятого ООН у 1966 р.), Конвенції про захист прав і основних свобод людини (прийнятої Радою Європи у 1950 р.), суттєвого визнання на батьківщині партія не здобула [7].

Попри те, що «зелені» передусім наголосили на необхідності реалізації об'єднаної національної ідеї українського народу, що полягає у вирішенні проблем екології, певні напрацювання цих політичних сил помітні також у сфері національної безпеки. Зокрема партія «Зелена планета» вбачала пріоритети національної безпеки у витворенні соціально орієнтованої ринкової економіки, а також національному і духовному відродженні українського народу і розвиток самобутності українців та створення громадянського суспільства» [15, с.4]. Політична партія «Зелені» пропонувала «гострі політичні питання, такі

як закон про мови, унітарний чи федеративний устрій, президентська чи парламентсько-президентська форма правління та подібні, з метою збереження громадського спокою... виносити на Всеукраїнський референдум, результат якого має вирішальне значення». Загалом, прийнятним для центристських партій буде висновок про те, що у сфері національної безпеки Українській державі необхідно стати на реальний ґрунт і усвідомити, що свою воєнну безпеку Україна має забезпечувати власними силами [9, с.2].

Серед лівоцентристських партій провідні позиції займає ВО «Батьківщина». У розділі «Українська самобутність – європейський вибір» передвиборчої програми цієї політичної сили відзначено, що пріоритетним завданням цієї політичної сили стане формування сучасної української політичної нації із неповторною національною ідентичністю, власною історією та спільним європейським майбутнім. Представники ВО «Батьківщина» переконують, що ліквідують кризу у відносинах із Євросоюзом, забезпечать підписання та ратифікацію Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі з ЄС, досягнуть безвізового режиму з країнами Євросоюзу, партнерства з Російською Федерацією. «Європейські цінності – це наші цінності», – підсумовують опозиціонери [8, с.2].

Ліві політичні сили, передусім – Комуністична партія України, традиційно пропонують «Повернути країну народу». Звичайно у пріоритетах зовнішньої політики – вступ до Митного союзу, Єдиного економічного простору, Євразійського економічного союзу. КПУ також категорично вимагає припинити співробітництво із МВФ та переглянути всі нерівноправні міжнародні договори, передусім – у рамках СОТ. Для зміцнення національної безпеки України комуністи пропонують конституційно закріпити нейтральний та позаблоковий статус України; розробити нову концепцію оборони, яка буде відповідати сучасним вимогам; забезпечити переозброєння армії кращими вітчизняними зразками техніки [18].

Значно радикальніша програма політичної партії «Руський блок». Партія пропонує безальтернативно «іти до добробуту разом з Росією!». Цій меті підпорядковані основоположні першочергові завдання: входження в Митний союз із Російською Федерацією й іншими державами; спільна з ними побудова Євразійського союзу – єдиного простору культури, науки і освіти, взаємовигідної виробничої кооперації, спільного ринку капіталів, технологій, товарів, послуг, сировинних, енергетичних і трудових ресурсів; державна російська мова – воля корінного народу, запорука рівноправної інтеграції в Євразійський простір; підтримка канонічного Православ'я і єдності Руської Православної Церкви; перехід до парламентської республіки та федеративного устрою за крайовим принципом, з урахуванням соціально-економічних і етнокультурних особливостей земель; створення з Російською Федерацією консорціуму з експлуатації єдиної газотранспортної системи; неприєднання до антиросійських блоків – НАТО, Євросоюзу; розвиток соціально-орієнтованої економіки з дієвим стягуванням податків з олігархічних капіталів; в рамках єдиного економічного простору перехід до спільної валюти; протидія русофобії, українському фашизму і етнокультурному шовінізму; безстрокове перебування в Криму і Севастополі Чорноморського Флоту – гаранта стабільності на чорноморсько-середземноморському театрі забезпечення миру; конституційне право на друге громадянство [11, с.3].

На жаль, можна погодитися із відомим дослідником М. Михальчиком, який у колективній монографії «Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього» підкреслив: «Передвиборчі політичні програми – це швидше образні агітки чи політичні слогани для прикриття ситуації цілісного перетворення країни – яку країну ми створюємо, куди і як ідемо – немає ні в кого з політичних лідерів» [19, с.456].

Національна безпека України ґрунтується на національних інтересах, чинній Стратегії національної безпеки. Цей курс не повинен бути розмінною монетою у внутрішньополітичній грі політичних партій. Виборча кампанія 2012 р. до Верховної Ради

України показала зворотню тенденцію – політичні сили здебільшого вирішують власні тактичні питання, що може привести до того, що Україна з плином часу втратить стратегічне бачення свого місця у світі, своїх стратегічних завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитренко М. Суспільні трансформації та політичні аспекти загроз національній безпеці України: Монографія / М. Дмитренко. – К.: Знання України, 2006. – 348 с.
2. Електронний бюлетень “Твій вибір 2012”. Партія регіонів. Вип.5 / Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.usirg.kiev.ua>
3. Закон України про основи національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №39.
4. Каденюк С. До питання «участь партії у виборах» / С. Каденюк // Українська правда. – 2012. – 21 вересня / Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua>
5. Компанієць І. Євроатлантична інтеграція України: досвід країн Центрально-Східної Європи / І. Компанієць, Б. Левик // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2008. – Вип. 17. – С.475–483.
6. Корнієвський О. Роль політичних партій у формуванні державної політики у сфері національної безпеки / О. Корнієвський // Політичний менеджмент. – 2009. – №4. – С.120–127.
7. Ліберальна партія України / Електронний ресурс. Режим доступу: <http://vubir.com.ua>
8. Моя Батьківщина. Київщина. – 2012. – №14 (101).
9. Національна безпека і оборона. – 2009. – №2.
10. Основні позиції партії УДАР / Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.udar.if.ua/programa>
11. Передвиборча програма партії “Руський блок” // Голос України. – 2012. – 5 жовтня.
12. Передвиборча програма партії «Нова політика» // Хрещатик. – 2012. – 21 вересня.
13. Передвиборча програма партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!». 10 пріоритетів економічного плану «Нова економіка – нова країна» [архів автора]
14. Передвиборча програма політичної партії “Наша Україна” “Україна на віки!” // Урядовий кур'єр. – 2012. – 5 жовтня.
15. Передвиборча програма Української партії “Зелена планета” // Хрещатик. – 2012. – 14 вересня.
16. Програма партії пенсіонерів України / Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ppu.pp.ua>
17. Соколов С. Передостанній залік: робота фракцій Верховної Ради України (листопад 2007 року – грудень 2011 року) / С. Соколов // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.deputat.org.ua>
18. Тарадай Д. Зовнішня політика як випадковий елемент програм партій / Д. Тарадай / Електронний ресурс. Режим доступу: <http://bbc.co.uk>
19. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього / Від. ред А. Кудряченко. – Київ, 2009. – 544 с.

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ІННОВАЦІЯ» ТА «ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Сергій Блаженко, Дмитро Волошко

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

На межі ХХ-ХХІ століть людство вступило в інноваційну добу, яка відзначається лавиноподібним наростанням змін у всіх сферах соціального буття. Це час могутнього прогресу фундаментальних наук, перегонів наукомістких технологій, масштабних науково-технологічних проєктів. За таких умов фундаментом, джерелом сучасної діяльності людини має стати інноваційна діяльність. **Актуальність** теми полягає в тому, що інноваційна діяльність та інновація як філософські категорії практично не досліджені.

Тому **метою** виступу є уточнення визначення поняття «інновація» та «інноваційна діяльність» як соціально-філософських категорій.

Об'єктом дослідження є інновації та інноваційна діяльність як філософські і соціальні феномени в умовах глобалізаційних змін.

Предметом дослідження є соціально-філософський аналіз поняття «інновація» та «інноваційна діяльність».

Переважає більшість науковців вважають, що інноваційність є загальною властивістю, яка притаманна культурі, суспільству в цілому і окремим її складовим [4].

Можна назвати дві головні причини, що роблять необхідними інновації:

1. Внутрішня – зростання і ускладнення потреб людини, родини, суспільства змушують здійснювати винаходи все більш нових та ефективніших засобів задоволення цих потреб.

2. Зовнішня – постійно змінюване середовище, що оточує людину і суспільство (природне, соціально-економічне) привносить нові зміни подій і явищ суспільного буття. Людина змушена використовувати всі свої сили та досвід для того, щоб адаптуватися до цих змін, встояти у конкурентній боротьбі. Суспільству в цілому і кожній його частині, зокрема, необхідно розвиватися та йти уперед, тому що консервативна частина суспільного організму приречена на поразку в боротьбі за існування і розвиток [4].

Разом з тим, слід зауважити, що зміст терміну «інновація» ще не став надбанням спеціального аналізу у філософських наукових дослідженнях, а сама дефініція відсутня у довідковій літературі. У різноманітних варіантах експлікації даного поняття чітко фіксується прив'язка до предметних галузей конкретних наук, інноваційність яких розглядається тим або іншим автором. Терміни «новина», «новація», «інновація», «нововведення» широко використовуються у повсякденній практиці і нерідко ототожнюються, хоча дещо різняться за своєю сутністю. Ці терміни об'єднують те, що вони відображають розвиток, оновлення.

Та перш, ніж дослідити специфіку цих понять та їх відмінності, необхідно з'ясувати зміст цих понять.

В залежності від об'єкту і предмету дослідження інновації розглядають або як процес (Г.М. Гвішиані, В.С. Кабаков, І. Перлакі, І.П. Пінінгс, В. Рапопорт, Б.Санто, Б.Твісс); а у більш вузькому значенні як одна із фаз цього процесу (В. Хартман та ін.); як результат (С.Б. Бешелев, Ф.Г. Гурвич); як зміна у тому соціальному середовищі, у якому протікає «життєвий цикл» інновації (Ф. Валента, Л. Волдачек, Ю.В. Яковець); як система (М.І. Лапін, Й. Шумпетер).

Найвідоміші тлумачні словники Заходу визначають інновацію як нову ідею чи метод, які впроваджено для виготовлення будь-чого (пер. з англ.), те, що ґрунтується на нових ідеях, технології тощо [3].

Останнім часом інновацію визначено за міжнародними стандартами як кінцевий результат відповідної діяльності, що втілений у новому чи вдосконаленому продукті,

впровадженому на ринку, новому чи вдосконаленому технологічному процесі, використовуваному в практичній діяльності, чи в новому підході до надання соціальних послуг [5]. Визначення цього поняття на державному рівні дає Закон України «Про інноваційну діяльність»: інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення – виробничі, адміністративні, комерційні та інші, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

Загалом, нараховується не один десяток визначень поняття «інновація». У науковій літературі досить часто поряд із поняттям «інновація» вживаються терміни «нововведення», «новація», «нове». Іноді таке чергування термінів викликане суто стилістичними міркуваннями, як, наприклад, у російськомовному варіанті книги П. Друкера «Ринок: як вийти в лідери. Практика і принципи». Тут для полегшення сприйняття тексту, що пропонується читачеві, для «очищення» його від тавтології вживання поняття інновації слова «інноваційність» і «новаторство», а також «інновації» і «нововведення» використовуються [4, 5].

В останні роки у зв'язку з поширенням інституцій з'явилася нова галузь знань – інноватика, яка досліджує питання теорії і практики інноваційної діяльності. Джерелами інновацій виступають суспільні потреби, які зумовлюють постійний пошук нових більш якісних продуктів, речей, предметів. Невирішеність тих чи інших соціальних і політичних проблем дає імпульс до розробки нових засобів і норм в соціальній сфері [2].

Що стосується співвідношення понять «інновація» та «новація» («удосконалення»), то у одних випадках спостерігається їх демаркація у спеціальній науковій літературі, а в інших – ототожнення, як, наприклад, у А.Ф. Бондаренка, коли термін «інновація» застосовується до «всіх новацій, як у виробничій, так і у організаційній, фінансовій, науково-дослідній, навчальній та інших сферах, до будь-яких удосконалень, які забезпечують економію витрат або навіть створюють умови для такої економії» [4, 5].

Слід відзначити, що у науковій літературі немає єдиної думки і з приводу співвідношення понять «інновація» і «нововведення». Деякі дослідники, зокрема П. Лелон, експлікує інновацію як новий вид продукції, методу, технології, тоді як нововведенню відводиться роль впровадження нового в економічному виробничому циклі [4, 5].

Природно, що подібні визначення сприймаються неоднозначно у філософсько-наукових колах. Винаходи та відкриття втілюються у життя в процесі інноваційної діяльності, яка являє собою процес, спрямований на реалізацію результатів закінчених наукових досліджень та розробок, або інших науково-технічних досягнень в новий або удосконалений продукт, що використаний в практичній діяльності, а також пов'язані з цим додаткові наукові дослідження та розробки.

У більшості випадків терміни «інновація» та «нововведення» вживаються у якості синонімів. В основі ототожнення цих дефініцій виявляє себе властиве філософській думці тяжіння до об'єкту, становлення якого відбувається. Звідси і трактування нововведення як прогресивної новації, задіяної у динаміці, яка є новою для організаційної системи, що розуміє і використовує її та інновації як комплексного процесу створення, поширення новації, яка сприяє розвитку і підвищенню ефективності інноваційної діяльності [4, 5].

Тобто, нововведення являє собою заміну старого об'єкта (явища) новим. Нововведення – це перманентна (тобто постійна) сила розвитку людського суспільства, продуктів його діяльності і прогресу в цілому. Нововведення – це результат практичного освоєння новації, задіяної у динаміці, ефективність якої оцінюється не тільки економічним, а й соціальним ефектом.

Говорячи про інноваційну діяльність, не можна не сказати і про те, що потенціалом діяльності, її ідеальним «зарядом» багатьма вченими вважається дух (читай «ідея»), а кінцевим результатом – певна річ (матеріальна чи ідеальна), бо людська активність виробляє знаки та речі (інноваційні продукти).

У філософській інтерпретації інноваційна діяльність – це діяльність, в результаті якої народжується щось нове (новація), яке відзначається неповторністю та оригінальністю і якого до того не існувало в природі.

Вищевикладене дає підстави зробити наступні висновки:

- інновації як інструмент перетворення набули значного поширення в різних сферах діяльності соціальних суб'єктів (економічній, політичній, соціальній, психологічній, управлінській, духовній);

- у філософії «інновацією» називають здатність вирватися за межі складного проблемного філософського мислення, бачити нові проблеми, шляхи, засоби їх рішення, цілеспрямоване впровадження в існуючу практику того чи іншого нововведення, завдяки якому відбуваються позитивні зміни і досягається необхідний ефект;

- «інноваційна діяльність» – це діяльність, в результаті якої народжується щось нове (новація), яке відзначається неповторністю та оригінальністю і якого до того не існувало в природі, суспільстві;

- близькими, але не тотожними є поняття «інновація», «новація», «нововведення», «новаторство», «нове» і вони можуть стати основними категоріями дослідження у новій галузі знання – «філософії інноватики».

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07. 2007р. № 40-IV (зі змінами і доповненнями) // Офіційний сайт Верховної Ради – www.rada.gov.ua.

2. Новейший философский словарь / Под общ. ред. В.А. Кондрашова – Р.-на-Д.: Феникс, 2006 – 731 с.

3. Collins Cobuild English Language dictionary – London, 1987. – P. 1703

4. Социальная инноватика в управлении: муниципальные финансово-производственные группы: учеб. пособие для вузов / Под общ. ред. В.Н. Иванова, С.Б. Мельникова – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Муниципальный мир, 2006 – 260 с.

5. Статистика науки и инноваций: Краткий терминологический словарь / Под ред. Л.М. Гохберга. – М.: Центр исследований и статистики науки, 1996 – 230 с.

ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ МЕТОДИКИ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ

Олена Кохан

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Поглиблення міжнародних зв'язків України, інтеграція країни до загальноєвропейських структур, створення єдиної системи Європейської вищої освіти, глобалізація суспільства - все це сприяє зростанню ролі англійської мови, посилює мотивацію людей, що бажають її вивчити, як основний засіб міжнародного спілкування та наукових досліджень. Багато спеціалістів в різних галузях науки, бізнесу, техніки, культури та інших сфер людської діяльності потребують негайного навчання іноземній мові, а саме англійської. Вона необхідна їм виключно з практичною метою, як засіб реального спілкування з жителями інших країн. Попит на знання іноземної мови стимулює пошук нових, більш ефективних способів та методів навчання та висуває нові вимоги до викладання англійської мови, рівня практичного володіння студентами навичками усного та писемного мовлення.

Поняття іншомовної комунікативної компетентності не має єдиного тлумачення. І. О. Зимня, Н. А. Сура, Н. Б. Завіниченко та ін. Тлумачать її як особливість особистості, яка

характеризується обсягом і характером засвоєних знань, умінь, навичок іноземної мови, що формується у процесі моделювання іншомовної професійної діяльності. Г. А. Китайгородська, О. О. Леонтьєв, Ю. М. Ємельянов, Л. І. Божович та ін. розглядають предмет комунікативної компетентності як спосіб вільного спілкування. Традиційно вважається, що поняття комунікативної компетентності ввійшло у науковий обіг у 1972 р. завдяки американському лінгвісту Д. Хаймзу. Він наголошував, що формування мовної компетентності є можливим в однорідному мовному середовищі, серед тих, хто знає мову на найвищому рівні і на кого не впливають психологічні чинники (особливості пам'яті і уваги, застосування знань у спілкуванні). Дослідник зосередив свою увагу на можливостях „ідеальних” мовців утворювати граматично правильно оформлені речення. Теорія комунікативної компетентності Д. Хаймза привернула увагу до знань мовця, пов'язаних з компетентністю у спілкуванні, до формування саме комунікативної компетентності порівняно з граматичною.

Перше місце в рейтингу популярності методик вивчення англійської мови активно утримує комунікативний підхід, який спрямований на практику спілкування. Ця методика вивчення англійської мови активно застосовується в Європі і в США. Комунікативна методика вивчення англійської мови спрямована саме на можливість спілкування. З 4-х напрямів, на котрих тримається будь-який мовний тренінг (читання, письмо, говоріння та сприйняття мови на слух) більше уваги приділяється саме двом останнім. На заняттях ви не почувате особливо складних синтаксичних конструкцій чи серйозної лексики.

Однак, було б помилкою думати, що комунікативний метод вивчення англійської мови існує тільки для легкої бесіди. Ті, хто хоче бути професіоналом в своїй області, регулярно читають публікації зі своєї тематики на англійській мові. Маючи великий словниковий запас, вони легко орієнтуються в англійському тексті, але підтримати бесіду з іноземним колегою на ту ж саме тему їм коштує великих зусиль. Комунікативний метод вивчення англійської мови існує, насамперед, для того, щоб зняти страх перед спілкуванням. Людина, яка володіє стандартним набором граматичних конструкцій і словниковим запасом в 600-1000 слів, легко знайде спільну мову в чужій країні [1].

Комунікативна методика являє собою сукупність прийомів, покликаних навчити ефективному спілкуванню в мовному середовищі. Більшість з них використовували на заняттях і раніше. Одним з основних його прийомів є імітація ситуацій з реального життя, покликаних стимулювати студентів до активного говоріння. При цьому дуже важливо, щоб теми були цікавими, актуальними, пов'язаними з повсякденним життям студентів. Найважливішою характеристикою комунікативного підходу є використання автентичних матеріалів, тобто таких, які реально використовуються носіями мови. Мовленнєва взаємодія студентів інколи, хоч і далеко не завжди, проходить за співучастю викладача в найрізноманітніших формах: парах, тріадах, невеликих групах, з усією групою. Із самого початку учні оволодівають усіма чотирма видами мовленнєвої діяльності на понадфразовому і текстовому рівнях при обмеженому використанні рідної мови. Об'єктом оцінювання є не тільки правильність, а й швидкість усного мовлення та читання

Сучасний підхід у вивченні іноземних мов спирається на комунікативну методику як основу, поєднуючи її з деякими традиційними елементами викладання. Вона передбачає максимальне занурення студента в мовний процес та зведення до мінімуму користування рідною мовою. Основна мета цієї методики – навчити студента спочатку вільно говорити мовою, а потім думати нею [5]. Важливим є й те, що механічні відтворювальні вправи теж відсутні: їх місце займають ігрові ситуації, робота з партнером, завдання на пошук помилок, порівняння й зіставлення, що стимулюють не тільки пам'ять, але й логіку, уміння мислити аналітично й образно. Важливим у використанні комунікативної методики є фомаподачі лексики, граматичних структур, висловів чужої мови, вона має бути в контексті реальної,

емоційної ситуації, яка сприяє швидкому й міцному запам'ятовуванню досліджуваного матеріалу [3]. Комунікативний метод передбачає руйнування психологічного бар'єра між викладачем і студентом. А коли люди перестають відчувати “дистанцію” між собою й викладачем, коли їм цікаво, весело й приємно з ним спілкуватися – їм простіше почати розмовляти чужою мовою [2].

Численні ігрові елементи та різні види групової роботи у викладанні вносять позитивні зміни в заняття, підтримують позитивне емоційне налаштування студентів, підсилюють їх мотивацію та сприяють активації мовленнєвої діяльності. [4]. Ось лише деякі прийоми, які може використати викладач, заохочуючи студентів до комунікації. «*Мозковий штурм*». Студенти працюють у невеличких групах, їм дається проблема (тема) і пропонується обговорити цю проблему (тему) для знаходження певного її вирішення. Студенти можуть генерувати різні ідеї, поєднувати та покращувати їх, враховувати думки інших людей, продумати варіанти дій, не перебуваючи під тиском реального життя і паралельно розвиваючи свої навички і вміння спілкування.

Дебати (дискусії). Окремі студенти або групи студентів обирають питання, пов'язані з дискусійною темою. Цей вид діяльності спонукає студентів до знаходження додаткових джерел, щоб аргументувати свої переконання з того чи іншого питання або спростувати їх. Така робота з додатковими матеріалами сприяє розвитку інтересу і дослідницьких умінь. Під час дебатів розвиваються комунікативні вміння, вміння аналізувати, зважувати, вести бесіду, відстоювати свою думку, підводити підсумки.

Рольові ігри. Студенти, перебираючи на себе певні ролі, ведуть розмову від імені свого героя. Таким чином знімаються психологічні перешкоди. Студенти не бояться зробити помилку, видатися смішними, стають розкутими. Моделювання спілкування у різноманітних ігрових ситуаціях, дає студентам змогу планувати свою власну мовленнєву поведінку та поведінку співрозмовників. Рольова гра дає можливість використовувати як лінгвістичні засоби спілкування, так і паралінгвістичні (міміка, жести, рухи). Заняття стають живими, цікавими, відступає втома, підвищується мотивація та інтерес до навчання.

Обмін досвідом. Студентам пропонується тема і дається завдання, спираючись на власний досвід, подати (презентувати) певний матеріал за цією темою. Ця форма роботи сприяє удосконаленню професійних якостей вчителів, оскільки, навчаючи інших, вони навчаються самі. Це один з найефективніших і найтривкіших методів. Результати досліджень показують, що людина зберігає 90% тих знань, які вона зобов'язана передати іншим.

«Бджолині групи». Невеличкі групи студентів (3—5 осіб) обговорюють запропоновані теми, дають відповіді на запитання, вирішують проблеми, представляють результати обговорення на розгляд всій групі в усній або письмовій формі, зіставляючи результати своєї праці з результатами, отриманими іншими групами. Використовуючи такий вид роботи, викладач максимально навантажує студентів у практиці мовлення.

Одним із найпотужніших інструментів, що створює безліч можливостей для спілкування є Інтернет, що являє собою міжнаціональне, крос-культурне суспільство, чия життєдіяльність заснована на електронному спілкуванні мільйонів людей в усьому світі, що говорять одночасно, найбільша за розмірами і кількістю учасників розмова, що коли-небудь відбувалася. Спілкуючись в іншомовному середовищі, забезпеченим Інтернет, студенти опиняються в дійсних життєвих ситуаціях. Вони приймають рішення широкого кола значимих, реалістичних, цікавих і досяжних задач, навчаються спонтанно і адекватно на них реагувати, що стимулює створення оригінальних висловлювань, а не шаблону маніпуляцію мовними формулами. Оскільки комунікативна компетенція студента найтіснішим чином зв'язана з лінгвосоціокультурною компетенцією, викладачу необхідно визначити конкретні цілі використання можливостей і ресурсів Інтернету при підготовці до занять.

Висновки. Отже, найпоширенішою методикою викладання іноземної мови, зокрема англійської, є комунікативна. Суть комунікативного навчання полягає у підготовці студента

до участі в процесі іншомовного спілкування та отримання практичних знань, які знадобляться йому у майбутньому. Описуваний підхід включає моделювання реальних ситуацій спілкування, що опирається на застосування автентичних матеріалів. Такі матеріали може запропонувати Інтернет. Використання глобальної мережі має багато переваг, таких як можливість спілкування з носіями мови, доступ до ресурсів віртуальних бібліотек (а отже електронних граматичних і лексичних довідників, словників, фахових матеріалів), корисних навчальних програм, банків фільмів, книжок, аудозаписів тощо. Цей список можна продовжити. Головною ж функцією слід вважати здатність створення природного мовного середовища, що лежить в основі застосування комунікативного підходу до навчання англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови: Ознайомлювальна брошура для українських вчителів англійської мови. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 48 с.
2. Нові виміри сучасного світу : матер. II Міжнародної Інтернет-конференції [“Нові виміри сучасного світу”]. – Мелітополь, 2006. – Т. 2. – С. 23–25.
3. Разинкина Н.М. Стандартные фразы повседневного общения. Русско-английские соответствия : краткий справочник / Н.М. Разинкина. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Астрель : АСТ, 2008. – 350 с.
4. Becker J. Theoretical issues in natural language processing / J. Becker. – Cambridge Mass : Bolt, 1990. – P. 28–32.
5. Carter R. Vocabulary, cloze and discourse: an applied linguistic view / R. Carter. – London and N. Y. : Longman, 1991.

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЯКОСТІ В ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Тетяна Лисенко

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

Що має складати програму підготовки спеціаліста високого рівня? Технічні та профільні університети знаходяться в проблемній ситуації відносно місця дисциплін гуманітарного циклу, завданням яких є забезпечення міждисциплінарного підходу в навчальному процесі. Саме підготовка спеціаліста світового рівня, високої загальної та технічної культури, спонукає на пошуки правильного шляху у вирішенні цього завдання, залучивши всі сили, ресурси та кошти. Набір методик та освітніх технологій досить широкий. Але потрібно пам'ятати про особливості методології та деякі методичні аспекти щодо гуманітарної освіти в технічному університеті.

Методологічним аспектом освіти є вимога існування інституту класичної гуманітарної системи у навчальному закладі відповідно до європейських стандартів. Ми рухаємося до такого поняття, як світовий освітній простір, приєднавшись до Болонського процесу. Тому рівень освіти повинен відповідати світовому рівню [1, с.244].

Технічні науки та спеціалізована технічна освіта становлять вищий щабель гуманітарної культури. Творчі та технічні інновації є досягненням достатньої міждисциплінарної підготовки і компетенції, виходячи за межі лише технічної спеціалізації.

На шляху досягнення якомога вищої якості навчання не можна знехтувати проблемою міждисциплінарності та залученням інноваційних технологій, що безпосередньо пов'язані з діалектикою абстрактного і образного мислення. Цей зв'язок має проходити через весь період навчання.

Найбільш відповідальним і серйозним напрямком є оволодіння студентом іноземними мовами при досягненні оптимального рівня знань. Сучасні методи та методики викладання іноземних мов адаптуються до будь-якої теми. Необхідно приділяти увагу взаємозв'язкам творчості та технічних знань. Це дозволяє змальовувати реальну картину сьогодення.

Не можна оминати увагою використання інформаційних технологій, які сприяють великим можливостям в розвитку процесів навчання. Вони дозволяють застосовувати диференційований підхід. Це залучає кожного студента самостійно працювати з інформацією, реалізовувати світові тенденції в освіті викладачам, дає можливість виходити в єдиний світовий інформаційний простір. Безпосереднє використання комп'ютерних технологій стає мотивацією учбової діяльності, що сприяє новому поштовху для творчості і закріплює професійні навички. Тому апробація новітніх мультимедійних технологій відкриває можливість викладачу відмовитись від традиційних видів діяльності, залучаючи інтелектуальні форми роботи [2, с.150].

Інформаційні технології дозволяють викладачам досить мобільно передавати досвід, підвищити кваліфікацію та знайомитися з новими методиками. Отже, залучення нового дає можливість вибору щодо організації навчального процесу. Особливо це актуально в технічних університетах, де необхідно враховувати специфіку конкретних технічних дисциплін, пам'ятаючи про індивідуальний підхід в процесі навчання, що допоможе підготувати спеціалістів світового рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми гуманітарної освіти: збірник наукових праць / За ред. А.М. Ломаковича і Г.В. Онкович. – Київ-Кременець: КОГП ім. Тараса Шевченка, 2004. – 400 с.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: [науково-методичний посібник] / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 240 с.

**Секція 3. Досвід осягнення історії та культури України як
основа виховання майбутніх громадян**

ГУМАНІТАРНІ НАСТАНОВИ СИМОНА ПЕТЛЮРИ ПРО ЗАСВОЄННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ В РОСІЙСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Тетяна Лебединська

*Кандидат філологічних наук, професор, письменниця, Санкт-Петербург,
Російська Федерація*

Як відомо, революція в царській Росії 1905 року не виправдала сподівань, які поклали на неї демократичні сили імперії. Однак, вона мала чимало позитивних наслідків: з'явилися деякі суспільно-політичні свободи, зокрема, для преси. Демократичні сили прагнули скористатися новими умовами. Не стояла осторонь і робітнича українська партія (РУП), яка дотрималася лівих поглядів.

У січні 1906 року РУП починає видавати в Санкт-Петербурзі український щомісячний «Вільна Україна». Вихід першого номера журналу став подією. Як згадував Л. Бич: «Спроба Центрального комітету соціалдемократичної партії заснувати журнал в Києві наразилась, як це не дивно, на всялякі перешкоди, а в Петербурзі на той час були найсприятливіші умови для друку українського слова». Тому ЦК РУП зробив «Вільну Україну» центральним органом партії.

До складу редакції із Києва від ЦК були послані С.Петлюра, М. Порш, В. Понятенко. В січні 1906 року група відправилась до Північної Пальміри. По дорозі, між Оршею і Вітебськом, С. Петлюру було пограбовано: вночі злодії вкрали валізу і всі речі.

По приїзді українці зупинились у члена редколегії Л. Мацієвича. Головним редактором журналу був член петербурзької партійної організації Я. Шабленко. До складу редколегії входили також І. Личко, Л. Бич, К. Арбажин, останній друкувався під псевдонімами К. Неділя і К. Н-я. Редактором став Максим Славинський, який одночасно був секретарем редакції російського щомісячника «Вестник Европы». Посаду секретаря «Вільної України» пізніше обійняв Д.Дорошенко. В його спогадах читаємо: «Хто б на моєму місці відмовився їхати до Петербурга, де кувалася тоді, як ми вірили, доля не тільки цілої Росії, але і нашої України». Оскільки М. Славинський був надзвичайно завантаженим, редакція доручила Д. Дорошенку також типографські турботи.

С. Петлюрі було запропоновано редагувати і писати про внутрішню політику. М.Порш очолив зарубіжний відділ. Довкола журналу сформувались професіонали: політики, економісти, діячі культури, освіти. На його сторінках неодноразово друкувався М. Турган-Барановський (економічні питання), О. Овсяник-Куликівський (питання національної психології), О. Лотоцький, О. Русов, П. Стебницький (політичні, земельні та фінансові теми), І. Франко, В. Гнатюк (проблематика культури та історія Галичини). Час від часу з журналом співробітничали Леся Українка та В. Винниченко. А невдовзі зі Львова до Петербурга приїхав професор М. Грушевський, який зупинився в Лотоцьких і взяв шефство над журналом.

Щотижня на квартирі Русових відбувались наради, в яких брав участь С. Петлюра. Тут збиралось по 30-40 чоловік. Були серед гостей і члени Української Парламентської Громади. Всього і 1-й Державній думі їх було 95 чоловік з восьми губерній України (крім Таврії). На нарадах обговорювались питання не лише редакційні, але й парламентські, зокрема ті, які мали порушуватися з думської трибуни.

Обговорюючи журнальні публікації, як пригадує Л. Бич, найгостріші суперечки точилися довкола статей С. Петлюри: «Блискуче написані, вони відбивали революційний запал автора. Це була талановита імпровізація на теми тодішнього політичного життя, іноді не зовсім погоджена з ортодоксальним марксизмом».

Без перешкод вийшло два номери «Вільної України». А вже числа 3-4 і 5-6, в яких містились публікації С. Петлюри, були конфісковані. Відтак їх поширення було нелегальним, а подальний вихід журналу призупинено. Головного редактора часопису Я. Шабленка було притягнуто до відповідальності за «підбурювання до повстання і повалення існуючого ладу». В 1908 році Я. Шабленка було ув'язнено на три роки, але йому вдалося перейти на нелегальне становище. Так припинив своє існування другий масовий україномовний журнал (першим був «Основи», де друкувався Т. Шевченко), передплатники якого мешкали не тільки в Петербурзі, але й на Україні, в Сибіру, Туркестані...

Журналістська діяльність С. Петлюри в столиці імперії не обмежувались «Вільною Україною». Він працював і на російські часописи. Зокрема, «Обласное обозрение и Вестник Козачьих Войск», «Образование», «Голос Минувшего», «Мир». Свої статті С. Петлюра часто підписував псевдонімами і криптонімами, серед яких: В.М., В. Марченко, В. Салевський, О.Р., О.Р-ний, Святослав Тагон, Си-то, Симон, С. П-ра, П., П.С. та інші.

Добираючи автуру та замовляючи матеріали, С. Петлюра був вимогливим і одночасно порадиником-партнером. Він детально пояснював, що необхідно підкреслити в тому чи іншому матеріалі, в якому ракурсі його подавати, на чому акцентувати увагу. Він вимагав, щоб публікація була лаконічною, популярною і яскравою. Сучасні факти, на його думку, мають бути пов'язані з історією, повинні мати виразне політичне забарвлення.

Як приклад роботи з авторами, подаємо два листи С. Петлюри до А. Жука. Листи люб'язно запропонував Мирон Момрик, завідуючий відділом рукописів Національного архіву Канади (Оттава).

*На блянкеті редакції «Мір»
С.-Петербург, Лиговская, 47
23 / 10 1908 р.*

Дорогий Андрію!

Ну от, як бачите, я вже в Петербурзі. Ви знаєте певно ті мотиви, через які мені довелось кинути Київ і рідну країну і переїхати на північ. Певно не осудите мене. Зв'язків порвати з «Словом» не думаю, а навпаки буду ще більше писати до нього, бо не маю круг себе отієї атмосфери, яка стала характерною для «Слова», а особливо вклеяся мені, як чоловікові, що примушений був товктися вічно в ній «офіційно», бувати мало не щодня в «Слові» і т.д. Не тільки сам звідціля тисну, а ще й інших намовляю, несучи частину редакторських обов'язків і тут, себ-то, виправляючи рукописи тих літераторів, які пишуть звідціля до «Слова».

Тепер просто звертаюсь до Вас, з якоюсь справою. В Петербурзі заснувався новий двохтижневий журнал «Мір», літературно-громадський і політико-економічний. Це цілком новий тип журналу, в якому мусять бути страшенно коротенькі статті, але разом з тим стислі, закінчені й яркі. В цьому журналі я певно завідуватиму українським відділом – редакція прихильно відноситься до нас. Та то я вам і пропоную: напишіть статтю про Галичину, ну хоть би так: «Українці в Галиції», малесенький малюнок політико-економічний і побутовий. Трохи цифр, трохи фактів про національний утиск, про відносини до Поляків, до австрійських офіціальних кругів – і все це мусите умістити не більше як на 250-300 рядків. Це максимум! Краще, коли на перший раз Ви не вийдете з розмірів 250 рядків, кожний рядок 40 букв! Якщо Ви зможете втиснути в оці розміри свою замітку – з Богом! Певно вона піде на мій перегляд, ну, а само-собою я її «ухвалюю до друку». Тільки не підводьте і себе, та й мені не завдавайте багато клопоту. Отже, зважайте: 1) щоб не було довгих періодів, 2) українізмів, - це щодо форми; що до змісту: 1) пильнуйте, щоб не дуже «шовінізму підпускали», бо Ви іноді любите «братню націю» занадто лайнути і 2) Щоб стаття була ярка, стисла і давала головне, не «растенаючись мислю по древу».

Замість цього Ви мусите устроїти так, щоб в редакції «Мір» одержувався «Економіст» і найпаче «Діло». Можете сказати їм, що це дуже важно і що в цій редакції мають можливість українці висловлювати свої думки.

Як будете писати до «Міра» можете в «сопроводительном письме», пропонуючи свою статтю і співробітництво, послатись на мене, як на чоловіка що знає Вас, як літератора – знайомого з життя і відносинами Галичини.

Далі раджу Вам написати замітку про «Гуцулів» (Можете покористуватись працею Шухевича), про Буковину, про Поляків, — та і взагалі про Австрію. Але тільки як будете посилати свою статтю, окремо мені дайте знати хоч одкровенно, щоб я міг в свій час навідатись до редакції й посунути справу з уміщенням статті наперед. Тут конкуренція страшна і треба просто виривати собі місце. Літератори як собаки тут виривають один у другого і співробітництво і гроші. Мені хочеться поставити Український одділ можливо краще, - отож майте це на увазі і куйте діло, поки гаряче. Звичайно гонорар приличний. А співробітництво Вам потрібне, бо через цей журнал можна пробитися і до інших. Я буду пам'ятати про Вас і, як тільки буде хоч якась можливість, зробити в цій справі все для Вас.

Крім того, чому Ви не пишете дописів з Галичини до «Нової Зари» в Катеринодаре Куб. обл.. Аджеж там редагує її тепер Личко. Я теж туди почав писати – отже, чого б і Вам цього не зробити? Не odkладайте діла в ящик!

Будете всеж мати по 2 копійки за рядок, - на місяць рублів на 20 завше можна виробити.

Ну, стискаю Вам руку!

Вибачайте, що мало пишу –іншим разом напишу більше докладно про себе. Зараз треба йти в «Мір». Моя адреса: «Росія, С.-Петербург, Васильєвський Острів, 7-лін. д. 30, кв. 4. Ваш Сімон.

Лист з 6/11 1908. Петербург.

Дорогий Андрію!

Пишу знову Вам ось в якій справі. Цими днями мені удалось просунути до «Образования». Певно я там буду писати по українським питанням. До редакції увіходе і Сіромаха, статті якого Ви певно знаєте по «Слову». В «Образованії» він вестиме фінансовий відділ. Але має певне значіння взагалі в редакції. З моїх слів він порекомендував Вас, як спеціаліста – знавця Галичини. Так ото Ви і піддержіть цю рекомендацію. Присилайте статтю про Галичину, приблизно на аркуш друку (16 сторінок) – не більше. Можете озаглавити її «Письмо из Галиции», або ще краще «Тирольци Востока», як зовуть русинів. В цій статті Ви змалюйте сучасне становище українського життя. Подайте пояснення, через що вони так зуться — історичний нарис їх еволюції національної і політичної, культурні придбання, значіння, особливо в недавньому минулому для України, — вкрити (?) статтю цифрами, фактами, що малюють економічне становище українців, класовий склад, політичну силу в Парламенті, в Сеймі і т.д. Не зайвими будуть також і цифри про освіту, процент грамотних і, як висновок з відсіль — безсилля національне і т.д. Майте на увазі популярність і чистоту російської мови, бо з цього боку, по собі знаю, ми дуже грішні. Отже, сідайте зараз за таку статтю і скоріше присилайте. Обставте її фактами, силками на пресу, літературні джерела і присилайте не гаючись. Плата біля 80 крб. за аркуш.

Така стаття буде пробною для Вас. Я певен, що як напишете її до ладу — Ви зможете і далі писати взагалі про австрійські справи і національні відносини в Австрії, а також і докладніше про польсько-українські. Таке співробітництво може в повній мірі забезпечити вас з матеріального боку і вивести Вас з тих злиднів, які оточили вас і певно жують і вашу психіку і самопочуття.

Адресувати можете так: Петербург, 5. Рождественская ул. Д. н. 23, кв. 15. Редакція журналу «Образованіє». Дм. Кол. Лаврентьєву.

Оповідіть і мене одкритою, що посилаєте статтю, аби я міг зробити в свій час відповідні заходи.

Між іншим в Редакції братиме участь Тотоміянець, Берлін (автор чорних статей про Германію)!

Журнал безпартійний, для самоосвіти. Написав я про співробітництво і Миколі (Поршеві — примітка Т.Л.). Варто взагалі зміцнити наші позиції в російській пресі і провадити свою лінію.

Ну, щастя Вам на все добре.

Щиро стискую Вашу руку і бажаю всього кращого. Ваш Сімон.

П.С. Адреси своєї зараз не подаю, бо через 2-3 дні вибираюсь на нове помешкання і тоді вже разом сповістю.

С. Петлюра вважав, що українцям, які мешкали на терені власне самої Росії, необхідні професійно написані статті про українську культуру, історію, політичні рухи. Ці публікації мали б пробуджувати національну свідомість. Тому він якнайактивніше брав участь в громадському житті Петербурга, української громади. Часто виступав публічно. Ніби очікував, коли присутні будуть готові почути головне. Потім голос його набирив сили і починав могутню течію. Мова була загальнодоступною і щирою. Зал притихав...

О. Лотоцький пригадує: «На вечорі, присвяченому 50-річчю Великого Кобзаря (1911 рік) після професора М.Ковалевського, який зробив доповідь на мові Східної України, виступив С. Петлюра. Він звернувся до присутніх галицькою мовою, яку до того моменту в Петербурзі не чули. Доповідь не читалась, а саме говорилась, розповідалась. Це була чудова літературна мова, як з увагою сприйняли слухачі».

Надзвичайно високо оцінив літературний і політичний таланти С. Петлюри відомий петербурзький академік Ф. Корш: «Українці самі не знають, кого вони мають поміж себе. Вони гадають, що С. Петлюра — видатний редактор, патріот, громадський діяч тощо. Це все правда, але не ціла правда. Петлюра вищий за те, що про нього думають. Він з породи вождів, людина з того тіста, що колись у старовину закладали династії, а в наш демократичний час стають національними героями. Живе він за несприятливих умов, не може виявити себе — та хто знає, чи не зміниться все навкруги? А коли зміниться — буде він вождем українського народу».

Слова Ф. Корша були пророчими.

ЧОГО НЕ РОЗУМІЮТЬ БРАЗИЛЬЦІ УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Микола Гнеда (Hneda)

(м. Куритиба, штат Парана, Федеративна Республіка Бразилія)

Деяких аспектів соціального, політичного, релігійного життя сучасного українського суспільства ми, громадяни Бразилії українського походження, не розуміємо.

Чи може сучасна університетська освіта в Україні пояснити нам деякі події, факти, ситуації і чи зможе нам допомогти розібратися в них? Питання стосується насамперед використання державної мови в Україні.

Ми, громадяни Бразилії українського походження, нині не живемо в Україні. Наприклад, я народився в українській родині, в українській громаді, моя рідна мова українська, але я народився в Бразилії, ніколи не був в Україні як і мої батьки.

Моя рідна мова українська. Не дивно, що я розмовляю рідною мовою. Моя державна мова бразильська португальська. Тому нікому не може бути дивно, що я також розмовляю моєю державною мовою. Дивно було б, якби я не розмовляв моєю державною мовою,

абсурд, якби її не вивчив, порушення закону – якби відмовився її вивчити, злочин, зрада – якби її зневажив.

Деякі мої друзі українці досі не вірять що я бразилець, бо українською досить добре розмовляю. А знаю українську мову, бо я народився в українській родині та в українській громаді в Бразилії, хоча в Україні, на превеликий жаль, ніколи не був ні я, ні мої батьки. Нас, бразильців українського походження, дуже дивує, що деякі українці не знають своєї материнської мови, не розмовляють нею. Ще більше дивує, що навіть народні обранці, депутати Верховної Ради, на засіданнях Верховної Ради говорять російською. Нам це важко зрозуміти. Відверта неповага до державної мови в державних установах у Бразилії розглядається як порушення закону. Громадянин Бразилії, якого б етнічного походження він не був, зобов'язаний вивчити державну мову. Нам незрозуміло чому державні установи України проявляють такий лібералізм по відношенню до мовного питання в державі.

Дехто із моїх знайомих не розуміє як таке може бути, що я знаю українську, але не знаю російську! Нічого дивного в цьому немає, бо я бразилець українського походження, а не російського, мої предки були українцями, а не росіянами. Все так просто! Українська – це моя рідна мова. А державна – бразильська португальська, якою розмовляю в усіх сферах суспільного життя у Бразилії.

В Бразилії майже немає офіційних учителів української мови. Наразі у Федеральному Університеті Парани «UFPR» навчає української мови пані Ольга Калько. Здається мені, що це єдиний університет у Бразилії де вивчають українську мову. До речі, нове українське покоління майже не знає мову, хоч існують деякі суботні школи тощо, але це дуже замало, бо українська мова майже не практикується навіть у середовищі українського походження. Щоб навчитися мові треба її практикувати, треба щоб бразильські українці більше розмовляли між собою та з українцями з України й діаспори, з тими що говорять українською. Для поширення української мови необхідно, на наш погляд, розвивати насамперед економічні, бізнесові стосунки на державному і корпоративному рівнях. Найефективнішим провідником мови у сучасному світі є бізнес. На наш погляд Україна нині дуже мало робить для підтримки зв'язків із бразильцями українського походження саме у сфері економічних, бізнесових стосунків.

Найважливішим фрагментом історії України, необхідним для вивчення усіма, є її сучасна кривава історія. Для мовців, що користуються виключно бразильською португальською мовою, це має бути рекомендовано так: «Fragmento da atual História da Ucrânia – A agressão da Rússia contra a Ucrânia: "A agressão da Rússia contra a Ucrânia tomou forma de uma "guerra híbrida", que se manifesta não apenas como ação militar. O principal objetivo de tal guerra é a destruição do país por dentro, a supressão da vontade de resistência e a imposição da vontade do agressor». Для українськомовних людей, на нашу думку, варто використати історичні описи в оригіналі: «У той час, як країна ледь оговтувалась від кривавих подій на Майдані, стрімко розгорталася відкрита збройна агресія Росії. Першим об'єктом агресії став Крим. Операція по захопленню півострова розпочалася 20 лютого 2014 р. Проте підготовка до цього відбувалась вже декілька років. Агресія Росії проти України набула ознак «гібридної війни», яка передбачає не лише військові заходи. Головна мета такої війни – руйнування країни з середини, придушення волі до опору, нав'язування волі агресора» [1]. Разом із цим важливим гуманітарним знанням про Україну і її людей є чорнобильська ядерна катастрофа, якій 26 квітня 2018 виповнилось 32 роки [2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Агресія Росії проти України//Історія України: навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/76138/istoriya/agresiya_rosiyi_ukrayini

2. CHERNOBYL, 32 ANOS DEPOIS DA CATÁSTROFE [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dn.pt/galerias/fotos/globo/interior/visita-a-chernobyl-32-anos-depois-da-catastrofe-9279846.html>

НАЦІОНАЛЬНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСІБІВ БОРОТЬБИ ПРОТИ РУСЬКОЇ ІРРЕДЕНТИ

Микола Кітов

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Російський імперський шовінізм нині стає великою загрозою для світового співтовариства. Особливо войовничою нині стає соціально-політична течія – руська ірредента. Саме вона останнім часом стала надзвичайно агресивною, особливо по відношенню до України та пострадянських країн.

Що ж являє собою ірредента? Ірредентизм (від італ. *irredento* – неспокутуваний, неспокутаний, невідкуплений) – зародився в Італії як націоналістичний рух в кінці XIX – початку XX ст., направлений на приєднання до Італії прикордонних територій Австро-Венгрії, на яких проживало італійськомовне населення (Трієста, Трентіно та ін.). У політологічній літературі терміном ірредентизм позначають політичний рух та діяльність держави по об'єднанню народу, представники якого в силу різних історичних обставин були розділені та проживають відокремлено від більшості у різних країнах, в межах єдиної країни.

Отже, руська ірредента – це представники частини населення України та інших спільнот, яке прагне об'єднатися в межах Російської Федерації із представниками руської спільноти. Ірредента відрізняється від діаспори компактністю проживання та географічною близькістю до суб'єкта бажаного прилучення.

Виникає питання: під впливом яких же факторів сформувався ірредентизм серед частини російськомовного населення України? Необхідно визнати, що він зародився під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Причому зовнішній фактор був, є і залишається переважаючим, особливо після розпаду СРСР.

Теоретичною підґрунтям формування ірреденти є концепція про єдині корені руського, українського і білоруського народів. Політичні дії кремлівського керівництва по формуванню руської ірреденти відбуваються під акомпанемент «симфонічного оркестру» політиків, політологів, істориків, журналістів, філософів, різного роду «теоретиків» про нерозривну єдність руського слов'янського народу, до якого вони заносять український і білоруський народи. Білоруський і український народи, на їх переконання, споконвіків входили в лоно руського народу, були його невідокремленою частиною і тому мають об'єднатися та проживати в одній країні. Для обґрунтування таких ідей у хід ідуть відверті інсинуації, нагла брехня, пересмикування історичних подій і фактів, залякування тощо.

Прикладів агресивної поведінки, яку світові засоби масової інформації назвали «гібридною війною», безліч. Ще 2 лютого 2017 р. у дискусії на російському телебаченні брав участь лідер партії ЛДПР, заступник Голови Думи Російської Федерації В.В. Жириновський. За його словами, він бачить виключно силове вирішення «української проблеми». Особа, котра представляє владу РФ, висловилася конкретно і чітко: «Оголосити заклик добровольців (у РФ. – Ред.). Скільки бовтається людей наших, які в армії були, всі афганці наші... На Кавказі воювали... Там, в Україні, вони куплять потрібну кількість зброї... Тільки силовим варіантом! Я вам обіцяю, що через три дні після в'їзду в Кремль з Україною все закінчиться – буде повна тиша, і всіх візьмемо, візьмемо весь український уряд... Бійтеся! Ще будете Путіна згадувати, який він був добрий. Знищю! Всіх знищю! Ніякої України не буде! Всіх заткну, всі будете арештовані! І тільки військовим шляхом! Це я, я буду робити у випадку обрання» [Жириновський В.В. Ще будете Путіна згадувати, який він був добрий // nnovosti.info/news/zhirinovskij_prigroziv]. Що на язиці в одіозного російського політика, те в

головах кремлівського керівництва. Інакше б його давно посадили у тюрму за розпалювання міждержавної і міжнаціональної ворожнечі.

Висловлювання посадової особи Російської Федерації не випадкові. Вони свідчать, що руський ірредентизм від «теоретичних» постулатів переходить до реальної практики. *«Події на Україні, воз'єднання Криму з Росією, війна в Новоросії, тобто початок руської Ирреденти, воз'єднання розчленованого руського народу»* [Мінаков Аркадій. Ирредента, общероссийская идентичность и русский вопрос // politconservatism.ru/articles/irredenta...i-russkiy], – зазначає д. іст. н., доц. Воронежського ун-ту А. Мінаков. *«Ирреденту, процес національного воз'єднання не зупинити ніякими санкціями і холодними війнами. Якщо стане необхідним, він буде йти десятиліттями, як у свій час, при Іванові Калиті, Дмитрію Донському та Івану Великому!* [там само], – страхає доцент.

Для практичної реалізації задумів руської ірреденти 25 січня 2017 р. сформувався Загальноруський національний рух. Прихильник цього руху заявляє: *«Ми не визнаємо ні радянського територіального поділу, ні Біловезького договору. Землі, на яких **живуть руські люди**, політі кров'ю руських людей, мають право повернутися до складу Росії. Ми виступаємо за об'єднання РФ, України, Білорусії, а також інших руських земель в єдиній загальноруській державі і перетворення всієї території бувшого СРСР в безумовну руську зону впливу»* [Холмогоров Егор. Русский национальный ирредентизм // iamruss.ru/russkij-natsionalnyj-irredentizm]. Про які руські землі заявляє Холмогоров? Руські за походженням є консортивною спільнотою вихідців з різних скандинавських етносів. Тому вони НІКОЛИ не мали своїх земель. Навіть територія Московії, не говорячи вже про сучасну територію Російської Федерації, «зібрана» виключно шляхом військової експансії та завоювання. Політика «собирання русских земель» впоодовж віків фундується на ідеологемі: «там, де стала руська нога – є руська земля».

Буквально нещодавно ознайомився із лекцією одного російського історика, академіка (!!!), котрий по російському телебаченні заявляє, що раніше, за часів Рюрика, руські проживали на всіх континентах – Америці, Азії, Африці, Австралії. Для наглядності навіть використовує мапу світу, на якій подані такі позначення. Найстрашніше те, що ці «бредни» читають громадяни Росії, деякі з них навіть поділяють погляди цього «академіка».

Насправді такі «відкриття» липового «академіка» не випадкові. Вони з'являються для відволікання уваги громадян Російської Федерації від інших міфологем, які також недолугі, але подаються як наукові факти.

Член Ради федерації Росії з міжнародних справ Ігор Морозов в ефірі пропагандистської програми «60 минут» на телеканалі «Россия 1» заявив: *«Забудьте вы про Крым. Нет и никогда не было Крыма в составе Украины. Вы начните тогда с истории наших отношений. Украина получила государственность из рук России. Она никогда не была государством. Какой мы агрессор, когда мы вас сформировали? В 1922 году вас вообще не было, и мы сделали из вас союзную республику, и дали вам восемь областей. И если вы такой последовательный сторонник вашей истории, верните нам наши восемь областей».* [«Вас никогда не было»: в Совфеде РФ посягнули на восемь областей Украины/ <https://www.obozrevatel.com>].

Коли читаєш чи слухаєш подібні сентенції мимоволі закрадається думка – чи не гарячка затуманила розум посадовій особі? Так відверто брехати своїм громадянам нормальна людина, яка має хоч краплину самоповаги, не спроможна. Не думаю, що сам пан Морозов вірить у те, що говорить. По Станіславському: «Не вірю!», наскільки безглуздими виглядають висловлені думки посадової особи.

Такі висловлювання – це заідеологізовані штампи для формування громадської думки росіян. Хоча громадянам Росії до брехні не звикати. Імператор Росії Микола I говорив: *«Хто не бреше, той не москвин»*. Брехнею наскрізь пронизана суспільна свідомість російського суспільства. Для руських, за великим рахунком, – це величезна трагедія. Але брехні не видно

ні кінця, ні краю. Внутрішній трагізм більшості громадян Російської Федерації полягає в тому, що вони широко віряють офіційній пропаганді, що Московія (нині Росія) споконвіків все всім віддавала. Українцям «віддали» Київ, адже він – «мать городов русских», татарам – Казань, чукчам і ескимосам – північ тощо.

Звертаюся до громадян Росії. Зупиніться і подумайте: для того, щоб щось комусь віддавати потрібно його мати. Неосяжні простори сучасної Російської Федерації були віроломно завойовані, забрані в автохтонних народів, які впродовж віків русифікувалися, «переплавилися» в руських. Руські, виходячи із слів І. Морозова, ніколи не були агресором, а сформували всі колишні союзні республіки, сформували башкирський, татарський та інші народи, прищепили їм, але помимо їхнього бажання, руську цивілізацію.

Відомий татарський письменник Айдар Халіма (зросійщене прізвище – Борис Назметдінович Халімов) у досить відвертій формі охарактеризував вплив руських на розвиток татар. З метою збереження колориту передаю мовою оригіналу: *«Насилие, мат, водка, грязь, вши, обман, пожары, поджоги, казни, изнасилова-ния, самоубийства – вот что мне принес русский народ. И больше ничего»*; *«Смешанный брак с русскими заразил нацию всеми болезнями нечистотами славянской действительности»* [Халіма Айдар. Убить империю! Изд-во “Калкан”, 1997. [<http://www.regnum.ru/news/1529722.html#ixzz1vFtbIIKt>]].

Лише в одному глибоко помилився татарський письменник. Руські НІКОЛИ не були слов'янами, тому заразити татарську націю *«всеми болезнями нечистотами славянской действительности»* не могли. Якщо і заразили татарську націю *«всеми болезнями нечистотами»*, то лише руської дійсності.

Айдар Халіма відверто зазначає: *«Без преувеличения скажу, что сегодня Россия представляет из себя лунный ландшафт вымирающих народов. Некоторые из них уже переживают стадию вымирания – уходят в небытие редкие национально-этнические особи»* [там само]. Також він подає *«длинный перечень названий народов, находящихся на разных стадиях экономического, культурно-этнического вымирания. Это: русские, казанские, крымские, астраханские, сибирские татары, чувашии, башкиры, мордва, марийцы, аварцы, лезгины, даргинцы, кумыки, лакицы, табасаравы, ногайцы, рутульцы, цахуры, агулы, коми, коми-пермяки, буряты, якуты, кабардаи, осетины, каракал-паки, уйгуры, цыгане, чеченцы, ингуши, гагаузы, тувинцы, ненцы, эвенки, ханты, чукчи, эвены, нанайцы, коряки, манси, долганы, нивхи, селькупы, ульчи, саами, удэгейцы, эскимосы, ительмены, орочи, кеты, нганасаны, юкагиры, тофалары, кума дивы, алеуты, негидальцы, калмыки, карелы, карачаевцы, курды, адыгейцы, турки-месхетинцы, абхазы, финны, хакасы, балкарцы, алтайцы, дунгане, черкесы, персы, абазинцы, ассирийцы, таты, белуджи, шорцы, вепсы, удины, караимы, халха-монголы, ижорцы, греки, корейцы... За этим “российским” списком остались, возможно, еще десятки и десятки народов, о которых вообще нет сведений»* [там само]. До історичних народів, які ніби провалилися в землю, можна додати такі: весь, в'ятичі, голядь, іжора, летьгола, зимигола, корсь, летьгола, ліб, меря, нерома, печора, чудь, югра, ям тощо.

Русифікація автохтонних народів породила гостру проблему їх етнічної самоідентифікації. Для представників різних етносів, що входять до складу Російської Федерації, вказана проблема проявляється різними боками. Значна частина з них (а це десятки мільйонів громадян!) вже давно забули свою етнічну родовідну і відверто ідентифікують себе руськими, навіть слов'янами, адже руські причисляють себе до слов'янського етносу. Тому серед «руських слов'ян» знаходимо десятки мільйонів орусачених представників угро-фінських та тюркських етносів. Вони являються найбільш непримирими до «ворогів» руськості серед громадян Російської Федерації, не говорячи вже про громадян України чи Білорусії, адже психологічно не можуть змиритися з тим, що інші не забувають свої етнічні витоки. Вічний, неусвідомлений зов своєї етнічної ментальності вони приглушують втечею в іншу реальність – віртуальну.

Деяка частина громадян Російської Федерації, представників перерахованих та інших етносів, не забуваючи про своє етнічне коріння, не ставлять політичні питання створення незалежних держав. Тому ідентифікують себе росіянами – за назвою держави.

Найбільш свідома частина національних меншин, які прагнуть вибудувати незалежну від імперії державу, категорично не погоджуються з ідентифікацією – «росіяни». Айдар Халіма пише: *«После “советской”, Ельцин придумал нам новую национальность – “россияне”. Когда я это слышу, у меня начинает кровоточить старая язва двенадцатиперстной кишки. Российскую империю – язвенную двенадцатиперстную кишку русские шовинисты назвали федерацией, хотя Россия к федерации не имеет никакого отношения. Республики при Ельцине стали субъектами и регионами, как области. В голосовании за Консти-туцию РФ нации не участвовали. За нее проголосовал шовинизированный водкой и державным патриотизмом русский народ»* [там само].

Айдар Халіма дуже слушно зауважує: *«Да, русский народ в национализме “не нуждался”. Именно в этом аспекте постарайтесь пропустить через свое сознание еще раз модель государственного устройства так называемой “Российской Федерации”. В России русский народ со всеми пристегнувшимися к нему смешанными и мутантными поднародами числится в пределах 120 миллионов. Но самое интересное то, что в стране, называющейся Российской Федерацией, включающей в себя десятки и десятки национальных государственных образований, не было собственно русского национального государственного образования. А почему Сталин не допускал подобное гособразование? Да потому лишь, что в том случае, если бы в Российской Федерации было образовано, как это подобало, русское государство, то она, Российская Федерация, действительно стала бы Федерацией. А так – очень просто и главное – лучше, выгоднее – собственно гособразования нет, но зато она “от самого Бога” называется Россией и на всех этажах законодательной и исполнительной властей, начиная от Президента до машинистки ЖЭКа, допустим, в городе Татарске в Сибири сидят русские. Так, спрашивается, зачем им собственная государственность, когда и так “все свое”, “все в составе?”»* [там само]. Ще зовсім недавно (в історичному вимірі) автохтони, які віками проживали на своїх землях, були іногородцями, а сьогодні вже стали своїми – руськими. Так, за декілька віків сформувалася 120 мільйонна популяція руських, серед яких десятки мільйонів орусачених іногородців-автохтонів. Найкумедніше те, що вони також вважають себе слов'янами!

Отже, багатівікова русифікація автохтонних народів навіть сьогодні фіксує принципово відмінну етнічну самоідентифікацію громадян Російської Федерації, яка виражає глибинні об'єктивні суперечності становлення сучасної російської політичної нації.

Саме на ґрунті етнічної самоідентифікації, як противага її багатовекторності, виростає руський шовінізм. Айдар Халіма пише: *«Русский шовинизм вездесущ. ... Подавление всего инонационального есть главное звено его неписаного катехизиса. Что-либо национальное он просто-напросто “не замечает”. Это обеспечивается шовинизмом на государственном и бытовом уровне. Государственный шовинизм подкрепляется теоретической базой “единности и неделимости России”. Бытовой шовинизм – ходячей фразой: “Говори по-русски, тут же все понимают по-русски”. Полное безразличие, в худшем случае жгучая ненависть к языкам и культурам завоеванных народов. Все это базируется на расовой теории “особенности, неповторимости и божественности русского народа”. Русский шовинист может быть тебе прекрасным “другом”, понимающим тебя во всех вопросах, но только до черты, которая касается твоих национальных корней и прав. Они – ярые сторонники смешанных браков. если семья говорит по-русски и воспитывает русского шовиниста»* [там само]. Культура будь-якого етносу, «предполагает интеллект и сострадание в отношении к другому этносу. У русского шовинизма сострадания нет. Ему важен конечный результат: под чьим сапогом данная территория, данный народ. Для

достижения этих целей все средства хороши. Ври больше, кто-нибудь да поверит» [там само], – пише Айдар Халіма.

Можна погодитися з татарським націоналістом, що руський шовінізм є «малоизученным, феноменальным явлением в истории всех родов шовинизма, во всех существовавших империях, он оказался наиболее живуч благодаря своей нестандартности» [там само]. Саме нерозуміння того, в чому полягає нестандартність руського шовінізму полягає його феноменальність. Якщо говорити коротко, то руський шовінізм є не етнічним, а консортивним, адже руський народ за походженням ніколи не був етносом. Саме цього і не розуміє Айдар Халіма, допускаючи ряд теоретичних помилок.

Помилка перша. Він пише: «К великому сожалению всех поработанных русским народов, **русский этнос** [розрядка моя – **М.К.**] на рубеже XX-XXI столетий оказался не более чем **БИОМАССА ШОВИНИСТИЧЕСКИ МЫСЛЯЩИХ ИЛИ НИ О ЧЕМ НЕ МЫСЛЯЩИХ СУЩЕСТВ**» [там само]. На превеликий жаль уярмлених народів руські **ніколи** не були етносом. Тому їм абсолютно не притаманне співчуття до етнічних культур, національної мови автохтонного населення. Руський шовінізм – це дійсно монстр у якого немає науки, зате забагато соціальної демагогії і міфології.

Помилка друга. Айдар Халіма вірно зазначає, що національна «ушербность» руських витікає «от неформированности русских до сих пор как нации» [там само]. Але наступні слова викликають заперечення: «Формирование русских как нации, начавшееся при Киевской Руси в правильном, в истинно национальном смысле, было прервано каннибализмом Ивана Грозного и насильственным западничеством Петра Первого. Зверства и беспощадность русского шовинизма объясняются парадоксом: империя русская образовалась раньше, чем нация, и она, пранация, застывшая и онемевшая в росте, консервировалась в карликовом состоянии духа» [там само]. Насамперед зазначу, що ніякої Київської Русі не існувало. Це все видумки московських істориків. У древні часи існувала Русь, а термін «Київська Русь» ввели в обіг російські придворні історики. Також підкреслю, що слова про правильне, «в истинно национальном смысле» формування руських як нації в древній Русі, м'яко кажучи, не відповідають історичним реаліям. Про конституювання руських як нації коректно говорити лише при формуванні російської політичної нації. На це вказує і сам Айдар Халіма: «Зверства и беспощадность русского шовинизма объясняются парадоксом: **империя русская образовалась раньше, чем нация** [розрядка моя. – **М.К.**], и она, пранация, застывшая и онемевшая в росте» [там само, с. 00].

Помилка третя. Теоретична недбалість при витлумаченні руських як етносу призводить до глибоких політичних помилок при аналізі взаємовідносин руських і слов'ян. Айдар Халіма пише: «Одной из главных идеологических кнопок русского шовинизма является вывернутый наизнанку “интернационализм” о двух крыльях: если речь идет о славянских народах, то его вмешательство во внутренние дела другой страны выдается как **братская помощь** [розрядка моя – **М.К.**], а если речь идет о других инациональных народах и территориях – как “братская интернациональная помощь”. И шовинизм этот, питающийся звериной русскостью, стоит как бы вне “русского национализма”, тоже особого рода шовинационализма» [там само]. Автор відверто визнає руських братським слов'янським народам. Ця теоретична помилка веде його до політичної недолугості, особливо при прогнозуванні розвитку відносин між Росією і Україною. Він пише: «Русский шовинизм “демократичен”, нем и глух тогда, когда он, наконец, понял ложность своих вековых постулатов. Возьмите вы отношения сегодняшней Руси с сегодняшней суверенной Республикой Украина. Так почему воинствующие великорусские шовинисты как будто бы и не заметили сепарации Украины из “состава” современной Руси – СССР? Ведь сколько веков талдычили “Киевская Русь”, “Киев – мать русских городов”! В самом деле, встает весьма непростой для русской души вопрос: если Русь являлась действительно Киевской, а Киев – “матерью русских городов”, то почему великодержавные ястребы, которые вели и

ведут широкомасштабные “миротворче-ские” войны, содержат контингенты войск ради интересов России где-то в “чужой” для нее Южной и Северной Осетии, Ингушетии, Чечени, Таджикистане, Абхазии, Грузии, Армении, Приднестровье, Сербии и т.д., так легкомысленно, так безболезненно отказались от своей изначальной истории и пропустили как бы мимо ушей такое “незначительное событие” по поводу того, что “изначальная Киевская Русь” и Киев – “мать русских городов” оказались за рубежами самой Руси? Так где же была она, изначальная Русь?» [там само]. На превеликий жаль руські «великодержавные ястребы» не відмовилися від українських земель і від української історії. Події в Криму та на Сході України свідчать, що руський державний шовінізм – це дійсно найстрашніша хвороба сучасного російського суспільства і світового співтовариства. До таких висновків приходять і деякі керівники колишніх республік, а нині незалежних держав, котрі чітко усвідомлюють підступність російської пропаганди, економічного тиску, військового залякування тощо. Зокрема, президент Литви Даля Грибаускайте в інтерв'ю німецькому виданню Spiegel заявила, що не виключає напад на країни Балтії після того як Росія анексувала Крим. *«Идея Путина заключается в том, чтобы вернуть в зону влияния России все страны бывшего СССР, он хочет восстановить прежний размер старой России. Это его паранойя, и мы должны воспринимать это всерьез»* [Грибаускайте Даля. Путин хочет восстановить размер старой России. Его паранойю мы должны воспринимать всерьез. www.eurointegration.com.ua/rus/news/2016/07/11/7051925/], – підкреслила вона.

Звертаю увагу ще на одну важливу проблему: вивчення історії Росії російськими науковцями. Дуже влучно, хоча і помимо своєї волі, висловилася Тамара Глоба: *«мы читаем учебники истории, и ассоциируем нашу страну, к примеру, с Киевской Русью, с Владимирской Русью, с периодом еще более древним – с племенами язычников-славян. Правильно ли это? Ну, раз мы так считаем – значит, правильно»* [Глоба Тамара. Все произойдет так быстро... liveinternet.ru/community/5493326/post392300710/]. Тисячі казок, легенд, відвертих фальшувань впродовж століть супроводжували історію конституювання руської спільноти. Достовірність їх визначалася одним: *«раз мы так считаем – значит, правильно»*. А як було насправді: *«так как мы считаем»*, а все інше – то ворожі домисли, перекручення. Подібні аргументи зустрічаємо на кожному кроці при вивченні руської історії. Тому так агресивно ведуть себе російські політики по відношенню до національностей у складі Російської Федерації та особливо України.

Зокрема, Закон про реінтеграцію Донбасу визвав у лідера ЛДПР В. Жириновського істеріку і він розразився загрозами в адрес України: *«Что делать? Уничтожить их всех. Все полностью, весь режим киевский. 23 февраля. Как Курская битва. Они хотели начать наступление в 7 утра, а мы артпод-готовкой в 5 утра, в 4:30, все позиции уничтожили. Разведка доложит, когда начнутся бомбардировки Донбасса, Луганска. За два часа до бомбардировок все воинские части Украины должны быть уничтожены полностью, сожжены. Казармы, военные городки, самолеты, все полностью. И спецназ высаживается в Киеве, и Порошенко арестовывается. И заканчивается проблема»* [Над Киевом будет русский флаг: Жириновский пригрозил Украине.../ <https://www.obozrevatel.com> > Мир]. Він також додав, що такий сценарій він зможе реалізувати лише тоді, коли виграє президентські вибори. *«Сейчас говорю: если я выигрываю выборы 18 марта, 20 марта над Киевом будет русский флаг. И все будет закончено раз и навсегда»* [там само], – завершив гнівну тираду зловіщій політик-шоумен.

Викладене переконує, що руська ірредента несе загрозу як Україні, так і другим пострадянським країнам. Дієвим фактором боротьби проти руської ірреденти є формування національної самоідентичності народів Російської Федерації та української нації зокрема.

РОЛЬ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ У СТАНОВЛЕННІ СУЧАСНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Лариса Саракун

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

У сучасних дослідженнях під соціокультурним простором філософами і культурологами розуміється *ідеальна система*, що формує світогляд людини, своєрідне «Інше», порівнюючи себе з яким людина проходить шляхом пізнання самого себе. Незмінним сьогодні залишається розуміння простору як *вмістилища і як особливої організації існування речей*. Важливими аспектами розуміння культурного простору в цьому контексті є тлумачення його як засобу *процесуальності* (О. Шпенглер), як системи, здатної до *самоорганізації* (І. Пригожин), як місця *укорінення людської екзистенції* (М. Хайдеггер) та *регулятивної структури* (Ж. Бодрійяр). Наведені концепти дозволяють розглянути соціокультурний простір у дискурсі культурної динаміки, де структурні особливості організації явища залежать від взаємин його сутнісних елементів. Проте, в працях, присвячених проблемам соціокультурного простору, немає достатньої ясності щодо ролі культурної політики у становленні сучасного українського соціокультурного простору.

У відповідності до смислів, що містяться в соціальній інформації (знання, цінності та регулятиви), культурний простір схематично може бути представлений як тривимірний модель з трьома осями координат, що відповідають означеним смислам – когнітивна, ціннісна (аксіологічна) та регулятивна. Розташовані в цьому тривимірному просторі культурні феномени теж набувають системного вигляду, створюючи мікросистеми – культурні форми людської життєдіяльності. Проте, на нашу думку, культурний простір, також як і соціальний, навряд чи можна сприймати й розуміти як тривимірний, оскільки тут присутні інші форми мірності: наприклад, «хронотоп». Однак існують спроби подати культурний простір саме таким.

Простір культури включає створене людиною місце існування, що виникає завдяки діяльності людей; систему соціокультурних програм діяльності, поведінки й спілкування, що утворюють досвід людства та забезпечують відтворення, трансляцію і генерування нових форм соціальної активності; систему динамічних знакових систем і мов культури, створених людьми з метою фіксації й трансляції соціально значущої інформації; систему цінностей, норм і регулятивів, сценаріїв соціальної діяльності, що забезпечують відтворення-створення її нових зразків. Він має не тільки зовнішні контури, а й «розташований» у духовному світі соціуму та особистості. Цей просторовий пласт особливо важливий, тому що впливає на мотивацію поведінки людей [2, с. 437]. Культурна політика у цьому разі розуміється не як діяльність державних інституцій з управління культурною інфраструктурою, а як сучасна дискурсивна практика з формування духовних пріоритетів та ціннісних домінант суспільства. Культуру пропонується сприймати як системоутворюючу духовну субстанцію, яка забезпечує формування самобутніх просторово-часових вимірів суспільства.

Культурна політика є моделюванням на основі ментального досвіду певного соціуму актуальних змістів, необхідних для трансформації його уявлень про себе. Тобто в контексті просторовості культурна політика є конструюванням на основі типових характеристик культурного середовища його перспективного варіанта. Означена політика, де простір є затребуваним і як конкретне середовище, з його специфічними ознаками та реальними процесами, які у ньому відбуваються, і як певна система змістів, що покликані моделювати певну ситуацію, сприяє переформатуванню звичних (особистісних) просторових уявлень в ідеальні колективні. Культурний простір стає втіленням домінуючих у публічній сфері ідеологем.

Закономірністю соціокультурного простору є тенденція до розширення. Немає межі вдосконаленню принаймні трьох його складових: буття суспільства, буття людини і буття

культури. Воно може виражатися як у розширенні, так і в гармонізації відносин людини з оточуючим світом. Слід зауважити, що культурний простір будь-якого суспільства не обов'язково збігається з кордонами держави. Він може бути ширшим або меншим за територію держави. Коли культурно-інформаційна політика держави не в змозі охопити весь соціум і суспільно-регіональні групи, то громадяни стають активними діячами або пасивними споживачами культурного продукту інших країн (сусідніх), входять до їхнього культурного простору. Останнє є значним ризиком для України, де цілі регіони (насамперед, східні) перебувають під культурно-інформаційним впливом сусідніх держав.

Соціокультурний простір України багатовимірний і не піддається уніфікації. Він може виконувати «збірну» функцію, тобто сприяти згуртуванню нації, держави, усіх соціальних сил. Але можлива й інша модель, коли соціокультурний простір зменшує «сили притягання» між регіонами, роблячи їх відособленими й замкнутими.

В Україні процес реформування і модернізації суспільства здійснив суттєвий вплив на стан та перспективи розвитку культури. Одні сфери розпалися, інші позбулися державної підтримки й повинні були «виживати» самостійно, треті набули нового статусу і пріоритетів. У результаті в країні немає єдиного культурного простору й загального ідейного універсуму. Соціокультурний український простір фрагментарний, що пов'язано з певними процесами: по-перше, відбувся перегляд, переосмислення та переоцінка донедавна панівних поглядів, орієнтирів, настанов поведінки; по-друге, відбувається повернення традиційних цінностей національної культури, відтворення релігійних форм світосприйняття; по-третє, здійснюється проникнення й адаптація на національному ґрунті нової системи цінностей, що відповідає західним духовно-культурним орієнтирам [1, с. 316].

Зіткнення цих різновекторних культуротворчих потоків призводить до своєрідного руйнівного вибуху в свідомості як на рівні окремої людини, так і на рівні суспільства, кризи національної ідентичності, втрати почуття історичної перспективи та зниження рівня самооцінки нації. Фахівці називають цей феномен «культурним шоком» [3]. Ситуація «культурного шоку» дозволяє маніпулювати суспільною свідомістю населення. Його загальними ознаками, характерними для більшості країн перехідного періоду, в тому числі й України.

Своєрідним культурним шоком став Майдан 2013–2014 років та події, що відбуваються на Сході України. Вони засвідчили фрагментованість, розірваність культурного простору України, занедбаність національної культури. Сьогодні все очевиднішою стає впливовість випадковостей на соціальні процеси, які виявляються більш дієвими за управлінські потуги лідерів у встановленні бажаного стану соціуму. У цьому ж контексті невідомими лишаються і майбутні наслідки Майдану та подій на Сході. Зараз знову період зневіри й апатії у населення.

Нині життєво необхідно, щоб культура здобула таке саме визнання і в інших суперечливих і конфліктних питаннях, що визначають не лише міжнародні взаємини, а й внутрішню політику. Перед українцями постає складне завдання узгодити діаметрально протилежні цінності, виражені засобами культури, і прийняти зважені й неупереджені рішення. У світі, де все швидко змінюється, такі рішення неминуче будуть тимчасовими. Тому особливого значення набувають механізми вироблення рішень – інструменти загальнонаціонального демократичного діалогу про культурні цінності. Головні характеристики такого діалогу – толерантність і плюралізм, повага та залучення. Для того, щоб реалізувати цю мету й посилити заходи з розширення та зміцнення міжкультурного діалогу, по-перше, не-обхідно розпізнати, поширити цей процес, по-друге – обмінятися досвідом та найкращими практиками, що проілюструють спроможність, цінність та ефективність міжкультурного діалогу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скаленко О. Глобальна інформаційна стратегія України. Момент істини / О. Скаленко // Віче. – 2004. – № 9. – С. 63–68.
2. Теория культуры: Учебное пособие / Под ред. С.Н. Иконниковой, В.П. Большакова. – СПб.: Питер, 2008. – 592 с.
3. Ясинська В. Особливості трансформації політичної культури в умовах становлення демократичного політичного режиму. Автореф. ... дис. канд. політ. н. – 23.00.03. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 20 с.

«ТОЙ, ЩО БІЖИТЬ ПО ЛЕЗУ»: НОСТАЛЬГІЯ ЗА МАЙБУТНІМ, ЯКОГО НЕ БУЛО

Софія Сташевська, Андрій Некіта

*Новгородський державний університет імені Ярослава Мудрого м. Великий Новгород,
Російська Федерація*

Фантазії та припущення футуристичного характеру були актуальні для письменників і філософів, художників та режисерів, в усі історичні часи. До цього дня створюються утопічні і антиутопічні картини нашого майбутнього, де воно постає нам або в теплих тонах і, в цілому, досить привабливому вигляді, або ж виявляється наповненим різноманітними природними катаклізмами і різного виду соціокультурними катастрофами. В обох випадках створюється система, в межах якої живе суспільство. Це загрожує тим, що у людей може геть чисто відсутні індивідуалізм, творче мислення, натомість людина може бути повністю, або частково, відкрито, або ж завульовано скута рамками і тоталітарним режимом держави. Нині у формуванні світогляду молоді велику роль відіграє сучасний кінематограф.

Передбачається структурний аналіз фільму «Той, що біжить по лезу» (кінокомпанія «Warner Bros.», Реж. Рідлі Скотт (1982 р.). А також певні порівняння з сьогоденними соціокультурними практиками.

Лос-Анджелес постає перед нами як абсолютно «темне» в усіх контекстах місто, де постійно похмуро і ллє дощ. Екологія остаточно зруйнована, тварини і рослини на межі вимирання і цінуються дуже високо. Люди розмовляють англійською та китайською. Світ цієї картини сповнений механізмів, що нагадують організми. Це темне майбутнє – вкрай неблагополучний світ, який управляється корпораціями. Так, корпорації здатні виробляти одухотворених істот, але у них немає прав і ставлення до себе, яке притаманне будь-якій живій істоті. Можна поставити питання: чи може аморальність бути наслідком, або причиною підпорядкування інтересів індивіду інтересам корпорацій?

Потрібно зауважити, що деякі механізми, як це не дивно, вважають себе повноцінними живими істотами. Один з персонажів дізнається про те, що у нього штучне походження, а потім з'ясовується, що вчені навчилися імплантувати механізмам у мозок спогади про їх уявне минуле. Роботи, створені людьми, повинні «жити» чотири роки, після чого їх чекає запрограмована смерть. Вона являє собою якусь незрозумілу роботу в далеких космічних просторах. Деякі андроїди, що так і не змогли змиритися з цим вироком, повертаються на Землю і повстають проти Творців. На головного героя покладається місія знищити тих, що повстають.

У підсумку з'ясовується, що в роботах «людяності» набагато більше, ніж у самих Творців. До речі, події у фільму відбуваються в 2019 році, і я думаю, що такий розвиток подій нам ще не загрожує.

Вважаю за необхідне частково проаналізувати відомий фільм Фріца Ланга «Метрополіс», що вийшов в 1927 р. і справив великий вплив на Р. Скотта – на його творчість

в цілому, і на картину «Гой, що біжить по лезу», зокрема. Сюжет розповідає про місто майбутнього – Метрополіс, яке розділене на дві частини: підземну, де знаходяться житла робітників і цехи з машинами. У місті на землі розташовані багаті вулиці, офіси, сади. Вся міська влада належить одній людині – Йогану Фендерсону, магнату. Син Йогана, Фредер, відчуває несправедливість, яка панує в Метрополісі. Одного разу він спускається в підземну зону і бачить там жахливе чудовисько, яке живиться людьми. Уражений тим, що побачив, він приймає рішення боротися зі злом.

Картина Р. Скотта послужила серйозним поштовхом для розвитку теми антиутопії в кінематографі. Наприклад, ідеями цієї стрічки надихнулися творці «П'ятого елемента», «Гаттаки». Останній фільм є картиною, що з'єднує в собі творчість Р. Скотта з пафосом роману-антиутопії Дж. Оруелла «1984». Саме картина «Гой, що біжить по лезу» поклала початок жанру «кіберпанк» – окремому напрямку наукової фантастики, що відображає занепад людської культури на тлі технологічного прогресу саме в комп'ютерну епоху.

Висновки. Якими б фарбами не грало наше майбутнє, що пророкують екрани та гаджети, нам необхідно залишатися людьми – бути гуманними, зберігати культурні та духовні цінності, діяти, дотримуючись моралі, ставати моральнішими. У наші дні, коли розвиток електронних технологій відбувається дуже швидко, потрібно пам'ятати про фразу, якою починається і закінчується «Метрополіс»: «Посередником між головою і руками має бути серце». Ця фраза дуже співзвучна українській філософії серця.

РОЛЬ ЕТИКИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДУ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА

Світлана Бабіна

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

Досвід викладання гуманітарних дисциплін дозволяє вважати, що етика відіграє вирішальну роль серед інших навчальних дисциплін завдяки її важливому значенню для формування світогляду студентів та для становлення життєво необхідних особистісних якостей.

В історії етичних вчень представлені важливі моральні принципи, які не втратили своєї актуальності: ставлення до життя як цінності, ненасильство як основоположний принцип поведінки, універсальне «золоте» правило моралі тощо. Сьогодні перед людством стоять глобальні проблеми, одними з яких є екологічна криза та збереження життя на планеті. Для подальшого розвитку цивілізації людству необхідно усвідомити норми планетарної етики - етики відповідальності, дотримання якої сприятиме збереженню життя на нашій планеті.

Обґрунтувати норми універсальної етики намагався філософ, гуманіст, лауреат Нобелівської премії миру (1952 р.) Альберт Швейцер [1]. Він вважав, що фундаментом універсальної етики має стати особливий душевний стан - «благоговіння перед життям». Реалії життя суперечать вимогам морального принципу. Одна жива істота стверджує себе в ньому за рахунок іншої. Однак тільки людина, (і саме це робить її поведінку моральною), може свідомо слідувати у своїх діях принципу благоговіння перед життям і зводити до мінімуму шкоду, пов'язану з її існуванням та діяльністю [1, с. 216-229]. А. Швейцер писав: «Етика є безмежною відповідальністю за все, що живе» [1, с. 218].

Моральний підхід, який бачить в людині представника людства (а не конкретного народу, країни і т.д.), життя як таке, здатний забезпечити його єдність з іншими людьми, з природою. Цей підхід направлений на посилення почуття відповідальності і повинен бути підтверджений особистою дією, яка має чисту мотивацію і здійснюється ненасильницькими засобами. А. Швейцер з'єднує індивідуальне моральне вдосконалення з активною

соціальною діяльністю, стверджує моральну цінність природи і необхідність етичного до неї відношення [1, с. 216-229].

Людство на початку ХХІ століття не може не враховувати величезну відповідальність за наслідки своєї діяльності. Мова йде, перш за все, про взаємовідносини людини і природи в умовах глобальної екологічної кризи. Екологічні проблеми загрожують знищенням не лише людини, але й всього живого на Землі.

В історії людства відомі два принципи відносин людини до оточуючого світу та природи, зокрема. Перший принцип закликає не «прогинатися під мінливий світ», а йти шляхом підкорення природи. Він набув поширення у західному типі культури. Другий принцип - це його повна протилежність, радить жити у гармонії з оточуючим світом; витоки цього принципу відносяться до східного типу культури. На сучасному етапі розвитку цивілізації, яка звикла підкорювати та безвідповідально втручатись у світ природи, виникла потреба усвідомлення необхідності змін у відносинах між людством та природою. На перше місце людству треба поставити цінність власного життя та життя природи. Люди повинні припинити безвідповідально змінювати природу та почати враховувати екологічні закони. Тоді зміна природи стане способом не лише її збереження, але й збереження життя на Землі.

Таким чином, інший, оптимістичний шлях розвитку цивілізації починається зі змін у поглядах людини на природу та Всесвіт. Етичні вчення, маніфестовані в історії людства, вчать визначати моральний вимір людської практики та міжлюдських стосунків, усвідомлювати відповідальність за власні вчинки та вчинки людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Швейцер А. Благоговение перед жизнью. / Альберт Швейцер. Пер. с нем. Сост. и посл. А.А. Гусейнова. Общ. ред. А.А. Гусейнова и М.Г. Селезнева. - М.: Прогресс, 1992. - 576 с.

МАЛОВІДОМІ ІМЕНА УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ (на матеріалах Полтавщини 1917-1921 рр.)

Надія Кочерга

Національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, Полтава, Україна

Якщо нам здається, що ми переживаємо якусь особливу епоху панування зла над добром (або матеріального над духовним), то нам перш за все слід згадати історію людства, щоб переконатися, що наша епоха в цьому сенсі далеко не єдина, що справа взагалі не в якійсь особливій епосі...

(С. Франк)

Викладання гуманітарних дисциплін у технічних закладах вищої освіти має свою специфіку і долю. Специфіка полягає в необхідності поєднання наукового, системного й художньо-образного викладу, граничного лаконізму й максимального зв'язку з майбутнім фахом студента, широкого панорамно-світового мислення і включення студентів на кожній лекції в контексти подій рідного краю. А доля вже складається в процесі викладання – наскільки захоплюючим для студентів буде курс, що викладається, настільки ефективною

буде й віддача (тобто, увага та присутність на лекціях, виступи на семінарах, круглих столах, написання наукових розвідок, повідомлень чи праць, результати контролю знань, тощо).

У навчально-виховній практиці більшості українських закладів вищої освіти, студенти-випускники, сформовані фахівці, здійснили свій зрілий і мужній громадянський вибір - стали до лав Майдану під час революції Гідності, із зброєю в руках захищають і відстоюють нині територіальну цілісність і державний суверенітет України, віддають за неї молоді життя [2, С. 41].

Саме тому значимість викладання дисциплін гуманітарного циклу у закладах вищої освіти важко переоцінити. Народжені в умовах незалежної української держави, студенти як громадяни формуються насамперед у процесі осягнення історії та культури України.

Досвід багаторічного викладання студентам-архітекторам та студентам інженерно-технічних спеціальностей дисциплін українознавчого змісту (зокрема, «Історії української культури») свідчить про необхідність виокремлення такої важливої складової актуалізації навчального матеріалу, як уведення у лекційні, семінарські заняття маловідомих, забутих або й невідомих імен митців, конкретних осіб, які своєю подвижницькою діяльністю на теренах державотворення, відстоювання мистецьких ідеалів стають для студентства зразком для наслідування. Цьому сприяють широко відкриті державою для всіх українців архівні та документальні джерела, Інтернет-сайти, веб-портали. Допитливому розуму немає меж для пізнання.

У лекційному курсі «Історії української культури» тема «Новітня українська культура» викликає у студентів завжди підвищену зацікавленість. Оскільки драматизм подій столітньої давнини в роки боротьби українців за державну незалежність (1917-1921 рр.) з кожним роком тільки наростає, прориваючись у сьогодення новими викликами й паралелями.

У попередніх лекційних темах мова йшла про те, як Російська імперія освітню систему спрямовувала на денаціоналізацію цілого народу. Тому прагнення українців до національного самозахисту через освіту, культуру було абсолютно закономірним. «Самооборонна функція освіти для бездержавних національностей висловлювалася на двох рівнях: по-перше, передавати символи якнайбільшій кількості членів групи, щоб забезпечити **збереження історичної пам'яті**; і по-друге, виховати нові кадри провідників, тобто, інтелігенцію, на плечах яких лежало б завдання **передавати національну культуру** майбутнім поколінням» [6, С. 6].

Аналізуючи складний і далеко неоднозначний шлях формування новітньої української культури – яскравий і трагічний, підкреслюємо, що тільки представницький орган українського народу Центральна Рада (7 березня 1917 р.), очолювана видатним українським істориком і громадським діячем М.С.Грушевським, стала справжнім виразником інтересів українців. Вона відразу ж проголосила головним завданням своєї культурно-освітньої політики відродження української мови і школи, після I Універсалу Центральної Ради (10 червня 1917 р.) було створено Генеральний секретаріат народної освіти, який узгоджував роботу тих громадських організацій, які реально розбудовували справу української системи освіти (Товариство Шкільної Освіти, вчительські спілки, товариств «Просвіта», кооперативів, культурно-просвітних об'єднань, тощо).

Культурно-освітню справу Центральної Ради продовжив уряд Української Держави Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.), який протягом такого короткого часу відкриває нові українські гімназії, запроваджує обов'язкові предмети викладання - українську мову, історію України, географію України, українську літературу - в російськомовних середніх закладах освіти

6 жовтня 1918 року в Києві, 22 жовтня цього ж року в Кам'янці-Подільському відкриті перший і другий державні університети України. У цей же період засновано: Державний український архів, Національну галерею мистецтва, Український історичний

музей і Українську національну бібліотеку, фонд якої швидко зростав. На кінець 1918 року в ній налічувалося вже понад 1 млн. книг, серед яких багато унікальних. За кількістю та якістю книг, Українська національна бібліотека могла конкурувати з кращими бібліотеками Європи.

Великою заслугою гетьманського уряду стає заснування 24 листопада 2018 року Української академії наук, яка мала три відділи – історико-філологічний, фізико-математичний та соціально-економічний. Першим президентом академії запропонували бути М.С.Грушевському, однак він відмовився (через розбіжності у політичних поглядах із представниками гетьманського уряду), тому призначено було вченого із світовим ім'ям В.І.Вернадського. Першими дійсними членами УАН стали історики Д.Багалій, А.Кримський, М.Петров, хімік В.Вернадський, фізик С.Тимошенко, економіст М.Туган-Барановський, правник О.Левицький, геолог П.Тутковський.

Серед досягнень гетьманського уряду у розвитку культури слід назвати заснування Українського театру драми та опери, Української державної хорової капели під орудою О.Кошиця, державного симфонічного оркестру.

1918 рік став роком не тільки створення, а й піднесення театрального життя й формування нового українського театру. Яскравим свідченням опіки держави справами національного театру стала урядова Постанова «Про допомогу українським театрам», що була опублікована в офіційному «Державному Вістнику» 22 червня 1918 р.[1, С.10-12]

Театральне життя відроджувалося не тільки в столиці, але й на місцях. Наприклад, у репертуарі Українського театру «Просвіта» в Полтаві були історичні, західноєвропейські, побутово-сучасні, а також вистави спеціально для учнів. Схвальні відгуки критиків отримали спектаклі за п'єсами М.Гоголя «Тарас Бульба» і В.Винниченка «Повстання Мари». У Полтаві яскраво виявляють себе в акторській, режисерській, письменницькій, драматургійній діяльності молоді талановиті діячі, такі як Олександр (сценічне ім'я Олелько) Островський, Красиленко. Невідома до цього трагічна доля мистців Островського, Красиленка, досліджена нами завдяки відкритим джерелам Державного архіву СБУ в Полтавській області дозволяє проілюструвати буремні події українських визвольних змагань 1917-1921 рр. на Полтавщині і використати матеріали у викладанні лекційного курсу в темі «Новітня історія української культури».

Олександр Павлович (сценічне ім'я – Олелько) родом із Золотоноші (1887 р.н.), із старовинного козацького роду, навчаючись у місцевій юнацькій гімназії, знайомиться із програмними засадами Революційної Української партії (РУП) - першої на підросійській Україні політичної партії - і стає під її впливом справжнім «мазепинцем». У 1905-1907 роках він бере активну участь у боротьбі з царським самодержавством, змушений емігрувати до Західної України, звідки повернувся в 1912 році, маючи намір пов'язати своє життя з театром, який був його давнім захопленням. Але з початком першої світової війни О.Островський був мобілізований до російської армії на Закавказький фронт, де його й застає Лютнева революція 1917 р. Він бере активну участь у бурхливому процесі національного відродження, яке не оминуло й армію, де відбувається формування українізованих частин. На початку березня 1918 року О.Островський повертається в Україну, працює актором і одночасно режисером у міському театрі м. Полтави. Поряд із сценічним життям пише прозові й драматичні твори. Протягом 1917-1918 років у Києві та Золотоноші вийшли друком його повісті й оповідання: «Руйнування Батурина», «Полтава», «Берестечко», «Петрик», «Руйнування Чортомлицької Січі», а також драми «Гетьман Іван Мазепа» та «Нірвана» [7, С.164]. В опублікованих через багато років спогадах Дмитро Соловей писав, що О.Островський запам'ятався йому як «молодий мужчина років 35-40, огрядний, цвітучий, добре одягнений, можна сказати – блискучий! Разом із тим, виразне, красиве його лице було суворе й похмуре» [4, С.142-143].

27 листопада 1918 року у Полтаві та губернії встановлюється влада Директорії УНР, яка проіснувала менше двох місяців, але вони стали для Олелька Островського найяскравішими в акторській та режисерській діяльності: він активно працював актором Першої української трупи міського театру та режисером Першої пересувної трупи, яка гастролювала містами і селами Полтавщини. Під час однієї з вистав п'єси «Гетьман Дорошенко» у міському театрі Полтави О.Островський вигукнув зі сцени «Хай живе самостійна Україна!» чим викликав овацію глядачів, а пізніше саме цей епізод став одним із пунктів звинувачення його більшовиками в «українському шовінізмі» (націоналізмі).

Скориставшись послабленням, а згодом і крахом австро-німецького окупаційного режиму та Гетьманщини, більшовицька Росія вдруге розпочала агресію проти України, щоб знову повернути її під імперську владу. Захопивши в січні 1919 р. Харків, червоні війська вступили на терени Полтавщини, а вже 19 січня цього ж року, зламавши переважаючими силами знекровлений у боях Запорізький корпус П.Болбочана, вступили до Полтави. Українська національна культура, театральне життя Полтавщини з цього часу поставлене під жорстокий контроль більшовиків.

2 червня 1919 року під час концерту в Міському театрі Полтави Олелько Островський як актор декламував зі сцени поему Тараса Шевченка «Гайдамаки». Прозвучали слова: «Оживуть гетьмани в золотім жупані;/Прокинеться доля; козак заспіва:/ «Ні жида, ні ляха», а в степах України - / О, Боже мій милий – блисне булава!»/. Після цих слів голова Полтавського губкому КП(б)У Яхніс Дробніс, який був присутнім, розлютився і тут же наказав: «Эту петлюоровскую сволочь нужно немедленно арестовать»[4, С.143].

На захист О.Островського, якому загрожував розстріл, стали професійна спілка акторів і працівники сцени, які висловили протест проти його арешту і вимагали звільнення. На запит про підставу арешту до губернської Чека, з яким звернувся відомий у місті завідуючий відділом губвиконкому більшовик П.Маслич, чекісти відповіли, що О.Островський брав участь у боротьбі з червоними під час їх першого приходу в Україну на початку 1918 р. До губернського Чека звернувся полтавський лідер української партії комуністів-боротьбистів Матена-Богасвич, який писав: «Розстріл його не зміцнить революцію, а лише позбавить український театр талановитого українського актора і буде розглядатися українськими національними колами як боротьба радянської влади з українством взагалі.». Матена-Богасвич намагався переконати більшовицьке керівництво і Чека, що О.Островський не прихильник, але і не ворог радянської влади: «Я не хотів би бути пророком, але якщо застосувати розстріл до всіх тих, хто відноситься нейтрально до радянської влади, то довелось б,напевно, розстріляти добру чверть, якщо не половину всього населення» [3, арк. 34]. Але все було марно.

11 червня 1919 року «особый отдел» губернської Чека виніс вирок: О.Островського, «як явного і зятого противника радянської влади і при цьому цілком переконаного, а тому непоправного, який вносить розбрат у суспільство», - розстріляти.

Того ж дня в полтавській газеті «Известия» було надруковане повідомлення про розстріл чотирьох «контрреволюціонерів»: Микитюка, Запорожця, 17-річного хлопчину Марченка і актора Української театральної групи Красиленка. Про це вбивство письменник-гуманіст В.Г.Короленко, який мешкав із 1900 до 1921 року в Полтаві, відразу ж листовно повідомив голову Раднаркому УСРР Х.Раковського, знайомого йому ще з дореволюційних часів. «Театр, - писав він з тривогою, - тривалий час був єдиним вогнищем української культури і все, що стосується театру, примушує українця насторожитися. А тут безглузде нічне вбивство за якоюсь таємною ухвалою, просто на вулиці, що видом людської крові зібрало на ранок натовп...» [5, ст.129].

Розуміючи, що лише втручання Х.Раковського може врятувати життя актора, В.Г.Короленко знову пише голові Раднаркому УСРР листа: «Йдеться про артиста

української трупи Островського, письменника-драматурга і режисера. Я вже писав Вам про це: українське суспільство дуже чуйне до своїх талантів, особливо артистів і письменників, а Островський – людина надзвичайно приваблива і популярна. Страта його, знову ж безсудна і несправедна була б жорстоким викликом абсолютно законним почуттям українців. Я від щирого серця закликаю навіть не про милосердя до нього, а про звичайну справедливість правосуддя і ... про звичайну розсудливість влади»[5, С. 151.]. Але доля О.Островського вже була вирішена. Щоб не збурювати жителів Полтави позасудовими розстрілами в Чека, Дробніс у листі до Всеукраїнської Чека від імені губкому КП(б)У писав: «з політичних міркувань» виконання вироку над О.Островським у Полтаві може викликати «небажані наслідки», а тому наказав відправити його до Особливого відділу Всеукраїнської Чека в Києві. 26 червня 1919 року вирок був виконаний.[3, арк. 43].

Започатковане Центральною Радою українське культурно-національне відродження яскраво виявило себе талановитими провідниками – письменниками, громадськими діячами, акторами, режисерами, драматургами, імена яких повертаються із забуття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гай-Нижник П. Становлення українського театрального мистецтва і питання його оподаткування за Гетьманату 1918 року // Український театр. – 2003. - № 5-6.
2. Гринь Н.І. Дорога в безсмертя: Дмитро Коряк. // Надія Гринь. – Полтава, 2016.
3. Державний архів Служби Безпеки України в Полтавській області. – Спр.74295. – ФП.
4. Дмитро Соловей. Розгром Полтави. Спогади з часів Визвольних змагань українського народу 1917-1921. Видання друге, доповнене. – Полтава: В-во «Криниця», 1994.
5. Короленко В.Г. «...Что написано – неопровержимо» - «...Що написано – неспростовне» / - К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010.
6. Магочий Павло Р. Національні культури і університетські кафедри. Торонто, 1980.
7. Ревегук В.Я. Трагедія українського актора / В.Я.Ревегук, Н.К.Кочерга // Рідний край. – 2014. - № 1.

ЦЕРКОВНИЙ УСТРІЙ УАПЦ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ЦЕРКОВНОГО СОБОРУ 1921 р.)

Олена Красільнікова

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

14-30 жовтня 1921 року в Києві проходив Всеукраїнський православний церковний собор, на якому відбулося утворення Української автокефальної православної церкви. Собор прийняв ряд важливих рішень щодо устрою та організації Церкви, визначив її ідеологічні засади, ухвалив канони. На Соборі було підтверджено автокефалію Української православної церкви, обрано та надзвичайним чином висвячено національну церковну ієрархію на чолі з митрополитом Василем Липківським, а також сформовано виборний орган керівництва УАПЦ – Всеукраїнську православну церковну раду (ВПЦР).

Важливим питанням, яке розглядалося на Соборі, було питання церковного устрою УАПЦ. Для Української православної церкви з давніх часів був притаманний демократичний соборноправний церковний устрій. В.Антонович наприкінці ХІХ ст. зазначав, що: «Засаднича риса в устрої Православної Церкви ... була в соборному характері цього устрою, в не признанні сліпого послушення ієрархам в справі віри, у відсутності централізації в самій ієрархії... Всі стани українського народу боротьбу за віру мають в засадах соборного устрою

Церкви і в ній знаходять головну підтримку і невичерпну силу” [1, с.2-3]. З підпорядкуванням Київської митрополії Московському патріарху та втратою її автономії, відбувся процес уніфікації церковної організації. Церковно-соборний устрій Української церкви був змінений на притаманний Російській імперії – єпископсько-самодержавний.

Собор 1921 р. своєю ухвалою відновив демократично-соборноправний устрій Української церкви. Внутрішній устрій УАПЦ ставав всенародно-соборноправним, тобто таким, коли всіма церковними справами керує сама Церква через Всеукраїнський православний церковний собор, що збирається періодично з представників населення; Всеукраїнську православну церковну раду з українських єпископів і представників від парафій; повітові церковні ради і повітові церковні зібрання; волосні церковні зібрання і волосні церковні ради; парафіяльні церковні зібрання і парафіяльні церковні ради [2, с.378].

Всеукраїнському православному церковному собору належала вища церковна, законодавча, керівна, судова і наглядова влада в Українській Церкві [2, с.387]. Собор повинен був скликатися раз на п’ять років, на свято Покрови. Прерогатива скликання Собору належала ВПЦР. Участь у його роботі брали єпископи УАПЦ; члени ВПЦР; представники українських парафій, що попередньо обиралися на передсоборних зібраннях; делегати від церковних братств, а також церковно-громадські діячі та інші особи, запрошені ВПЦР. У разі необхідності ВПЦР могла скликати надзвичайний Всеукраїнський собор. Але збираючись лише раз на п’ять років, Собор не міг відігравати такої ролі в постійному управлінні життям Церкви, як виконавчі його органи – ВПЦР з Малою Радою та президією Малої Ради.

Духовне керівництво Церквою належало Митрополиту Київському і всієї України. Він обирався Всеукраїнським собором (також Собор міг уповноважити ВПЦР обрати митрополита), діяв від імені Церкви, вважався почесним головою ВПЦР і першим її радником. Також йому належала наглядова функція за життям та діяльністю українських православних парафій.

Застосовуючи засаду рівності в управлінні Церквою всіх її членів, Собор зосередив церковне управління в УАПЦ у виборних радах – Всеукраїнській, Малій, повітових, волосних і парафіяльних. ВПЦР була найвищим керівним органом УАПЦ. До сфери її діяльності належало: скликання церковних соборів, з’їздів, нарад з церковно-релігійних питань; затвердження виборів повітових (єпархіальних) рад, а також постанов місцевих зібрань та органів керівництва церковними справами, якщо вони мали принципове значення для життя всієї Церкви; затвердження кандидатів обраних на єпископів; визначення території єпископських округів та місце їх постійного перебування; організація та контроль та ухвалення до вжитку перекладів Святого Письма, богослужбової літератури та книг релігійного змісту на українську мову; організація духовної освіти та інше. ВПЦР доручалося виконання постанов, які були прийняті Всеукраїнським собором. Рада звітувала перед Всеукраїнським собором, а також щороку повинна була подавати звіти Великим Зборам членів ВПЦР. Членами ВПЦР вважалися митрополит Київський і всієї України, єпископи УАПЦ, особи, обрані до її складу терміном на три роки.

Членів ВПЦР обирали, в першу чергу, парафії - фундатори Всеукраїнської спілки православних парафій – Старокиївська, Подільська, Печерська, Либідська в Києві – по 10 членів від кожної; від решти українських парафій м. Києва – 9 членів. Міста – Харків, Одеса, Полтава, Катеринослав, Чернігів, Херсон, Миколаїв, Житомир, Вінниця, Кам’янець-Подільський обирають по три члени ВПЦР від кожного міста. Також до складу ВПЦР обиралися по 3 особи від кожного повіту [2, с.388-389]. Загальна кількість всіх членів ВПЦР становила близько 350 чоловік. Така Рада мала збиратися двічі на рік: 22 травня (свято св. Миколая) і на Покрову – 14 жовтня. Покровські збори ВПЦР вважалися підсумковими річними зборами.

Для здійснення поточних справ з управління Церквою ВПЦР обирала Малу раду терміном на один рік. Президію Малої ради складали Митрополит Київський і всієї України,

дійсний голова ВПЦР, його товариші, скарбник і секретар ВПЦР. Мала рада щомісяця збиралася на чергові засідання для вирішення важливих питань церковного життя, поточні справи вирішувалися на звичайних засіданнях. Також при ВПЦР створювався Вищий церковний суд. Він складався з голови та шести членів, яких обирала ВПЦР терміном на один рік. Примітно, що до складу суду крім священнослужителів входили і миряни, кількість яких була рівною кількості представників від духовенства. Головою Вищого церковного суду вважався Митрополит Київський і всієї України. У разі розгляду скарги на самого Митрополита, він усувався від участі в роботі суду, поступаючи своїм місцем єпископу, який також обирався для головування в суді. Вирок Вищого церковного суду міг бути скасований лише Всеукраїнським православним церковним собором, або Великими зборами ВПЦР.

На місцях управління церковними справами здійснювали повітові (єпархіальні) церковні зібрання, які вважалися керівним органом повітового об'єднання парафій та повітові церковні ради. Повітові церковні ради були виконавчим церковним органом повітового зібрання, обиралися на ньому та впроваджували в життя його постанови й ухвали, керували духовним життям Церкви і церковним господарством, а також виконували всі доручення вищих церковних органів УАПЦ. Поряд з повітовими церковними зібраннями духовне управління та керування церковним життям на території повітів здійснювали повітові єпископи, які також підлягали обранню. У межах волості діяли відповідно волосні церковні зібрання та волосні церковні ради. Найменшою організаційною одиницею УАПЦ була українська православна парафія, виконавчим органом якої була парафіяльна церковна рада, що обиралася на парафіяльному церковному зібранні.

Отже, на Соборі 1921 р. була створена чітка система управління УАПЦ. Її найнижчою ланкою були парафіяльні церковні ради та зібрання, далі йшли – волосні та повітові ради й зібрання, очолювали дану ієрархічну надбудову найвищі керівні органи УАПЦ – Всеукраїнська православна церковна рада та Всеукраїнський православний церковний собор. Також характерними рисами соборноправного устрою УАПЦ були принцип виборності у заміщенні всіх церковних посад та широка участь мирян у житті Церкви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архив Юго-Западной России. – К., 1871. – Ч. I. – Т.IV. – 856 с.
2. Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. Документи і матеріали / Упорядники Г.М. Михайличенко, Л.Б. Пилявець, І.М. Преловська. – Київ – Львів, 1999. – 560 с.

ВИКОРИСТАННЯ МІСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ У ВИВЧЕННІ «ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ» (З ДОСВІДУ КАФЕДРИ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН НУХТ)

Сергій Береговий

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Викладачі нової кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, утвореної у 2017р. шляхом злиття кафедри українознавства і філософії, мають багаторічний досвід роботи зі студентами негуманітарного ВНЗ. Використовуючи як добре перевірені так і новітні методики навчальної і виховної роботи кафедра намагається відповідати на виклики часу, що постають перед вищою школою. Це насамперед зростаюча конкуренція на ринку освіти, досить помітне зниження загального рівня гуманітарної підготовки випускників шкіл, що обирають технічний фах. Суттєво

позначається на цьому рівні і повна відміна іспиту ЗНО з історії України, який до минулого року складався усіма учнями.

Ущільнення навчального графіку привело до не дуже бажаного, на наш погляд, об'єднання раніш окремих дисциплін «історія України» і «історія української культури» в один предмет під вище означеною назвою. І хоча аудиторні години залишились ті самі, питання світового культурного контексту випадають ,потребуючи запровадження нових вибіркових предметів , над чим кафедра вже не перший рік працює.

В таких умовах все більш ефективним засобом раціоналізації навчального процесу є підвищення ефективності поза аудиторних занять, урізноманітнення форм самостійної роботи студентів серед яких і ті, що є темою даної статті. Маємо на увазі величезний масив пам'яток історії і культури столичного міста (хоча у будь якому місті де навчаються студенти , на наше переконання, київський досвід може бути цікавим і корисним, враховуючи місцеві особливості і розмаїття).

Досвід показує, що саме студент першокурсник, який перебуває в активному пошуку світоглядних та духовних орієнтирів із заохоченням долучається до таких форм позааудиторних занять як відвідування музеїв, виставок ,екскурсій по історико культурних пам'ятках. Проведені у групах соціологічні опитування показали ,що навіть колишні учні київських шкіл,що можливо бували у музеях із батьками або вчителями ,ставляться до таких самостійних завдань із більшим сумлінням, так би мовити, по дорослому. Для багатьох же не киян відкриття міста у такий спосіб викликає справжнє захоплення і запам'ятовується надовго.

В системі модульного контролю навчання на кафедрі впроваджена така окрема позиція як творче завдання. Вони є досить різноманітними у кожного викладача. Наприклад , відвідування музеїв індивідуально або в складі групи з екскурсоводом і обов'язковим звітом або резюме із фото та висновками ,що надсилаються на електронну пошту викладача, а кращі з таких звітів обговорюються на семінарі.Окремо проводяться екскурсії по історико-культурних пам'ятках під керівництвом викладача (години на їх проведення включені до розділу організаційної і громадської роботи в індивідуальному плані). Крім того кафедра щорічно проводить декілька загальноуніверситетських та факультетських вечорів або зустрічей ,переважно за тематикою історії університету, пам'ятним датам , зокрема дню визволення Києва в роки Другої світової війни, постійними є тематичні вечори «Київ ,якого ми не знали» про різні періоди історії столиці ,її архітектурні пам'ятки, студентське життя , відомих особистостей. Треба сказати , що університет , розташований у центрі міста , має досить гарну локацію для такої роботи зі студентами , яким після занять або на останній парі потрібно лише від декількох хвилин до пів години , щоб дістатися до національних музеїв Тараса Шевченка , історичного, Софії Київської , мистецьких – НХМУ. Київської картинної галереї, ім. Богдана та Варвари Ханенків,з колективами яких в кафедрі існує гарний контакт, наших студентів тут добре знають і люблять.

Крім згаданих закладів популярними темами студентських творчих звітів є пам'ятки Печерської лаври, Мистецького арсеналу, Пінчук арт центру, численних приватних галерей і виставкових залів.

З досвіду поточного навчального року можна відмітити, що з найбільшою зацікавленістю сприйняли студенти відвідання музею Т. Шевченка нова експозиція якого відкрила їм досі невідомі грані художнього таланту українського генія. Так само , виставка «Українське коло» (до сторіччя Визвольних змагань)в музеї історії м.Києва, де уперше були представлені унікальні документи та артефакти. З нетерпінням очікуємо дня Києва, міжнародного дня музеїв , книжкового арсеналу.

Неодноразово ми переконувались, що поставлена творчо ,неформально ця робота дає значний та навіть основний виховний ефект бо дає молоді можливість пізнання історії та

культури не лише теоретично але чуттєво та емоційно ,викликає інтерес до пізнання, «навчас вчитися» , а ця місія викладача є основною в роботі з першокурсником.

КОНСОЦІОНАЛІЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЕТНОСЕПАРАТИСТСЬКИХ КОНФЛІКТІВ

Євген Рябінін

*кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Маріупольського державного університету*

Консоціальна теорія виникла в політології в ході дискусій з питання врегулювання конфліктів і забезпечення політичного світу в суспільствах, де існує низка груп, що мають відмінності один від одного, політичні або релігійні переконання і вірування або володіють різним етнічним корінням. Термін «консоціація» походить від слова «консенсус», яке в політичній сфері позначає практику вироблення політичної лінії на базі того, що отримало загальну підтримку [3].

Яка ж суть консоціалізму або со-громадської демократії? І.Альтузій, німецький юрист 16 ст., в своїх роботах розвиває політичну теорію, що обертається навколо поняття «об'єднання» або «consociatio». Об'єднання було угодою про спільне життя на основі взаємної доброзичливості і відкритої комунікації. Альтузій встановлює найбільш загальні правила для процесу прийняття рішень і реалізації принципу «що зачіпає всіх, має бути узгоджено з усіма». Він стверджує, що будь-яка спільнота може мати право вето і саморегулюючу автономію з питань, які відносяться до життєвих проблем спільноти, тоді як із загальних питань, що стосуються всіх в однаковій мірі, можливо голосування простою більшістю. Державне співтовариство Альтузія є системою безперервних переговорів, спілкування і комунікації [2, с.178].

Тобто ми бачимо, що Альтузій наголошує на головному компоненті функціонування держави - постійна комунікація. Тільки відкрита позиція і прагнення до переговорів може запобігти виникненню та ескалації конфлікту.

Ідеї Альтузій були забуті і лише в 1960-ті ідеї консоціації були знову відкриті Д.Аптером і А. Лейпхартом в побудові нового типу демократії консоціальної демократії і пізніше в консенсусній демократії [2, с.180]. А.Лейпхарт запозичив термін «консоціальної» з робіт Альтузія для пояснення стабільності в поляризованих державах з великою кількістю соціетальних розмежувань, і вперше використав його в роботі 1968 р «Політика акомодатії», яка була присвячена політичній системі Нідерландів [2, с.181].

У своїй роботі А.Лейпхарт пише, що со-громадської демократії можна дати визначення через чотири її характерні риси. Перший і найважливіший елемент - пропорційність, тобто відповідний рівень представництва кожної групи в процесі прийняття рішень або у виконавчій владі, тобто здійснення влади «великою коаліцією» політичних лідерів усіх значних сегментів багатоскладового суспільства. Вона може виступати в кількох різних формах, наприклад, як кабінет великої коаліції в парламентській системі, велику раду або комітет з важливими дорадчими функціями, або велика коаліція президента з іншими найважливішими посадовими особами в президентській системі. Три інших важливих елемента со-громадської демократії: 1) взаємне із більшістю вето, що виступає як додаткова гарантія життєво важливих інтересів меншості; 2) пропорційність як головний принцип політичного представництва, призначень на посади в державній службі і розподілу суспільних фондів; 3) високий ступінь автономності кожного сегмента в здійсненні своїх внутрішніх справ [1].

А. Лейпхарт також стояв на позиції необхідності «введення» етнічності в політику за допомогою принципу представництва у владній еліті інтересів різних етнічних меншин. Ідея

консоціальної демократії була розроблена Лейпхартом для досить усталених західноєвропейських систем, перш за все, для такої маленької країни як Нідерланди. У зв'язку з цим слід зазначити, що ідею Лейпхарта буде вельми важко застосувати для більшості поліетнічних країн Східної Європи і Євразії. Вони мають зовсім інші історичні, культурні та політичні традиції, тому ідею громадянської демократії не можна назвати універсальною.

Намагаючись забезпечити універсальну застосовність консоціальної теорії А.Лейпхарт розробив рекомендації щодо засобів інституціоналізації такої участі в тих особливих обставин, коли для цього не існує сприятливих умов. До числа сприятливих факторів відносяться:

1. Відсутність мажоритарної етнічної групи, що полегшує переговорний процес, оскільки домовленість досягається між більш-менш рівними сторонами.

2. Географічна концентрація етнічних груп, завдяки якій для досягнення принципу групової автономії може використовуватися і федералізм.

3. Не занадто велика кількість цих груп: коли їх дуже багато, переговори між ними стануть надто важкими і заплутаними.

4. Порівняно невелика чисельність населення всієї країни, що робить процес прийняття рішень менш складним.

5. Існування фактора зовнішніх загроз, що буде сприяти розвитку почуття націоналізму (або співпраці) в ім'я забезпечення внутрішньої безпеки.

6. Лояльність населення своєї держави в цілому повинна перевершувати лояльність щодо партикуляристських етнічних груп.

7. Відсутність великих соціально-економічних відмінностей між етнічними групами. Адаже при наявності таких відмінностей група з великим економічним потенціалом розглядатиме бідніші групи в якості своїх утриманців.

8. Сформовані традиції компромісу і взаємного пристосування. Якщо накопичено досвід досягнутих в минулому компромісів, можна з більшою впевненістю сподіватися на досягнення спільної угоди в майбутньому.

Як бачимо з короткого аналізу сутності консоціалізму, дана концепція цілком може бачити застосовна для запобігання етносепаратистських конфліктів, коли всі потенційні учасники беруть безпосередню участь в процесі прийняття рішень, формуючи порядок денний розвитку держави, що є важливим аспектом у розвитку і існування поліетнічних держав або ж держав, в яких спостерігається вплив двох-трьох етнічних груп. Фактори сприяння в тому вигляді, в якому їх сформулював А.Лейпхарт, є факторами, які можуть бути застосовні тільки у вже високорозвиненій демократичній державі, в якій поважаються в принципі всі права етнічних груп і ризик етносепаратистського конфлікту не настільки великий як в країнах, які тільки входять або знаходяться в середині процесу побудови демократії і громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лейпхарт А. Со-общественная демократия / А.Лейпхарт [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.civisbook.ru/files/File/Leiphart_1992-_3.pdf

2. Нджоку Р. Что такое консоциализм? / Р.Нджоку [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.poli.vub.ac.be/public/orderbooks/federal_r/12njoku.pdf

3. Мовчан У. Как возможна демократия в многосоставных обществах? От Альтузия к Лейпхарту / У.Мовчан // Ойкумена: Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций / Регион. Фил. НИСИ в г.Харькове; ХНУ им. В.Н.Каразина. – Харьков, 2010. – Вып. 7. – С.178-190.

ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ В 1946-1947 РОКАХ

Олег Самко

Смілянський коледж харчових технологій НУХТ, м. Сміла, Україна

Після другої світової війни в Україні панувала розруха. В руїнах перебувало 28 тисяч сіл, близько 30 тисяч колгоспів, радгоспів та машинно-тракторних станцій. Сільське господарство було зруйнованим. Залишалося дуже мало людей, фізично здатних до праці. Багато чоловік загинуло на фронт або було поранено.

Верхня влада на чолі з диктатором Й. Сталіним, як і раніше, використовувала село як "донора" для відбудови промисловості, відновлення військово-промислового комплексу. Московські верховоди викачували хліб із села в умовах економіки неринкового типу через механізм адміністративно-командної системи, посилення репресій. Непосильний план хлібозаготівель на 1946 рік - 340 млн. пудів хліба - виконати Україні було неможливо. Але замість пониження цей план у липні 1946р. було підвищено 23 областям: Вилучення зерна та іншої сільськогосподарської продукції, мізерна видача чи невидача зовсім зерна колгоспникам на зароблені трудовні, вибивання непосильних податків, накладених на присадибні господарства селян, викликали майже по всій Україні голод, що швидко набирив оберти[3, с. 156-170].

За директивами союзного центру Україні було наказано здати у посушливому 1947 362 млн 750 тис. пудів зерна, але республіка змогла поставити тільки 62,4 % запланованого. Почалися насильницькі додаткові хлібозаготівлі. Після вилучення за вказівками центру усього наявного в Україні зерна селяни на вироблені трудовні не отримували майже або зовсім нічого. Під приводом "економії у витрачання хліба" за постановою ЦК ВКП(б) і РМ СРСР від 27 вересня та на її беззаперечне виконання ЦК КП(б)У і РМ УРСР від 30 вересня 1946 з централізованого постачання за хлібними та продовольчими картками в Україні було знято 3 млн 634 тис. 500 осіб, з них – 2 млн 892 тис. сільських жителів.

Вилучене насильно зерно централізовано вивозилося в Болгарію, Польщу, Румунію, Угорщину, Чехословаччину, а також до Фінляндії, Франції та інших країн. Експорт зерна з СРСР 1946–47 становив 2,5 млн т.. Основна маса хліба, що залишався, спрямовувалася до державних резервів. Пік лихоліття припав на 1-шу половину 1947: в Україні тоді налічувалося 1 млн 154 тис. осіб, що страждали на дистрофію. За далеко не повними даними, від голоду в Україні 1946–47 загинуло понад 1 млн осіб, причому найбільше – саме серед селян – виробників хліба. Партійна еліта отримувала продукти харчування через систему закритих спеціальних розподільників[3, с. 182-189].

В 1946-1947 роках в УРСР існувало ряд міністерств які відповідали за функціонування підприємств харчової промисловості. Власне міністерство харчової промисловості, а також смакової промисловості, рибної промисловості та міністерство м'ясо-молочної промисловості. Як показала практика, це ніяк не допомагало харчовій галузі повоєнного періоду ефективно функціонувати в умовах хронічної нестачі сировини, обладнання та робочої сили.

Городяни, а також частково населення сільської місцевості (за винятком колгоспників) під час війни були переведені на систему нормованого постачання, тобто отримували продукти за картками. всього в 1945 році картковою системою було охоплено 80,6.млн осіб. Існували робітничі картки першої і другої категорії, а також спеціальні картки для службовців, дітей та утриманців. Норми відпуску продуктів за картками, а також ціни на ці продукти були строго фіксованими (наприклад, денна норма відпустки хліба по робочій картці першої категорії становила 800 руб., а по картці другої категорії - 600 руб.. Норми для службовців, утриманців та дітей були ще нижче). Ціни на продукти, що розподіляються по

картках - їх називали пайкових цінами - були істотно нижче цін на ті ж продукти, придбані на ринку або в спеціальних комерційних магазинах.

У вересні 1946 року Рада Міністрів СРСР і ЦК ВКП (б) почали так звану кампанію за економію хліба, першим кроком якої стало рішення про підвищення пайкових цін. Постанова по цього питання було прийнято Політбюро 6 вересня 1946 р., а кілька днів по тому воно було направлено під грифом «не для друку» для ознайомлення в партійні організації. "Рада Міністрів СРСР і ЦК ВКП (б), - говорилося в цьому документі, - враховують труднощі підвищення пайкових цін і розуміють, що тут будуть потрібні жертви з боку робітників, службовців і селян заради спільної справи. Потрібно мати на увазі, що без серйозних жертв неможливо ліквідувати важку спадщину війни» [4, с. 53].

Тому голодувало не тільки село. Інспектори ЦК ВКП (б), які виїжджали з перевіркою стану справ на промислових підприємствах деяких міст, в цілому ряді випадків також приходили до, невтішних висновків. «На підприємствах міста Маріуполя Сталінської області за останній час значно зросла кількість робочих хворих на дистрофію, - говорилося в одній з доповідних записок, спрямованих в ЦК ВКП (б). - За висновком лікарів на 1 березня ц. р. (1947) по п'яти заводам міста Маріуполя зареєстровано 3789 випадків захворювань дистрофією. (...) Перевіркою на місці встановлено, що зростання захворюваності дистрофією значною мірою викликаний тим, що Міністерство торгівлі СРСР протягом п'яти місяців систематично зменшує ліміти підприємствам на видачу хліба і продуктів» [4, с. 106-108].

Однак, досліджуючи функціонування харчової промисловості даних років, в офіційних документах міністерств проблема нестачі сировини якщо й згадується то лише поверхнево. В звітах міністерств, про виконання планів за 1946, 1947 роки, йдеться про виконання та перевиконання запланованих показників [6, с. 150]. Також, у всі голодні післявоєнні роки, і не лише 1946-47, увага керівництва харчовою галуззю приділялась не тільки відновленню найважливіших підприємств, мукомольних, хлібопекарських, крупорушних, але й кондитерським фабрикам, виноробним заводам, заводам шампанських вин, пивоварням та іншим підприємствам, далеко не першочергового значення [7, с. 123].

Отже, історія України тоталітарного періоду досі містить багато білих плям. З одного боку ми ясно розуміємо злочинну та людиноненависницьку сутність диктаторського режиму. З іншого боку не повністю розкриті механізми, порядок та спосіб функціонування складових тодішньої держави, партійних та господарських структур, в тому числі і галузей економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вопросы экономики. 1950. № 10. С. 106-108.
2. Голод в Україні 1946–1947: Документи і матеріали / О.М.Веселова К.–Нью-Йорк: М. П. Коць, 1996.
3. Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу / О.М. Веселова, НАН України. Інститут історії України. – Дрогобич: Видавнича фірма "Відродження", 2008.
4. Докладная записка Управления пропаганды и агитации ЦК ВКП(б) «О политических настроениях трудящихся в городах». Сентябрь 1947 г. С. 7.
5. Закон от 15 марта 1946 г. Ведомости Верховного Совета СССР 1946 г. № 10.
6. ЦДАВО. – Ф.582. – Оп.3. – Спр.816,817. – 189 арк.
7. ЦДАВО. – Ф.4491. – Оп.1. – Спр.197. – 197 арк.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ НА ТЕРЕНАХ РАЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА» (1941 – 1944 РР.)

Інна Ярошук

Київський Національний Університет Будівництва та Архітектури, м. Київ, Україна

В Україні в період нацистської її окупації було встановлено надзвичайний військово-поліцейський режим. Для українського суспільства з початком окупації на порядок денний постали геноцид, тотальна експлуатація усіх наявних людських і сировинних ресурсів. Цей шлях реалізації мети і завдань окупації був обумовлений ідеологією нацизму, у якій українці не розглядалися «арійським» народом, а тому їм була уготована незavidна роль малоосвічених і примітивних людей, здатних виконувати некваліфіковану роботу.

Водночас як вище політичне керівництво Третього Райху, так і керівництво РКУ не врахували той факт, що для організації повноцінної економічної експлуатації необхідні були професійно підготовлені кадри, яких у тих умовах катастрофічно не вистачало практично в усіх сферах господарського і суспільного життя. Тому рішення окупаційних адміністраторів РКУ вищого та регіонального рівнів щодо відновлення роботи закладів професійної освіти пояснюються цілком прагматичними міркуваннями та інтересами. При цьому, ці заходи напряму залежали від особистої позиції і бачень місцевих німецьких керівників.

Різне бачення шляхів та методів реалізації окупаційної політики в Україні стали причиною протиріч та конфліктів між райхскомісаром Е.Кохом та райхсміністром східних окупованих територій А.Розенбергом. Останній пропонував проводити більш лояльну і помірковану політику щодо місцевого населення РКУ. Між цими керівниками стався конфлікт і в підходах щодо організації роботи закладів професійної освіти. Е.Кох відмовлявся виконувати директивні вказівки та розпорядження свого керівника. Утім, конфлікт між ними закінчився перемогою Е.Коха, якого А.Гітлер вважав своїм представником в Україні і якого завжди підтримував.

Для управлінської практики органів влади РКУ був характерним паралелізм та дублювання службових компетенцій. В умовах конфлікту між А.Розенбергом та Е.Кохом частина німецьких регіональних та місцевих управлінців почала проводити власну лінію в питаннях професійної освіти, зважаючи, або навпаки, не зважаючи на позицією свого вищого за службовим статусом керівника. Тому в Україні політика окупаційної адміністрації у сфері професійної освіти не мала уніфікованого характеру.

Система професійної освіти в окупованій Україні мала модифікований до місцевих умов характер. Вона враховувала дореволюційний, радянський та німецький досвід. Але так було лише до кінця 1941 р. З наступного року в усіх підходах до сфери професійної освіти домінували лише німецькі вказівки. На порядок денний стало питання підготовки вузькоспеціалізованого фахівця, позбавленого елементарних знань із загальноосвітніх і гуманітарних предметів.

Восени 1941 р. частина закладів професійної освіти відновила свою роботу. Оскільки ні військова адміністрація тилового району групи армій «Південь» ні тим більше адміністрація РКУ ще не мали чітких і однозначних нормативних установок з цього приводу, то було відновлено роботу тих навчальних закладів, які на думку окупаційних адміністрацій таки були потрібними для підготовки кваліфікованих спеціалістів.

Вищу освіту цього періоду репрезентували Дніпропетровський та Київський університети, Вінницький, Київський, Полтавський та Черкаський педагогічні інститути, Вінницький та Київський медичні інститути, а також цілий ряд факультетів технічних вузів.

Ставлення окупантів до проблем гуманітарної освіти полягало у забороні навіть самої ідеї її запровадження. Так, керівник групи «Наука», створеної у Києві, доктор фон Франк'є у звіті про стан української освіти й науки наголошував: «Жодна німецька служба не відчувала

потреби у послугах вузів (інститутів) гуманітарного профілю», а бригадфюрер СС Квітцрау, який займався створенням у Києві «Збірного інституту науково-технічного профілю», відкидав навіть саму ідею існування українських гуманітарних інститутів, що, на його думку, «бачаться як наукові барахолки» [1, с. 78].

Отже, восени 1941 р. значна кількість довоєнних закладів освіти, зокрема, інститутів відновила свою роботу. При цьому, організаційна структура, навчально-методичне й наукове забезпечення мало радянський вигляд, з тією лише різницею, що з навчальних планів було вилучено предмети з ідеологічним наповненням. У вищих навчальних закладах діяли ректорат та Вчені ради. Структурно вузи поділялися на факультети.

Однією з проблем, характерних для діяльності вузів періоду осені 1941 р. стало отримання коштів необхідних для повноцінного функціонування, а тому заклади освіти самотужки вирішували питання хронічного недофінансування, здійснюючи поступовий перехід до своєрідного «госпрозрахункового принципу». Вузи сільськогосподарського профілю, які мали у своєму розпорядженні частину врожаю 1941 р. зібраного силами студентів та викладачів, намагалися продати її місцевому населенню.

Викладацький склад Дніпропетровського університету та політехнічного інституту також провадив господарську діяльність. Міжвузівське геолого-розвідувальне бюро пропонувало виконати широкий комплекс робіт: від розшуку корисних копалин і місцевих будівельних матеріалів до мінералогічного, петрографічного та палеонтологічного вивчення гірських порід, руд та інших корисних копалин [8].

Відновлення роботи вищих закладів освіти восени 1941 р. відбувалося шляхом концентрації матеріальних ресурсів та обладнання і кадрів навколо одного базового навчального закладу. Таким шляхом йшов процес становлення Харківського політехнічного інституту, який виникав на базі колишнього технологічного інституту та інституту металів і силікатів [281]. До складу Харківського університету увійшли 1-й Медичний, 2-й Медичний, Стоматологічний, Фармацевтичний, Гідрометереологічний, Юридичний інститути, а також Інститут іноземних мов. Заклади освіти сільськогосподарського профілю: Зоотехнічний інститут, Ветеринарний інститут, Інститут сільськогосподарської механізації, Інститут агро меліорації та Інститут землевпорядкування, частина Інституту автошляхів увійшли до складу Харківського інституту сільського господарства [7, с. 134].

Окремі вузи розпочали підготовку студентів за новими спеціальностями. Так, Харківська консерваторія розпочала прийом підготовку церковних диригентів [3]. Нові соціальні умови викликали життєву необхідність у цих спеціалістах, підготовка яких за радянського режиму була припинена.

Контингент студентів вищих закладів освіти формувався за допомогою вступних кампаній та індивідуального поновлення у складі студентів. Для проведення іспитів та відбору вступників у цих закладах освіти були створені приймальні комісії.

До складу приймальних комісій могли зараховуватися й представники органів місцевого управління. Так, відповідно до протоколу засідання приймальної комісії Вінницького медичного інституту від 2 липня 1942 р. до неї входили: директор інституту проф. Замятін М.К., завідувач навчальної частини проф. Ган, Вчений секретар – асистент медичного інституту Балковський Б., староста м. Вінниці проф. О.Севастьянов [5, арк. 1].

За участь у проведенні вступних іспитів викладачі отримували заробітну плату. Так, в 1942 р. до Вінницького фармацевтичного технікуму вступало 100 осіб. За 1 годину роботи викладача сплачували 13 крб. 20 коп. Таким чином, за проведення вступних іспитів у цьому закладі освіти передбачалося виплатити 1584 крб. [4, арк. 81, 82].

Певні уявлення про організацію вступних іспитів надають результати їх проведення до окремих вузів. Так, у липні-серпні 1942 р. були організовані іспити абітурієнтів до Київського гідромеліоративного інституту.

Як видно із текстів заяв в окупованій Україні продовжував діяти фактор соціальних міграцій української молоді, яка незважаючи на воєнне лихоліття прагнула будь-яким чином отримати вищу освіту. Особи, що з причин закриття вузів не могли продовжити навчання намагалися вступити до інших закладів освіти, навіть іншого профілю, які спорадично, але усе ж відкривалися влітку та восени 1942 року.

Очевидно, що низька якість знань вступників до вузів викликала потребу в підготовці абітурієнтів. Тому, частина вузів, зокрема Інститут інженерів транспорту у м. Дніпропетровськ восени 1942 р. організував підготовчі курси для набору студентів на наступний навчальний рік [2].

Разом з тим, у частині вузів, які діяли в зазначений період прийомні комісії взагалі не проводили вступних іспитів. Так, у м. Умані увесь період окупації діяв сільськогосподарський інститут. Ще під час першого набору студентів восени 1941 р. від вступників вимагали: атестат про закінчення середньої школи, довідку про рік народження, довідку лікувальної установи про стан здоров'я та характеристику місцевої влади [9]. Аналогічні правила прийому діяли і в інших закладах освіти.

Важливою умовою, яка висувалася до претендентів стала характеристика від органів місцевого управління. «Яхнівська сільська управа рекомендує Федоренка І.Г. зарахувати студентом до інституту, який себе на навчання вести буде зразково». У тексті характеристики засвідчується і лояльність цього молодого чоловіка, оскільки він «ніде ні в чому не підозрівався, вів себе чесно» [6, арк. 210]. Місць у інституті не вистачало, а тому, лише усього 20 % претендентів пройшли конкурс документів.

У першу чергу до вузу зараховували колишніх студентів старших курсів. Проте, незважаючи на трьохрічний термін навчання студенти 3-5 курсів зобов'язувалися закінчити випускний курс. Але на старших курсах двох факультетів інституту навчалось усього лиш по 3-5 осіб.

Контингент вступників до вищих навчальних закладів формувался як за рахунок проведення вступних іспитів так і в результаті конкурсу документів. Водночас, адміністрація навчальних закладів поновлювала у навчання студентів схожих за профілем (або й без цього) колишніх радянських вузів та технікумів. Для цього вимагалось надання певних документів, зокрема довідок або традиційних залікових книжок.

Колішні радянські студенти становили собою ненадійний у політико-ідеологічному сенсі елемент, і ніякі перевірки на предмет лояльності до окупаційного режиму, ступінь їхнього конфлікту з радянською владою не могли переконати окупаційну адміністрацію у наданні дозволів завершити навчання .

Залучення до навчання студентів колишніх радянських вузів надавало можливість завершення підготовки необхідних спеціалістів, а також усувало той вакуум випускників шкіл, який з'явився у результаті відповідної планомірної діяльності райхскомісара Е.Коха. Залучення відповідного контингенту до навчання надавало б потенційну можливість швидкої підготовки спеціалістів.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Бідоча Л. Українська інтелігенція в період німецької окупації: соціальний портрет та історична доля / Л.Бідоча // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 72 – 81.
2. В інституті інженерів транспорту // Дніпропетровська газета. – 1942. – 10 листопада.
3. Готуємо церковних диригентів // Нова Україна. – 1942. – 21 березня.
4. Державний архів Вінницької області. Ф.Р-1312. Вінницька міська управа, м. Вінниця. оп. 1. Спр. 1408. Сметы административно-хозяйственных расходов Винницкой тюрьмы, областной инспектуры по сортированию зерновых культур, госпиталя

военнопленных, техникумов и других предприятий и учреждений города Винница. – 1942., 128 арк.

5. Державний архів Вінницької області. Ф.Р-1325. Вінницький медичний інститут, м. Вінниця. оп. 1. Спр. 3. Протоколи засідань екзаменаційних комісій. Списки вступаючих на I курс інститута. – 1942., 206 арк.

6. Державний архів Київської області . Ф.Р-2047. Уманський сільськогосподарський інститут гебітскомісаріату, м. Умань Київської області. оп. 1.Спр. 2. Личные дела студентов I курса. 1 жовтня 1942. – 30 жовтня 1942., 471 арк.

7. Кучмаренко В. Наукові установи Української Академії Наук на окупованих територіях України в 1941-1944 роках / В.Кучмаренко // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць / Відп. редактор О.Я. Пилипчук. – К., 2007. – Вип. 30. – С. 130–137.

8. Оголошення // Дніпропетровська газета. – 1942. – 20 жовтня.

9. Оголошення // Уманський голос. – 1941. – 16 жовтня.

КОНДИТЕРСЬКІ ФАБРИКИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕКСПОРТУ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ (ДР. ПОЛ. ХІХ-ПЕР. ТРЕТ. ХХ СТ.).

Ольга Коцюбанська

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Процес передачі харчових традицій, а зокрема технологій є складною, багатокомпонентною системою, пов'язаною із місцевою сировинною базою, рівнем розвитку промисловості, ступенем попиту на певну продукцію та місцевими традиціями. Так, наприклад, транснаціональна компанія «Данон» присутня у багатьох країнах, та навіть асортимент сусідніх країн суттєво відрізняється. Які продукти залишаться у місцевому асортименті, які не приживуться? В царині кондитерських технологій цікавим прикладом буде співвідношення польської та західноукраїнської кондитерської галузі.

Серед кондитерських виробів одну із перших ролей відіграє шоколад, а технологію обробки какао-бобів західна Європа пізнала першою. В першу чергу внаслідок того, що мала безпосередній зв'язок із регіонами проростання цієї продукції. Не секрет, що кондитерська продукція використовує доволі специфічну сировину, яка вимагає відповідного розвитку технологій та гарних торговельних зв'язків.

Перші майстри кондитерського виробництва з'явилися у Львові наприкінці XVIII століття. Так само, як і в Києві 50-х, це були невеликі крамниці з “домашнім” способом виробництва товарів, так звані цукерні. У 1802 році в місті нараховувалося 6 таких крамниць. Найбільш відомою стала відкрита у 1803 році на Ринковій площі цукерня швейцарця Домініка Андреоллі. На 1834 рік цукерень вже 12. Великі обсягами відзначалося Товариство Товарицького, що спеціалізувалася на випуску шоколаду. Вже на той час обсяг їх виробництва дорівнював 36 тонам на рік.

Кондитерська промисловість у Львові починається з фабрики Маурісія Брандштадтера. Вона була відкрита у 1882 році по вулиці Шептицьких. Однак дата ця досить спірна, бо в деяких рекламних оголошеннях самого Брандштадтера значиться і 1885 рік . Випускала шоколад, карамель, цукерки та борошняні кондитерські вироби. Реалізовував продукцію Брандштаттер через велику цукерню, що знаходилася на перетині проспекту Свободи та вулиці Городоцької[9-10].

Документи кінця XIX століття відзначають наступних власників цукерень: Я. Горникер, Л.Залевський, Т. Гелфінгер. Але все це лише цукерні. Цукерня Гелфінгера вийде згодом у флагами промислового виробництва, проте першим механізованим виробництвом Львову була не вона.

Згодом, у промислових довідниках Галичини від 1913 та 1924 року, зазначається чимало підприємств, які обладнані електричними моторами та паровим обладнанням. Застосовуючи нижче вказане групування, співвідношення становило між групами становило приблизно 60% переважання 1-шої групи та 40% - 2-га група. До неї слід віднести парову фабрику «Постеп», першу електричну фабрику шоколаду та цукерок Калтека, фабрику шоколаду та цукру «Бранка», та «Фортуна Нова» Авдикович-Глінської[3-8].

Але говорячи саме про кондитерську промисловість, хоч би і в її зародковій формі (малі цукерні), ми бачимо ситуацію зовсім іншу, основні аспекти якої ми вже зазначали вище.

Багато кондитерських фабрик Польщі почали свою історію з невеликої цукерні. Так, легендарна фабрика «Вавель» починається з цукерні Адама Пясецького, заснованої у 1898 році, де працювало лише 5 осіб, і лише згодом популярність виробів підштовхує його до фабричного способу виробництва, перехід до якого відбувся лише у 1910 році. Саме в ті часи фабрика Пясецького починає випуск культового батончика «Дануся» («Danusia»). У своєму виробництві підприємці наполягають на поєднанні швейцарських та польських традицій виробництва шоколаду, що слушно з огляду на те, що сучасний «Вавель» був утворений у 1951 році злиттям однієї з фабрик «Сушарда», фабрики Адама Пясецького та фабрики Пичінгера. Важливо і те, що компанія Сушарда стояла у витоків шоколадного виробництва, і вже наприкінці XIX століття була транснаціональною[11].

Не менш знамениті цукерки «Michałki» починають свою історію разом із історією фабрики «Нанка», заснованої у 1923 році у Семяновіце, так само – у вигляді цукерні. Лише у 70-х роках XX ст. фабрика була остаточно механізована.

У такий спосіб можна сказати, що пізній перехід на промисловий рівень виробництва був обумовлений, в першу чергу, загальним запізненням промислового перевороту в Австро-Угорській імперії, недостатньо сформованою сировинною бази, в разі шоколадної індустрії – масове розповсюдження технології плиточного шоколаду припадає лише на другу половину XIX століття. Цей період важливий тим, що закладає підвалини галузі, водночас формуючи регіональні особливості асортименту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Документи про участь Любомирського Андрія в акційній спілці «Парова фабрика цукрів і шоколаду «Поступ». – Державний архів Львівської області. – Ф. № 835, оп. 1, справа № 696.

2. Копії судових рішень про реєстрацію торговельних та промислових фірм, банків і кооперативів. 1926 р. – Державний архів Львівської області. – Ф. № 203, опис додатковий, справа № 740.

3. Копія протоколу загальних зборів «фабрика кондитерських і хлібних виробів «Брати Міхотек» за 1 лютого 1927 року. – Державний архів Львівської області. – Ф. № 203, опис додатковий, справа № 964.

4. Копія протоколу загальних зборів фабрики шоколаду і цукру «Дербі» за 28 січня 1927 року. – Державний архів Львівської області. – Ф. № 203, опис додатковий, справа № 977.

5. Копія протоколу загальних зборів фабрики шоколаду і цукру «Бранка» за 17 листопада 1930 року. – Державний архів Львівської області. – Ф. № 203, опис додатковий, справа № 1461.

6. Копії судових рішень про реєстрацію торговельних та промислових фірм, банків і кооперативів, 1931 р. – Державний архів Львівської області. – Ф. № 203, опис додатковий, справа № 1480.

7. Листування з керівництвом фабрики «Фортуна Нова» у Львові, про сплату ними грошей за користування приміщенням. Квитанції.– Державний архів Львівської області. – Ф. № 409, опис № 1, справа №616.

8. Листи управи кондитерської фабрики «Фортуна Нова» у м. Львові про надання кредитів та сплату заборгованостей. – Державний архів Львівської області. – Ф. № 682, оп. 1, од.зб. 36.

9. Wykaz przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych Królestwa Galicji, 1913. – Державний архів Львівської області.

10. Książka informacyjna, 1924. – Державний архів Львівської області.

11. <https://linktopoland.com/pl/slodka-historia-z-czekolada-w-tle/>.

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Тетяна Ісаєнко

*Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава,
Україна*

Сучасні технічні вищі заклади освіти спрямовані на підготовку спеціалістів, спроможних створити технологічний та економічний потенціал України, які б мали інноваційний тип мислення. «Відмітними ознаками сучасного етапу суспільного розвитку, як зазначає Н.М. Мирончук, є нестабільність економічних, політичних, соціальних, технологічних, правових і т.п. ситуацій; динамізм життя, його технологічність; інноваційність у діяльності фахівців більшості професій; розуміння освіти не як готового знання, а як достоїнства особистості, засобу її життєвої самореалізації тощо. Динамічні зміни у сучасному глобалізованому світі визначили нові вимоги до рівня і якості освіти, змісту професійної підготовки і компетентностей фахівців. Нині національна вища освіта покликана формувати сучасну національну еліту, здатну забезпечити відтворення та розвиток інноваційного потенціалу економіки і демократизації суспільства. Суспільство потребує інтелектуально розвинених, моральних, творчих особистостей, здатних до співпраці, готових самостійно приймати рішення в ситуаціях вибору, для яких характерними рисами є мобільність, конструктивність, толерантність, готовність до діалогу, відповідальність за себе, сім'ю, державу»[1, с. 127].

Рівень професіоналізму людини визначається не тільки ґрунтовним знанням основ свого фаху, а й умінням застосовувати здобуті знання на практиці, реалізувати їх через слово. Тісний зв'язок між професійною діяльністю людини й актами мовлення, усного й писемного, вимагає підвищеної уваги до мовної підготовки спеціаліста, розвитку в майбутнього фахівця свідомого ставлення до слова як інструмента розв'язання професійних завдань.

Студенти, опановуючи певну спеціальність, повинні формувати культуру професійного мовлення з огляду на потреби сфери їхньої майбутньої фахової діяльності.

Отже, кожна спеціальність потребує певних знань, умінь, навичок, які б забезпечили діяльність особистості за фахом. Ми не можемо не погодитись з О. Тищенко, яка стверджує, що «мова професійного спілкування – це форма сучасної української літературної мови, специфіку якої зумовлюють особливості спілкування у виробничо-професійній сфері: мета, функції, ситуація, особистісні риси учасників спілкування, які залежать од віку, соціального стану, освіти, рівня інтелектуального розвитку та ін.» [4, с. 56].

Науковцями активно обговорюється проблема формування культури ділового мовлення фахівців різних галузей (Л. Барановська, М. Зубков, Н. Тоцька, О. Любашенко та ін.), формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентності майбутніх фахівців

(Н. Бабич, М. Вашуленко, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Г. Сагач та ін.), специфіку творчого використання інформації про феномен мови й мовлення (О. Смирницький, А. Супрун, С. Семчинський, Л. Щерба та ін.), особливості публічного мовлення (Г. Сагач, Н. Бабич, Б. Головін, І. Шведов, П. Таранов, П. Сопер, І. Томан, Д. Карнегі), формування й удосконалення професійного мовлення (О. Муромцева, В. Жовтобрюх, Л. Струганець) тощо.

Мова й мовлення, що складають комунікативний бік професійної діяльності майбутніх фахівців, є системою складних взаємодій ділових партнерів у вирішенні професійних проблем, обміні інформацією. Культура майбутнього фахівця пов'язується з досконалим оволодінням українською мовою, опануванням лексичними, стильовими тонкощами, умінням послуговуватися її багатством у професійній діяльності, в усіх сферах життя і діяльності суспільства. Фахівець повинен вільно володіти письмовою та усною формами національної мови, використовувати свої знання у професійній діяльності та у міжособистісному спілкуванні, тобто мати високий рівень мовної культури. «Під терміном «культура мови» розуміють відповідність її не тільки сучасним літературним нормам, а й іншим якостям, які свідчать про її комунікативну досконалість. Це точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доцільність» [2, с. 78].

М. Пентилюк пропонує перелік якостей та визначає правила мовлення, якими, на нашу думку, мусить володіти майбутній фахівець:

- «змістовність (продумати текст й основну думку висловлювання; розкрити їх повно; матеріал підпорядкувати темі й основній думці; говорити і писати тільки те, що добре відомо);

- правильність і чистота (дотримуватися норм літературної мови: в усному висловлюванні – орфоепічних, лексичних, фразеологічних, словотворчих, граматичних, стилістичних, а в писемному – лексичних, фразеологічних, словотворчих, граматичних, стилістичних, орфографічних і пунктуаційних);

- точність (добирати слова і будувати речення так, щоб якнайточніше передати зміст висловлювання; прагнути, щоб зміст був переданий точно і зрозуміло);

- логічність і послідовність (говорити і писати послідовно, виділяючи мікротеми і встановлюючи зв'язок між ними; забезпечувати смислові зв'язки між словами і реченнями в тексті, уникати логічних помилок);

- багатство і різноманітність (використовувати різноманітні мовні засоби (слова, словосполучення, речення), уникати невиправданого повторення слів, однотипних конструкцій речень);

- доречність і доцільність (ураховувати, кому адресовано висловлювання, як воно буде прийняте, в яких обставинах відбувається спілкування);

- виразність і образність (добирати слова і будувати речення так, щоб якнайкраще, найточніше, передати думку, бути оригінальним у висловлюванні і впливати на співрозмовника (адресата мовлення))» [3, с. 29].

Майбутній фахівець має ретельно використовувати відповідно до потреб комунікації мовні засоби, орієнтуватися в мовленнєвому просторі, не відчувати мовленнєвого дискомфорту. Саме тому мовна підготовка майбутніх фахівців у вищій школі вимагає нових лінгводидактичних принципів, а саме: комунікативно-діяльнісного, культурологічного, проблемно-пошукового.

Сучасний фахівець повинен володіти мовною компетентністю, яка передбачає розуміння структури мови, знання особливостей її словникового складу та граматичної будови, правил написання слів та їх використання в різних функціональних стилях, зокрема в офіційно-діловому, та комунікативною компетентністю – здатністю особи застосовувати знання мови в різних ситуаціях спілкування, яка ґрунтується на знанні структури, норм і функцій української мови у сфері ділового спілкування, а також особливостей мовного оформлення його основних жанрів, що дає змогу ефективно виконувати службові обов'язки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мирончук Н.М. Завдання професійної підготовки сучасного фахівця у системі вищої освіти / Н.М. Мирончук // Андрагогічний вісник: Наукове електронне періодичне видання. – Випуск 5. – 2014. – С. 126–132.
2. Педагогічна майстерність: Підручник / За редакцією І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.
3. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика: Пробний підруч. для гімназій гуманіт. профілю / Марія Іванівна Пентилюк. – К.: Вежа, 1994.–239с.
4. Тищенко О. Модель курсу «Мова професійного спілкування» / О. Тищенко // Дивослово. – 2003. – №9. – С. 56 – 59.

ВИТОКИ БАСКСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Світлана Новікова

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історичних дисциплін

Маріупольський державний університет

Баскський націоналізм має глибокі історичні корені і пов'язаний з етнокультурною своєрідністю баскських земель, що простяглися уздовж Біскайської затоки і охоплюють територію по обидві сторони Піренеїв. В Іспанії баски населяють провінції Алава, Біскайя, Гіпускоа, Наварра, у Франції – Нижня Наварра, Суль і Лабур. У баскських провінціях налічується близько 3 млн. жителів, з яких 90% мешкає в іспанській частині.

Етнічно-культурні, політичні та економічні особливості історії баскського народу вплинули на велику популярність сепаратистських ідей. Досі не припиняються суперечки про те, хто такі баски. Одні дослідники вважають їх нащадками змішаного племені кельтів та іберів, інші знаходять спорідненість басків з грузинами. Від інших народів, що населяють Іспанію, баски відрізняються характером, традиціями і звичаями. З часів римського завоювання (кінець III ст. до н.е. – початок V ст. н.е.), коли племена, що населяли Іспанію, піддалися глибокій романізації, баски, що мешкали відособлено в гірських районах, на відстані від великих торгових шляхів, зберегли свою самобутню мову – еускеру. Ця мова вважається єдиною доіндоєвропейською мовою в сучасній Європі. З давніх часів вона стала основним елементом національної самоідентифікації басків [6].

У ранньому середньовіччі на території Еускаді утворилося декілька баскських держав, що зберігали свою незалежність до XI – XIV ст. Складний історичний розвиток з часів Реконкісти, коли по мірі звільнення окремих провінцій від арабів на території Іспанії утворилося декілька держав, а також географічні умови вплинули на прагнення деяких областей, особливо населених басками і каталонцями, до самостійності. Але поступово більшість з них підпали під сюзеренітет Наварри, Кастилії і Франції, після чого баскська державність була назавжди втрачена. Провінції Південної Еускаді (Біскайя, Алава і Гіпускоа) стали самостійними у XIII ст., коли вони відійшли від Королівства Наварра, куди потрапили після розпаду Іспанської Марки, створеної ще при Карлі Великому. Впродовж наступних 200 років ці провінції були приєднані до Іспанії. Сама ж Наварра до 1589 р. була розділена між Францією та Іспанією.

Існує декілька тлумачень «об'єднаної» баскської держави у складі Наваррського королівства. Йдеться про існування політичного об'єднання, яке охоплювало усі баскські території. Воно мало місце у 1016 – 1200 рр., коли війська Кастилії завдали поразки наваррській армії, що послужило початком виходу баскських територій з-під наваррського правління. З цього часу три баскські провінції –Алава, Біскайя і Гіпускоа, – поступово

відійшли під юрисдикцію Кастилії (сеньйорія Біскайя, 1379 р.). Важко документально підтвердити ступінь залучення цих баскських територій у Наваррське королівство: чи входили вони на правах союзу або були залежними суб'єктами. Важливим є той факт, що це був досвід спільного розвитку (як політичного, економічного, так і культурного)[6].

З XIII ст. у басків діяв специфічний режим політико-адміністративного самоврядування. У веденні місцевої влади знаходилися митна політика та збір податків. Військова служба басків проходила лише на території своєї провінції. Їх права і обов'язки фіксувалися форальними правами (від поняття «фуерос» – сукупність пільг, привілеїв і обов'язків, що визначали відносини між центром і Країною Басків). Іспанські королі приносили клятву вірності фуерос. Цей символічний жест служив підтвердженням верховенства фуерос над королівською владою. Упродовж століть фуерос були для басків уособленням їх старовинних традицій і звичаїв, символом національної самобутності. Але при цьому фуерос не означали відмови від норм загальноіспанського законодавства, які діяли у багатьох сферах життя разом з форальними правами.

Фуерос також декларували принцип юридичної рівності басків. У XV – XVI ст. усім уродженцям баскських провінцій був присвоєний статус ідальго. Він цілком співвідносився з тодішньою загальноіспанською історико-юридичною традицією, відповідно до якої основою для приналежності до «благородного» стану дворянства оголошувалася «чистота крові», а саме – відсутність в роду іновірців-нехристиян. Оскільки Країна Басків не була завойована арабами, усі її жителі вважалися благородними, тобто ідальго. Наявність «північного предка» прагнули довести усі дворяни Іспанії. У такому закритому від «неблагородних» суспільстві формувалися специфічний менталітет, особливий національний характер [5, с.65-66].

З XVI ст. місцеві історики і хроністи зображували басків як попередників іспанців на Піренейському півострові, «винятковий», «богообраний» народ, землі якого з давніх часів мають суверенітет, відрізняються демократичним устроєм і загальною рівністю. Впродовж століть баски з дитинства виховувалися на принципах етнічної міфології власної винятковості. Між тим факти свідчать, що баски, хоча і мали широку автономію, ніколи не мали єдиної і стійкої державності. Важливо і те, що формально-юридична рівність басків зовсім не виключала існування соціальної нерівності, експлуатації та дискримінації в їх середовищі. На практиці форальна система була олігархічною, влада концентрувалася в руках вузького прошарку місцевої знаті. До останньої чверті XIX ст. баскське суспільство зберігало аграрний, консервативно-традиціоналістський характер, вирізнялося високим ступенем релігійності [3, с.7; 4, с.41].

Ситуація для басків змінилася після так званих карлістських воєн, під час яких вони підтримували дона Карлоса, так що після його поразки частину пільг і адміністративних та економічних привілеїв у басків відібрали. Центральна влада почала впроваджувати елементи іспанської культури, іспанську мову і таке ін. У 1876 р. форальні вільності були скасовані. На зміну фуерос прийшли «Економічні угоди», що передбачали, зокрема, збереження за місцевою владою певної самостійності в розпорядженні податками. У баскських провінціях відміну фуерос зустріли з обуренням, розцінивши цю акцію як сильний удар по традиціях і вікових засадах життєвого устрою. Виникла «баскська проблема», почав формуватися баскський націоналізм. Підйом національних почуттів особливо посилювався в ході бурхливої індустріалізації Країни Басків у 1880-1890-х рр. Розцінивши індустріалізацію і її наслідки (підрив аграрного устрою, масовий вплив робітників з інших областей Іспанії, поширення соціалістичних ідей, послаблення впливу релігії, зростання соціальної конфліктності) як загрозу втрати національно-культурної ідентичності, значна частина баскського суспільства підтримала націоналістичний рух [4, с.42].

Наприкінці XIX ст. зусиллями Сабіно де Арани, що отримав потім статус національного героя, і з'явилася ідеологія баскського сепаратизму. Сутність її полягала в

думці, що без Іспанії баски жили дуже добре, нічого не потребували, жодних проблем з сусідами не мали. Крім того, самі баски є унікальним народом, який має давні традиції і повинен зберегти свою культурну і національну ідентичність. Досягти цього можна тільки у рамках незалежної держави, яка об'єднає території, історично заселені басками, в Країну Басків [1; 2]. Ідеї де Арани знайшли широкий відгук у баскському суспільстві і стали початком руху за незалежність і створення власної держави. За його участю була створена Баскська націоналістична партія, існуюча й досі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Arana y Goiri Sabino. Obras escogidas: antología política / Sabino Arana y Goiri. – San Sebastian: Haranburu, 1978. – 222 p.
2. Arana Sabino de. El Partido Carlista y los fueros baskos. Polémica que sostuvon nuestro llorado maestro Sabino de Arana y Goiri con los enemigos de euzkadi «Obsequio de Irrintzi» / Sabino de Arana. – ReInk Books, 2017. – 150 p.
3. Поліщук К. В. Етнонаціональний вимір конфлікту у Країні Басків : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / К. В. Поліщук. – Львів, 2007. – 17 с.
4. Хенкин С. М. Баскский конфликт: история и современность / С. М. Хенкин, Е. С. Самсонкина // Новая и новейшая история. – 2008. - № 4. - С. 41-59.
5. Хенкин С. М. Баскский конфликт в прошлом и настоящем / С. М. Хенкин // Ибероамериканские тетради / Отв. редактор: А. А. Орлов. – М.: МГИМО-Университет, 2014. – Вып. 2. – С. 65-72.
6. Хенкин С. М. Баскский национализм: метаморфозы развития / С. М. Хенкин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://perspektivy.info/oykumena/europe/baskskij_nacionalizm_metamorfozy_razvitiya_2011-01-11.htm

УКРАЇНСЬКИЙ ПРОСВІТНИК МИХАЙЛО ЗЛОБИНЕЦЬ

Оксана Силка

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Українське громадське життя кінця XIX – початку XX ст. було позначене кількома тенденціями, серед яких ми виділяємо зародження і становлення громадської статутної ініціативи. Її ідейними натхненниками й активними учасниками громадсько-культурних процесів були українці, які за покликом серця та душі узяли на себе справу повернення України для українців. Життя більшості з них завершилося у трагічний період сучасної української історії – період масових репресій 20–30-х рр. Не зважаючи на оприлюднення значного масиву джерельних матеріалів та появу історіографічних досліджень, чимало імен очільників регіональних культурно-освітніх об'єднань, які діяли у дорадянський період, залишаються невідомими широкому науковому загалу. Серед них і ім'я М. О. Злобинця. Поет, бандурист, виконавець народних дум, бандурний майстер, фольклорист, просвітник, громадський діяч Михайло Олександрович Злобинець народився 31 жовтня 1883 р. у м. Золотоноша Полтавської губернії. У 1904 р. вступив до фізико-математичного факультету Київського університету. Перший літературний дебют М. Злобинця, принаймні до виявлення інших публікацій, відбувся вже під час навчання, у 1905 р., на сторінках альманаху молодих українських письменників «Перша ластівка», укладачем якого став відомий український поет М. Чернявський. До цієї збірки увійшло 3 думки авторства Михайла Олександровича, який узяв собі літературний псевдонім М. Домонтович, зокрема: «Минулася давнина, година

кривавая...», «Повіяв низовий і море сонце пригріло...» та «Море». Ще один аспект студентського життя, який нам вдалося з'ясувати – це політичні переконання Михайла Олександровича. Два різні джерела підтверджують його членство в Українській соціал-демократичній партії. Тобто, одразу ж по вступові до університету Михайло Олександрович поринув у активне політичне життя. До студентського 1906 р. відносяться початкові відомості про організацію Михайлом Олександровичем першого у Києві студентського ансамблю зрячих бандуристів у складі 6 чоловік. Цілком ймовірно, що один із дебютних публічних виступів ансамблю відбувся у Каневі 1906 р. під час вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка. Влітку того ж року (4 червня) Михайло Олександрович записав вірш «Прокидайся батьку, годі тобі спати» та ремарку до нього у книзі відвідувачів на Тарасовій горі і підписався своїм сценічним ім'ям «кобзар Домонтович». Відповіді на низку питань, які ми ставимо перед собою, як-от: коли і за яких обставин у Михайла Олександровича сформувався потяг до літератури та кобзарського мистецтва, хто були його учителі, де він навчався гри на кобзі і, нарешті, чому за таких здібностей він вирішив здобувати освіту на фізико-математичному факультеті, поки що залишаються без відповідей. Одержавши фах вчителя математики, у 1909 р. М. Злобинець повернувся до Золотоноші й з вересня приступив до роботи у Золотоніській чоловічій гімназії. Уже знаний у мистецьких колах, він продовжував займатися літературною працею та бандурним співом. Зафіксовано, що у 10-х рр. ХХ ст. Михайло Олександрович організував та керував міським хором (капелою) у складі понад 50 чоловік. Для його виступів сам виготовляв бандури, складав думи, записував існуючий кобзарський репертуар від видатних знавців Т. Пархоменка, М. Кравченка та І. Кучугу-ри-Кучеренка. У золотоніський період з'являється один з перших україномовних підручників з гри на кобзі «Самонавчатель до гри на кобзі або бандури» (у 2-х ч.). У звітних матеріалах Золотоніського земства за 1916 р. зафіксована пропозиція Михайла Олександровича про необхідність організації музичної школи-притулку для воїнів-інвалідів, які поверталися з фронтів Першої світової війни. У ній М. Злобинець пропонував безкоштовно навчати гри на музичних інструментах колишніх солдатів із фізичними вадами. У 1914 р. М. Злобинець співпрацював із Полтавською губернською архівною комісією, зокрема на нього було покладено завдання опрацювати зміст місцевого архіву Золотоноші. Можемо припустити, що дослідження історичних документів дало поштовх Михайлу Олександровичу до написання циклу історико-популярних статей з історії міста. А ще у 1914-1915 рр. на сторінках часопису «Рідний край» з'являються його вірші лірично-естетичної спрямованості: «Весняна пора», «Саме страшне», «Я хотів би, щоб звуки у мене лились». Окрім цього, М. Злобинець брав активну участь у суспільному житті міста – у 1915-1917 рр. обирався гласним земських повітових зборів (спеціалізувався на питаннях освіти), входив до опікунської ради Золотоніського комерційного училища, у 1917 р. був членом Золотоніської повітової училищної ради та повітовим і 15 чоловік). З 1909 р., коли до Золотоноші повернувся М. Злобинців, він, цілком можливо, став одним із ідейних лідерів у цьому середовищі. Інституційне оформлення «громадівців» ми фіксуємо уже станом на початок 1917 р. Принаймні, спираючись на кілька збережених агітлістів до жителів Золотоноші та повіту, які підписані «Золотонішська Українська Громада», та тексту проекту «Статуту Золотоніської Української громади» вже як майбутньої проукраїнсько налаштованої громадсько-політичної організації. Мета нового об'єднання полягала у «чисто організаційному характері: з'єднати та зв'язати з Головною Українською Громадою дуже численні та поки що і дуже розрізнені частини як українського народу, так і свідомої української інтелігенції». Хочемо зауважити, що на одній із листівок, яка датована ймовірно березнем 1917 р., і закликала жителів міста записуватися солдатами до українських полків у Києві, зазначено: «Записуватись можна: г. Золотоноша. Писарь Ради Золотонішської Української Громади М. А. Злобинцев (Земська Управа, або Золотонішська хлоп'яча Гимназія)». Нова позапартійна просвітницька організація «Просвіта» у м. Золотоноша

постала у квітні 1917 р. завдяки зусиллям громадських діячів на чолі з М. О. Злобинцем та А. М. Ливицьким (з 1926 р. – Президент УНР в екзилі). Її організаційне становлення відбулося внаслідок відходу частини членів із «Золотоніської Української громади». Надалі «Громада» продовжувала функціонувати вже як громадсько-політична організація. Зокрема є відомості, що «у травні 1917 р. з її ініціативи було утворено Золотоніську повітову раду, як крайовий орган Центральної Ради», до якого увійшли представники від «Громади», «Просвіти» та делегати від українських партій. Раду правління Золотоніської «Просвіти» очолив М. Злобинець. Дієвим засобом інформування жителів міста та повіту про створення і напрями діяльності нового громадського об'єднання став україномовний часопис «Вільне слово», який видавався спільно із Золотоніським кооперативним товариством. З 1 липня 1917 р. газета виходила вже двічі на тиждень. Встановлено, що протягом 1917–1918 рр. вийшло понад 60 номерів, які редагував один із найактивніших членів «Просвіти» В. Ус. Серед громадсько-політичних акцій, які вдалося провести «Просвіти» у 1917 р., відзначимо організацію масштабного, у рамках м. Золотоноші, 21 травня 1917 р., Дня українського національного фонду. 19 червня 1917 р. Рада «Просвіти» ухвалила рішення про початок збору інформації про діючі у Золотоніському повіті сільські просвітницькі об'єднання та анонсувала підготовку до проведення низки публічних лекцій «про автономію України і інші справи, цікаві для нашого народу». Відповідно до зібраної інформації, станом на початок вересня 1917 р. у містах, містечках та селах Золотоніського повіту діяло 29 осередків «Просвіти»: у сс. Безпальче, Білоусівка, Богодухівка, Богушкова Слобідка, Великий Хутір, Велика Бурімка, Гельмязів, Дмитрівка, Деньги, Домантово, Демки, Дунипівка, Іркліїв, Жовнине, Кропивна, Коробівка, Золотоноша, Вереміївка, Ліпляве, Матвіївка, Мойсенці, Малі Канівці, Митьки, Москаленки, Троїцьке, Слюзчина Слобідка, Піщана, Прохорівка та Чорнобай. Їхню діяльність намагалася координувати рада спілок «Просвіт» (утворена 10 вересня 1917 р.), до якої входили ідейні натхненники Золотоніської «Просвіти» М. Злобинець, Козловський, Є. Воропай, К. Міщенко, Ігнатовський та інші громадські діячі Золотоніщини. До цієї ради входили представники від 12 сільських і 13-ї Золотоніської міської «Просвіти». Відгукнулася «Просвіта» і на Зборівську битву Першої світової війни, яка сталася 1–2 липня (17–18 червня за ст. стилем) 1917 року під час так званого наступу Керенського. І все ж таки, основна мета Товариства полягала у поширенні знань серед народу через запровадження системи позашкільної та шкільної освіти, організацію публічних лекцій, друк і розповсюдження популярної літератури не лише у місті, а головним чином, у сільській місцевості. «Зараз нам теж без краю потрібно якнайшвидше та як найкраще просвітити наш темний рідний народ, зазнайти його з тими питаннями, які хвилюють весь мир, в яких неодмінно повинен добре розбиратися кожен громадянин того народу, який не хоче знову попасти у неволю, знову стати чужим попихачем та приймаком у своїх рідній хаті», – так писали просвітяни, закликаючи до організації сільських просвітних організацій.

З метою ознайомлення широких верств населення з актуальними питаннями сьогодення, М. Злобинцем було започатковано видавничий проект «Видання Золотоніського товариства «Просвіта». Нами встановлено репертуар новоствореної видавничої серії, принаймні перші 8 книг.

Зазначимо, що всі публікації Товариства було написано зрозумілою для пересічної людини українською мовою. «Просвіта» мала свою книгарню на одній із центральних вулиць м. Золотоноша – вул. Кременчуцькій, у якій кожен охочий міг придбати весь асортимент книжкової продукції Товариства. 5 липня 1917 р. газета «Вільне слово» писала: «Спрос на книжки небувалий. Що виходе з друкарень, те зараз же розхватається, розкупується майже на місці, до сел же ледве-ледве та й то коли-не-коли дійде що небудь, а селам сі зрозумілі книжки найпотрібніші». Золотоніська «Просвіта» стимулювала сільські «Просвіти» організувати продаж літератури на місцях, надаючи видання на комісію зі знижкою 10%: «Сим ви допоможете поширенню книжок поміж селянами, сим ви самі трохи

заробите, а головне дасте змогу Золотоношській Просвіті видати ще кілька книжок, потрібних для народу в сей урочистий час, коли сам народ повинен скувати свою долю, як не хоче зостатись у темряві та неволі. Подбайте ж про рідний народ, сільські Просвіти. Се ваш святий національний обов'язок!». Стосовно діяльності Золотоніської «Просвіти» після 1917 р., маємо лише припущення. Постійні зміни суспільно-політичних орієнтацій у місті протягом 1918 та 1919 рр. звичайно не сприяли налагодженню продуктивної роботи Товариства. Принаймні з другої половини 1918 р. не зафіксовано активних дій з боку «Просвіти». Подальша ситуація у місті виглядала наступним чином: у листопаді 1918 р. – відновлення влади УНР; у січні 1919 р. – друге встановлення радянської влади; у травні – вступ до Золотоноші загонів отамана Григор'єва; у серпні 1919 р. – вступ денікінських військ до міста; з грудня 1919 р. – остаточне встановлення радянської влади. Звичайно, що у таких умовах складно було проводити будь-яку просвітницьку роботу. Між тим, ми маємо мінімальний, але беззаперечний доказ того, що у 1919 р. Золотоніська «Просвіта» ще не була забута. Цей доказ – невеличка книжечка того ж таки М. Злобинця «Дід та Коза. Дитяча п'єса зо співами», на титульній сторінці якої було зазначено «Золотоноське Товариство «Просвіта». Ідейний натхненник громадсько-просвітницького руху М. О. Злобинець був кілька разів заарештований, зокрема у 1918, 1919, 1920, 1928, 1931, 1933 рр. 20 вересня 1937 р. рішенням трійки НКВС засуджений до вищої міри покарання. Реабілітований у відповідності до рішення прокуратури Черкаської області 12 червня 1989 р.

**Секція 4. Мовна компетенція майбутніх фахівців у
європейській освітній парадигмі**

КОМУНІКАТИВНА ФІЛОСОФІЯ ПРО МОВУ ЯК ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ

Ганна Бойко, Микола Кітов

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років зароджується, а в середині 90-х років ХХ ст. починає домінувати комунікативна парадигма, яка, на думку деяких філософів, репрезентує методологічний поворот від класичної парадигми філософії свідомості до посткласичної парадигми філософії комунікації. Ідеї філософії комунікації були закладені в практичній філософії, представленій працями Карла-Отто Апеля, Юргена Габермаса, Дітріха Бьолера, Вольфганга Кульмана, Манфреда Ріделя, Петера Ульріха, Віторіо Гьосле. Вони беруть свій початок у філософських концепціях М. Гайдеггера, Жана-Поля Сартра, Карла Ясперса. Саме в комунікації як дискурсі, де виявляється практичний розум людини, індивіди можуть спільно обговорювати, обґрунтовувати норми і цінності життя, досягати взаєморозуміння. Комунікативна філософія запропонувала своє бачення фундаментальних потреб людського буття в його соціальних і особистісних вимірах крізь призму проблем комунікації, мови, інтерсуб'єктивності. Отже, комунікативна філософія – напрям у сучасній філософії, пов'язаний з методологічним поворотом від класичної парадигми свідомості до посткласичної парадигми філософії комунікації як засобу досягнення порозуміння людей з використанням природної мови.

Найважливішими поняттями комунікативної /дискурсивної філософії є поняття «мова», «комунікація», «дискурс», «трансцендентальна прагматика», «інтерсуб'єктивність», «комунікативна компетенція /компетентність». У наш час на основі поняття «комунікативна компетенція /компетентність» ґрунтується методика викладання іноземних мов.

Однією з центральних проблем нового напрямку досліджень стала роль мови у теорії пізнання, онтології, етиці. К.-О. Апелль у комунікативній філософії вбачав трансцендентальну науку, завданням якої є пошук апріорі всього людського пізнання, джерела і фундамент будь-якого вчення. Звернення філософії до проблем комунікації, на думку Ю. Габермаса, було новою парадигмою в розвитку філософської думки, переходом від філософської свідомості до філософського спілкування. При цьому мова розглядалася як спільне для всіх її носіїв поле смислів, інтерпретації, засобів інтерсуб'єктивності, зустрічі «Я» з «Іншим». Будь-яке суспільство поєднане в органічне ціле пануючою в ньому мовою як головним засобом спілкування, нормами і цінностями, закріпленими у цій мові. Мова є тим особливим метаінститутом, від якого залежать усі інші суспільні інститути, оскільки будь-яка соціальна дія відбувається виключно в повсякденній мовній комунікації.

Значне місце у комунікативній практичній філософії посідає поняття дискурсу, сутність якого розкривається у зіставленні з комунікативною дією. Дискурс – це спосіб діалогічно-аргументованої перевірки спірних домагань значущості стверджувальних і нормативних висловлювань (комунікативних дій) з метою досягнення універсального консенсусу між його учасниками; інтерсуб'єктивний процес аргументованого порозуміння за допомогою засобів мови, коли визнається лише обґрунтування і пошук розумного консенсусу. Дискурс не може виникнути спонтанно, оскільки його суб'єкти повинні володіти комунікативною компетенцією, універсальною прагматикою як передумовою встановлення консенсусу.

Комунікація має стати тією інстанцією, за допомогою якої індивіди можуть і повинні обговорювати і обґрунтовувати норми та цінності співіснування. Оскільки комунікація передбачає суб'єкт-суб'єктний зв'язок, визнання в іншій людині особистості (етичний зв'язок), трансцендентальна прагматика є ще й комунікативною, дискурсивною, етикою. В її межах можуть бутти досягнені міжособистісне, міжгрупове та інші типи порозуміння, сформовані морально-етичні нормативи. Проблема вільної комунікації (нічим не обмежених інтерсуб'єктивних зв'язків) пов'язана з проблемами демократії, прав та свобод людини [там

само, с. 147-148]. Комунікативна практична філософія спирається на трансцендентну (ідеальну) мовленеву прагматику, беручи за вихідний пункт філософування повсякденне мовне спілкування. У цьому виявляються її звязки з діалогічною філософією, феноменологією, лінгвістичною філософією, герменевтикою. Досить часто комунікативну філософію називають трансцендентальною прагматикою, в основі якої лежать потреби людини, що вирішуються шляхом звернення її до повсякденного спілкування, комунікації. Трансцендентальна прагматика має на меті встановлювати та реконструювати універсальні умови можливого взаєморозуміння.

Прийняття трансцендентальної комунікації відображає універсальний досвід людства, усуває все часткове, партикулярне, що існує в реальній комунікації. Трансцендентальна комунікація не походить від реальної, а є її регуляторним принципом. Наявність такої ідеальної комунікації визначає віра. Першоджерелом будь-якого пізнання, діалектики є діалог. Мовленево-комунікативна діяльність є конститутивною як щодо цілераціональної діяльності, так і щодо пізнання об'єктивного світу. Тому можливим стає шлях до абсолютно «чистої», «ідеальної» комунікативності або «чистої» інтерсуб'єктивності.

За Ю. Габермасом, ідеальною називають мовленеву ситуацію, в якій комунікація не перекручується не тільки зовнішнім випадковим впливом, а й примусом, що задається самою структурою комунікації. Комунікація може бути визнана ідеальною, якщо:

1) кожен суб'єкт, здатний до мови та мовленевої діяльності, може брати участь у дискурсі;

2) кожен може проблематизувати будь-яке твердження;

3) кожен може виступати у дискурсі з будь-яким твердженням;

4) кожен може висловлювати свої погляди, бажання, потреби;

5) ніхто з тих, хто бере участь у дискурсі, не зазнає перешкод (як внутрішніх, так і зовнішніх) у вигляді зумовленого відносинами панування примусу; кожен має змогу використовувати свої, встановлені у першому і другому пунктах, права.

Отже, ідеальна комунікація (ідеальний дискурс) характеризується рівноправністю всіх учасників, врахуванням усіх аргументів, відсутністю перешкод та утисків влади. В ідеальній комунікативній спільноті здійснюється необмежене панування комунікації. Необхідною умовою існування «ідеальної комунікативної спільноти» і здійснення «ідеальної комунікації» є володіння її представниками комунікативною компетенцією [там само, с. 149-150].

Поняття комунікативної компетенції виникло у результаті подальшого розвитку поняття «мовленева компетенція», яке ввів Н. Хомський, щоб підкреслити творчий характер мовленевої діяльності в опозиції до пануючого сосюрівського розуміння мови. Основними одиницями комунікативної компетенції є не речення, як в традиційній лінгвістиці, а елементарні висловлювання, що розглядаються в конкретній мовленевій ситуації.

Одним із найважливіших понять комунікативної прагматичної філософії є поняття інтерсуб'єктивності. Інтерсуб'єктивність найповніше розкривається в мові, у спілкуванні з використанням живої природної людської мови. Це вираження гармонійного (чи дисгармонійного) взаємозв'язке особистостей у суспільстві за посередництвом мови.

Оскільки важливими проблемами практичної комунікативної філософії є раціональне обґрунтування універсальних моральних цінностей, то її представники активно використовують поняття «життєвий світ» як первинну основу взаєморозуміння; дійсність, яка уможливає порозуміння людей щодо ситуації, в якій вони стикаються один з одним; частину досвіду повсякденної людської практики. Життєвий світ є контекстом і підґрунтям будь-якої комунікативної дії. Мовець і слухач розуміють один одного завдяки спільності їхнього життєвого світу, тобто того, що є таким в об'єктивному, соціальному та суб'єктивному світах. Отже, комунікативна дія є взаємодією принаймні двох здатних до спілкування та дій суб'єктів, які за допомогою вербальних засобів вступають у

межособистісні стосунки. Мова в цьому процесі має величезне значення, оскільки задає загальні структури процесу інтерсуб'єктивного порозуміння.

Спираючись на розуміння герменевтичної природи мови, представники комунікативної (дискурсивної) філософії вважають, що вона повинна розглядатися не як формальна структура, а як система, органічно пов'язана з антропологічними чинниками, історією та соціальним контекстом. Тому найважливіші поняття філософії залежать від природної мови і визначаються нею. Вчені можуть лише систематизувати у вигляді низки понять той світ, який уже віддзеркалений у мові.

Мова у межах трансцендентальної герменевтики постає, з одного боку, як результат розвитку індивідуального духу, а з іншого – інтерсуб'єктивний соціальний феномен. На думку Л. Відгенштейна, як соціальний феномен мова і розум, що ґрунтується на ній, пов'язані з різноманітними типами мовних ігор. Оскільки в людському суспільстві можлива динаміка (зміна, народження нового тощо) правил мовних ігор, то пропонується поняття ідеального мовного (і комунікативного) співтовариства – віртуальної єдності людей, у межах якої дотримуються усіх норм етики дискурсу, адекватно сприймається смисл будь-якого аргумента, визначається його правильність. Такому ідеальному комунікативному співтовариству повинна відповідати трансцендентальна мовна гра.

Розглядаючи динаміку мовних ігор, вчені звертаються до теорії глибинних граматичних структур Н. Хомського та його концепції лінгвістичної та комунікативної компетенції. Лінгвістична компетенція, на думку Ю. Габермаса, обумовлює «перед розуміння» людиною світу, а комунікативна компетенція є здатністю орієнтуватися у трансцендентальній мовній грі, у всіх можливих типах дискурсів, міжкультурній комунікації тощо. Така орієнтація можлива за наявності в мовах прагматичних універсалій, які визначають трансцендентальну мовну гру. У межах комунікативної (практичної) філософії не перший погляд досить специфічні проблеми організації мови, мовлення і комунікації тісно пов'язуються із класичними філософськими проблемами. Це пояснюється тим, що мова «вбудована» в структуру будь-яких людських дій, зокрема соціальних.

Мова як система тісно пов'язана з її вживанням у межах найрізноманітніших типів соціальних ситуацій, тобто з прагматикою мовлення і комунікації. Отже, комунікативна (дискурсивна) філософія, на думку її дослідників, є новою парадигмою в історії філософії, яка прагне подолати обмеження як філософії буття, так і філософії свідомості, надаючи величезного значення процесам комунікації, спілкування людей, організацій, етносів тощо за допомогою живої природної мови. У сучасних умовах, коли зростає роль суспільного обговорення будь-яких проблем і виникла потреба пошуку об'єктивних критеріїв досягнення консенсусу, ідеї комунікативної філософії, особливо концепція необмеженого дискурсу, для громадянського суспільства стали вкрай актуальними.

Підсумовуючи, можна сказати, що філософський інтерес до мови викликався не тільки усвідомленням того, що мова є вирішальним знаряддям осягнення дійсності і головним засобом людського спілкування, а й рухом від упевненості в прихованості за структурами мови структури дійсності до дещо скептичного ставлення до традиції пошуку через мову фундаментальної онтології і піднесення вагомості повсякденної мови як самоцінності.

Мовознавчі теми й мовні проблеми, які є в суспільстві, звичайно, не вичерпуються наведеними тут філософськими аспектами. У певні часи суперечки навколо мови набувають політичного забарвлення, навіть загострення. Якщо взяти до уваги, що нині на Землі налічується понад 2000 етнічних груп зі своїми мовами, а держав близько двох сотень, то більшість країн є багатонаціональними, а значить і багатомовними. В ті часи, коли в суспільстві за будь-яких обставин зростає політичне напруження, особливо на тлі економічних негараздів, мовні аспекти життя різних етносів можуть використовуватись певними силами у політичній боротьбі. Хтось може говорити про переваги й достоїнства однієї мови перед іншою і цинічно нехтувати тим, що материнська мова, скільки б носіїв

вона не мала, входить у плоть і кров кожної живої людської істоти. Але із загальної гуманістичної й демократичної позиції ясно, що необхідно всіляко дбати про умови розвитку всіх мов, пам'ятаючи, що можливість повсякденного користування рідною мовою несе відчуття повноти і радості життя, дає психічне здоров'я людині, нормалізує її світовідчуття. До того ж кожна мова є великою цінністю, входить у загальний культурний генофонд людства.

МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ ЯК СЛАДНИК ЇХ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Оксана Тур

*Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава,
Україна*

Провідною й найважливішою у структурі змісту комунікативної компетентності (КК) майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності (ДтаІД) є мовна компетентність (далі МКК – мовно-комунікативна компетентність). Проблеми формування МКК майбутніх спеціалістів широко представлені у дослідженнях багатьох українських і закордонних учених таких, як Ф. Бацевич, М. Ватютнев, І. Зимня, Д. Изаренков, І. Клименко, І. Кочан, Л. Кравець, Л. Мацько, О. Олійник, В. Парашук, Л. Петровська, О. Семенюк, А. Токарська, Ф. Хміль, Н. Хомський, С. Шевчук та ін. Спочатку "мовна компетентність" була єдиним складником, що розкривав сутність терміну "комунікативна компетентність". За В. Кашинцевою, словосполучення "комунікативна компетенція" (у нашій концепції "комунікативна компетентність") ще у другій половині ХХ століття було використане Н. Хомським у значенні мовної компетенції (компетентності), яка передбачала здібності індивіда розуміти і створювати необмежену кількість речень, побудованих за структурними схемами і виявляти формальну схожість чи різницю близьких за змістом висловлювань. Пізніше з лінгвістики термін "комунікативна компетентність" був перенесений у соціолінгвістику і методику вивчення іноземної мови та пов'язувався із мовленнєвою здібністю особистості до вивчення іноземної мови й спілкування нею з врахуванням соціокультурних норм поведінки та комунікативної доцільності висловлювань. Так, М. Вятютнев визначає КК, як здатність особистості спілкуватися у трудовій чи навчальній діяльності, задовольняючи свої інтелектуальні запити. І. Зимня окреслює КК, як сформовану здібність людини виявляти себе у якості суб'єкта комунікативної діяльності. Звичайно, згодом, по мірі того, як змінилися соціальні запити держав, характер економічних, політичних і міжнародних зв'язків та соціокультурна ситуація в цілому, термін "комунікативна компетентність" зазнав переосмислення і значно розширив свій зміст [1]. Сьогодні більшість дослідників розглядають його як багатокомпонентне утворення, проте кількість компонентів і їх визначення дають різні, у даній роботі, ми також розглядаємо структуру КК як багатокомпонентний інтегрований феномен. Але повернімося до головного складника КК майбутніх фахівців із ДтаІД – МКК.

Рівнозначно іншим компетентностям, зміст МКК ми також розглядаємо як складну інтегровану систему із п'яти обов'язкових функціональних компонентів – когнітивного, діяльнісного, індивідуально-психологічного, рефлексивного, які коротко охарактеризуємо. Так, когнітивний компонент – включає знання законів, правил, засобів вербальної (усної та писемної), невербальної комунікації й особливостей професійного спілкування, знання про мотиваційно-цільову й діяльнісну сторону спілкування, про індивідуально-психологічні якості, які сприяють чи перешкоджають спілкуванню, емоції і почуття, що супроводжують його. Когнітивний компонент формування МКК студентів, насамперед, визначається предметними знаннями, наприклад, з дисциплін "Основи культури і техніки мовлення", "Українська мова (за професійним спрямуванням)", "Риторика", "Етика і психологія ділового

спілкування", "Основи мовної комунікації" тощо. З позиції О. Піскунової, когнітивний компонент МКК – це системна якість особистості, що інтегрує у собі знання про систему мови, володіння основними мовними поняттями і засобами, про культуру спілкування як у професійній сфері, так і у соціальному житті, це усвідомлення особистістю своїх потреб, ціннісних орієнтацій і мотивів формування КК і її розвитку [3, с. 119–121].

Діяльнісний компонент – виявляється: у реалізації МКК безпосередньо в умовах професійної підготовки, навчально-ділового спілкування майбутніх фахівців із ДтаІД; формування в них мовленнєво-комунікативних умінь і навиків, способів діяльності і досвіду, що інтегрують в собі на рівні поведінки і діяльності всі прояви КК. Це дозволяє ефективно вирішувати навчальні практично-професійні задачі, зокрема: формувати уміння, навички, здібності професійно-ділового спілкування студентів, необхідних їм у майбутній професійній і соціальній діяльності; будувати спілкування на гуманній, демократичній основі, ініціювати приємну емоційно-психологічну атмосферу; керуватися принципами і правилами етики і етикету мовленнєво-професійного спілкування; активно слухати й впливати на учасників комунікації в стандартних і нестандартних ситуаціях тощо. Отже, оволодіння культурою мовлення, культурою мислення дозволить майбутнім фахівцям із ДтаІД швидко й безпомилково орієнтуватися в умовах професійної комунікації різної складності, гнучко підходити до вирішення різноманітних питань, оперативно змінювати стратегію і тактику мовленнєвої поведінки залежно від ситуацій і таким чином оптимально забезпечити свою соціальну адаптацію й успішну професійну діяльність [3, с. 119–121].

Індивідуально-психологічний компонент – передбачає вдосконалення і розвиток у студентів інтелектуальних, емоційних, вольових, моральних, естетичних якостей. Він вимагає від майбутніх фахівців з ДтаІД (менеджерів, референтів, секретарів, аналітиків та ін.) оволодіння культурою мовлення, основними її комунікативними характеристиками: правильністю, ясністю, виразністю, точністю, доцільністю тощо [4, с. 257–258]; уміння наводити логічні аргументи й тактовно відстоювати свою точку зору у суперечці; уміння уважно слухати партнера зі спілкування, грамотно вибудовувати стратегію мовленнєвої поведінки у професійних ситуаціях спілкування тощо. Важливим чинником формування МКК майбутніх фахівців із ДтаІД є *виховання* в них культури емоційної поведінки, здібності до саморегуляції, вміння створювати і підтримувати позитивний емоційний контакт із співрозмовником, уміння не тільки реагувати на зміни стану партнера, але й передбачати їх. Адже саме емоційний фон створює відчуття психологічно сприятливого чи несприятливого, комфортного чи дискомфортного спілкування. Необхідно також зазначити, що індивідуально-психологічні якості й комунікативно-спрямовані уміння майбутніх фахівців не формуються спонтанно, для цього велике значення мають дисципліни з освіти у ВНЗ, наприклад, "Психологія міжособистісних відносин", "Психологія етики ділового спілкування", "Основи теорії мовної комунікації", "Культура ділового спілкування" та ін., ціллю яких є сприяння формуванню у студентів психологічної культури міжособистісних відносин, психологічних і моральних якостей як необхідної умови навчальної, професійно-підготовчої діяльності й формування в них КК. Навчання української мови, культури мовлення передбачає одночасний розвиток мислення, формування світогляду, отримання знань і вміння висловлювати свою життєву позицію у слові. Викладання культури мовлення необхідно спрямовувати на активний інтелектуальний пошук, сприяючи інтенсивності й культурі мислення. Важливо зрозуміти, що якість мислення залежить від якості мовлення; мовленнєва поведінка людини – це відображення характеристик її світосприйняття (В. Аннушкін, А. Мурашова, О. Піскунова, В. Русецький) [3, с. 119–121; 1].

Рефлексивний компонент – забезпечує уміння майбутніх фахівців аналізувати мовленнєву комунікацію, давати оцінку учасникам спілкування, бачити за словами істині їх наміри, визначати характери тих, з ким спілкуєшся, здійснювати вплив на співрозмовників, управляти їхньою увагою; а також виявляти власні здібності самоспостереження,

самооцінки, самозміни. Визначальним аспектом формування МКК студентів, важливим чинником ефективної комунікації й цінною індивідуально-психологічною якістю учасників спілкування є вміння слухати співрозмовника, що не менш важливо, ніж уміння промовляти. Слухання, як зазначають С. Шевчук, І. Клименко, є не просто мовчанням – це активна дія, що зумовлює увагу й інтерес до співрозмовника, бажання його почути, а також забезпечує зворотний зв'язок, інформує про сприйняття співрозмовника. Оволодіння вмінням слухати передбачає *здібності*: підтримувати візуальний контакт, стійкість і спрямованість уваги власної й співрозмовника; використання елементів невербального спілкування (погляду, жестів, пози), реплік і заохочень; виявляти розуміння і симпатію. Основними реакціями на мовлення співрозмовника є оцінювання, тлумачення, уточнення, підтримка, чуйність, розуміння, тобто слухання і здійснення вербального зворотного зв'язку. Рефлексивне слухання передбачає активний зворотний зв'язок з метою контролю точності сприймання інформації, що допомагає з'ясувати розуміння почутого. Тобто рефлексивне слухання, спрямоване на пошук взаєморозуміння, допомагає конкретизувати зміст спілкування і свідчить про повагу до співрозмовника, прагнення його зрозуміти [5, с. 232, 193]. Отже, формування КК ми розглядаємо також як розвиток і актуалізацію рефлексивних професійно спрямованих якостей майбутніх фахівців із ДтаД. Формування і розвиток рефлексії характеризується, насамперед, цілеспрямованою педагогічною взаємодією суб'єктів освітнього процесу в умовах особистісно-зорієнтованого освітнього середовища у контексті найактуальніших діяльнісного, комунікативного, компетентнісного, аксіологічного, акмеологічного, синергетичного підходів. Головними чинниками цього процесу є: спрямованість на оволодіння студентами здібностями аналізу комунікативної ситуації; навичками професійної, міжособистісної взаємодії; здатністю до об'єктивної оцінки власної комунікативної діяльності і ситуацій комунікативної взаємодії через інтелектуально-особистісну, професійно-комунікативну рефлексію.

Отже, успішність вирішення як навчальних, практичних, так і в майбутньому професійних справ великою мірою залежить від сформованості у майбутніх фахівців із ДтаД професійної МКК, яка *передбачає*: ґрунтовне володіння професійно-діловим мовленням на основі знань сучасної української літературної мови; навички доцільного використання мовних стилів; уміння користуватися мовно-діловим етикетом у практично-професійному спілкуванні; уміння орієнтуватися у потоці різноманітної інформації й працювати з різними типами текстів; здібності інтерактивного спілкування й миттєвої реакції на повідомлення чи інформацію; володіння основами риторичних знань і умінь професійно-публічного мовлення; уміння оцінювати професійно-комунікативну ситуацію, приймати креативні рішення, планувати професійно-комунікативну діяльність, уміння впливати на співрозмовників [198, с. 18]. Таким чином, розвиток мовно-мовленнєвих здібностей, сформованість МКК студентів вважається головним показником сформованості їх КК й однією з актуальних проблем професійно-комунікативної й компетентнісної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ необхідної для активної і плідної їх участі у професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кашинцева В. Г. Профессионально-коммуникативная компетенция как современное требование работодателей к выпускникам учреждений среднего профессионального образования [Электронный ресурс] / В. Г. Кашинцева. – М., 2012. – Режим доступа : <http://oldprosv.ru/Attaccument.aspx?aspx?ld>. – Заглавие с экрана.
2. Мурашова А. А. Культура русской речи : учебное пособие для 10–11 классов гуманитарного профиля / А. А. Мурашова, В. Ф. Русецкий. – М. : Просвещение, 2005
- Кашинцева В. Г. Профессионально-коммуникативная компетенция как современное

требование работодателей к выпускникам учреждений среднего профессионального образования [Электронный ресурс] / В. Г. Кашинцева. – М., 2012. – Режим доступа : <http://oldprosv.ru/Attaccyment.aspx?aspx?ld>. – Заглавие с экрана.

3. Пискунова Е. Н. Культура мышления и культура речи как определяющие факторы формирования лингвистической компетентности студентов [Текст] / Е. Н. Пискунова // Проблемы и перспективы развития образования : материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Пермь, апрель 2011 г.). – Пермь : Меркурий, 2011. – С. 119–121.

4. Тур О. М. Формування комунікативної культури студентів вищої школи / О. М. Тур // Вісник Харківської державної академії культури. – 2014. – Вип. 44. – С. 256–262.

5. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К. : Алерта, 2010. – 696 с.

ОБРАЗ КОНКІСТАДОРА ЯК НЕОМІФОЛОГЕМА У ЛІРИЦІ ЮРІЯ КЛЕНА І ВІРИ ВОВК: ПАРНАСИЗМ, НЕОКЛАСИЦИЗМ І НОВІ ВИКЛИКИ ЛІТЕРАТУРИ

Ольга Смольницька

Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського, м. Київ, Україна

Український неокласицизм на материку і в зарубіжжі являє собою плідну царину для досліджень у різних аспектах, тому зарано казати про завершення цього дискурсу. Зокрема, перспективний концептуальний і компаративний аналіз. У статті пропонується порівняти спільну образність лірики неокласика Юрія Клена (автонім Освальд Бурггардт, 1891 – 1947) і української письменниці в Бразилії Віри Вовк (автонім Віра-Лідія-Катерина Селянська, 1926 р. н., Борислав, далі еміграція, мешкає у Ріо-де-Жанейро). Творчість В. Вовк неодноразово та різнопланово досліджувалася в Україні (Н. Анісімова, О. Астаф'єв, Н. Гаврилюк, Ю. Григорчук, І. Жодані, І. Калинець, Н. Козіна, С. Коровченко, М. Коцюбинська, Д. Льохарт, С. Майданська, В. Мацько, Н. Науменко, С. Ожарівська, Т. Остапчук, О. Смольницька – до 70 публікацій; Л. Тарнашинська, З. Чирук, В. Шевчук та ін.), Польщі (Т. Карабович), США (Б. Бойчук, Б. Рубчак, Л. Залеська Онишкевич, М. Ревакович, І. Фізер та ін.), проте з огляду на складність цих елітарних текстів, велику ерудицію та різні стилі авторки, а також її надзвичайну продуктивність зрозуміло, що комплексного дослідження ще немає. Зіставлення творів В. Вовк з неокласичними вже здійснювалося [5 – 6], мотивацією чого було вивчення цієї авторкою неокласиків та захоплення їхніми пошуками. Також виявлено спільну європейську культуру, лектуру, проблематику, певні паралелі в творчому методі – наприклад, сублімування ностальгії філігранною формою та насиченими текстами [7]. Через це, а також завдяки германській базовій культурі цієї авторки (яка германіст, доктор, професор, навчалася та захищалася в Тюбінгені) пропонується компаративний аналіз із вибраною лірикою етнічного німця, який свідомо обрав українську ідентичність. Тексти розглядаються в хронологічній послідовності. Прикладом творчої спорідненості обох авторів стає образ конкістадора як один з наскрізних в обох письменників. Також можна звернути увагу на ностальгію, яку викристалізовує завойовник і мандрівник, який лишив назавжди минуле. Так, цей мотив часто простежується і в ранній ліриці В. Вовк (збірка «Зоря провідна»), і у пізніших книгах (наприклад, «Нев'янучий квіт»): чужа людина для своїх або в іншій культурі. Це проблема ідентичності та самоідентичності.

Як і В. Вовк, Юрій Клен творив різними мовами: українською, німецькою, починав російською (якою українська авторка не творить). Проте якщо для В. Вовк основною завжди була і залишається українська мова, а інші (португальська, німецька, французька, англійська

та ін.) – це переважно автопереклад власних текстів для зарубіжного читача, то Юрій Клен писав поезії незалежно від ужитої мови; його вірші на одну й ту ж тематику (наприклад, «Жоффрау Рюдель») українською, російською та німецькою мовами переважно концептуально різні, автор уникає самоповторів, і в цьому легко переконатися, зіставивши тексти. І. Качуровський наголосив саме на тримовності творів Юрія Клена [2, с. 6]. Проте в доробку цього неокласика, як і В. Вовк, найбільший корпус саме україномовних творів.

Стосовно художніх принципів своєї творчості Юрій Клен у статті «Бій може початися» стверджував, зокрема, що критика його позицій – змалювання неіснуючого «храму Грааля» (за сучасною термінологією, це можна назвати ескапізмом або внутрішньою еміграцією) означає «більшу реальність, аніж матеріальний довкільний світ з його мінливим обличчям. Ми маємо в даному разі платонівський реалізм, який протиставляємо реалізові матеріалістичному» [2, с. 18]. З цим доказом можна погодитися. Насправді ця тематика не екзотична і ні в якому разі не виступає ерзацом дійсності. Це найвищий прояв творчої майстерності, здійснення поетичного задуму в інших формах, абстрагування в хорошому розумінні, тобто – самопізнання завдяки іншим реаліям, віддзеркаленим у тексті. Такий принцип виразно простежується в творчості неокласиків і В. Вовк – письменниці, на перший погляд не пов'язаної з «п'ятірним гроном». Отже, Юрій Клен і В. Вовк інтуїтивно випередили мистецьку програму своєї епохи, орієнтуючись на майбутнє, і їхні творчі здобутки можуть сьогодні бути теоретично підтвердженими.

Варто детально зосередитися на характері лірики Юрія Клена і В. Вовк. І. Качуровський, досліджуючи конкістадорську тематику в творчості Юрія Клена, стверджував про вплив «Гумільовської героїки» (справді, цей поет вплинув на раннього неокласика; про сучасну рецепцію М. Гумільова можна стверджувати на прикладі перекладів М. Стріхи, Олени О'Лір, О. Смольницької та інших послідовників неокласицизму). Але, за словами вченого, якщо для М. Гумільова романтика насправді була реальністю (оскільки поет-мандрівник був в Африці), то для його учня «це «література другого ступеня», світ, бачений крізь призму поезії; звідси – парнаська ясність, чіткість і холодність вислову» [2, с. 19], і конкістадорів та вікінгів автор сприймав «через Гумільова й Ередія» [2, с. 19]. І. Качуровський вважав, що лірика цієї тематики – підготовчий етап до зрілого Юрія Клена.

Проте в компаративному та культурологічному ключі варто простежити взаємозв'язок творів В. Вовк і Юрія Клена, присвячених тематиці Південної Америки. Об'єднувальним чинником творчих принципів обох авторів виступає образ конкістадора, причому часто це не стільки конкретний персонаж, скільки неоміфологема. Сам цей образ іде з лірики французьких парнасистів – згаданого Ж. -М. де Ередія (Ередія, перекладений М. Стріхою), а на парнасізмі базувався вітчизняний неокласицизм.

У збірці Юрія Клена «Каравели» цикл «Услід конкістадорам», з одного боку, побудований на історичних реаліях («Кортес»), але, попри описовість і прив'язаність до певних реалій, вірші набувають символічного і навіть неоміфологічного звучання. Власне, у цій добірці найбільш конкретний вірш диптиха сонетів «Кортес» (1933) – якраз перший, а далі йде розвивання тематики, причому не стільки в екзотичному плані, скільки в аспекті пошуку прихованого змісту принципово іншої культури, яку герой мусить пізнати. Так, як і В. Вовк, Юрій Клен спочатку будує конкістадорську тематику згідно з мотивом пошуку Ельдорадо: «В казковий край, під пальми і агави, / де стигнуть темні грона островів, / тебе помчала далечню морів / жадоба золота, пригод і слави» [3, с. 55]; результатом пошуків стає Мехіко, тобто виразно-конкретний топос. Проте, як і у В. Вовк, у неокласика конкістадор має не стільки матеріальну, скільки філософську мету, зведену до пізнання. Інша річ, що ліричний герой спочатку сам не підозрює справжніх мотивів своєї подорожі; точніше, ці мотиви поступово розкриваються вже в процесі мандрів. Попри описовість, автор не ставить на меті переказування історичних подій; його Кортес скоріше відображає надреальну уяву.

Друга частина диптиха увиразнює нову країну, відкриту конкістадором, але водночас і міфологізує побачені образи: спочатку це конкретні постаті ацтеків (однак, бачені в дитячих снах героя, і ця деталь уже додає їм нереальності), потім – звичай Ельдорадо, яке перестає бути уявним краєм: «І бачив ти крізь млу й прадавній жах, / як ідолів роззявлені пашеки / в диму пожарів репались від спеки, / і злото сліз текло їм по щоках» [3, с. 56]. Золото – один з найвідоміших символів, які асоціюються з царствами інків, ацтеків, майя і взагалі Новим Світом. Як відомо, цей метал мав солярне значення (зокрема, відомо, що золото інки називали «сльозами Сонця»). У вірші не дарма згадані ідоли: адже вони теж асоціювалися з Сонцем. Ернан Кортес, завоювавши ацтеків, знищив їх культуру, у тому числі «ідолів». Аналогічне апелювання до сонця і золота в індіанських міфах є у В. Вовк – збірка «Мандала», де сказано про загибель культури і її привласнення: «Коли пустельник ішов / босоніж горі сповідатися, / глибоким мовчанням / гора прощала провини. / Коли прийшов завойовник / (на грудях свячений хрест – / золото інків), / гора заgrimіла з кореня, / і чашею перелився / ляви вогненний прокляття» [1, с. 270]. Цей вірш – і афористична притча, і певне наслідування міфу (як виникли вулкани). Колонізатор протиставляється землі, яка помщається за його завойовництво.

Вишукані антропо- та зооморфні мистецькі образи, знайдені під час розкопок (наприклад, у Перу 1937 р.) були зроблені ще в доколумбову епоху [4, с. 51]. Стосовно археологічних знахідок у Новому Світі написано вичерпні дослідження, тому для кращого окреслення специфіки змальовуваної автором дійсності варто згадати лише кілька деталей. По-перше, одна з країн індіанських імперій, Перу, в європейців стійко асоціювалась із золотом та прямо називалася в хроніках «країною мрій» [4, с. 47]; це було відображено навіть у фразеології різних народів. Таким чином, матеріальний виразник (золоті ідоли та інші вироби) поєднувалися з ідеальним (узагальнена мрія). Цей мотив також наявний у поезії Юрія Клена.

Проте автор навздогін додає ірреальності цьому нетривкому світові, підкреслюючи його нестійкість перед завойовниками: «Зеленопере царство Монтесуми! / Невже воно – лиш мариво і міт, / що спопеліє й щезне димом чорним / і тільки диким квітом неповторним / цвістиме в спогадах прийдешніх літ?» [3, с. 56]. Таким чином, конкістадор бачить оживлу ілюзію, яку сам зруйнує – навіть власною реальністю, своїм існуванням. Зруйнована ілюзія, що спочатку сприймалася як екзотика, знову набуває статусу екзотики, міфологізується, повертаючись до несвідомого. Символом такого розчинення «екзотичної» реальності можуть бути і самі археологічні знахідки індіанської цивілізації: наприклад, п'ять тисяч золотих метеликів культури Чіму (які важили не більше ніж міліграм і навіть могли парити у повітрі) були переплавлені за наказом іспанського полковника Ла Роси [4, с. 50] й тому втрачені для європейської культури.

Інший програмовий вірш, «Конкістадори» (1937) більше конкретизує образ інших цивілізацій. Зокрема, авторові цікаво відтворити психологію цих історичних постатей, тому Юрій Клен наголошує на втомі, збудженості від буденності, рутини, підкреслюючи набридливність Старого Світу, а відтак – прагнення віднайти нову самоідентичність: «Не ваблять чаші і вуста, / дрімота мрійного дозвілля / і сто раз бачені міста: / Мадрид, Толедо і Севілья» [3, с. 56]; наслідком того, що дух прагне нового пізнання і самовияву, стає: «І ось вино, що з рідних гір – / вже не вино, а жовч і оцет» [3, с. 56]. Тугу за незнаним і несподівано для інших виниклу мету автор порівнює з екзотичною дійсністю: «Так кактус іноді сто літ / в корінні потай копить сили, / щоб раптом викинути квіт / на диво всім – єдиним стрілом» [3, с. 57]. Далі Юрій Клен розкриває здобутки конкістадорів, захоплюючись їх завоюваннями, тобто цей вірш більш вітаїстичний, ніж у дечому трагічному диптих «Кортес» [3, с. 58]. Символ золота, привезеного в Європу, постає і тут. Водночас поет ототожнює конкістадорів з самими митцями, оскільки обох об'єднує спільна мета – пошук нової краси, відкриття: «Ми теж, п'яніючи, у снах, / чудні вирощуєм химери, / щоб десь на дальніх берегах / нам забілили

Кордільєри» [3, с. 58], а далі розвиває цю тезу. В інтерпретації Юрія Клена конкістадор не лише відкривач нової краси або руйнач незрозумілого йому примітивного ладу, але й співучасник творчості чи навіть сам творець. У міфологічному плані це і деміург, і трикстер (архетипові образи, часто наявні в текстах В. Вовк).

В українській письменниці латиноамериканський контекст простежується дуже виразно (статті О. Смольницької): магічний реалізм, народний католицизм, історія Бразилії та інших країн, просто вірування чи буденні описи, тощо. Це можна помітити в збірках «Елегії», «Каппа Хреста» та ін.

Отже, здійснений аналіз виявив спільні засади парнасізму, неокласицизму і творчості В. Вовк, в якій наявні тенденції цих явищ, а також – магічного реалізму, неоміфологізму, символізму тощо. Це інтерес до екзотики, але принцип відстороненості, змалювання чужого дозволяє глибше виявити авторську питому ідентичність. Образ конкістадора на прикладі історії Латинської Америки в Юрія Клена постає як міфологема, у В. Вовк реінтерпретується на новому матеріалі як неоміфологема. Робота має перспективу продовження: планується зіставити конкістадорський дискурс у творчості названих поетів, а також М. Гумільова, М. Рильського та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк В. Поезії / Віра Вовк. – К. : Родовід, 2000. – 422 с.
2. Качуровський, І. Творчість Юрія Клена на тлі українського парнасізму / Ігор Качуровський // Клен, Ю. Твори. – Т. 1. – Нью-Йорк, 1992. – С. 6, 18 – 19.
3. Клен Ю. Каравели / Юрій Клен // Там само. – С. 55 – 58.
4. Ростоцкая Л. В. Золото Перу / Л. В. Ростоцкая // Культура Перу. – М. : Наука, 1975. – С. 47, 50 – 51.
5. Смольницька О. О. Бразильська екзотика у рецепції Максима Рильського (цикл «Ріо-де-Жанейро») і вибраній творчості Віри Вовк / Смольницька Ольга Олександрівна // Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах нових глобалізаційних викликів: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16–17 квітня 2018 року). – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 435–438.
6. Смольницька О. О. «Далека царівна» у творчості київських неокласиків: міжкультурні та міжконтекстуальні зв'язки / Смольницька О. О. // “The Third International scientific congress of scientists of Europe and Asia”. Proceedings of the III International Scientific Forum of Scientists “East–West” (April 19-20, 2018). Premier Publishing s.r.o. Vienna. 2018. – P. 452–471.
7. Смольницька О. Міфологічний зміст ностальгійних мотивів у вибраній творчості Віри Вовк і Богдана Рубчака у порівнянні з іншими літературами / Ольга Смольницька // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – 2017. – Вип. 2(38). – С. 52 – 60.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОВІСТІ-ХРОНІКИ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «СТАРОСВІТСЬКІ БАТЮШКИ І МАТУШКИ» ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГАСТРОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ.

Ольга Рижкова, Олена Пивоваренко

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Для багатьох людей джерелом набуття історичних знань є не стільки праці професійних істориків, скільки художня література. Вона активно формує історичні уявлення людей, їх життєві ідеали, менталітет народу.

Джерельне значення для дослідження історії України різних видів літературних творів по-різному оцінюється фахівцями. Серед істориків тривають дискусії щодо ролі кожного з них у джерельній базі [3, 5]. Однак художня література може і повинна використовуватися при викладанні історичних дисциплін для аналізу відповідної епохи, ілюстрації певних положень, для посилення емоційного сприйняття історичного матеріалу, а також у процесі вивчення епохи створення самого художнього твору, ідеології його автора, впливу на нього реалій сучасного йому життя [2. с.442].

З літературної спадщини І. Нечуя-Левицького широко у навчальному процесі використовують його відомі історичні романи: "Гетьман Іван Виговський" (1895), "Князь Єремія Вишневецький" (1897), твори, що входять до шкільної програми: "Микола Джеря" (1878), "Кайдашева сім'я" (1879) [1]. Ми б хотіли звернути увагу на джерельний потенціал його повісті-хроніки «Старосвітські батюшки та матушки» для вивчення української гостинності та гастрономічної культури. Цей художній твір цілком може розглядатися як джерело оскільки, з огляду на біографію автора, міг бути створений на його власних спостереженнях, а не є результатом вивчення інших джерел.

І. Нечуй-Левицький надав точний опис традиційних застільних практик. Так поминальний обід по місцевому священнику, робили у дворі, який «було заставлене не столами, а дошками, покладеними на пеньках та окоренках». За столи сідали лише дорослі, а «за подвір'ям стовпилась сила дітей, хлопців та дівчат і заглядала в двір через тин». На самих почесних місцях, «на причілку, в холодку, під високими черешнями, були понакривані столи для духовенства та значніших парафіян-господарів». Оскільки «місця для всіх не ставало: одні рядки, пообідавши, вставали, другі сідали натомість. Після чоловіків сідали молодіці та баби». Для приготування страв використовували «з десяток здорових золійників та горшків» [4.-с. 7-8].

Обряд сватання подається тричі: один раз з відмовою і двічі, у різних сім'ях, зі згодою. [4. с.79-82]. В залежності від бажаності жениха, відрізняється і частування. Окрім цього автор яскраво змальовує гречне і скупе частування [4. с.30, 51, 79-82]. Як протиставлення правильного (щедрого на частування) і неправильного (багатого на прибори, але бідного на найдки) застілля у творі описується і два весілля. Одне - «ні короваю тобі, ні шишок, ні весільних пісень по старому звичаю» Гості «встали з-за столу голодними й зовсім не п'яними, проти старого весільного звичаю» [4. с.67-69]. Друге ж святкувалось за усіма традиціями, з суботи до середи і гості «снідали до обіду, обідали до полудня, полуднували до вечері, а вечеряли опівночі...» [4. с.87-93]. Зобразив автор і традиційні хрестини [4. с. 127-129].

Надзвичайно цінним та інформативним є опис своєрідної Великодньої трапези. [4. с. 119]. «Першого дня по обіді трохи не вся вільшаницька громада зібралась на цвинтар на мед, що титар і братчики по старому звичаю наварили к празнику... Чоловіки й молодіці обсіли кружками увесь цвинтар. Скрізь в середині кружків, на зеленій траві видно було простелені рушнички або білі хустки. На рушниках стояли пляшки з медом, лежали крашанки, писанки, пироги, шматки пасок для закуски; подекуди біліла пляшка з горілкою. На цвинтарі стояв гомін, шум, якийсь клекіт, але не голосний, а задержаний, як подобало святому місцю. Чоловіки й молодіці христосались, обнімались та цілувались. Один кружок запрошував до себе близьких сусід та приятелів з других кружків. Усі частували одні других своїм медом, мінялись крашанками та писанками». Закінчувався цей обід перед вечірньою службою, на яку йшли усі присутні. Зібравшись, «пляшки поховали в кишені; шматки свяченого роздали старцям» [4. с. 119].

Автор описує велику кількість традиційних українських страв з борошна: хліб (переважно паляниці) [4. с. 8, 81, 178, 230, 244], пироги [4. с. 18], вареники [4. с. 54], галушки [4. с. 55], шишки та коровай [4. с. 67, 84], паски [4. с. 119], книші [4. с. 8], маковники та

коржики [4. с. 67], калачі, маторженики, пироги в сметані, бублики на яйцях, пундики [4. с. 79], шулики з маком та з медом [4. с. 81], хрусти [4. с. 90], медяники [4. с. 178].

З м'яса згадуються курчата та перепелиці [4. с. 53], кури та поросята [4. с. 79]. Курчат смажили, а порося подавали печене, з хрінном в зубах. Печені качки були начинені яблуками [4. с. 81]. Найбільше м'ясних страв з кабана, яловичини, курей, качок та індиків подавали на весіллі [4. с. 90]. Та м'ясо все ж таки було святковим наїдком, а в будні харчувалися просто: варениками [4. с. 54], галушками [4. с. 55], борщем та кашею [4. с. 231, 244]; на польових роботах варили куліш [4. с. 123].

Серед напоїв у творі переважно згадується горілка. За твердженням автора, її вживали з будь якого приводу, або й зовсім без такого – до обіду [4. с. 123, 282]. Горілкою частували, наливаючи по декілька чарок, зустрічаючи і проводжаючи гостей [4. с. 18, 51, 174]. А от на особливих застіллях горілки вживали більше. Так на поминках «горілка виходила відрами, та й ще не можна було настати на всіх» [4. с. 7-8]. На весілля закупили добре барило (приблизно 3 відра – Авт.) горілки [4. с. 84-85], якої вистачило лише на добу і довелось купити ще одне [4. с. 88]. Горілку пили з однієї чарки, яка «ходила кругом столів, од одного краю до другого, й поки вона доходила на старе місце, хміль вилітав з голов гостей». Трохи підпоїти гостей вдалося лише двома горщиками варенухи – традиційного українського напою. Виготовляли її з горілки, заправленої медом, перцем і різноманітними спеціями, та витримували по декілька годин цю суміш в печі і подавали теплою, наливаючи у здорові чарки та чашки [4. с. 90]. Лише через три доби, на радість хазяїв, гості «почували справдішнє похмілля й почали похмелятись та закусувати кислою капустою та огірками» [4. с. 93].

Серед алкоголю традиційно вживали: настойки та наливки [4. с. 11, 79, 81, 163], запіканки [4. с. 79]. Варили меди і варенуху [4. с. 84-85, 90]. До виготовлення таких напоїв ставились з особливою увагою: «Яка слив'янка! Тільки, паніматко, не доливайте водою, а чистою горілкою або спиртом. Та не беріть спирту в Іцька, а в Берка: Іцьків спирт тільки гусям пити, а не столоначальникам...» [4. с. 219].

При цьому слідували і алкогольні моді того часу – робили пунш. В чай добавляли ром настояний на рожевому листі. Вживали його переважно чоловіки, які все ж надавали перевагу чистому рому без чаю [4. с. 129, 292]. З безалкогольних напоїв вживали зрідка чай і лише, як виняток, каву [4. с. 51, 67, 256, 277, 292]. На десерт, окрім традиційної солодкої випічки подавали яблука, груші, горіхи і навіть «конфети» [4. с. 67, 127]. Іноді подавали і зовсім екзотичні фіги [4. с. 79].

Аналізуючи цей твір як історичне джерело, можна отримати доволі цілісну картину гастрономічної культури певних прошарків тогочасного суспільства. На прикладі цього твору І. Нечуя-Левицького стає зрозуміло, що об'єктом описів для письменника-реаліста є не лише дії головних героїв, а й широке зображення харчових звичок та застільних практик, що проходять через канву усього художнього тексту.

Отже, є цілком очевидним, що художня література є одним із цінних джерел історичної науки, яка заслуговує найширшого застосування. За умов браку, а іноді цілковитої відсутності джерел, вона при виробленні єдиних критеріїв аналізу і оцінки інформації, що знаходяться в художньому тексті та способів її обробки може бути надзвичайно корисна у дослідженні гастрономічної культури. Можливо, при використанні відповідних методик літературні тексти могли б стати у нагоді фахівцям і інших гуманітарних дисциплін: філософії, психології, політології тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусишин Б.І., Борисенко В.Й. Історія України в художньо-літературних образах. Посіб. для 7-8 кл. серед. шк. / упоряд. Б.І. Андрусишин, В.Й. Борисенко. – К.: Генеза, 2000. – 222 с.

2. Калакура Я.С., Войцехівська І. Н. Історичне джерелознавство // Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, С.Ф. Павленко та ін. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.
3. Карпенко Г.І. Українська реалістична проза другої половини ХІХ ст. як історичне джерело. Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.06 / Карпенко Галина Іванівна. Дніпропетровський національний ун-т. – Дніпропетровськ, 2005. – 16 с.
4. Нечуй-Левицький Іван. Повісті, оповідання, нариси, легенди. Твори в двох томах / І. Нечуй-Левицький. – Київ: Дніпро, 1977. – Т. 2. – 504 с.
5. Ятищук О. Художній текст як етнографічне джерело // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – 2014. – №. 1. – С. 209-214.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У НЕМОВНОМУ ВНЗ

Богдана Кукса

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Туризм сьогодні є однією з найперспективніших та найдинамічніших галузей господарства. Його роль зводиться не лише до впливу на економіку, а і до усвідомлення необхідності розвитку зв'язків між народами різних країн світу та для взаємопізнання їхньої історії, культури, традицій. В Україні цей напрямок визнаний одним із найпріоритетніших у національній економіці та культурі, що створює сприятливі умови для організації туристичної діяльності. Саме тому туристичний ринок потребує висококваліфікованих спеціалістів. Безумовною запорукою успішної професійної діяльності фахівців у туристичній галузі є знання іноземних мов. Підготовка фахівців для сфери туризму є важливою складовою сучасної системи професійної освіти та важливим завданням сьогодення з підготовки фахівців нового профілю – менеджерів туризму з досконалим володінням іноземними мовами на рівні, який достатній для здійснення якісного професійного іншомовного спілкування. Іноземна мова для сфери туризму – це один із інструментів, який допомагає не тільки діяти, переконувати, приймати рішення, а й створювати сприятливу ділову атмосферу, розуміти культуру представника іншої країни та менталітет його народу. Здатність якісно здійснювати професійне іншомовне спілкування значною мірою сприяє підвищенню конкурентоздатності фахівців сфери туризму на ринку праці. Процеси інтеграції, укладання ділових угод, підписання двосторонніх контрактів із зарубіжними країнами, розширення професійних і культурних зв'язків України з країнами – членами Європейського Союзу, збільшення інформаційного потоку вимагають від сучасного випускника немовного вищого навчального закладу володіння іноземною мовою на рівні не нижче В2 (незалежний користувач). Разом з тим, сьогодні існує багато проблем в даній сфері. Одним із важливих завдань сьогодення є підготовка конкурентоспроможного фахівця на ринку праці, здатного вільно спілкуватися іноземною мовою та гідно виконувати поставлені до нього професійні вимоги – приймати участь у семінарах, ярмарках, виставках, вести ділові переговори під час закордонної подорожі, укладати та аналізувати контракти та комерційну документацію, вести ділове листування та обмінюватися інформацією телефоном, факсом та за допомогою Інтернету, писати резюме, автобіографії, рекомендації, заповнювати анкети, тобто формувати іншомовну комунікативну компетенцію.

Слід зазначити, що існує значна кількість досліджень, які присвячені формуванню комунікативної іншомовної компетенції фахівців різних галузей, зокрема: студентів технічних ВНЗ (А. Андрієнко, Д. Бубнова, О. Тарнопольський), спеціалістів з фізичного виховання (Л. Морська), майбутніх фахівців морського флоту (С. Козак), юристів (Л. Котлярова), митників (О. Метьюлкіна, О. Павленко), логістів (М. Метьюлкіна), лікарів (О.

Петрашук), майбутніх інженерів (Н. Кіш). Ними обґрунтовано методичну основу навчання іноземної мови та розкрито особливості формування іншомовної комунікативної компетентності у фахівців різних галузей.

Саме проблемі комунікативної підготовки майбутніх менеджерів туризму до іншомовного спілкування присвячено також низка дисертаційних досліджень. Було досліджено та обґрунтовано педагогічну технологію готовності до іншомовного спілкування студентів ВНЗ сфери туризму (М. Галицька); досліджено іншомовну комунікативну культуру майбутніх менеджерів туризму (І. Кухта); розроблено методику навчання майбутніх фахівців створення англомовних туристичних проектів (А. Чуфарлічева); теоретично обґрунтовано і експериментально перевірено педагогічні умови формування комунікативних умінь бакалаврів туристичної сфери у процесі фахової підготовки (Г. Черній); досліджено формування жанрової компетенції в англійському діловому писемному мовленні майбутніх менеджерів туризму (Л. Є. Шевніна); обґрунтовано методику формування стратегій оволодіння професійним дискурсом сфери туризму (Ю. В. Слезко); досліджено дискурс сфери туризму в практичному та лінгвістичному аспектах (Н. В. Філатова). Однак проблема формування іншомовної комунікативної компетенції студентів на рівні докторських досліджень, зокрема майбутніх фахівців сфери туризму, залишається недослідженою, попри велику роль формування даної компетенції в туристичному бізнесі.

Погоджуючись з думкою М.М. Кудрі визначаємо **іншомовну комунікативну компетенцію** майбутнього фахівця сфери туризму, з одного боку, як здатність здійснювати іншомовне спілкування, тобто передавати і обмінюватися думками в різноманітних ситуаціях у процесі взаємодії з іншими учасниками спілкування, правильно використовуючи систему мовних і мовленнєвих норм, вибираючи комунікативну поведінку, адекватну автентичній ситуації спілкування, а з іншого – як готовність студентів до іншомовного спілкування [4, с. 61].

Вважаємо за необхідне розглянути **складові компоненти іншомовної комунікативної компетенції**. У Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти виділено такі його складники – компетенції лінгвістична, соціолінгвістична і прагматична [1]. Н. Костенко визначає наступні компоненти: компетентність мовна (лінгвістична), соціокультурна та професійна [3]. Вивчаючи різні аспекти формування іншомовної комунікативної компетентності студентів-митників, О. Павленко визначає лінгвістичну, прагматичну та соціокультурну компетентності [6]. С. Козак виокремлює лінгвістичну, соціокультурну, стратегічну та професійну компетентності [2]. Вслід за Кудрьою М.М. виділяємо наступні складові іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців сфери туризму: мовну, мовленнєву, соціокультурну та інтеркультурну [4]. Розглянемо їх:

а) мовна складова (удосконалення навичок лексики, граматики, фонетики). Мовна компетенція формується настільки, наскільки це є необхідним для усної та письмової комунікації в рамках академічного та професійного середовища, що відповідає рівню володіння мовою студентів немовних вищих навчальних закладів сфери туризму – В2.

б) мовленнєва складова (розвиток умінь говоріння, аудіювання, письма, читання) забезпечує мовця можливістю безпомилково застосовувати мовний матеріал, добирати, відповідно до теми і мети висловлювання, стиль і жанр, лінгвістичні засоби.

в) соціокультурна складова є тією складовою частиною іншомовної комунікативної компетенції, без якої іншомовне спілкування буде неефективним або взагалі не відбудеться. З огляду на це можна визначити, що майбутні фахівці сфери туризму мають засвоїти країнознавчі та лінгвокраїнознавчі знання, засвоїти "національно-культурну семантику" іноземної мови [7, С.4]. Отже, соціокультурна компетенція охоплює два види підкомпетенції: країнознавчу (знання історії, географії, економіки, державного устрою культури країни, мова якої вивчається) та лінгвокраїнознавчу (знання особливостей мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови в конкретних ситуаціях спілкування).

Характерною особливістю туристичного бізнесу є те, що його представники перебувають у постійному міжкультурному спілкуванні. Для успішної професійної діяльності в туристичній сфері необхідно розуміти особливості культур різних країн, враховувати національні етнопсихології, звичаї.

г) інтеркультурна складова – це комплекс умінь, які дозволяють орієнтуватися і відповідно поводити себе в ситуаціях, у яких беруть участь представники різних культур (діалог-культур).

Комунікаційно-інтеграційні процеси у сучасному світі поставили нові виклики перед вітчизняними вищими навчальними закладами у підготовці майбутніх фахівців, зокрема для сфери туризму. Серед них – формування інтеркультурної компетентності. Вслід за І.В. Кухтою вважаємо, що підготовка фахівців туризму до спілкування з представниками різних культур, не може відбуватися без іншомовної підготовки, вони — взаємопов'язані, спільним результатом яких, є подолання мовного бар'єру, запобігання культурним та національним суперечностям, обізнаність із культурою інших країн, виховання поваги до традицій інших народів [5, с. 51].

Отже, нами було уточнено суть поняття іншомовна комунікативна компетенція майбутніх фахівців сфери туризму та визначено структурні елементи даної компетенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

2. Козак С. В. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / С. В. Козак. – Одеса, 2001. – 224 с.

3. Костенко Н. І. Особливості формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей / Н. І. Костенко // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2012. – № 5. – С. 86–89.

4. Кудря М. М. Иноязычная коммуникативная компетенция как одна из составляющих личностной и профессиональной характеристик современного специалиста [Электронный ресурс] / М. М. Кудря . - Режим доступа: <http://www.avkrasn.ru/article-996.html>

5. Кухта І. В. Формування іншомовної комунікативної культури майбутніх фахівців туристичної сфери: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. В. Кухта. – Тернопіль, 2011. – 22 с.

6. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / О. О. Павленко. – К., 2005. – 40 с.

7. Черевко В.П. Формування комунікативної компетентності майбутнього менеджера у процесі професійної підготовки: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07. – К., 2001. – 247 с.

COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING: CURRENT STATUS IN THE ASPECT OF TEACHING ENGLISH FOR FUTURE TECHNOLOGISTS

Olena Galynska

The National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

Higher education in Ukraine is experiencing changes in accordance to the processes of European integration supported by the Ukrainian government and the Ministry of Education and Science of Ukraine. Studying a foreign language is an essential part of the formation process of a

future engineer. The indicator of level of English proficiency is included into qualification characteristics of the higher educational institution graduates. Communicative competence is a complex and multicomponent phenomenon. Its main components are language and cultural competence. It is necessary to separate professional competence which includes basic specialty knowledge, and it is impossible to use foreign language with professional purposes without this basic knowledge. Formation of this competence is the key task and responsibility of specialized departments. The chair of professional foreign languages makes its own contribution into professional training of would-be specialists – teaching them to work with authentic professional literature, use of obtained information as an additional material at practical classes and in students' scientific work. In the process of achieving these goals educational tasks are realized. These tasks are the elements of the Programme of humanitarization of higher technical education.

Communicative Language Teaching (CLT) is usually characterized by researchers as a broad approach to teaching foreign languages, rather than as a teaching method with a clearly defined set of classroom practices. This approach was developed in the 1970's and was a reaction to the grammar translation and audio lingual methods that both seemed ineffective since many people around the globe wanted to develop their communication skills and achieve a good mastery of the English. Learners want to reach a high level of accuracy and fluency in order to be able to have access to additional areas of employment, travel, exploring the culture, and use the Internet.

The essence of CLT is generally engagement of students in communication to allow them to develop their communicative competence [4]. The concept of communicative competence was introduced in the early 1970's by sociolinguist Hymes who "defined communicative competence not only as an inherent grammatical competence but also as the ability to use grammatical competence in a variety of communicative situations, thus bringing the sociolinguistic perspective into Chomsky's linguistic view of competence" [1, p.95].

The communicative approach (or CLT) is often defined as a list of general principles or features. Nunan [3] distinguishes five features of CLT: 1) an emphasis on learning to communicate through interaction in the target language, 2) introduction of authentic texts into learning situation, 3) the provision of opportunities for learners to focus not only on language but also on the learning process itself, 4) an enhancement of the learner's own personal experiences as important contributing elements to classroom learning, 5) an attempt to link classroom language learning with language activities outside the classroom.

CLT was further developed in the early 1980's by Canale and Swain [2, p. 4] who characterised communicative competence in terms of four components: a) grammatical competence (words and rules); b) sociolinguistic competence (appropriateness); c) discourse competence (cohesion and coherence); d) strategic competence (appropriate use of communication strategies).

It is considered that CLT was developed to help people effectively communicate in the target language. CLT is aimed at making learners able to form and produce sentences. Unlike other approaches that focus on grammatical competence, CLT emphasizes meaningful communication. More specifically, learners should know how to use the language in different contexts and for different purposes. It is also referred to understanding different types of texts (narrative, descriptive, argumentative, etc.) and ability to maintain communication even with a limited range of language functions and vocabulary.

CLT contains the following principles, implying new roles for teachers and students:

- 1) CLT views language learning as the process of using the language in authentic and meaningful interactions (for example, giving explanations, making telephone calls, taking part in conversations, etc.).
- 2) Students should be provided with opportunities to produce the language both in oral and written forms.
- 3) Students should be engaged in authentic and purposeful conversations to develop their language skills.

- 4) The teacher's guidance and support are essential to help students try out new forms and ways of saying things.
- 5) The teacher should provide a context for real and meaningful interactions and help students to generate target language.
- 6) Students should be able to use the language inside and outside the classroom in different social situations.

Thus, the role of a teacher in a classroom is to facilitate language learning in meaningful ways. To achieve this, the teacher should use authentic materials which can include audio, audio-visual and printed materials. The use of authentic materials serves as a chief aid to creating an authentic context in which students can develop their communicative competence. In Sreehari's opinion, teachers should select authentic materials keeping in view the needs and interest, language learning goals, cultural appropriateness and level of language of the specific group of learners [5, p.89].

REFERENCES

1. Bagaric V., J.M. Djigunović. Defining Communicative Competence / Metodika. Vol. 8, br. 1, 2007. – P. 94–103. Electronic resource. – Access mode: file:///C:/Users/User/Downloads/Bagaric_i_Mihaljevic_Djigunovic_ENG.pdf
2. Canale, M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. In J. Richards, & R. Schmidt (eds.), Language and Communication, 1983, P. 2-27. London: Longman. <http://dx.doi.org/10.1093/elt/37.2.111>
3. Nunan, D. Communicative Tasks and the Language Curriculum. TESOL Quarterly, 1999, 25(2), 279-295.
4. Savignon S. J. Communicative Language Teaching / Savignon S. J. – P. 673–679. – Electronic resource. – Access mode: http://vallespeaksenglish.com/ebooks/articles%20book%20chapters/communicative%20intercultural%20competence/Savignon,%20C._Communicative%20Language%20Teaching.pdf
5. Sreehari P. Communicative Language Teaching: Possibilities and Problems. P. Sreehari // English Language Teaching. Vol. 5, No. 12; 2012. P. 87–93. – Electronic resource. – Access mode: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1080176.pdf>

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ФАХІВЦІВ-ТЕХНОЛОГІВ

Ірина Костюк

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Мовна компетентність як основа спілкування є дуже важливою для фахівця-технолога, оскільки його діяльність безпосередньо пов'язана зі спілкуванням. Тому постала потреба навчання мови як засобу професійного спілкування, що, з одного боку, зумовлена соціальним замовленням, а з іншого – очевидною є необхідність ґрунтовного розроблення проблеми формування мовної компетентності для забезпечення професійного спілкування в теоретичній і практичній площинах.

Проблематика формування мовної компетенції майбутніх фахівців-технологів розглядається у працях багатьох дослідників. Як стверджують науковці, сучасний інженер, крім професійних знань і навичок повинен бути носієм високої загальної культури, яка формується гуманітарними та суспільствознавчими дисциплінами.

М. І. Лісовий у своїй роботі зазначає, що професійне мовлення передбачає наявність у суб'єкта «мовної компетенції – знання норм літературної мови; сформованих механізмів сприйняття й продукування, закладених в поняття мовленнєвої компетенції; комунікативної

компетенції –спроможності вибирати й реалізовувати програми мовленнєвої поведінки залежно від здатності людини орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, тобто її уміння оцінювати ситуації, враховуючи тему, завдання, комунікативні установки, що виникають в учасників до й під час бесіди»[2].

Ефективне формування професійного мовлення студентів вищого технічного навчального закладу великою мірою залежить від особистості викладача. Адже саме він покликаний забезпечити високий науково-методичний рівень викладання, налагодити навчальний процес так, щоб майбутні спеціалісти технічного фаху не тільки міцно засвоїли програмовий матеріал, а й осягнули красу рідного слова[4].

Вільне володіння рідною мовою сприяє вихованню сучасної інтелектуально й духовно розвиненої особистості, здатної до продуктивної професійної діяльності. Така особистість повинна володіти не лише певним обсягом знань про мову, а й умінням застосовувати їх в усному й писемному мовленні, «толерантно спілкуватися, слухати й чути, сприймати й розуміти», тобто бути компетентною щодо мови й мовлення [3, с. 2].

Для вільного володіння усною та письмовою формами професійного спілкування студенти технічного університету повинні мати чималий активний лексичний запас фахової термінології, адже мовленнєва специфіка наукового стилю визначається насамперед великою кількістю термінів, які активно обслуговують сферу професійно-виробничої діяльності. Тому, розвиток професійного мовлення студентів вищого технічного навчального закладу на заняттях із спеціальних дисциплін необхідно здійснювати викладачам відповідно до фаху: системою термінів сучасної української мови, шляхом шліфування культури мовного спілкування за творчими інтересами та потребами, через виховання доброго мовного смаку [1].

Отже, тільки тоді, коли українська мова у вищих технічних навчальних закладах України буде не тільки навчальним предметом, а й мовою викладання та навчання усіх дисциплін, засобом спілкування,— державна мова стане професійною майстерністю студентів – майбутніх фахівців технічної галузі.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Заніздра Н.О. Формування професійного мовлення студентів технічних спеціальностей у вищому навчальному закладі / Н.О.Заніздра, В.В. Заніздра //Вісник КДПУ. – 2006.–№ 2. – С.159
2. Лісовий М. І. Формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників у вищих медичних навчальних закладах : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Микола Іванович Лісовий. – Вінниця, 2006. – 192 с.
3. Мацько Л. Матимемо те, що зробимо. До питання формування мовної культури /Л. Мацько // Дивослово. – 2001. – № 9. – С. 2 – 3.
4. Тільняк Н. В. Реалізація комунікативно зорієнтованого підходу до навчання української мови бакалаврів технічних спеціальностей: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. В. Тільняк. – К., 2015. – 20 с.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Юлія Сироватко

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Мовленнєва компетентність є складовою частиною комунікативної компетентності та означає володіння способами формування та формулювання думок за допомогою мови та вміння користуватися ними в процесі сприйняття та відтворення мови [1].

Вона охоплює наступні складові:

- вільне практичне володіння даним типом мови;
- вміння розмовляти правильно, мимохідь та динамічно як у діалозі, так і у вигляді монологу;
- добре розуміти мову на слух та під час читання, включно зі вмінням відтворювати та розуміти мову в будь-якому функціональному стилі.

Мовленнєва компетентність – невід’ємна складова частина культури індивіда. Вона обумовлена мовною компетентністю, широкою мовленнєвою практикою спілкування, а також великим об’ємом прочитаної літератури різних жанрів[2].

Її змістом є: знання про точність, влучність, адекватність, правильність використання мовних засобів, знання про особливості використання мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення, знання особливостей використання зображувально-виражальних засобів мови [3].

Структура мовленнєвої компетентності виокремлює включає:

- мотивація (що в свою чергу включає – мету мовлення, потребу в самостійному, критичному усному, писемному мовленні, успішному навчанні з усіх предметів, толерантному спілкуванні, протистоянні чужому некоректному мовленню, реальному спілкуванні в різних соціальних групах, самовираженні тощо);
- знання (що передбачає точність, правильність, адекватність оформлення думки мовними засобами (на певному рівні обізнаність у видах мовленнєвої діяльності, фонетиці, графіці й орфографії, морфології, словотворенні, синтаксисі, лексиці), визначення виражальних засобів мови у висловлюванні, знання правил мовленнєвого етикету, умов і ситуацій, у яких відбувається мовленнєвий акт);
- уміння (зокрема слухання та розуміння усних і письмових висловлювань, читання доступних для відповідного віку текстів; побудова і ведення діалогів; створення усних і письмових зв’язних висловлювань (опису, розповіді, міркування, переказів, творів), використання мовлення для виконання немовленнєвих завдань);
- досвід (узагальнення спостережень за розвитком особистісного мовлення незалежно від спеціальних знань про мовлення, практичне оволодіння рідним мовленням);
- рефлексія (полягає в усвідомленні й оцінюванні результатів власної мовленнєвої діяльності, ставленні й судженні про усне й писемне особистісне мовлення, спроможності виявлення логічності власного висловлювання та зіставлення його з мовленням однолітків і старших людей) [4].

Мовленнєва компетентність є однією з основних складових мовної компетенції, поняття якої передбачає, що суб’єкт, засвоюючи певну мову, буде не лише індивідуальну систему знань про неї (мовну компетентність), але і систему знань про правила використання мовних засобів [5].

Отже, мовленнєва компетентність є однією із складових становлення людини як особистості та фахівця, що допомагає планувати її мовленнєву та немовленнєву поведінку, а також використовувати мову як засіб для формування цілісного уявлення про світ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство «ИКАР», 2009.
2. Энциклопедический словарь по психологии и педагогике. – 2013.
3. Орап М. О. Мовленнєва компетентність і мовленнєва діяльність сучасної молоді //Український науковий журнал «Освіта регіону», №1. – 2010.
4. Орап М. О. Мовленнєва компетентність як структурний елемент мовленнєвої організації суб’єкта: теоретичний аналіз. – Тернопіль, 2013.

5. Прищеп О. Ю. Структура і зміст мовленнєвої компетентності. Режим доступу: <http://www.wikipedia.com.ua/1xb1f.html>.

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ФАХІВЦІВ-ТЕХНОЛОГІВ

Марина Бондарчук

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

В останні роки на ринку праці спостерігається загострення конкурентної боротьби. Вимоги до персоналу щороку зростають. Відповідно до реалій сьогодення вища школа має забезпечити підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних адаптуватись до соціально-економічних перетворень. Відповідно до Закону “Про вищу освіту”, Національної доктрини розвитку освіти, Державного стандарту вищої освіти, Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти, концепцій мовної освіти пріоритетним завданням вищої школи в Україні є підготовка компетентного спеціаліста – мовної особистості [1].

Термін “мовна компетентність” фахівця – одне з найуживаніших нових понять, які з’явилися в педагогічній науці і педагогічній практиці нашої країни за останні роки [2].

У сімдесяті роки ХХ ст. науковцями було експериментально доведено, що рівня досконалого користування мовою не можна досягти лише заучуванням зразків та знанням правил формального маніпулювання її одиницями, оскільки це не розкриває механізмів опановуваної мови, а відтак не забезпечує шляхів до реальної і спонтанної комунікації. До проблеми мовної компетентності звертався учень В. Гумбольдта Г. Штейнталь, який визначав мовну компетенцію (компетентність) як здатність говорити, тобто з одного боку, фізіологічну здатність видавати артикуляційні звуки та, з іншого боку, сукупний зміст внутрішнього світу, який передусім мові й повинен бути виражений за допомогою мови [3].

Як свідчить аналіз змісту навчальних планів і програм, не було однотайності в освітянській спільноті щодо назв, завдань, а відтак і змісту навчальної дисципліни. Студенти опановували різні курси: «Культура української ділової мови», «Практична стилістика української мови», «Практичний курс сучасної української мови», «Діловодство», «Протокол і етикет», «Ораторське мистецтво», «Риторика», «Мова ділових паперів», «Мова дисципліни спеціалізації» тощо, проте здебільшого дисципліну називали «Ділова українська мова».

Програмовий матеріал, вправи, що пропонувалися в навчально-методичній літературі, були розраховані на всіх студентів вищів без урахування специфіки конкретної галузі. Підручники й посібники з «Ділової української мови» завдання, орієнтовані на студентів нефілологічних спеціальностей, не забезпечували належним чином формування комунікативної компетентності з фаху. Хоч у більшості посібників (Н. Ботвина «Офіційно-діловий та науковий стилі української мови», «Мова та етика ділового спілкування», С. Глушик, О. Дияк, С. Шевчук «Сучасні ділові папери», М. Зубков «Сучасна українська ділова мова», Я. Чорненький «Українська мова за професійним спрямуванням» та ін.), репрезентовано навчальну інформацію про стилі сучасної української літературної мови, класифікацію ділових паперів, пропонувалися взірці оформлення ділових паперів, однак у практичному блоці бракувало достатньої кількості завдань для формування у студентів мовних, мовленнєвих та комунікативних умінь і навичок, важливих для їхньої майбутньої професійної мовленнєвої компетентності.

Загострення соціально-політичної ситуації в Україні переконує в необхідності вироблення чіткої державницької позиції освітянської спільноти, підтримки галузевого міністерства в поверненні «Українській мові за професійним спрямуванням» статусу обов’язкової навчальної дисципліни. Важливість досконалого володіння державною мовою усвідомлюють і майбутні фахівці нефілологічного профілю, що підтверджено результатами анкетування, проведеного під час педагогічного експерименту (95,7%) респондентів

висловили пропозицію не тільки збільшити кількість годин на опрацювання дисципліни, а й запровадити спецкурси з риторики, культури спілкування, міжкультурної комунікації тощо).

Навчальні посібники репрезентували навчальну інформацію про стилі сучасної української літературної мови, класифікацію документів, пропонували зразки оформлення ділових паперів, практичний блок мав недостатню кількість завдань для формування в майбутніх фахівців мовленнєвої професійної компетентності. Відповідно до Державного стандарту вищої освіти курс «Ділова українська мова» було перейменовано на «Українська мова за професійним спрямуванням», зміст якого був спрямований на те, щоб навчити майбутніх фахівців різних галузей будувати професійно зумовлені висловлення державною мовою, збагачувати власний лексичний запас, забезпечувати оволодіння професійно спрямованим жанрово-комунікативним репертуаром.

Мовленнєва компетентність як основа спілкування є дуже важливою для фахівця будь-якої галузі, оскільки його діяльність безпосередньо пов'язана зі спілкуванням. Тому постала потреба навчання мови як засобу професійного спілкування, що, з одного боку, зумовлена соціальним замовленням, а з іншого – очевидною є необхідність ґрунтовного розроблення проблеми формування мовленнєвої компетентності для забезпечення професійного спілкування в теоретичній і практичній площинах. Мовленнєва компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми. Цей досвід набувається в процесі не тільки безпосередньої, а й опосередкованої взаємодії, коли студент отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх рішень. Н. Скибун зазначає, що вивчення спеціальної літератури та спостереження переконують, що необхідними складниками професійно зорієнтованого мовлення є: фахові знання; висока загальна культура фахівця; сформовані професійні компетентності (в тому числі мовленнєва компетентність, що забезпечує ефективне спілкування фахівця) [4].

Отже, результати аналізу сучасних наукових праць, присвячених проблемі формування мовної компетентності, зокрема професійної, свідчать про складність цього явища і багатозначність його розуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганніченко Т. А. Формування комунікативної компетенції майбутніх економістів засобами дидактичної гри у процесі мовної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання” / Т. А. Ганніченко ; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2009. – 21 с.
2. Мирошникова О. Формирование профессионально-языковых компетентностей в системе естественнонаучного образования на основе технологии языкового портфеля : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Мирошникова О. Х. – Ростов-на-Дону, 2008. – 195 с.
3. Штейнталь, Г. Грамматика, логика и психология. – М., 1964. – Часть I. – 200 с.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Валентина Кулікова

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Мовна компетенція – складне поняття, що поєднує мову і мовлення та характеризує особистість як людину, яка володіє мовою, вміє комунікативно доречно користуватися нею на основі граматичних правил. [1].

Термін “мовна компетентність” фахівця – одне з найуживаніших нових понять, які з’явилися в педагогічній науці і педагогічній практиці нашої країни за останні роки. На

основі комунікативного підходу сьогодні пропонують вивчати мову Н. Бондаренко, Л. Мацько, В. Сеніна. До питань забезпечення високого рівня знання мови, до культури мови особистості звертаються в своїх працях Н. Бабич, Д. Ушаков. Проблемам мови, мовлення і мовленнєвої діяльності присвятили свої дослідження О. Біляєв, С. Ніколаєва, Л. Паламар, В. Плахотник, Г. Сагач. [2]. Існують наступні засоби та методи підвищення мовної компетенції:

- Набуття нових знань, накопичення відомостей із різних областей науки і техніки, отримання інформації з періодичного друку, радіо та телебачення.
- Розшифровка лінгвістичного простору, знань про мову.
- Збагачення словникового запасу.
- Розвиток мовленнєвого слуху. Потрібно слухати, як говорити, як вимовляти слова, як використовують слова, звертають увагу не тільки на зміст мовлення, але й на форму піднесення матеріалу, мовну майстерність, ораторські прийоми.
- Знайомство з основами ораторської майстерності.
- Аналіз текстів. Читаючи текст, важливі документи, виконувати роль редактора. Завдання полягає в тому, щоб навести слабкі місця в тексті.
- Володіти нормами літературного мови – одна з найважливіших умов удосконалення мовної культури.
- Володіти технологіями мовного спілкування. Сучасній діловій людині необхідно розробити методику організації та проведення різних видів бесід, переговорів, презентацій, телефонних розмов, взяти стратегію та тактику поведінки в найбільш типовій ситуації ділового спілкування.
- Розвивати епістолярний жанр, писати листи, відточувати стиль, розробити власний стиль.
- Одним з ефективних способів вдосконалення мовної культури є робота з словниками [3].

У даний час фахівці відчувають труднощі в правильному заповненні бланків, в грамотному написанні заяви, в правильному розумінні змісту простій письмовій інструкції. Саме брак культури мовлення, нездатність чітко й однозначно сформулювати завдання, та ж функціональна неграмотність – недолік багатьох сьогоденних фахівців [4].

Отже, підвищення якісного рівня мовної компетенції полягає у вдосконаленні базової мовної підготовки та вдосконаленні додаткової мовної підготовки відповідно до професійним статусом майбутнього фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Введенская Л. А. Русский язык и культура речи: Учебное пособие для вузов. Ростов – на – Дону: Феникс, 2001.
2. Гавриловська М. В. Значення змісту понять «мовна компетенція» і «комунікативна компетенція» [Електронний ресурс] / М. В. Гавриловська – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znppo_2011_9_18.pdf.
3. Лагун Н. Е., Гирев А. О. Повышение уровня языковой компетенции студентов [Електронний ресурс] / Н. Е. Лагун., А. О. Гирев. — Режим доступу: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/18064/1/p_230-231.pdf.
4. Рудніцька К. В. Формування професійної мовної компетентності фахівців економічного профілю: теоретичний аналіз [Електронний ресурс] / К. В. Рудніцька. – Режим доступу: <http://slavutajournal.com.ua/arxiv-nomeriv/slavuta-vipusk-4-5-2011/problemi-vdoskonalennya-movlennyevo%D1%97-kompetenci%D1%97-majbutnogo-faxivcya>.

МОВА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Світлана Яременко

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Національна ідентифікація є основою процесу взаємодії різних спільнот. Специфіка процесу самоусвідомлення нації відображає ціннісно-психологічні характеристики, які утворюються протягом тривалого історичного періоду. Виявлення суттєвих факторів, які впливають на формування ідентифікації етнічної спільноти, корегує формування сучасної мовної ситуації в Україні.

Окреслюючи компоненти національної ідентичності, усі дослідники виділяють майже однаковий набір складових: територія, мова, спільність походження, матеріальна та духовна культура, риси національного характеру, традиції, психологічні особливості тощо. Одним з головних компонентів культурного розвитку є мова як оберіг та ретранслятор духовних цінностей, виразник менталітету, характеру, національних рис народу. Мова є засобом пізнання світу й самопізнання, скарбницею історичної пам'яті народу, його ідеалів, моралі й етики, історичної долі, засобом творення оригінальних зразків національної літератури, досягнень науки, мистецтва.

Усвідомлення особистістю власної належності до певного етносу відіграє в її житті досить важливу роль та помітно впливає на відносини між людьми у суспільстві. Загально визнаним є факт, що прогресуюча мовна асиміляція в Україні була одним з вагомих чинників від'єднання Криму та Донбасу. Легкодоступності цих територій для російського загарбника сприяла тотальна російськомовна самовизначеність місцевого контенту. Українська держава на той час не прикладала особливих зусиль для зміни мовної ситуації. Результат не забарився. Це ще раз підтверджує, що на шляху до свого національного самоствердження українська нація не врахувала мовний чинник як один з провідних, тому отримала поразку.

Одним із складників національної ідентичності є поведінковий компонент, що регулює дії, регуляторами яких є засвоєні норми та цінності тієї національної спільноти, з якою особистість себе ідентифікує. Певною частиною поведінкового компонента національної ідентичності є уявлення про найбільш вдалі адаптивні способи поведінки, які були вироблені у минулому та закріплені в суспільстві [2, с. 67]. Одним з таких примусово нав'язаних поведінкових стереотипів є русифікація національних меншин як результат перебування в колишньому СРСР. Тобто, якщо до початку подій на майдані російськомовний українець **не бачив** помітної різниці в обміні інформацією тією чи іншою мовами, то сьогодні ситуація кардинально змінилась. Переважна частина молоді й населення в Україні **принципово** не бажають використовувати російську мову не лише в діловому чи освітньому, а й і у побутовому спілкуванні.

Питання володіння державною мовою сучасної молоді, а також мовна політика в державі є надзвичайно важливим аспектом, бо саме мова у кожного народу є творцем, інтерпретатором та зберігачем її ества, традицій. Зокрема, коли відбувається процес державотворення, значення розвитку й функціонування державної мови стає важливим чинником державного іміджу у світі, який презентує еліта держави у різних інституціях, зокрема й на політичному Олімпі держави – у Верховній Раді. Для української управлінської, політичної та освітянської еліти першочерговим повинно бути питання **культивування державної мови** та її повнокровного функціонування в усіх ланках українського суспільства. Тому для успішного самоствердження української нації на світовій арені сучасному молодому поколінню і кожній людині зокрема на рівні свідомості й підсвідомості, особистої

та колективної моралі, звичаєвого і державного права потрібно берегти мову як головний чинник національної, територіальної та освітньої самоідентифікації.

Важливим кроком у формуванні національної ідентичності сучасної молоді як чинника консолідації українського суспільства є **модернізація мовної освіти** - оновлення науково-професійних бакалаврських та магістерських програм підготовки на основі нових загальноєвропейських освітніх стандартів, у руслі гуманістичних тенденцій, розвинутої інноваційної культури та патріотичного мислення нового покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ткаченко О.Б. Українська мова: сьогодення й історична перспектива / Орест Ткаченко. – К. : Наукова думка, 2014. – 512 с.
2. Пірен М. Національна ідентичність сучасної української еліти як чинник консолідації суспільства та реалізації демократичних реформ / Марія Пірен. // Державна політика. - 2013. - №12. – С. 62-70.

Секція 5. Роль соціально-гуманітарних і профільних дисциплін у формуванні світогляду сучасного студента

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Андрій Іванов

Ліпецький державний технічний університет, м. Ліпецьк, Російська Федерація

Через розгляд функцій соціальної міфології буде показана її двоїста, конструктивно-деструктивна роль в житті суспільства і, зокрема, у формуванні світогляду сучасної молоді. Відповідь на питання про ступінь сприйнятливості суспільства до соціальних міфів криється у розумінні того, якими можуть бути напрямки функціонування системи соціальної міфології – творчими або ж руйнівними, а також, якими можуть бути наслідки реалізованих соціальної міфологією функцій. В решті-решт, лише саме суспільство, його історія можуть дати відповіді на ці питання.

Напрямок і особливості функціонування системи соціальної міфології можна в цілому показати через її функції, провідниками яких, на нашу думку, виступають такі елементи системи соціальної міфології, як міфи і ритуали. Зокрема, А.К. Байбуурин вважав, що: *«Проблема функцій ритуалу вирішується в залежності від того, як розуміється зв'язок між ритуалом і повсякденним життям. В одному випадку передбачається, що ритуал виступає як явище, похідне від побуту. Ця точка зору досить поширена. Саме для неї характерно розуміння ритуалу як різновиду звичаю. В іншому випадку затверджується протилежний вплив ритуалу на побут. Ритуал розуміється як певний механізм, який регулює або санкціонує явища повсякденного життя. В обох випадках має місце презумпція наявності зв'язків між побутом і ритуалом. Їм протиставлений погляд на ритуал як на щось самоцінне, самодостатнє, що не має (або майже не має) зв'язків з побутом»* [1, с. 30]. В рамках підходу, який передбачає наявність зв'язків між ритуалом і побутом, ритуал наділяється різноманітними функціями.

Так, Е. Дюркгейм [8] детально опрацював це питання, рішення якого визначалося його загальною теорією релігії, в якій він бачив символічне вираження соціальної дійсності. Вивчаючи «негативні» (табу, заборони) і «позитивні» (жертва, обряди імітації) культу, він виявив, що релігійні інститути, перш за все, ритуали, виконують кілька життєво важливих функцій, серед яких виділяються чотири основні: соціалізації індивіду (дисциплінуюча, підготовча), інтегруюча (єднальна), відтворююча, психологічна.

Підхід Е. Дюркгейма до класифікації функцій ритуалів певною мірою корелює з функціями соціальної міфології, які виділяються нами далі. Але обґрунтування виділення відповідних функцій, полягає у прагненні знаходитися в межах філософського дослідження. Аналізуючи соціально-філософські характеристики основних функцій соціальної міфології, ми виходимо з системного уявлення про соціальну міфологію, та з того, що розділи філософського знання можуть бути використані для виділення відповідних функцій. Крім того, міф як форма світогляду передував в історичній ретроспективі філософії, і так само як і власне філософія, стикався з необхідністю осмислення навколишнього світу, процесу пізнання, формування ціннісних орієнтацій людей, отримання ними практичної користі, здобутті інформації. Звідси походять і функції соціальної міфології – онтологічна, гносеологічна, аксіологічна, праксеологічна [3].

Онтологічна функція соціальної міфології проявляється у ствердженні нової реальності з початкової неподільності та невизначеності, у поверненні реальності до моментів її виникнення. Онтологічна функція представляється універсальною, оскільки міфологічні уявлення про буття, про устрій світу виявляються в цілому схожими у всіх народів світу, що було продемонстровано, наприклад, у роботі Д. Кемпбелла [5]. Ця функція соціальної міфології корелюється з інтегративною (сполучною) функцією ритуалу, що виділяється Е. Дюркгеймом.

Гносеологічна функція соціальної міфології сходиться до такої властивості міфу, як ототожнення реальності з усілякими уявленнями про неї. Міф надає людині можливість пізнання світу таким, яким він є, без жодних додаткових шарів знання, опосередкованих, наприклад, законами, нормами, правилами: *«Міфічна людина нічого не знає про наукові знання тому, що все, про що їй потрібно знати, їй вже відомо. Її світ не розділили на сферу трансцендентального і знакові структури. <...> Міфічна думка – це те, що відбувається навколо, це реальна буттєвість, а не ілюстрація до того, що відбувається»* [6, с. 172]. Усі речі у міфі пізнаються як унікальні, що володіють своєю специфікою. У гносеологічній функції соціальної міфології є важливий дескриптивний, інтерпретаційний аспект. Саме пізнання через пояснення, регламентацію є основним у гносеологічній функції соціальної міфології і дозволяє співвіднести цю функцію з такою, зазначеною Е. Дюркгеймом функцією ритуалу, як функція соціалізації індивіда (дисциплінуюча, підготовча).

Аксіологічна функція соціальної міфології задає певну ціннісну шкалу суспільних явищ і відносин, дає ціннісні орієнтири для подальшого суспільного розвитку. Слід зазначити, що ця функція виявляється здійсненою, як в індивідуальних міфах, на рівні сприйняття людиною певних архетипів, так і у міфах соціальних. У першому випадку йдеться про психотерапевтичний аспект аксіологічної функції, що робить можливим її співвіднесення з виділеною Е. Дюркгеймом психотерапевтичною функцією ритуалу, у другому випадку – про ідентифікаційний аспект.

Праксеологічна функція соціальної міфології відповідає за трансляцію, засвоєння, відтворення міфів, а також сприяє передачі знань від покоління до покоління. Така передача обов'язково відбувається в рамках певної групи людей, де в соціальних міфах, в історіях про походження речей, героїв знаходять відображення знання про суспільство. У повну силу дана функція проявляється під час обрядів, ритуалів, під час ініціацій і присвят, коли знання передаються безпосередньо. Ця функція сприяє здійсненню практичних дій, гармонійної соціалізації людини, прилучення її до накопичених колективом знань і навичок, що дозволяє порівнювати таку функцію з дюркгеймовською, яка відтворює функцію ритуалу.

Повертаючись до питання про те, яким чином соціальна міфологія та реалізовані нею функції можуть сприяти формуванню світогляду молоді, звернемо увагу на два аспекти. Перший пов'язаний з ритуальною (експресивною) моделлю комунікативного підходу, що останнім часом все більше поширюється, і в якій, на відміну від традиційної – трансмісійної моделі, акцент робиться на зв'язок комунікації з такими поняттями як «участь», «асоціація», «членство» і «поділ загальних вірувань». Адже саме реалізацію цієї моделі комунікації ми і виявляємо, спостерігаючи за сучасною молоддю; в ритуальній або експресивній моделі *«Комунікація спрямована на задоволення від її здійснення в більшій мірі, ніж на досягнення якоїсь мети, що знаходиться поза нею»* [7, с. 60]. Така комунікація передбачає активне використання значущих символів, звернення до цінностей, до соціальних міфів, і, відповідно, значущість функцій соціальної міфології тут різко зростає. Інший аспект функціонування соціальної міфології охоплює, на наш погляд, один з вимірів знання – знання-причетність (розуміння), якого так не вистачає сьогоднішній молоді та, зокрема, студентам. Справа в тому, що *«... існують три фундаментальних виміри знання – знання-інформація, знання-причетність (розуміння), знання-метод. Акцент на одному з цих вимірів на шкоду іншим призводить до неповноцінного знання»* [2, с. 42]. Знання-інформація – це знання як предметно представлена картина; знання, яке може бути формалізоване, це – знання-обізнаність. Знання-причетність (знання-поминання) супроводжує інформативний компонент, але його вимір полягає в духовній причетності людини до предмету, що досягається. Знання-метод дає не саму істину, а шлях її досягнення [2].

Сьогодні, у століття панування інформаційних технологій, в час тотальної поширеності і домінування медіа-технологій, молода людина не виробляє у собі знання-причетність (поминання): навіщо сучасній людині пам'ять, якщо завжди майже все можна

дiзнатися у комп'ютері, Інтернеті тощо. У цьому відношенні всю сукупність реалізованих соціальної міфологією функцій важко переоцінити.

Додамо, що, на наше тверде переконання, конструктивного у функціонуванні соціальної міфології все ж набагато більше. Колективний характер соціальної міфології обумовлює загальну спрямованість функцій: необхідність впливу на колектив з метою регулювання суспільного життя. Так, Р. Кайуа писав: «... міф щодо визначення належить колективу, виправдовує, підтримує і надихає собою життя і діяльність деякого співтовариства, народу, професійної корпорації або таємного союзу» [4, с. 120].

Мета функцій соціальної міфології – підтримка стабільності і забезпечення цілісності суспільства. У цьому, на наш погляд, полягає сенс і основний напрямок функціонування системи соціальної міфології. Саме ці обставини необхідно враховувати, розглядаючи функції соціальної міфології по відношенні до різних сфер суспільного життя, місце соціальної міфології в житті суспільства, і, безумовно, таку чутливу сферу як формування світогляду сучасної молоді. Хоча функції соціальної міфології в цілому сприяють підтримці стабільності і забезпечення цілісності суспільства, в окремих сферах життя соціуму в певні історичні моменти суспільного розвитку соціальна міфологія може виконувати деструктивну роль. Незмінним лишається одне: суперечлива, конструктивно-деструктивна роль соціальної міфології розкривається через виділення її основних функцій.

ЛИТЕРАТУРА

1. Байбурин А.К. Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А.К. Байбурин. – СПб.: Наука, 1993. 236 с.
2. Жаров С.Н. Образование в потоке перемен: что значит «знать», и какому знанию мы учим / С.Н. Жаров // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Проблемы высшего образования. 2017. № 1. С. 42-47.
3. Иванов А.Г., Линченко А.А. Историческое сознание как фактор демифологизации исторической культуры: философско-методологический аспект / А.Г. Иванов, А.А. Линченко // *Studia Humanitatis*. 2016. № 1. (электронный журнал: www.st-hum.ru).
4. Кайуа Р. Миф и человек. Человек и сакральное / Р. Кайуа; пер. с фр. – М.: ОГИ, 2003. 296 с.
5. Кэмпбелл Д. Тысячеликий герой / Д. Кэмпбелл; пер. с англ. – М.: Рефл-Бук; Киев: Ваклер, 1997. 384 с.
6. Савельева М.Ю. Введение в метатеорию сознания / М.Ю. Савельева. – Киев: Видавець ПАРАПАН, 2002. 334 с.
7. Черных А.В. Ритуалы и мифы медиа / А.В. Черных. – М.; СПб.: Центр гуманитарных инициатив; Гнозис, 2015. 160 с.
8. Durkheim E. Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie / E. Durkheim. – Paris: Les Presses universitaires de France, 1968. 647 p.

АРХЕТИПІЧНИЙ КОНТЕКСТ СУЧАСНОЇ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ МОЛОДІ

Ольга Федіна, Сергій Маленко

*Новгородський державний університет імені Ярослава Мудрого м. Великий Новгород,
Російська Федерація*

Оскільки ціннісні та культурні установки індивіда, що формуються в наш час під впливом масової культури, є лише різновидом типових колективних форм уявлень. Стає очевидною міфологічна обумовленість майже усіх текстів масової культури, що виявляється

у відсутності рефлексії, прагматичності і в рамках заданої колективної потреби масової свідомості, актуалізації архетипічної матриці, відсилання до сфери колективного несвідомого.

Основним методом дослідження буде метод архетипічної детермінації становлення та розвитку індивідуальної свідомості, а також соціокультурних явищ та принципів культурної взаємодії, віднайдених К.Г. Юнгом, та продовжених у чисельних працях його учнів та послідовників.

Спільність «маси» неможливо відокремити від поняття «колективного несвідомого», так як специфічна протокультурна зумовленість текстів «масової культури» проявляється в особливостях опису причинності, відтворення просторово-часових особливостей, в слідуванні певним культурно-цивілізаційним моделям і прагненні до відтворення їх в безальтернативних варіантах, у стереотипності, клішованості, маніпулятивності глибинними колективними уявленнями. З цього випливає, що масову культуру можна назвати формою «сучасної міфології», з притаманними їй ознаками і функціями. М. Еліаде зазначає, що особливість міфу, полягає в його сприйнятті як події, що реально сталася. В той же час індивід, включений у простір масової культури, часто сприймає віртуальні прояви більш правдоподібними ніж будь-які явища соціокультурної дійсності. Отже, картина світу, яку демонструють сучасні масові уявлення, вказує на міфологічне світовідчуття обивателя, і в той же час відповідає контексту розгортання архетипічних форм.

К.Г. Юнг зазначав, що уявлення мас, яке він називав «ненаправленим мисленням», завжди орієнтоване на міфологічні установки, образно, являє собою нескінченну низку образів і несвідомих реакцій і спрямоване на несвідому адаптацію індивіду до «внутрішнього світу». Міфологічні образи і форми представляють собою загальні символи, що виражають прихований сенс явищ, які вкоренилися в колективних уявленнях, та поступово починають сприйматися як апіорні догмати, які не потребують доказів. Колективні переживання виражаються в символічних образах масової культури, але оскільки символ – це універсальна соціокультурна форма, яка вказує на смисли, які в ній мають на увазі, але далеко не завжди реально присутні, найбільш очевидним стає естетичний аспект проявів масової культури. Так, в залежності від соціокультурних особливостей епохи, форми масової культури дещо розрізнялися, проте, в їх основі завжди знаходилися типові культурні феномени, такі як гедонізм, тяга до розваг, поверхневе сприйняття себе і світу та ін.

Отже, і естетика масової культури в різні епохи і періоди звертається, насамперед, до гедонізму, зовнішнього, поверхневого конструювання артефакту, вторинності, видовищності, розважального характеру, кількісних критеріїв оцінки (рейтинг, «перегляди», фанати, тощо), антиєрархічності, відмови від парадигми відображення реальності. На відміну від класичної естетики як філософії прекрасного, яка завжди прагне до правдивого відображення реальності, заснованого на аксіологічній ієрархічності, суб'єктивності, внутрішньої трансцендентності. У контексті такої естетичної парадигми класичні та сакральні категорії залишаються незатребуваними і вимагають або трансформації, або заміни. Так, «реальне» стає «гіперреальністю», «симуляцією», а «прекрасне» трансформується в «грандіозне», «видовищне», «шокуєче».

Отже, базою для масової культури, що активно експлуатує архетипічні образи, є принципи несвідомої основи культури. Сукупність несвідомих нуминозних переживань, викликаних апелюванням до архетипічних матриць, і формує у підсумку, щось сакральне, що закріплюється в культурі через систему установок і форм релігійного досвіду Сакральне, як результат «зіткнення» з архетипом, у масовій культурі виступає єдиним структуроутворюючим феноменом. Саме відповідно до уявлень про сакральне, що транслюються у масовій культурі, формується картина світу індивіда. Трансляція архетипічно-обумовлених сакральних та інших образів у масовій культурі здійснюється за рахунок тотального використання мас-медіа технологій. У порівнянні з попередніми

комунікаційними формами, мас-медіа мають значно більше можливостей консервування та поширення творів культури, можуть практично ментально «доставляти» їх великій аудиторії, саме через те, що синтетично об'єднують синхронний (ментально «актуальна» трансляція по горизонталі суспільства) і діахронний (консервативна «історична» трансляція по вертикалі суспільства, тобто від покоління до покоління) плани передачі культурних повідомлень. При використанні технологій мас-медіа в масовій культурі для трансляції сакральних образів акцент значно зміщується в сферу комплексності впливу повідомлення на всі органи чуття людини.

РЕЛІГІЯ І СУСПІЛЬСТВО

Валентина Гущик, Микола Кітов

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Релігія є складним, синтезуючим духовним феноменом, який виражає не лише віру людини в існування надприродного Начала, Бога, що є джерелом буття всього існуючого, а й виступає для неї засобом спілкування з ним і суттєвим чинником її духовного зростання, важливою сферою універсуму культури. Тому вивчення релігієзнавства у технічних і технологічних університетах є досить важливим фактором підвищення як загальної компетентності випускника вищого закладу освіти, так і формує риси характеру, які стають у нагоді при виконанні функцій керівника, науковця чи організатора виробництва.

Історія свідчить, що численні релігійні вірування і культури є продуктами суспільного розвитку, відображають у своїх специфічних вченнях і доктринах суттєві риси різних соціальних епох. У зв'язку з цим релігія є універсальним духовним явищем у житті суспільства.

Релігія є невід'ємним елементом суспільного життя, важливим чинником суспільних відносин. Її місце і роль у соціальній системі визначають і функції релігії в суспільному житті. Зрештою, релігія як соціальний феномен самовиражається через свої функції.

Функції релігії, її структурні елементи та способи, рівні, напрями впливу релігії на соціум, завжди носять конкретно-історичний характер. Однак зв'язок між релігією і суспільством є дуже складним і по-справжньому діалектичним. Вона тісно вкорінена в суспільну дійсність, проте релігія не є механічним, хоч і опосередкованим, віддзеркаленням суспільних процесів. На думку П. Бергера, саме діалектичність зв'язку між релігією і суспільством перешкоджає доктринерському підходу до «ідеалізму» чи «матеріалізму». Історія людства знає чимало прикладів того, як релігійні ідеї, навіть дуже важкі до розуміння, призводили до змін соціальної структури. Відомі також приклади, коли структурні соціальні зміни призводили до помітних змін у релігійній свідомості.

З метою свого виживання людина змушена пристосовуватися як до природних умов, так і соціальних. За таких умов об'єктивно існує індивідуальна й соціальна потреба в подоланні, «знятті» такого стану.

Однією із світоглядних форм вирішення цієї проблеми виступає саме релігія. Вона, розкриваючи особистості сенс життя в контексті існування трансцендентного буття, зумовлює її відповідне відношення до інших людей, до світу. Тому в історії людства виникнення релігії не є випадковістю або певною аномалією, як це намагаються довести її опоненти. Виникнення та розвиток релігії був сам по собі закономірним процесом і зумовлювався потребами духовного становлення самої людини, усвідомленням й утвердженням її суспільного буття. Тому релігія виступає світоглядно-змістовною основою утвердження суспільного буття індивіда, оскільки виражає те, що в людині є щось надлюдське, яке підносить її над насущними проблемами існування й формує світ вищої реальності, джерело якого в суспільній суті самої людини.

Однією з історичних місій релігії, що набуває в сучасному світі все більшої актуальності, є формування відчуття єдності людського роду, значущості неперехідних суспільних людських моральних норм і цінностей. Однак релігія може бути також виразником зовсім інших настроїв, зокрема фанатизму, непримиренності до людей іншої віри тощо.

Варто підкреслити, що відносини між релігією і політикою майже завжди склалися напружено – як відносини між горним і долішнім, сакральним і профанним. Цей антагонізм лишається попри те, що влада президентів сучасних держав докорінно відрізняється від влади, скажімо, візантійських імператорів не лише обсягом повноважень і механізмами реалізації влади, а й тим, що вона є вже не священною, а суто світською.

Розуміння зв'язку релігії й суспільства з необхідністю вбирає в себе також з'ясування взаємовідносин між релігією і сім'єю, як найстарішою соціальною інституцією, між релігією і соціальною мобільністю.

В історії людства, яке постійно прогресує у своєму розвитку, функціонування релігії з часом об'єктивно перестає відповідати потребам конкретного суспільства. Через це розвиток первісного суспільства на певному етапі, з одного боку, зумовив утрату в потребі тих соціальних функцій, які реалізовувалися у релігійній формі. Але, з іншого, об'єктивно призвів до виокремлення релігії, точніше її інституалізованих форм, у специфічну сферу діяльності людей. Відтоді Церква почала функціонувати як специфічне автономне утворення, що в підсумку зумовило існування її власних інтересів, які вже досить часто за своїм характером не збігалися із суспільними, оскільки відображали в основному інтереси кліру, який зайняв монопольне становище в релігійному середовищі

Отже, вплив релігії на суспільне життя не завжди був однозначним. Характер цього впливу може суттєво змінюватися, набувати специфічних особливостей. Соціальні функції релігійних організацій не тотожні функціям релігії, тому що релігійні організації включаються до загальної системи економічних, політичних та інших суспільних відносин і виконують безліч нерелігійних функцій.

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ ГІПНОЗ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ПОТЕНЦІАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДИНИ

Лінда Долан (Lynda DOLAN)

Університет Йоганнесбургу (Південно-Африканська Республіка, Сідней, Австралія)

Гіпноз можна вважати одним із найдавніших лікувальних методів (Brown & From, 1986; Meares, 1972). Найдавніші зареєстровані коріння гіпнотичних практик у лікуванні були простежені назад до стародавніх індуїстських та єгипетських практик, а також найперших храмів сну в Греції та Римі, які були присвячені лікарям-Асклепіадам – Богам, котрі лікували біль, погладжуючи його руками та викликаючи тривалий стан сну (Hammond, 2013).

Сучасний європейський гіпноз розпочався з австрійського лікаря Франца Антона Месмера (1734-1815), названий на його честь месмеризмом, котрий вважав, що явище, відоме як магнетизація тварин, пов'язане з невидимою речовиною – рідиною, яка проходить всередині предмета або між суб'єктом і гіпнотизером або «магнетизером» (Mesmer, 1980). Вважається, що Джеймс Брейд (1795-1860), шотландський хірург, створив термін гіпноз із грецького слова «*hypnos*», що означає «спати» як особливий стан сну – транс (Braid, 1843). Наприкінці XIX століття французький невропатолог Жан Мартін Шарко (1825-1893) вважав, що гіпнотизм є особливим фізіологічним станом, а його сучасник Хіппойт-Марі Бернхейм (1840-1919) вважав це психологічним станом підвищеної навіюваності. Зигмунд Фройд (1943), котрий навчався в Шарко, використовував гіпноз на початку своєї кар'єри, щоб допомогти пацієнтам відновити репресовані спогади. Він зазначив, що пацієнти будуть

переживати травматичні події під час гіпнозу, а це процес, що називається абревіацією (Нлува, 2008; Wolberg, 1967). Фройд пізніше замінив гіпноз технікою вільних асоціацій.

Хоча існує безліч визначень та застосувань гіпнозу до теперішнього часу не існує жодної конкретної теорії чи підходу, досліджуваного на базі університетських лабораторій, що базується на підтвердженні, яке було б визнане найефективнішим (Elkins, Varabasz, Council & Spiegel, 2015, Lyn et al., 2015). Також не існує загального консенсусу щодо визначення та основних принципів процесу гіпнозу, про що свідчить зміна визначення АПА гіпнозу з часом (Американська психологічна асоціація, 2005, 2017).

Мілтон Еріксон (1980), котрий вважається батьком сучасної гіпнотерапії, розрізняв гіпноз у контексті науково-дослідних лабораторій та гіпнозу в реальній практиці. Він відзначив відсутність загального консенсусу щодо того, що гіпноз належить до великої кількості досліджень у лабораторних умовах, яке об'єктивувало процес гіпнозу і створило багато різних поглядів і визначень гіпнозу. Він підкреслив, що гіпноз є *«особливим станом, який поглиблює терапевтичні відносини і зосереджує увагу пацієнта на деяких внутрішніх реаліях [і] не забезпечує прийняття пропозицій»* (Erickson et al., 1976, p. 19).

Всупереч поширеній думці, що гіпноз є насамперед навіюванням, гіпноз також може виникнути за допомогою «використання» (Erickson, 1967) природної та «спонтанної підвищеної потенції» людини (Нлува & Dolan, 2010). Залежно від гіпнотичного потенціалу людини, гіпноз може відбуватися спонтанно без допомоги терапевта. Приклади спонтанного гіпнозу включають у себе ситуації, коли людина перебуває в абсолютному та дуже глибокому стані фокусу або поглиненому стані (Spiegel & Greenleaf, 2005; Spiegel & Spiegel, 1978; 2004).

Нлува & Dolan (2010-2011) представила нове визначення гіпнозу як: властива, підвищена потенція людських істот, яка спонтанно з'являється в житті людини і яка також використовується певними процедурами, відомими як гіпнотичні індукції (С.125). Таке визначення феномена гіпнозу стало для авторів очевидним, оскільки він більш точно описував природний гіпноз як результат тривалого десятирічного спостереження та використання в психотерапевтичній практиці. Коли людина перебуває в гіпнотичному стані, будь то формальний чи неформальний стан, її сприйняття підвищується. У цьому підвищеному стані незмірно зростає потенціал, який може бути негативним (наприклад, панічна атака внаслідок підвищеного страху) або позитивний (наприклад, активізація потенціалу). У позитивному стані лікуванню сприяє підвищений потенціал (Нлува & Dolan, 2010).

Визначення гіпнозу як «властивої, посиленої потенції» (Нлува & Dolan, 2010-2011, с. 91) охоплює спонтанність та природність досвіду гіпнозу і підкреслює подарунок природи, що людина народжується з унікальним потенціалом для можливості контролювати себе і приймати рішення для себе кожної миті свого життя (Глива, 2013; Сковорода, 1995).

У попередній праці Нлува & Dolan, 2010 висловили свою стурбованість тим, що офіційне визначення АПА «гіпнозу» (розділ 30, Американська психологічна асоціація, 2005) виключає духовний вимір. Ми ж прямо звернули увагу в нашому визначенні гіпнозу на підвищений потенціал або життєву силу, притаманну людині, що виникає спонтанно при народженні (Нлува & Dolan, 2010). Коли-небудь в умовах університетських науково-дослідних лабораторій буде досягнуто консенсус у поясненні сутності явища, що називається гіпнозом, бо нині внаслідок експериментальних обмежень / умов (у тому числі до і гіпнотичної індукції, де експериментатори «пояснюють», «пропонують використовувати яву», «неявно або словесно»), явище забруднене здатністю суб'єкта для посилення пропозицій. Таким чином, досліджуване явище не є незайманим явищем, як це природно відбувається. Це артефакт, створений суб'єктом з експериментатором, за допомогою якого досліджується певна здатність, але не сутність цього явища (Нлува & Dolan, 2010, с. 41).

З огляду на вищесказане, цікаво зазначити, що підрозділ АРА від 30 (2014) з того часу переглянув своє визначення поняття гіпнозу, щоб, мабуть, відобразити більш «атеоретичне визначення», яке вони пропонують з урахуванням багатьох різних підходів та визначень гіпнозу в американській літературі на сьогоднішній день. Вони визначають гіпноз як «стан свідомості, що включає в себе зосереджену увагу та зниження периферичної обізнаності, що характеризується підвищеною спроможністю реагувати на пропозицію». Розглядаючи всю поведінку людини, було показано, що за допомогою розуміння людської потенції в гіпнотичному стані ми можемо глибше зрозуміти освітній потенціал високої освіти, досягнення, витривалість, волю та багато інших явищ, властивих людині (Нлува, 1998); 2008 а; 2009). Але це лише додаток до розгляду застосування гіпнозу при лікуванні психопатологічних станів. Іншими словами, гіпноз допомагає нам зрозуміти багато явищ у житті людини, в його здоровому та патологічному стані (Spiegel & Spiegel, 1978; 2004).

Англійські дослідники переконливо довели, що гіпноз, особливо у дітей віком до 12-14 років, є повсякденним явищем, яке відіграє величезну роль у структуруванні основи особистості людини (Morgan & Hilgard, 1973) Людина в стані гіпнозу некритично приймає будь-які пропозиції, що походять від деяких невідомих внутрішніх або зовнішніх сил. Несвідомі елементи в поведінці людини, які отримуються з невідомих подразників, можна було легко виявити в гіпнотерапевтичному процесі, оскільки показано, що королівська дорога до несвідомого відбувається через гіпнотичний транс (Spiegel & Spiegel, 1978; 2004). Це полегшує перегляд індивідумом себе та навколишнього середовища.

В Україні також є наукові розробки, які можуть бути використані в якості оздоровчого чинника. Маються на увазі розробки проф. К. Платонова про сугестивний сон.

Ще у 1959 р. харківський професор Костянтин Платонов записав численні та переконливі обсяги експериментальних і клінічних досліджень, що підтверджують ефективність тривалого гіпнотичного відпочинку. В своїх експериментальних лабораторіях в Україні він повідомив про сприятливі результати за допомогою «тривалого сугестивного сну як допоміжного терапевтичного методу» (с. 234-235). Повне відпочивання зазвичай було викликано спеціальною пропозицією, яка використовувалася в більш-менш тривожних умовах як заключний метод після кожного сеансу психотерапії і слугувала посиленню та зміцненню отриманого терапевтичного ефекту. Це також слугувало відновленню функцій кортикальних клітин. Лікування проводилось при повторних сеансах, кілька годин на день, у наступні дні та доповнювалося терапевтичними вербальними пропозиціями. К. Платонов розрізняв активний стан «повного спокою» від типового стану сну, що пропонується, та спричиненого наркотиками. Він зазначив, що перший «передбачає максимальну активацію відновної функції кори головного мозку» (с. 235). Він підкреслив важливість школи Павлова, яка допомагала досліджувати фізіологічні механізми, що лежать в основі цього стану сну. Він згадав про експериментальне дослідження патової асоціації Петрова, котрий у 1945 р. довів перевагу запропонованого сну над фармакологічним сном при лікуванні екземи та виразок у невротичних собак. К. Платонов (1959) підтвердив значні експериментальні висновки І. Павлова у своїх власних спостереженнях та своїх українських колег. Він також записав приклади використання тривалого сугестивного сну в роботі декількох дослідників в українських лабораторіях, у тому числі:

Грудний метод Прусенко з використанням «затяжного запропонованого сну» для лікування пацієнтів-підлітків, які страждають на «підвищену збудливість нервової системи»;

Кашпур отримав позитивні результати від тривалого запропонованого сну при лікуванні невротиків;

Стрельчук лікував дипсоманів, використовуючи надовго запрограмований сон; Копил-Левіна та Цветков встановили, що довгий сон, який відновився у вагітної внаслідок застосування гіпнозу, відновив силу жінки під час затяжних пологів, у процесі яких не було потреби в застосуванні щипців

К. Платонов (1959, с. 234-238) підтвердив терапевтичну цінність запропонованого відпочинку і прийшов до висновку, що «надовго запропонований сон» особливо відзначається в тих випадках, коли виснажливі фактори впливають на нервову систему протягом тривалого часу. Наприклад, після найгостріших переживань, серйозних хірургічних операцій, важких зтяжних пологів, важких соматичних нездужань, загальної втоми та високої нервової збудливості. Він рекомендував використовувати зтяжний запропонований сон протягом до і після операцій. Він також рекомендував використовувати такий відпочинок у профілактиці гіпертонії, при лікуванні виразок, на ранніх стадіях туберкульозу та, як правило, у всіх випадках, коли необхідно швидко відновити стан здоров'я пацієнта. Він додав, що зтяжний запропонований сон є одним з найважливіших терапевтичних методів, що застосовуються при невротичних захворюваннях, після того, як основні патогенні чинники лікуються та видаляються за допомогою вербальних пропозицій. Враховуючи значний внесок К. Платонова в дослідження зтяжних гіпнотичних сесій, важливо зрозуміти контекст роботи там, де він і його колеги працювали, і те, що держава тоді вимагала від лікарів та психологів. Це означало, що духовність була виключена, і Платонов (1959) визнав це у своїх творах. Згідно з цією фізіологічною моделлю, всі люди були продуктами генів і повинні розглядатися таким чином. Люди на найвищому рівні фізіологічного розвитку вважались, суб'єктами, які не мали у своїй біологічній основі, наприклад, психіки, духу, душі, що не існували у свідомості громадян колишнього СРСР.

В СРСР дослідники в рамках гіпнозу діяли відповідно до затвердженої медичної моделі, де, згідно з історією пацієнта, був встановлений діагноз і пацієнт лікувався відповідно до медичної моделі. Незважаючи на те, що це було в 50-х роках минулого століття, очевидно, що таке ставлення до виключення будь-якої духовної (нефізичної) потенціальності сьогодні не відрізняється в моделі усвідомлення сучасної України, поліпшення якої залежить від змісту гуманітарної освіти, що її пропонують українські університети.

ЛІТЕРАТУРА

Brown, D.P. & Fromm, E. (1986). *Hypnotherapy and hypnoanalysis*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Publishers.

Meares, A. (1972). *A system of medical hypnosis*. New York: Julian Press.

Hammond, D.C. (2013). A review of the history of hypnosis through the late 19th century. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 56, 174-191.

Mesmer, F.A. (1980). *Mesmerism: A translation of the original medical and scientific writings of F.A. Mesmer, MD*. Compiled and translated by G.J. Bloch. Los Altos, CA: William Kaufmann Inc.

Braid, J. (1843). *Neurypnology, or the rationale of nervous sleep considered in relation to animal magnetism: Illustrated by numerous cases of its successful application in the relief and cure of disease*. London: Churchill.

Hlywa E. (2008a). Protracted Hypnotic Rest. *Australian Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 36(1), 50-63.

Hlywa, E. (2008b). Spontaneous and Induced Abreaction, *Australian Journal of Clinical & Experimental Hypnosis*, 36(2), 78-92.

Wolberg, L.R. (1967). *The Technique of Psychotherapy*. Part 1 and Part 2. (2nd ed.). New York: Grune & Stratton.

Elkins, G.R., Barabasz, A.F., Council, J.R. & Spiegel, D. (2015). Advancing Research and Practice: The Revised APA Division 30 Definition of Hypnosis, *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 63:1, 1-9, doi: 10.1080/00207144.2014.961870

American Psychological Association. (2005; 2014; 2017). Society of Psychological Hypnosis: Division 30—American Psychological Association. Retrieved from <http://www.apadivisions.org/division-30/about/index.aspx>

Erickson, M.H. (1976). *Advanced techniques of hypnosis and therapy*. New York: Grune & Stratton.

Erickson, M.H. (1967). *Advanced techniques of hypnosis and therapy*. New York: Grune & Stratton.

Hlywa, E. & Dolan, L.M. (2010). A New Approach to the genesis of hypnosis: A gift of love and security, *Australian Journal of Clinical & Experimental Hypnosis*, 38(1) 25–43.

Spiegel, H. & Spiegel, D. (1978). *Trance and Treatment: Clinical uses of hypnosis*. New York: Basic Books.

Spiegel, H. & Spiegel, D. (2004). *Trance and Treatment: Clinical uses of hypnosis*. (2nd ed.). Washington DC: American Psychiatric Publishing, Inc.

Spiegel, H. & Greenleaf, M. (2005). Commentary: Defining Hypnosis. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 48:2-3,111-116.

Hlywa, E. & Dolan, L.M. (2010-2011). Spirituality, Hypnosis and Psychotherapy: A New Perspective, *Australian Journal of Clinical & Experimental Hypnosis*, 38(2)/39(1), 111-127.

Hlywa, E. (1998). *Принципы психотерапії і гипнотерапії (Principles of psychotherapy and hypnotherapy)*. Sydney: Star Printery.

Hlywa, E. (2009). "Hypnosis and Client–Centred Therapy". *Internal Security*, (1), 61-68.

Morgan, A.H. & Hilgard, E.R. (1973). Age differences in susceptibility to hypnosis. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 21, 78-85.

Platonov, K. I. (1959). *The word as a physiological and therapeutic factor*. Moscow: Foreign Languages Publishing House.

СТРАТЕГІЇ ІНКУЛЬТУРАЦІЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ХОРРОР-КІНЕМАТОГРАФІ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Валентина Карabanова

*Новгородський державний університет імені Ярослава Мудрого м. Великий Новгород,
Російська Федерація*

Проблема адаптації шкільної, студентської та аспірантської молоді до соціальних і культурних норм має не тільки важливе теоретичне значення, але й дозволяє структурувати і коригувати повсякденність, за допомогою виховних і освітніх новацій у світі, що постійно змінюється. Якщо формальне засвоєння соціальних норм і моделей комунікації може бути досягнуто в школі або університеті за досить короткі терміни, то глибинне пізнання культурних умов існування етносу і суспільства в цілому вимагає значних емоційних та інтелектуальних зусиль, а тому розтягується на досить тривалий час, який навіть не обмежується двома десятками років нормативної освітньої соціалізації. Саме ця відмінність дозволила західним та вітчизняним теоретикам розвести два напрямки адаптації індивіду, позначивши перше – як «соціалізацію», а друге – як «інкультурацію». Відповідно, безумовний пріоритет у вивченні процесів соціалізації залишається за соціологами, психологами і педагогами, а інкультурації – за філософами та культурологами.

Такі видатні вчені як П. Сорокін, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Е. Еріксон наполегливо намагалися встановити специфіку адаптації індивіду в соціокультурному середовищі, однак тільки М. Херсковіцу [1] вдалося остаточно розвести соціалізацію і інкультурацію. Вже з 1948 р. пропонуючи термін «інкультурація», він визначив його як сукупність специфічних способів введення індивіду в конкретні типи культур, що позначає загальнозначущий ідеал

формування компетентної у певному культурному середовищі молодої людини. Д. Мацумото [2] вважав інкультурацію логічним продовженням процесу соціалізації і припускав суб'єктивне пристосування до внутрішніх аспектів культури. За А. Кардинером [3], ядро інкультурації виражає залучення індивіду до цінностей культури, а А. Ефендєєв [4] вважає культурні ідеали антропологічними орієнтирами, своєрідними центрами управління поведінкою людей. Р. Бенедикт приходиться до висновку, що будь-яка культура володіє унікальним набором елементів, що відтворюють власну ідентичність, у той самий час М. Мід [5] трансформує «культурну конфігурацію» в «парадигму національного характеру», який втілює загадковість, своєрідність рідної та інших культур.

Сучасна система інкультурації спирається на певну інфраструктуру (освіта, ЗМІ тощо), яка повинна забезпечувати ефективну адаптацію молодого покоління до вимог суспільства і влади. Але на початку ХХ століття був винайдений кінематограф – один з ефективних способів уніфікації сприйняття та каналізації несвідомих прагнень людини, що призвело до появи принципово нового стандарту ідеалоутворення епохи масової культури. Тому, сучасна візуальна культура позиціонує його як дієвий інструмент освоєння поведінкових (споживацьких) стереотипів, каталізатор масової культури і визначає виникнення двох основних напрямків інкультурації, що досить успішно формують споживацьку кіноаудиторію – позитивний і негативний сценарії створення образів успішної людини та гармонійного соціуму. Всі означені вище проблеми особливо важливі для сучасного освітнього простору, який намагається конкурувати за увагу підростаючого покоління (правда, далеко не завжди успішно) з інститутами споживацької цивілізації і кінематографом як справжнім апостолом масової культури.

Позитивна модель інкультурації, яка давно і успішно практикується педагогами на усіх рівнях освітньої соціалізації, в рамках різних гуманітарних дисциплін розповідає молоді про всемогутність людини, її необмежені можливості, які реалізуються у відповідних соціокультурних умовах, спираючись на класичні ідеали доби Просвітництва. Негативна модель, увібравши у себе весь можливий потенціал соціальної деструкції та специфічну хтонічну сюжетіку примітивних міфологій, здійснює несвідоме перенесення негативних емоцій людини з реальних соціокультурних відносин на кіногероїв і сюжетіку фільмів жахів задовго до того, як вони можуть стати діями протестного або ж і взагалі руйнівного характеру. Криза позитивної моделі інкультурації зумовлена повсюдною деградацією масової культури, що неминуче обертається пануванням у молодіжному середовищі негативної моделі інкультурації, яка не стільки заперечує традиційні культурні цінності, скільки намагається через деструктивні кампанії переконати масу та еліту в необхідності «збереження» та насильницького впровадження базових культурних смислів і символів, правда вже з кардинальною зміною їх екзистенціальної полярності.

Виходячи з цієї, досить небезпечної соціокультурної ситуації, сучасні педагогічно-гуманітарії просто зобов'язані в межах своїх шкільних та університетських програм активно протистояти впливу негативної інкультурації, пропонуючи молодому поколінню альтернативний погляд на природу людини і суспільства, їх минуле, сьогодення і майбутнє. В іншому випадку, й наше суспільство, як колись західне, ризикує рано чи пізно зіткнутися з тотальною споживчою апатією, розгулом молодіжного бандитизму, асоціальною поведінкою школярів та студентів, які будуть «кінематографічно» озброєні культурно-девіантною ідеологією насильства та жорстокості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Херцковиц, М. Культурная антропология / М.Херцковиц. – М.: [Б. и.], 1955. – 350 с.
2. Мацумото, Д. Психология и культура /Д.Мацумото. – СПб: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 416 с.

3. Kardiner, A. The individual and his society /A. Kardiner. – New York: Columbia University Press, 1939.
4. Общая социология: Учебное пособие /Под общ. ред. А.Г. Эфендиева. – М.: Инфра-м, 2007. – С.202.
5. Мид, М. Культура и мир детства. Избранные произведения /М.Мид. – М.: Наука, 1988. – 429 с.
6. Malenko S., Nekita A. Qorxu kinomatoqrafiyası: bio-siyasiləşdirilmiş patomifologiya kimi (I) // Philosophy and social-political sciences. Bakı. – 2017. – №1(40). – P. 138-159.

ФІЛЬМИ ЖАХІВ: КРИЗА ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО РОЗУМУ ЯК ВИХОВНА ПРОБЛЕМА

Сергій Маленко

*Новгородський державний університет імені Ярослава Мудрого, м. Великий Новгород,
Російська Федерація*

Інструментальна раціональність, яка не пов'язана соціально значущими творчими цілями і моральними нормами, знаходить своє логічне втілення в поколінській практиці руйнування, деформації і знищення соціокультурної реальності, наочно демонструючи традиції цивілізованого варварства і споживчого вандалізму, що сформувалися в межах одновимірного «суспільства споживання» [2]. Ці обставини стають серйозною світоглядною проблемою та формують комплекс завдань щодо трансформації освіти та виховання сучасної молоді. Побутовий прагматизм і утилітаризм є необхідними наслідками тотального і багато в чому штучного насадження інструментальної раціональності. З іншого боку, соціокультурне середовище, яке лише зовні декорується комп'ютерною технікою, побутовою електронікою і технологічними новинками, насправді являє собою, висловлюючись мовою психоаналізу, витіснений простір вікових забобонів і заборон, що з легкістю віталізують усі первісні страхи і комплекси, насамперед у шкільної та студентської молоді.

Молодіжна тусовка «суспільства споживання» являє собою «гримучу суміш» пережитків первісних дикунів, перенасичених сучасними технологічними «кийками», а також софістів і схоластів, завжди готових логічно обґрунтувати правильність і соціальну доцільність будь-якого, навіть самого абсурдного вчинку.

Сучасна художня практика базується, в тому числі, на формуванні виховних зразків, що презентують аксіологічний вимір західної цивілізації. В них спостерігається перетворення класики в неокласику та постмодерн з характерними для них культурами деструктивності та агресії, що персоніфікуються в образі Антигероя. Формування його культурної парадигми не тільки укорінене в ігровій сутності самої людини, а й становить найбільш типовий та комерціалізований хоррор-сюжет, що являє собою художню арену взаємодії хронічно заляканих сучасників. Тому **Homo ludens** в особі символу фільмів жахів – Антигероя – не може знайти відгуку у маси **Homo fobos** (від дав.-грец. φόβος – «страх, острах»). Саме тому, щоб надійно привернути увагу молодих глядачів у кінозалі чи перед монітором або цифровим телевізором, Антигерою просто необхідно «розіграти» героя-обивателя, в якого ще не сформувалися світогляд та почуття, і в його особі всю глядацьку аудиторію, яка віддала гроші за споживання саме цієї кривавої драми. Оскільки будь-яка гра – це, в першу чергу, сам її процес, з його одвічною естетичною та етичною цінністю, то Антигерою, підбираючи семіотичні «відмички» до обивателя, по суті справи, розмиває його звичну споживчу парадигму, орієнтовану на володіння предметами та можливостями. Зводячи на трон хоррор-сюжету саму ігрову стихію, Антигерою завжди доводить, що цей індивідуальний процес набагато важливіше будь-якої з потенційно досяжних споживчих

цілей. На жаль, наше студентство охоче, але несвідомо запозичує ці моделі поведінки, тому серед головних завдань викладачів гуманітарних дисциплін є популяризація класичних художніх зразків та формування естетичного смаку.

Отже, вже наявність самого по собі стійкого і практично незворотного ігрового «діалогу» Антигероя з пересічною людиною і є основним результатом більш ніж столітньої «хорроризації» соціокультурного простору західної споживацької цивілізації [3]. Причому, основним «парламентером» у цьому процесі як раз і виступає Антигерой, який завжди «домовляється» з Системою про отримання нових громадянських прав для свого опонента-обивателя. Втягуючи споживача у свій жахливий дискурс, Антигерой «примушує» його до рефлексії з приводу власного соціального статусу та екзистенційних перспектив. І само собою зрозуміло, що подібні «примуси до рефлексії», як і операції з «примусу до миру» не можуть не бути кривавими і драматичними. Так Антигерой формує постмодерністський антипод класичній традиції, історія становлення якого і є патоміфом сучасної споживчої цивілізації, що здійснила, слідом за ніцшеанською «переоцінкою всіх цінностей» ще й їх ідеологічну ревізію. Внаслідок відсутності авторитетних прикладів у реальному житті, молодь у формуванні своїх світоглядних цінностей керується далеко не кращими зразками, в тому числі і моделями поведінки Антигероїв з фільмів жахів.

Показово також, що антропоцентризм європейської культури у фільмах жахів активно витісняється біоцентризмом, геоцентризмом, урбанізмом і техноцентризмом, що утворюють самодостатні і активно конфліктує один з одним соціокультурні топоси. Саме тому, хоррор-кінематограф формує у суспільстві гомогенізовані екзистенційні цінності, які повністю девальвують бінарну сутність культурної діалектики. Кордони колишніх цінностей стають часом настільки розмитими, що їх адекватна соціокультурна реконструкція іноді виявляється практично неможливою. Герої-обивателі з їх слабкою світоглядною позицією, відсутнім моральним стрижнем, соціокультурною конформністю і політичною індиферентністю, що публічно демонструється, перетворюються жанром кіножахів в «аміфічні» істоти, які з легкістю делегують свій глибинний міфічний потенціал Антигерою. По суті, Антигерой вступає в контакт з індивідом на тлі або урбаністичного ландшафту, що активно і незворотньо руйнується, або ж у просторі природи, яка начебто навмисно вирує усім своїм єством.

При цьому обидва ці фони фактично позначають «кінець знайомого світу», порушення звичного порядку речей, що відповідає класичному міфічному сюжету про кінець часів «золотого століття». Тоді як саме Природа є для обивателів найбільш вдалим символом для встановлення вірних орієнтирів і справжніх критеріїв, за якими слід будувати своє власне життя. Частково про це ж безперервно нагадує і вульгарний анатомізм, примітивний фізіологізм і екстравагантний натуралізм (як яскраві ознаки поезики низького [1] фільмів жахів, які намагаються методами «шокової терапії» повернути обивателя до жорстоких реалій буття. Саме природа є аналогією базових, первинних принципів суспільного життя, середовищем міфічного втілення архетипічних сюжетів, що концентруються на трагедії несвідомої соціалізації, ідеологізації та біотизації внутрішнього світу сучасної молоді.

Таким чином, саме занедбана природа і непристосоване до людського життя місто стають тими органічними просторами, спостерігаючи які вона отримує можливість оцінити сучасний стан цивілізації та магістральні тренди її розвитку. А художні проєкції фільмів жахів раз у раз стають відвертим пророцтвом та вироком для сучасної моделі соціалізації молодого покоління. Проте, завжди залишається можливість використання світоглядного потенціалу гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти заради формування компетентної, ерудованої та моральнісної особистості.

«The reported study was funded by RFBR according to the research project № 18-011-00129».

ЛІТЕРАТУРА

1. Купина Н.А. Массовая литература сегодня : учеб. пособие / Н.А. Купина, М.А. Литовская Н.А. Николина. – М.: Флинта: Наука, 2009. – С. 215.
3. Маркузе Г. Одномерный человек / Г.Маркузе ; пер. с англ. – М. : Рефл-бук, 1994. – 368 с.
3. Эпштейн М. Хоррология: наука о саморазрушительных механизмах цивилизации / М.Эпштейн. – URL: <http://gefter.ru/archive/13400>.

ДИСКУРС МАСКИ ТА ЛЯЛЬКИ У ФІЛЬМАХ ЖАХІВ ЯК ЗРАЗОК НЕГАТИВНОЇ СОЦІАЛІЗЦІЇ МОЛОДІ

Андрій Некита

*Новгородський державний університет імені Ярослава Мудрого, м. Великий Новгород,
Російська Федерація*

Сьогодні для викладача гуманітарних дисциплін стає значною проблемою масове захоплення студентської молоді фільмами жахів, які не тільки викликають шок та трепет у широкій глядацькій аудиторії, вимагаючи споглядати за зіштовхуваннями Героя з химерним Антигероем, але й максимально посилюють вже й так наявні в сучасній культурі протиріччя між поколіннями і часом, територіями та інтересами. Візуальні знаки цього протистояння доносять до молоді актуальні сенси, які частково або повністю зникли з обрії сучасної споживацької цивілізації. Ці маркери дозволяють проаналізувати символічні поля розгортання образів Антигероя, серед яких найбільш цікавими є хоррор-маска та іграшка (лялька), що втручається за допомогою фільмів жахів у розмірене життя юнаків та дівчат.

В руслі юнгіанської традиції, маску в хоррор-кінематографі, що виконує «соціальні та релігійні функції» [2], слід розглядати у двох аспектах. По-перше, вона в концентрованому вигляді представляє символ архетипу «Тіні» як осереддя прихованих несвідомих сторін людського життя. Саме вони постають традиційно незатребуваними, другорядними, неprestижними та майже повністю ігноруються молоддю в межах домінантної соціокультурної традиції. По-друге, з висот цивілізаційного розвитку, маска маркується як сукупність примітивних, диких, брутальних, архаїчних якостей людини, що потенційно дискредитують її як добропорядного «середнього» громадянина-споживача. По-третє, маска здобуває тотальний вплив над образом Антигероя, поширюючись не тільки до меж його фізичного тіла, але іноді посягаючи й на тіло соціальне, ототожнюючись з будь-якими природними, культурними та інституційними ландшафтами. Показово, що саме західна студентська молодь стає учасником та глядачем цих жахливих історій. У той же час, маска, за рахунок високого потенціалу міфічного «перевертня», демонструє можливість подолання школярем та студентом деструктивного потенціалу своєї душі. Показово, що саме маска, постійно натякаючи свідомості на архетип «Тіні», часто видає несерйозність і висхідний ігровий характер спровокованих нею відносин людини і світу. Антигерой, за допомогою жахливої палітри своїх масок-машкар, із задоволенням висміює як окремі недоліки дорослих, так і всю офіційну культуру споживчої цивілізації. Не випадково в традиційних психоаналітичних дослідженнях найбільш поширеною символічною роллю Антигероя є ампула «Трикстера», якого можна лише умовно відокремити від царини тварин, оскільки через свою інстинктивну природу він є надзвичайно мінливим, рухливим і безперервно «мутуючим» згідно контекстів, у яких виявляється. Зрозуміло, маскування не є винаходом цивілізації, навпаки, всі її соціокультурні форми виступають більш або менш вдалими пародіями, камуфлюючими її природні прототипи. Більш того, слід сказати, що в природних співтовариствах, підпорядкованих ідеї виживання організмів, маскування має універсальний

характер, орієнтований на мільйони ймовірних сценаріїв взаємодії організму з середовищем існування. У соціокультурному просторі споживчої цивілізації, яка обмежена в ресурсах і з самого свого спочатку прагнула відокремитися від зовнішнього середовища «зоною комфортності» і «безпеки», стратегія маскуванню просто змушена бути «економною». У підсумку, споживче доросле суспільство в процесі соціалізації навчає молодь лише окремим, «базовим» прийомам конформізму, який виступає блідим відбитком природної маскувальної мінливості. Саме цю соціально-рольову «ущербність» із задоволенням експлуатує Антигерой у масках «Трикстеру». До речі, в цьому «джентльменському наборі» масок, крім стандартних ігрових моделей «суспільства споживання», міститься і практично незліченний резерв природної мімікрії, що дозволяє Антигерою в масці бути наголову вище сонму своїх цивілізованих опонентів. Саме така ситуація є специфічною характеристикою соціокультурної еволюції хоррор-міфу архетипу «Тіні», яка в умовах споживчого суспільства трансформується в хоррор-образах Трикстеру.

Сформоване в основному впродовж Нового і Новітнього часу соціальне середовище, м'яко кажучи, виявилось не настільки вже комфортним для життя і здоров'я людини, а тому до його базальних страхів з кожним етапом прогресу додаються все нові фобії – дедалі все більш «модні» і «технологічні». У цьому ключі особливо цікавою є поява в хоррор-сюжетиці іграшки та ляльки як «стародавніх богів людства» [1], активно діючих персонажів, навколо яких і розгортаються драматичні конфлікти кіноісторій, від яких кров стає льодяною. При цьому, саме лялька виступає образною ілюстрацією постмодерністських узагальнень з приводу «смерті автору» і взагалі моделлю суб'єкту, що пізнає. Сучасний викладач повинен відверто говорити зі студентами про історію та культурні традиції використання лялькових персонажів, аргументовано пояснювати, саме яким чином створюється атмосфера всепроникаючого жаху, панічного страху, що межують з божевіллям і повною втратою Героєм і глядачем буденних соціальних навичок. Викладачеві треба довести молодому поколінню, що саме Ляльковий Антигерой стає провокатором руйнування звичного соціокультурного порядку, кривавим пророком, екстремальним пародистом, месником, який майже силоміць підводить молодь до усвідомлення екстремумів соціального буття, примусово формуючи ситуацію фатального вибору між життям і незліченими сценаріями смерті. Цнотлива, мила, симпатична дитяча лялечка «раптом» обертається чудовиськом, витісняючи героїв фільму і глядачів у простір Зла, яке постійно посілюється, а менша міра якого відтепер виконує функції «Добра». Лялька стає медіумом, що з'єднує розколоті частини Буття, повідомляючи сучасників, за допомогою стародавніх символічних шифрів, тільки одній їй відомий рецепт відновлення колишньої, первинної цілісності світу. Найімовірніше, жорстока лялькова мова кінохоррору намагається донести надзвичайно важливі, онтологічні істини, до яких обиватель-споживач став настільки нечутливим. Тому парадоксально, що чим вище ступінь індиферентності героїв «ляльковим» сенсам, тим більш кривавою виявляється розв'язка хоррор-сюжету. З іншого боку, треба послідовно роз'яснювати студентам, що лялькове чудовисько в хоррорі виступає символічним аналогом загубленого соціумом дитинства як специфічної соціокультурної реальності. Значить, історії ляльок-вбивць – це вже сформована традиція відображення повсякденної практики системної наруги дорослого, раціоналізованого соціуму над міфічним світом дитинства та юнацтва. В той час як міра кривавості і жорстокості лялькового хоррору демонструє обивателю рівень протистояння поколінь, їх відчуження один від одного, между конфліктності стратегій соціалізації. Таким чином, лялька в хоррорі є концентрованим виразом поруганного і розтоптаного дитинства та молодості, які, завжди залишаючись значущими для кожної людини, намагаються захистити і зберегти свою унікальність. Лялька ж, як метафізичний образ дитини, будь-якими способами прагне відстояти право кожного покоління на свій унікальний образ дитинства, яке в умовах споживчого суспільства все більше піддається масовій уніфікації та ідеологічній ерозії. Саме через ці та інші символічні образи фільми

жахів доводять актуальні для сучасної людини і суспільства сенси, сподіваючись на можливість культурного ренесансу. Такі висновки ще раз підкреслюють значущість гуманітарних та культурологічних дисциплін, які дозволять комплексно оцінити загрози сучасної масові культури та забезпечити формування врівноваженого та гуманістичного світогляду сучасного студентства.

The reported study was funded by RFBR according to the research project № 18-011-00129.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошин М. Театр как сновидение / М. Волошин // Наука и религия. – 1996. – № 4. – С.28.
2. Леви-Стросс К. Путь масок / К.Леви-Стросс. – М.: Республика, 2000. – С.26.

КУЛЬТУРА МИСЛЕННЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ТИПУ ОСВІТИ

Василь Смирнов

*Новгородський державний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Великий Новгород, Російська Федерація*

В даний час однією з найбільш важливих і досі нереалізованих суспільних потреб є потреба в стабілізації, самозбереженні і прогресивному розвитку всього соціально-економічного організму нашого суспільства. Її успішна реалізація неможлива без достатньої кількості людей з високим рівнем професіоналізму. В свою чергу, подібний рівень цілком зумовлений наявністю культури мислення професіональних фахівців у будь-якій галузі.

Ми багато чому навчилися, але в питанні про зміну ставлення до проблеми формування культури мислення, з нашої точки зору, кардинальних покращень у вітчизняній системі вищої освіти так і не відбулося. Ми спробуємо проаналізувати основні й найважливіші причинами цього стану.

По-перше, фактично залишилася незмінною парадигма вищої освіти, яка націлена не на формування високої культури мислення студентів, а на механічну передачу їм знань. У наш час необхідна людина з високою культурою мислення, яка здатна активно діяти, узгоджуватися і само змінюватися в ситуації кардинально мінливих цілей і завдань суспільного розвитку, а стара парадигма вищої освіти продовжує базуватися на тому, що основний зміст освіти – це знання і оволодіння науковими предметами. В той час, коли нова парадигма, яка йде їй на зміну, стверджує, що необхідно перейти до інших одиниць змісту освітнього процесу: навчати методам, підходам, способам побудови знань, що вимагає принципово іншого рівня розвитку культури мислення.

По-друге, спостерігається надмірна захопленість безсистемним збільшенням кількості предметів, що викладаються, та їх акцентованість тільки на змісті, що завдає шкоди культурі мислення студентів. Планомірно і послідовно здійснюється специфічний інформаційний терор по відношенню до культури мислення, бо її високий рівень розвитку зумовлений здатністю студентів працювати із спеціальними розумовими засобами, а не просто з різноманітними змістами, обсяг яких нескінченно збільшуються.

По-третьє, предмети що викладаються, часто-густо не пов'язані між собою в єдину систему, а просто співіснують в освітньому просторі. За синтезування таких знань в єдине ціле відповідальності ніхто не несе. Ця функція покладена на самого студента, який не володіє достатньою культурою мислення, щоб здійснювати її належним чином.

По-четверте, для переважної більшості викладачів провідною в практиці їх роботи залишається пояснювально-ілюстративна дидактика, в якій зразок передається як самий зміст навчання, при повній відсутності технологій формування культури мислення.

Покоління студентів замість «хліба» культури мислення отримували і продовжують отримувати «каміння» натаскування, яке отупляє молодь.

По-п'яте, традиційна організація лекцій, семінарів, лабораторних робіт та інших форм навчання в основному націлена лише на те, щоб змусити студентів якомога адекватніше засвоїти пропонований матеріал. Саме тому, більшість з них докладає всі свої зусилля на просте і некритичне засвоєння запропонованого їм навчального матеріалу, та зовсім не замислюється над тим, як побудовано саме знання, які засоби мислення при цьому використовуються, як організовано саме мислення, як підвищити його культуру.

По-шосте, наукова робота в університетах розтягнута по кафедрах, центрах, лабораторіях, тощо. Інтеграцію результатів, що отримуються в їх межах, у єдині, абстрактні сурогати навколишнього світу здійснювати практично нікому. Таке становище зумовлено ще й тим, що у викладачів, співробітників, аспірантів, студентів відсутня культура налагодження складних комунікацій, і немає технологій, що дозволяють погоджувати різні змісту і зводити їх в єдині інтегральні показники.

По-сьоме, в більшості університетів навіть відсутні спеціальні технології і експертні системи, що дозволяють виявити і оцінити рівень культури мислення у студентів.

З вищенаведеного випливає висновок, що випускники університетів, у переважній більшості, не володіють необхідним і достатнім рівнем культури мислення і тому мимоволі стають дуже небезпечними в епоху кардинальних суспільних змін, особливо коли потрібен найвищий професіоналізм у справі виведення суспільства з тривалої системної кризи.

Зупинимося детальніше над розглядом того, як підвищити культуру мислення студентів і що для цього потрібно зробити в першу чергу. Як вказують дослідники, зв'язок мислення із спеціальними штучними конструкціями – знаками, робить його вже не стільки природним, а повноцінним соціальним і культурним феноменом. Це означає, що мислення не є приналежністю окремої людини, «його існування лежить на перетині комунікативного існування людей», а «його очевидним зразком є дискусія» [1, с.79]. З цього випливає, що мислячим, по своїй суті, є тільки той, хто здатен гранично невинуватим чином діяти в трьох напрямках: змістовному, логічному і комунікативному.

В змістовному напрямку він повинен мати здатність будувати висловлювання різних типів складності і доводити їх до інших мислителів, надаючи їм знакової форми. У логічному – він повинен вміти оперувати з формами мислення в логіках доповнення та систематичного уточнення, мати здатність будувати дані форми і застосовувати їх у конкретних життєвих ситуаціях. У комунікативному напрямку мислителю необхідно невинуватим чином діяти в позиціях автора, того, хто розуміє, критика, арбітра і організатора складної комунікації, бачити її процеси, вміти організувати і коригувати, а також керувати ними.

Під культурою мислення ми розуміємо систему організації мислення у зазначених напрямках, з використанням певних засобів і критеріїв. У докультурному вигляді мислення, строго кажучи, не існує – це всього лише предмислення («розсудливе мислення»). У змістовному напрямку предмислення характеризується тим, що людина, в процесі власних міркувань, будує тільки асоціативні ряди. Предмислення – це коли асоціації «течуть» потоком, без звернення до спеціальних засобів мислення. На цьому рівні людина всього лише самовиражається. Тут немає якихось особливих вимог до вираження змісту – треба лише зрозуміти його і якимось чином адекватно висловити. Більшість студентів саме і знаходиться на цьому рівні – запам'ятовують матеріал і викладають його так, як цього вимагає викладач, або як самому хочеться і можесться.

В логічному напрямку предмислення не фіксує форм мислення, студенти не вміють невинуватим чином будувати і застосовувати ці форми. Поняття і категорії використовуються виключно у вигляді сенсу. Зміст і функціональні відмінності суб'єктів думки і предикатів не враховуються. Операційність у застосуванні різного роду логік відсутня, до того ж, не помічаються і самі ці логіки. За цих умов випускник університету

залишається в світі феноменального, випадкового і виявляється не здатним увійти до світу істотного, ноуменального. Спираючись лише на випадкове, він стане вибудовувати проекти своїх дій згідно з кон'юнктурними, швидкоплинними критеріями і тим самим прирече себе на випадковість і хаотичність поведінки в досить значущих (для нього і для інших) ситуаціях. Ось так з'являються у сучасному світі покоління безпринципних конформістів.

В комунікативному напрямку предмислення характеризується недотриманням норм позиційності. Але як зазначається у літературі, якщо учасники комунікації не дотримуються норм, *«не погоджують свої дії в в напрямку руху думки, то комунікація супроводжується динамікою виникнення і розпаду мислення. Утворюється конгломерат фрагментів, аж до згортання розумового шару»* [2, с. 79]. Звідси й виникає безглуздість, нудьга і повна безплідність абсолютної більшості занять, конференцій, обговорень, дискусій.

ЛІТЕРАТУРА

1 Анисимов О.С. Новое управленческое мышление: Сущность и пути формирования /О.С. Анисимов. – М., 1991.

2. Смирнов А.А., Самолук Н.П., Корешков В.Г. Эффективность модульного обучения, форма организации и структура модуля. Внедрение модульного обучения в учебный процесс /В.Г. Корешков // Организация модульной системы обучения в деле формирования университетского образования нового типа: сборник статей. – Новгород, 1997.

ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ ФІЛОСОФІЇ

Артур Михалевич, Олександра Панченко, Валерія Скуйбіда, Ульяна Кузьмик
Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Гармонія – це досягнення стану душевного спокою. Гармонія – це вища форма організованості та краси. Гармонія – це форма прояву сутності людини, системи або будь-якого її компонента. Гармонія – це організованість Всесвіту, яка протистоїть хаосу. Гармонія в філософії – узгодження різнорідних і навіть протилежних (конфліктних) елементів, в естетиці – злагодженість цілого, що народжується від поєднання протилежних за якістю сутностей. Існує безліч визначень цього поняття, але в чому ж її сутність, що вона представляє собою? Весь наш світ базується на гармонії: людини із природою, людини з оточенням, людини та системи (державної, суспільної, міждержавної), душі та розуму. І так можна перелічувати до нескінченості. Але де ж вона починається, із чого витікає, що є її першоосновою?

Шлях до творення ідеалу як основи гармонії у кожного із філософів був свій. У Геракліта це була боротьба протилежностей, для Сократа самовдосконалення людини, для якої основою всього є закон, у Платона – розуміння особистістю ідеї добра, у Сенеки – самовдосконалення особистості через розуміння своїх здібностей та свого призначення. Гармонії зовнішньої не існує без гармонії внутрішньої. Так само, як неможлива гармонія в державі при її відсутності в системі. Порушення гармонії знижує рівень життєдіяльності, порушує характер розвитку: незбалансоване суспільство має меншу життєздатність, що обмежує наші духовні пошуки, стає прірвою на шляху до самопізнання. Саме завдяки ній відбувається взаємодія компонентів у складі цілого.

Аристотель зазначав: «Природа звела чоловіка з жінкою, а не з одностатевою істотою (так само як і жінку) і поєднувала першу згоду з протилежних, а не подібних один одному істот. Схоже, що і мистецтво, наслідуючи природу, робить те ж саме. Живопис, змішуючи білі і чорні, жовті і червоні фарби, створює зображення, відповідні оригіналам. Музика,

змішавши одночасно високі та низькі, тривалі і короткі звуки в різних голосах, створює єдину гармонію. Граматика, змішавши приголосні і голосні літери, склала з них все [словесне] мистецтво. Так і весь Всесвіт, тобто небо і землю, і весь космос в цілому впорядкувала єдина гармонія через змішання протилежних начал» [1, т. 2, с. 372]. Гармонія людини із природою є нерозривним зв'язком, що був закладений у кожного з нас ще до народження. Людина створена жити в гармонії із природою. Згадаємо наших предків, які черпали все необхідне для життя з природи. Саме вона є тим першоджерелом створення гармонійності нашої душі та розуму. Сучасна людина майже втратила контакт із природою. Ми живемо в бетонних джунглях, що наповнені залізними звірами. Не звертаємо увагу на те, як самі тяжіємо від особистої дисгармонії. Сама ж дисгармонія появляється в світі людини, коли вона починає жити не по божественним, а по людським законам. «Не тим людина зробилася схожою на диявола, що має плоть, якої диявол не має, а тим, що живе сама по собі, тобто по людині. Бо диявол захотів жити сам по собі, коли не встояв у істині; так що став говорити неправду від своїх, а не від божих – став не тільки неправдивим, але й батьком неправди», – зазначав Аврелій Августин [2, с. 67]. Бездумно робимо крок за кроком у натовпі, перетворюючись на деталі одного великого механізму. Чи не є це найстрашнішим: втратити свою сутність, душевний спокій, внутрішню красу.

На думку Августина основний принцип філософії – прагнення до гармонії віри та розуму. Він вважав, що розум за допомогою філософії здатний пояснити існування Бога, а там, де наука безсила, на допомогу приходять віра і теологія. Гармонія встановлюється тоді, коли пізнання внутрішнього світу людини, та оточуючого Всесвіту іде не тільки через розум, а через віру. Бо розум не здатний осягнути безмежність Всесвіту, тут йому на допомогу приходять віра. Завдяки поєднанню розуму і віри, душі та тіла встановлюється гармонія в людині та Всесвіті.

Повернення до гармонії суспільства та особистості іде через духовну революцію, яка створила новий ідеал, що став основою гармонізації особистості та суспільства. Поняття гармонії повністю переміщується на душевну площину людського буття і духовну площину світу. Тому віра стає основою всього, в тому числі й гармонії. Взагалі Бог і був тією самою гармонією для філософів середньовіччя. «Боже, який не забажав, щоб істину знав хто-небудь, крім чистих. Боже батько істини, батько мудрості, батько істини й вищого життя, батько блаженства, батько добра й краси, батько розумового світла, батько застави, що спонукає нас повернутися до тебе», – підкреслював Аврелій Августин [там само, с. 213]. Стверджуючи триєдність Бога, Бог Отець – творець світу, Бог Син – тілесне втілення Бога, Бог Святий Дух – основа всього, яка пронизує світ, доводив, що тільки через наближення до Бога людина може гармонізувати свій світ і наблизити його до ідеалу. Чим ближче до Бога, тим краще людині. Шлях до гармонії лежить через Бога. Основний принцип філософії – прагнення до гармонії віри та розуму. У середньовічній філософії Бог створював гармонію душі й тіла людини і був основою єдності та гармонійності цього світу. Тому на перше місце в реалізації теологічної гармонії виходить любов до Бога, яка поєднує душу та тіло людини в єдине ціле. Людина має досягти гармонії душі, тіла та розуму. Тільки тоді можливе досягнення утворення сильної особистості, сім'ї, системи, держави, світу.

На проблему гармонізації потреб і здібностей особистості, її фізичного, морального та духовного потенціалу вказує також Г.С. Костюк. Вчений відмічає, що в умовах поєднання навчання і праці виховується нова людина – з її потребами і здібностями, любов'ю до праці і новою трудовою мораллю, людина, у якій гармонійно поєднуюватимуться духовне багатство, моральна чистота і фізична досконалість.

Отже, узагальнюючи вищесказане, приходимо до висновку, що гармонія – це внутрішня і зовнішня упорядкованість, узгодженість, цілісність психічних властивостей і процесів. Гармонія виробляється у процесі виховання особи й участі її в життєдіяльності

певного колективу. Дисгармонія особистості – часткове або повне порушення гармонійності в розвитку особистості.

Таким чином, гармонійність особистості з позицій вченого може розглядатися як домірність, упорядкованість фізичної, соціальної та духовної природи людини. А вивчення філософії дозволяє глибше збагнути єдність та гармонійність світу і місця людини в ньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Соч. : у 4-х т. – Т. 2. – М., 1978. – С. 312.
2. Бычков В.В. Эстетика Аврелия Августина. – М.: Искусство, 1984. – 222 с.

ПСИХОЛОГІЯ УСПІХУ

Валерія Скуйбіда, Наталія Чугасва

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Ми живемо в прекрасний час – час великих можливостей. Все більша кількість людей домагається більших успіхів. І з кожним роком ця ситуація поліпшується. Все більше число людей стають успішними, живуть насиченим і повним вражень життям, яке їм, безумовно, подобається. Зараз у літературі з'являється все більше і більше інформації про те, як досягти успіху в професійній діяльності, бізнесі, особистому житті.

У процесі виконання роботи використовувався метод узагальнення наукових та літературних джерел.

Дослідженнями психологів встановлено, що переважна більшість людей має необхідний для досягнення успіху моральний, емоційно-вольовий, фізичний та інтелектуальний потенціал, хоча правильно розпорядитися ним можуть тільки лічені одиниці. Багато хто просто не знає, як це можна зробити. Величину ж ресурсів і можливостей людини підкреслює приклад окремих особистостей, що досягли видатних результатів.

Знайомство з життям і діяльністю таких людей ставить цілком закономірні питання. Чи дійсно цих людей від більшості їх сучасників відрізняли видатні здібності? Або тут основну роль відіграє випадок, везіння, вдалий збіг обставин? Чи будь-яка людина здатна досягти життєвого успіху, реалізації своїх планів і прагнень? Неупереджений аналіз дозволяє відповісти на ці питання в такий спосіб: потенціал кожної людини величезний, здібності її безмежні, однак без належного виявлення і цілеспрямованого розвитку вони швидко згасають. Видатних же людей від більшості відрізняють такі якості, як надзвичайно висока життєва активність, прагнення до особистого зростання, непохитна воля, інтуїція й уява, а також віра у власні сили [1].

1. Правило перше. Праця.

Щоб досягнути добрих результатів у будь-якій справі, доведеться багато працювати. Забудьте про лень, поганий настрій та інші виправдання — це фактори, які гальмують ваш розвиток і віддаляють від успіху.

Перед тим, як поставити перед собою мету, оцініть свої сили. Розумієте, на що Ви здатні? А тепер поставте планку вище. Визначте, що потрібно зробити для досягнення запланованого результату, і прикладіть більше зусиль, ніж потрібно.

2. Правило друге. Терпіння.

Важливо розвивати цю якість, якщо ви хочете стати лідером у своїй сфері діяльності. Вона допоможе пережити всі невдачі: після кожного падіння вставати та йти далі.

3. Правило третє. Мотивація.

Існує багато книг і відеороликів, присвячених самовдосконаленню і мотивації. Проте найголовніше — це ваше щире бажання. Доки людина не відчує гострої необхідності та потреби до чогось, доти жодна книга і бізнес-тренер їй не допоможуть.

Напишіть на аркуші паперу все те, що вас не влаштовує у вашому житті на сьогоднішній день, і перерахуйте, чого б ви хотіли. І тепер уявіть, що минуло п'ять років, а ви досі винаймаєте житло, ваш бізнес-план, як і раніше, вкривається пилом. Ви встаєте рано-вранці та йдете на роботу, де працюєте за зарплатню, яка вас не влаштовує, ви працюєте весь день, і так само продовжуєте мріяти про реалізацію власного проекту. Якими будуть ваші почуття, якщо і через десять років нічого не зміниться? Від цієї думки у вас має все закипіти всередині. Це відчуття — найкраща мотивація. У цей момент ви повинні бути повністю готові до дій та усвідомлювати, що вас чекає величезна праця, невдачі та безліч спроб. Адже емоції згасають швидко, та їх досить, аби ви зрушили з місця і почали діяти [2].

Успіх найчастіше розуміють як уміння в процесі збереження гармонії і рівноваги пристосуватися до різноманітних і постійно мінливих умов життя. Це – такий розвиток сили і здібностей, за допомогою яких людина досягає бажаних етапів у своєму житті, організовує відповідним чином свою енергію й зусилля, а також знання та здібності.

Сучасні дослідники активно вивчають умови досягнення життєвого успіху та фактори, що на нього впливають. Так, Б. Трейсі виділяє сім основних складових успіху:

1. Мир у душі. Тільки живучи в гармонії з власними вищими цінностями і внутрішніми переконаннями, ви зможете досягти миру в душі.

2. Здоров'я й енергія – нормальний фізичний стан людини. У тіла є природна схильність до здоров'я, і воно про нього піклується навіть за відсутності фізичного та психологічного втручання.

3. Ставлення з любов'ю до тих, хто поруч з вами, до людей, які вас люблять і турбуються про вас.

4. Фінансова свобода. Більшість неприємностей пов'язана із занепокоєнням про гроші.

5. Високі цілі й ідеали, що складають зміст вашого життя.

6. Самопізнання та самосвідомість, що знаходяться поряд із внутрішнім станом щастя і зовнішніми досягненнями.

7. Відчуття самореалізації або того, що ви стаєте тим, ким хочете стати [1].

Якщо у вас є бажання і ви готові працювати, — на вас чекає успіх.

Стабільний життєвий успіх можливий лише за умови наявності балансу зовнішніх і внутрішніх факторів і починаємо ми, природно, зі зміни того, що найбільше нам доступне, тобто з нас самих. Для цього необхідно знати себе. Самосвідомість людини формується в процесі її повсякденного спілкування з природою, іншими людьми, із суспільством, через пізнання яких вона приходить до розуміння самої себе. Це зводиться, по суті, до усвідомлення людиною своєї ідентичності, стійкості, цілісності в різних професійних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романовський О. Г. Філософія досягнення успіху / О. Г. Романовський, В. Є. Михайличенко. – Харків: НТУ «ХПІ», 2003. – 696 с.
2. Три правила, що допоможуть досягти успіху [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbr.com.ua/news/1125-tri-pravila-shcho-dopomozhut-dosyagti-uspikhu>.

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ ПРИ ВИВЧЕННІ ФІЛОСОФІЇ

Олександра Панченко, Артур Михалевич, Валерія Скуйбіда, Ульяна Кузьмик
Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Філософське вчення про природу цінностей, їх структуру та місце в життєдіяльності людини називається аксіологією. Починаючи з освоєння знарядь праці, а потім вдосконалюючи їх, людина навчилася задовольняти власні елементарні потреби, почала виокремлювати головне і другорядне, необхідне, постійне і тимчасове у своєму житті. Поступово осмислювалася значимість предметів і явищ навколишнього світу для окремого індивіда, групи, суспільства, тобто визначалася їх цінність. Цінність – це поняття, яке вказує на людську, соціальну і культурну значимість певних явищ і предметів діяльності. Цінність є особливим типом світоглядної орієнтації людини, уявленнями, які склалися в тій чи іншій культурі про ідеал, моральність, добро, красу. Будь-які події та явища в природі, суспільстві, житті індивіда сприймаються ним не лише за допомогою науково обґрунтованих теорій, а й пропускаються через призму власного ставлення до них.

Ні у кого немає сумніву, що та чи інша річ має для нас певну цінність завдяки не лише своїй об'єктивній властивості, але і в нашому ставленні до неї, яке поєднує у собі і сприйняття цих властивостей, і особливості наших смаків. Отже, наше ставлення до світу завжди має оціночний характер. І ця оцінка може бути об'єктивною чи суб'єктивною, правильною чи неправильною. Оцінка ж є визначенням суб'єктом соціальної значущості речей і явищ для його життя і діяльності.

Аксіологічний аспект пізнання навколишнього світу властивий філософським поглядам Платона, котрий вважав, що світ речей і світ ідей не тотожні: так як ідеї є ідеалами, то в порівнянні з речами вони є більш «цінними». Платон зробив і одну з перших класифікацій цінності (блага) як категорії, розподіливши її на «добре», «прекрасне», «істинне». Аристотель здійснив свою класифікацію, оперуючи такими поняттями, як «поцінюване» та «цінне». Він вважав, що блага бувають різними, «ціними» (добродієність, душа, розум), «хвалимі» (добродієності, дії яких викликають похвалу), «можливі» (сила, краса, багатство, влада) [1, с. 8.].

Сучасна соціально-філософська література характеризується різноманітністю поглядів на природу цінностей та їх розуміння. Вони зрештою є або конкретизацією проблеми, наміченої в німецькій класичній філософії, або розробляються через протиставлення останній. Найбільш аргументованим, поширеним і прийнятним є твердження, згідно з яким цінності є предметом потреб та інтересів людини. Цими предметами виступають речі, явища чи ідеї, думки. Залежно від цього виділяють дві групи цінностей: а) матеріальні – це знаряддя і засоби праці, предмети і речі безпосереднього споживання; б) духовні – це ідеї, теорії, думки: політичні, правові, моральні, естетичні, філософські, релігійні, екологічні тощо.

Залежно від ціннісного ставлення людини до світу цінності визначаються як «предметні» та «суб'єктні».

«Предметними» цінностями виступає все розмаїття предметів людської діяльності, суспільних відносин та включених до їх кола природних явищ як об'єктів ціннісного відношення. Вони оцінюються в плані добра і зла, істини чи хибності, краси чи потворності, допустимого чи забороненого, справедливого чи несправедливого тощо.

«Суб'єктні» цінності – способи та критерії, на основі яких проводяться самі процедури оцінки відповідних явищ, закріплюються в суспільній свідомості і культурі, виступаючи орієнтирами діяльності людини. Це – настанови й оцінки, вимоги й заборони, цілі та проекти, які відображаються у формі нормативних настанов.

Певну роль е цьому відіграє гуманітарна складова навчально-виховного процесу, а також ті методологічні і методичні засади гуманізації технічної освіти, що спрямовані на підвищення фахового професіоналізму, формування культури цивілізованого співжиття у світі, тих духовних особистісних якостей, що визначають місію людини, мету і сенс людського буття. Той, хто прагне досягти успіху в житті, стати хорошим спеціалістом, неодмінно має використати для цього всі можливості навчання.

Формування особистості вимагає, як уже згадувалося, наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом, який би виробляв ідеали й цінності, прищеплював любов до всього рідного, а також забезпечував можливості для постійного духовного самовдосконалення.

Варто згадати, що зміст терміну гуманітарний (від лат. *humanitas* – людство, людяність), який безпосередньо стосується людини та її культури, звернений до людської особистості, її прав та інтересів.

Розмаїття цінностей передбачає класифікацію за їх рівнем. Так, виділяються цінності особистості, соціальних та професійних груп, національні. В наш час особливої ваги набувають загальнолюдські цінності. Загальнолюдські цінності – це ЛИШЕ терміни, зміст яких носить конкретно-історичний характер. Не цінності мають конкретно-історичний характер, а терміни, поняття, які їх відображають. Носіями цінностей виступають людські спільноти. Найбільшими спільнотами, які мають специфічні цінності, є етноси і нації. Загальнолюдських цінностей немає.

Основною формою, у якій функціонують цінності, є ідеали – уявлення про щось неіснуюче, уявне, досконале, бажане. У змісті ідеалів проявляються такі особливості цінностей, як надії, сподівання на краще майбутнє, очікування бажаного. Такими є ідеали всебічно розвиненої особистості або суспільства, у якому будуть задоволені всі розумні потреби людини. Ідеали як ціннісні установки виконують функцію духовних і соціальних орієнтирів, спонук до практичної діяльності людини, спрямованої на «наближення» майбутнього. Ціннісне проектування людиною своїх життєвих устремлінь у бажане майбутнє, вчення про форми і способи цього планування є одним із основних призначень аксіології. Серед усіх ціннісних механізмів людини філософи виокремлюють волю – вияв бажання людини здійснити свою цілеспрямовану, ціннісно визначену діяльність, спрямовану на досягнення власної мети. Згідно із вченням Шопенгауера і Ніцше, воля є найважливішою серед усіх цінностей.

Цінності за своїми функціями не лише націлені у майбутнє. Вони діють також як культурні традиції, звичаї, усталені норми, завдяки чому забезпечують зв'язок з минулим, що має особливе значення до виховання патріотичних почуттів, успадкування родинних обов'язків в їх моральному значенні. Ціннісні уявлення регулюють поведінку людей і стосовно сучасних їм реалій, спрямовують її. Обираючи спосіб життєдіяльності, оцінюючи привабливість політичних стратегій, порівнюючи запропоновані суспільні моделі розвитку, громадяни визначають власну програму діяльності, моделюють певний спосіб ставлення до влади, держави, безпосереднього оточення.

Світ цінностей багатоманітний. Він охоплює матеріальні і духовні, соціальні і політичні, естетичні та етичні цінності. Однак матеріальні, біологічні, вітальні, тобто життєво необхідні, життєво забезпечувальні цінності не менш важливі для людини, ніж духовні, інтелектуальні, моральні, естетичні. Протиставляти ці класи цінностей недоречно і некоректно. І саме це допомагає опанувати філософія. Категорія «цінність», як і всі філософські поняття, є цариною людського розуму. Тільки людині притаманна здатність оцінювати, надавати значення, свідомо діяти стосовно навколишнього світу. Здатність людей утворювати світ цінностей і жити в ньому – одна із важливих проблем філософської антропології – вчення про людину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кавалеров А.А. Цінність у у соціокультурній трансформації. – Одеса: Астропринт, 2002. – 221 с.
2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ellib.org.ua/books/files/philosofy/filup/p24.html>
3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://stud.com.ua/77305/filosofiy>.

РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ НАУК В КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Надія Гербут

Київський національний університет будівництва і архітектури

Науково-технічний прогрес зумовлює швидкі соціальні зміни та перетворення, а соціальні зміни зі свого боку посилюють необхідність створення нової техніки та технологій.

Інженери – це прошарок людей, які вносять найбільший вклад у науково-технічний прогрес, змінюють наше життя, а тому повинні мати уявлення про суспільство, в якому працюють, та про можливі соціально-культурні, психологічні, етичні та інші наслідки своєї діяльності. Такі знання можуть бути отримані лише при умові включення гуманітарної складової в навчальні програми технічних та технологічних вищих навчальних закладах.

Якщо ми говоримо про гуманітарну складову в освітньому процесі підготовки студентів «технічних» спеціальностей, то це стосується такого питання, зокрема, як вивчення гуманітарних наук в аспекті існування різної культурної спадщини, традицій та історії різних суспільств.

Американський психолог Дж. Гілфорд у другій половині ХХ ст. проводив дослідження щодо специфіки мислення студентів-гуманітаріїв та студентів, що вивчали інженерні науки. Дослідник зробив висновок, що ті, хто вивчав гуманітарні предмети, мали високорозвинені навички дивергентного мислення, що притаманне креативним людям, які продукують оригінальні ідеї, а майбутні інженери – конвергентного, яке необхідне для знаходження єдиного правильного рішення задачі. Отже, гуманітарні науки розширюють можливості інженерів щодо застосування нових підходів до досліджень, вироблення оригінальних ідей тощо [4, с. 35-36].

Наприклад, на лекціях з літератури студенти вчаться, насамперед, творчій інтерпретації, імпровізаційній роботі. Загалом мистецтво змушує нас по-новому подивитись на знайомі речі і цей процес подолання звичайного сприйняття є корисним для розвитку метафоричного осмислення інформації, яку література, зокрема, не передає у звичайний спосіб, а вимагає особистого залучення читача. Вивчаючи літературні твори людина дивиться на світ очима різних персонажей, які є представниками різних культур, національностей, релігій, професій тощо. Розвиток емпатії сприяє новаторству, гнучкому мисленню, розумінню того, що потребують різні люди і т.д.

Опитування за різний період в технічних університетах Австралії, США, Швеції дають однозначну відповідь, що такі предмети як мови, етика, історія, зокрема історія промисловості та техніки, філософія тощо є необхідними для підготовки інженерів. Університетами надавалися пропозиції щодо частки гуманітарних предметів в навчальних планах - від 30% до 12,5% [3].

Зробивши аналіз щодо місця гуманітарних дисциплін в навчальних програмах технічних університетів США та Європи Є. Перегуда зазначає, що на Заході розуміють роль цих наук у формуванні профільних фахівців [2].

Гуманітарна освіта формує громадянську відповідальність за прийняті рішення, підвищує рівень комунікативних якостей, дає змогу ознайомитись з різними креативними ідеями та рішеннями, руйнує «кордони» між дисциплінами, що особливо актуально для проведення міждисциплінарних досліджень.

Останнім часом все гостріше стає питання гуманізації технологій, які вже не можуть залишатись лише засобом вирішення тих чи інших конкретних проблем. Створення нового, високотехнологічного світу накладає на людину нові правила життя, змінює її манеру мислити, оцінювати та відчувати. Технології роблять нас залежними від них, нездатними, без додаткових навичок, самостійно керувати власним життям. Отже, інженери, які формують майбутнє світу, повинні мати певні компетенції, щоб брати відповідальність за рішення, що стосуються культурних, політичних і соціальних аспектів життя.

Необхідність у високій гуманітарній культурі як транслятора гуманізації зумовлюється необхідністю управління великими потужностями, екологічно небезпечними процесами на атомних електростанціях, військових об'єктах тощо. В умовах швидкого ускладнення техніки збільшується вірогідність виникнення нештатних ситуацій. Помилки людини-проектувальника, людини-технолога, людини-оператора можуть призвести до збоїв в роботі, аварій і навіть серйозних екологічних катастроф. З одного боку, повинно зростати значення людського та особистісного факторів, а з іншого – посилюється «безсуб'єктність» комп'ютеризованої управлінської діяльності, де людина стає абстрактним елементом, оскільки позбавлена особистісних якостей. Отже, актуалізується необхідність створення нової наукової раціональності, орієнтованої на гуманістичні цінності [1, с. 18].

Оскільки розвиток науки ставить питання, чи знайде людина своє місце серед роботів, гуманітарна складова інженерної освіти є запорукою відновлення людського фактора в технологічних процесах. Н. Мойсеєв зазначав, що єдність світу вимагає єдності науки, і поступово стане виникати якась метанаука, що об'єднує і гуманітарні, і природничі знання. Подібну ідею висував свого часу К. Маркс, в працях якого чітко просліджується ухил у бік гуманістичної проблематики. У ХХІ ст. домінування в науковому середовищі якоїсь одної методологічної парадигми замінилося плюралістичністю, яка полягає у використанні різних підходів, що дозволяє висвітлити в складному об'єкті нові рівні та зрізи розуміння [1, с. 163-165].

Отже, можна говорити про загальне міжнародне визнання цінності гуманітарних наук в галузі інженерної освіти в аспекті підвищення професійних якостей та соціальної позиції професії. Тому зближення гуманітарних та інженерних наук буде відбуватися у глобальному масштабі і Україна не повинна залишатися поза цим процесом.

Є. Перегуда застерігає, що «намагання вітчизняних функціонерів вирішити кон'юнктурні проблеми бюджетного дефіциту за рахунок гуманітаріїв та суспільствознавців загрожує зведенням університетської освіти до рівня професійно-технічної, дальшим зростанням прірви у технологічному розвитку між Україною та цивілізованим світом, обмежує можливості адаптації молодого покоління» [2].

Гуманітарна складова в освітньому процесі необхідна для підготовки спеціалістів з активним і творчим мисленням, професійна діяльність яких буде відповідати високому рівню розвитку соціальних відносин в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Островський А.М. Социально-философские основания гуманизации человеко-компьютерного взаимодействия (Опыт междисциплинарного исследования) / А.М. Островский. – М.: Издатель Островский А.М., 2010. – 583 С.
2. Перегуда Є. Про нерозривність союзу фізиків і ліриків [Електронний ресурс] / Тиждень. ua, 4 березня 2015. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/130684>

3. Ottino J.M. Building a Bridge Between Engineering and the Humanities / J. M. Ottino, G.S. Morson [Електронний ресурс] / The Chronicle of Higher Education, Feb 14, 2016. - Режим доступу: <https://www.chronicle.com/article/Building-a-Bridge-Between/235305>

4. Sharm R.K. Lending Human Touch: The Role of Humanities in Engineering Education / R.K. Sharm // Research on Humanities and Social Sciences. – 2013. - Vol 3, № 8. – С. 35-37.

РОЛЬ ІСТОРІЇ ТА ПАМ'ЯТІ У ЗБЕРЕЖЕННІ ВЛАСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Валерій Павлов

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Люди рідко задумуються над тим, що фізично живуть лише у теперішньому часі. За допомогою свідомості мають можливість членувати час і свою присутність у ньому на минуле, сучасне й майбутнє. Цінність виділених часових відрізків є різною для конкретних вікових груп. Молоді, наприклад, більш значимим видається майбутнє, людям старшого віку – сучасне та минуле. При цьому і перші, і другі, і всі інші категорії населення проходять власний життєвий шлях. Він завжди унікальний, неповторний і ніхто не може фізично прожити життя іншої людини. Дорога від народження до смерті — це історія кожного, хто жив, живе чи буде жити. Їй передують історії батьків, дідів, прадідів і т. д.

Не схожа одна на іншу історія етносів, суспільств, держав. Власна вона і у всіх сфер людської діяльності і культури: релігії, філософії, мистецтва, науки, техніки та ін. Свій життєвий шлях соціальні суб'єкти завжди більшою чи меншою мірою осмислюють і зберігають за допомогою пам'яті. Остання — складна і дуже специфічна форма психічної активності людей, без якої неможливим було б накопичення та використання добутих у минулому знань і досвіду. Пам'ять дозволяє фіксувати та відстежувати на рівні свідомості неперервність історії (особистої, групової, суспільної), бачити в ній порядок і хаос, повтори і закономірності, виділяти прогресивні і регресивні тенденції, проводити історичні та логічні паралелі, прогнозувати майбутнє. Чим більший пласт історії відтворений, збережений у пам'яті суб'єкта, тим ефективніше він здатен адаптуватись до дійсності, використовуючи в своїй діяльності все те, чим вона його збагатила.

Історія і пам'ять відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні та ствердженні ідентичності суб'єкта (індивіда, сім'ї, конфесії, етносу та ін.). Ні про яку адекватну наступність, спадковість у генезисі поколінь людей не можна вести мову, якщо в силу об'єктивних чи суб'єктивних причин виникають «провали», «білі плями» в їх історії чи пам'яті. До означених феноменів потрібно ставитись з величезною повагою, оберегати від будь-якого необережного вторгнення зовні, спроб маніпулювання і фальсифікації. З історії не можна викреслювати жодної події, жодного вчинку, жодної дійової особи, навіть за умови, що про них згадувати не зовсім приємно чи не хочеться.

Необхідно розрізняти історію в її онтологічному прояві (як реальний плин життя і діяльності різноманітних суб'єктів) і як форму знання (науку) про історичний процес. Друге дуже часто далеко не у всьому співпадає з першим. Інтерпретація конкретних історичних подій, їх оцінка завжди вирізняється більшим чи меншим нальотом суб'єктивізму. Останній нерідко буває таким, що у статусі об'єктивної істини людям подається суб'єктивна правда, а ще гірше — напівправда. Особливо небезпечно, коли мають місце фальсифікація подій минулого; намагання цілеспрямовано і безпідставно очорнити діяльність знаних історичних постатей та конкретних соціальних груп і сил; свідоме приниження дійсно величких досягнень; видавання другорядного за головне; урівнення в значимості того, що таким не було, не є і бути не може; необґрунтоване нав'язування оцінок ідеологічного та політичного характеру в ситуаціях, де потрібен строгий науковий підхід.

На жаль все це присутнє в сучасній Україні. Прагнення нинішніх можновладців заново переписати українську історію, подати її з позицій, які не мають нічого спільного з об'єктивністю, граничить з абсурдом. Вони дуже схожі на все те, що блискуче описав у своєму романі-антиутопії «1984» відомий англійський письменник Джордж Уруелл. Книга опублікована у 1949 р. В ній гарно показано, як в угоду політичним амбіціям та ідеологічній заангажованості чорне можна видавати за біле, зло за добро, підлість за порядність, ворога за друга (і навпаки), війну за мир, бідність за багатство, духовну убогість за зрілість та ін. А ще можна цілеспрямовано «викидати» з історії великі відрізки часу, робити вигляд, що їх просто не було; цілеспрямовано формувати у людей спотворені уявлення про перебіг історичних подій, продукувати «безпам'ятство».

Навіть не думаючи радитись з народом України її політичні лідери за допомогою засобів масової інформації майже директивно змінили статус Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років проти фашизму. Її ніби й не було. Натомість вже декілька років широко вживаним став термін Друга світова війна 1939–1945 років. Про героїзм та перемоги Радянської армії, бійцями якої були мільйони жителів України, в цій — *Великій Вітчизняній війні* вже майже не говорять і не пишуть. І це тоді, коли живими є учасники цих страшних подій та їх діти. «Сплять мільйони загиблих в окопах, / Це моєї країни сини. / Де була б ти сьогодні Європа? / Де була б ти якби не вони?» — ці слова із свого вірша «Перемога» талановитий український поет Ю. Рибчинський адресує *всім*. А, я, приєднуючись до нього, — сучасним українським політикам. Їх бажання зробити вигляд, що Україна не мала радянського періоду власної історії і, відповідно, *могутніх* досягнень в цей час у різних сферах свого життя, виглядають, щонайменше, убого.

З будинків та площ українських сіл і міст продовжують «зникати» меморіальні дошки та інші пам'ятні знаки на честь військових частин, які їх звільняли від фашистів, Героїв Радянського Союзу, розвідників, учасників підпільного і партизанського руху. Сучасні українські «патріоти» вчинили так, в тому числі в Києві, з меморіальними дошками на будинках, де жили командири партизанських об'єднань С. А. Ковпак та О. Ф. Федоров., величезний особистий внесок яких у боротьбу з фашизмом є незаперечним. А чого варте переіменування населених пунктів, а також вулиць і площ в них, яке масово відбувається в Україні в останні роки? У багатьох випадках воно належним чином не обґрунтоване і справедливо викликає спротив у населення. Нерідко серед пропонованих владою нових назв і прізвищ є топоніми з сумнівним минулим. Дивним видається переіменування населених пунктів, в назвах яких були присутні слова: «червоне» «зірка», «жовтень», «перше травня», «партизани» та ін. З історією та пам'яттю так чинити *не можна*. Якщо цього не зрозуміти, годі надіятись на поважне ставлення наступних поколінь до нас самих і адекватне збереження їх ідентичності.

ПРОБЛЕМА ДІАЛОГІЗАЦІЇ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ РАКУРСІ

Ірина Алексєєнко – доктор політ.наук, проф.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

В сучасному світі, в результаті взаємодії культур та створення глобальної міжнародної політичної системи, стикаються різні самобутні культурні системи, які під впливом процесів глобалізації зазнають певної трансформації. Тому проблема діалогу культур в різних площинах набуває нового навантаження і потребує детального вивчення.

Проблеми діалогізації як засобу аналізу та вирішення суспільних протиріч розглядають у своїх працях Г. Ріккет, М.Вебер, Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, Б. Екєрман, Ч. Тайлор, С. Лармор та інші, які вказують, що опоненти під час діалогу мають розуміти, що

прикінцевою метою їх є не отримати відчуття задоволення від перемоги власної точки зору, а виявлення шляхів для співіснування, не зважаючи на розбіжності. На основі цього Екертман формулює «найвищий прагматичний імператив» – якщо ви і я не згодні щодо моральної істини, то єдиний прийнятний шлях, на котрому ми від початку стоїмо, маючи кожний половину шансу на вирішення наших проблем, – це обопільне обговорення цих проблем [2, с. 31].

Німецькі вчені К.-О. Апел, Ю. Хабермас, та інші представники комунікативної філософії запропонували процедуру громадського морального дискурсу, аргументований суспільний діалог, в ході якого нове визнається як легітимне, і тим самим уможливується досягнення загальної згоди в суспільстві. Всі учасники такого обговорення зобов'язані є рівними, можуть вільно і без перешкод вступати до діалогу, голос кожного з них має бути почутим і взятим до уваги і у підсумку діалогу виробляється спільна позиція, в якій знаходять своє втілення найкращі, найбільш вагомі і переконливі аргументи будь-кого з учасників. Як наслідок – відтворюватиметься суспільний договір, забезпечуватиметься динамічна рівновага різноспрямованих впливів на політичний розвиток, підтримуватиметься соціальна стабільність у державі.[5, с. 27].

Специфічною ознакою політичного діалогу є сприйняття його учасниками плюралізму позицій і програм як природного, як чергового виклику перед політикумом, на який той своїми статусними обов'язками, наявними ресурсами і унікальними можливостями покликаний дати адекватну, в інтересах всього загалу відповідь. Тому політичні актори мають прагнути не знищувати протидіючу відмінність, а призвичаїтися співіснувати з нею або шляхом невинного раціонального пошуку взаємних точок інтересу і підкорення силі найкращого аргументу в процесі громадського дискурсу, або шляхом домовляння про «правила гри» при обов'язковому дотриманні відносин рівності перед законом і нейтральності самої держави стосовно тих виявів, що прямо не порушують його. Важливим обґрунтуванням є як раз апеляція до моральних категорій справедливості, обов'язку, честі, гідності тощо.[6, с. 35].

Передумовою конструктивного діалогу є усвідомлення його учасниками відмінності між справами, що стосуються кожного з них, і справами, що стосуються їх всіх разом, а також між інформацією, яка певний час виявлялась доступною для деякої сукупності суб'єктів політичного життя, і яка через оприлюднення потребує від загалу певного реагування.

Для вирішення поставлених питань звернемося до ідей символічного інтеракціонізму, Г. Блумера, який вважає, що:

- по відношенню до оточуючих предметів, в тому числі, й до інших людей, які суб'єктивно поділяються на різні категорії (друзів, ворогів і т.п.), до дій цих людей, соціальних інститутів, поглядів та ідей людина ставиться та чинить відповідно до тих значень, які вона ж сама їм надає;

- значення всіх цих предметів проявляється не інакше, як у ході взаємодії між людьми;

- ці значення регулюються та модифікуються самою особистістю в процесі здійснюваної нею інтерпретації, що супроводжує акт її взаємодії з предметами.

Г. Блумер заперечував походження значень предмета від незалежних од людини характеристик його внутрішньої природи або від особливостей чиїхось психологічних якостей. Значення, він вважав, виникають при взаємодії людей між собою. Вони зумовлюються тим, як інші люди поведуть себе до даної особистості. Тобто, на думку Блумера, значення є соціальними продуктами, а їх утворення є особливим різновидом діяльності при перебуванні у взаємодії з іншими людьми. Використання цих значень постає як змістовне утворення, що реалізується в процесі інтерпретації. Тому і соціальна реальність не є автоматичною матеріалізацією дій незалежних від людей соціальних чи психологічних сил. Оскільки соціальна взаємодія є процесом, що формує, а не просто виражає людську

поведінку, то й соціальна реальність виступає продуктом людських взаємодій та усвідомленого спрямування цих взаємодій самою людиною [3, с. 71 – 72].

Схожі ідеї, були висловлені представниками соціального конструктивізму, зокрема К. Джердженом. Він стверджував, що поняття не задаються предметом пояснення, а є соціальними артефактами і вони, як це має місце, наприклад, у науці, виступають результатом домовленостей сторін. Оцінка існуючих понять є одночасно оцінкою прийнятих культурних зразків життєдіяльності. Сміслоутворення розширює сферу діалогу, виключаючи тим самим чиєсь право на домінування [4, с. 34]. При цьому передбачається відмовлятися від власних переконань, адже суперечності в поглядах можна трансформувати у «когнітивний дисонанс» (Ю. Хабермас). Йдеться, таким чином, про необхідність самообмеження за допомогою власного вольового зусилля.

Однак, таке вольове самообмеження має підтримуватись відчуттям певних моральних винагород для того політичного актора, який у боротьбі свідомо йде на поступки.

1. Морально здорове суспільство завжди на боці того, хто обстоює в першу чергу інтереси загального блага. Пояснити власну позицію як таку, що напряду служитиме не вузьким, груповим, егоїстичним потребам, а буде корисна всім – означає синхронізувати на практиці свої дії з соціальними очікуваннями щодо перемоги Добра, що у масовій свідомості є одним із позначень справедливості.[1, с. 50].

2. Іншою перевагою компромісу є наголос на цінностях злагоди стосовно ворожнечі, нетерпимості, політичної войовничості. Цінності злагоди – по суті є цінностями миру, а значить вони неодмінно мають гуманістичне забарвлення, надсилають конструктивний імпульс соціуму, схиляють учасників суспільного життя до прагматичного підходу в оцінках дій один одного, до плідної співпраці і як наслідок – покращують результати діяльності.[7, с. 36].

3. Символізація через факт діалогу і досягнення угоди з опонентами внаслідок взаємних поступок того, що політичний актор сповідує цінності свободи і прав людини, визнаючи за кожним, в тому числі, за своїми опонентами, їх невідчужуваний природний статус. Тим самим, політичний актор себе репрезентує не лише як носій гуманістичного світогляду та ідеології, а й як носій визнаних у всьому цивілізованому світі і закріплених у міжнародних нормативно-правових актах духовних і культурних цінностей, які зазвичай йменуються, як «загальнолюдські цінності», «європейські цінності», тощо.

4. Компромісна політична позиція завжди характеризується відкритістю до доповнень ззовні, до критики і є внутрішньо гнучкою, коли її носій в залежності від змінюваної ситуації може вносити відповідні корективи. Отож, компромісна позиція може віддзеркалювати сподівання і вимоги значно більшої кількості соціальних суб'єктів, виражати погляди достатньо широких мас населення, аніж безкомпромісність, що звужує коло своїх прихильників. [9, с. 42].

Отже, політичний компроміс не є синонімом безпринципності чи поступливості за будь-яку ціну. Він не є вимогою прощення образ, неспротиву злу насиллям і любові до ворогів. Адже, той, хто пропонує і здатен йти на компроміси, той чітко і заздалегідь окреслює межі прийняттого, і відкрито, прямо та щиро сигналізує суспільству про неприйнятне, як про принципово неможливу річ, в межах компромісу. Тому діагностика певних позицій, як суспільно неприйнятних, або навіть небезпечних, наприклад, прибічників тероризму, екстремізму, расизму, зміни конституційного ладу шляхом державного перевороту чи військового путчу, стає істотним чинником політичного інформування громадськості і, навіть, – каналом впливу на її моральний стан.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капустин Б. Различия и связь между политической и частной моралью / Б. Капустин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 4. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
2. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. – М.: Новое издательство, 2011. – 464 с.
3. Адорно Теодор В. Проблемы философии морали / Теодор В. Адорно; [пер. с нем. М. Л. Хорькова]. – М. : Республика, 2000. – 239 с.
4. Бачинин В. А. Этика. Энциклопедический словарь / В. А. Бачинин. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2005. – 288 с.
5. Мур Дж. Э. Природа моральной философии / Мур Дж. Э. [предисл. А. Ф. Грязнова и Л. В. Колноваловой; пер. с англ., сост. и примеч. Л. В. Колноваловой]. – М. : Республика, 1999. – 351 с.
6. Малыгина Г.В. Трансформация ценностей эпохи глобализации как социально-философская проблема // гуманитарный и социальный науки.-2010.- №2.- С.2-18.
7. Політична думка ХХ – початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми; [Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко та ін.] – Львів: Новий світ-2000, Т.1. – 516 с.
8. Larmore С. Patterns of Moral Complexity. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 193 p.3.
9. Колот А. М. Соціальна згуртованість як доктрина забезпечення стійкості розвитку суспільства в умовах глобальних викликів / А. М. Колот // Україна: аспекти праці [Електронний ресурс] : наук.-екон. та сусп.-політ. журнал. — 2009. — № 7. — С. 11–19. // Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/2144>.

ЗНАЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ МЕНЕДЖЕРІВ-ЕКОНОМІСТІВ

Наталія Курбан, Надія Левицька

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Актуальність цієї теми зумовлена розвитком, що відбувається в сучасному світі, науці та освіті, коли особистість пізнає себе і свій можливий внесок, як у культуру своєї країни, так і культуру світу. Проте, одночасно з розвитком наша цивілізація досить обмежує можливості людства всебічно розвиватись.

В Україні втрата історичних, культурно-гуманітарних та моральних цінностей набирає все більших і більших обертів. В освіті набуває популярності підготовка «вузького» спеціаліста, який ефективно виконує свій обсяг зобов'язань. На даний час ми маємо ситуацію, коли в умовах ринку постійно зростають вимоги до майбутніх спеціалістів, зокрема до економістів, стосовно професійної підготовки, а гуманітарний комплекс наук відходить на задній план. Це призводить до стандартизації особистості.

Сьогодні освіта страждає недостатнім рівнем вивчення гуманітарних дисциплін, таких як історія, культурологія, філософія, політологія, етика, психологія. Дана ситуація згубно впливає на духовно-культурний розвиток майбутнього фахівця.

Сучасна система освіти України має на меті формування покоління, яке здатне навчатись, вдосконалювати свої навички, розвивати цінності суспільства, а також, що не менш важливе, має внутрішні сили та потенціал до самореалізації.

Для вирішення цих завдань вища освіта потребує реформування, переходу від стандартних заходів освіти та виховання молодого покоління на професійне та цілеспрямоване управління процесами навчання.

Цивілізація XX-XXI ст. хоч і має величезні відкриття в галузі техніки, освіти та науки, проте викликала глобальні кризи: створення зброї масового знищення, зростання екологічної кризи зробили реальністю руйнування основ людської життєдіяльності. З цього стає зрозуміло, що сучасна цивілізація поставила під загрозу існування людства. На початку XXI ст. процеси формування новітнього суспільства, в якому основна частина часу приділяється віртуальному спілкуванню, обумовили необхідність переходу до іншого нового шляху розвитку суспільства.

Система вищої освіти відчуває значний вплив змін, що відбуваються швидкими темпами в загальнокультурних перетвореннях світу і повинна вчасно та адекватно відповісти на виклики сучасності. Тому саме нова гуманітарна, і зокрема, культурологічна платформа освіти має забезпечити подальший розвиток людства.

Нова модель людського існування полягає в зміні пріоритетів, в центрі уваги яких постає особистість, її всебічний розвиток, культура та професіоналізм. Тому знання та уміння, які дає людині вища освіта, в нових умовах перетворюються із самоцілі у засіб її професійного розвитку та самовдосконалення. А самовдосконалення без гуманітарних дисциплін неможливе.

Сутність культурологічного підходу в освіті обумовлена процесами гуманітаризації і гуманності. Вона полягає у вихованні людської моральності та культури, що дозволить зберегти і відтворити світові морально-культурні цінності.

На даний час, культурне самовизначення фахівця відіграє важливу роль для роботодавця, це можна пояснити потребою морально багатой особистості з неординарним мисленням, яка обдарована в культурному та професійному плані. Звідси, стає зрозуміло, що лише всебічно розвинений, багатий на різносторонні морально-культурні цінності фахівець витримає конкуренцію в умовах сучасного ринку праці.

При цьому, він повинен бути здатним на високому професійному рівні ставити і виконувати завдання, виявляти динамічність і бути готовим швидко та якісно вирішити актуальні проблеми, мати особисту зацікавленість у ефективності колективної та індивідуальної праці.

Сучасна професійна освіта - освітня система, яку суспільство створило заради певного образу, обличчя фахівця, що може набути неповторного власного вигляду. Саме тому поняття «освіта» повинно містити в собі такі два елементи, як виховання та навчання.

У цьому тлумаченні, ідея гуманітарної науки – навчити людину мислити, давати оцінку різним нетиповим ситуаціям. Безсумнівно, що загальна культура і освіченість фахівця безпосередньо пов'язана з рівнем його гуманітарного знання.

Фактом є те, що єдність гуманітарної та професійної підготовки студентів є одним з головних вимог до вищої школи. До головних структурних елементів гуманітарної освіти належать: історична, світоглядно-філософська, культурологічна та філологічна, соціально-політична та соціологічна складові, етична й естетична освіта, українознавча підготовка, екологічно-природнича, економічна та правова освіта, психолого-педагогічна підготовка, система знань і навичок, що забезпечують здоровий спосіб життя.

Гуманітарна підготовка є актуальною для фахівців економічного напрямку, тому що вона надає моральний та загальнокультурний потенціал фахівця, який забезпечує ефективність його суспільної діяльності.

У цьому контексті гуманітарна підготовка для студентів економістів є досить важлива тому, що вона задіяна в удосконаленні навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів, є важливою частиною всебічно і гармонійно розвинутої особистості і, в результаті, запорукою соціальної стабільності та розвитку суспільства. Це безпосередньо стосується і

підготовки майбутніх менеджерів-економістів, оскільки менеджмент безпосередньо пов'язаний із ефективним вирішенням проблем управління різними соціально-економічними сферами життєдіяльності людини.

У навчальному процесі студенти отримують те, що змінює їхні погляди на навколишній світ, на своє місце і роль у ньому та дає їм можливість думати не так, як раніше, завдяки певним новим рисам, яких вони не мали раніше. Навчання розглядається як зміна сприйняття реальності, в якій перебуває людина.

Отже, наведені вище факти та дослідження дають право стверджувати, що гуманітарна підготовка фахівців економічного напрямку у ВНЗ є надзвичайно важливою складовою та необхідним впливом для професійного становлення особистості студента в умовах професійної освіти. Тому гуманітарну освіту необхідно розглядати в якості одного з головних факторів в системі вищої професійної освіти, яка:

- забезпечує культурне спілкування;
- сприяє розвитку грамотності, освіченості, культури;
- удосконалює інтелектуальні потреби особистості;
- не тільки розвиває мовлення, комунікативність у студентів, але й сприяє внутрішній потребі до професійного зростання, до саморозвитку та самовдосконалення;
- залучає до світової культури і культури своєї держави;
- розвиває такі особисті якості, як відкритість, патріотизм, повагу до інших народів та їх культур, готовність і здатність до співпраці тощо;
- посилює мотивацію до навчання та інтерес до навчальної діяльності в цілому;

В умовах сучасного світу для студента вкрай необхідними є: можливість саморозвиватися, потреба в самоосвіті, в духовному розвитку, неординарна спрямованість мислення, її продуктивність у засвоєнні знань та суспільної культури. Це — складові гуманітарної культури, що формується на усіх рівнях освітнього процесу в навчальній, науковій і культурній діяльності студентів, і є однією із складових загальної культури майбутніх фахівців.

Культура створюється усіма сторонами суспільного життя. При цьому освіта і виховання слугують підґрунтям, яке формує тенденції культури суспільства, його основні якісні характеристики, рівень цивілізації.

ЕТНОКУЛЬТУРА У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТА

Олена Шкраба, Надія Левицька

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Духовне відродження, що спостерігається нині в Україні, значно активізує суспільство до вирішення проблеми виховання молодого покоління найкращими зразками світового класичного та народного мистецтва, організовуючи таким чином гармонійну, цілісну, творчу, естетично розвинену особистість. Декоративно-прикладне мистецтво, що зберігає історичну та духовно-культурну пам'ять українського народу, є проявом його вчинків і відчуттів. Воно є тим могутнім коренем людського зростання та вдосконалення, що живить життєдайною силою минувшини наступні покоління. Споглядання та досконале оволодіння декоративно-прикладним мистецтвом, мотивує у студентів вміння сприймати будь-яку наукову, художню інформацію через призму українознавства, трансформувати її в собі й перетворювати у надбання національного духу, культури, відстоювати свої ідеали, погляди і переконання. Саме традиції, звичаї й обряди об'єднують минуле й майбутнє народу, старші й молодші покоління, інтегрують етнічну спільність людей у високорозвинену сучасну націю. Адже традиція – це мережа зв'язків теперішнього з минулим. Впровадження українського декоративно-прикладного мистецтва розуміється нами

як один з важливих способів залучення молоді до народної спадщини, як засіб формування національної свідомості майбутніх висококваліфікованих фахівців.

Наш український народ має і душу, і характер, і зовнішність. Його душа – це пісня, характер – це танок, а от зовнішність – це національний одяг. Він несе в собі національну символіку та найвиразніший знак національної культури.

Український народний одяг – яскраве і неповторне культурне явище, що пройшло шлях розвитку й удосконалення протягом багатьох століть. Зберігаючи самобутні ознаки різних епох, одяг є важливим джерелом інформації для вивчення етнічної історії населення, його соціальної структури, естетичних уподобань, культури. Найприкметніша риса традиційного українського одягу – це його надзвичайна мальовничість, досконале володіння численними видами, техніками його оздоблення. Формування українського народного одягу відбувалося протягом багатьох століть. Кожна епоха накладала відбиток на традиційне вбрання. Археологічні розкопки свідчать, що український народний костюм з'явився ще в часи Київської Русі. Уже тоді чітко виявлялися регіональні відмінності в одязі. Це, перш за все, стосувалося прикрас і орнаментів на сорочках.

Українська культура була різноманітною, багатобарвною і привабливою. Вишита сорочка є невід'ємним атрибутом традиційного одягу. Вона символізує щирість і довіру, душевну рівновагу та благополуччя. Цікаво, що перші вишивки на території України з'явилися ще за скіфів. Археологічні розкопки підтверджують, що знайдені на Черкащині фігурки чоловіків, створені ще у VI столітті, у своєму оздобленні мають не тільки структурні особливості українського одягу XVIII-XIX століть, а й елементи давнього орнаменту. Про той же орнамент розповідав і арабський мандрівник у своїх описах русів, які датуються X століттям. Тому варто схилитися перед цим феноменом, що пройшов через стільки століть і повернувся до сучасних жителів нашої Неньки. Народна пам'ять зберегла чимало оповідок про те, як візерунки вишиванок допомагали козакам у походах долати ворога і переносити усілякі труднощі, боронили людей від злої і нечистої сили. Материна ж вишита сорочка забезпечує не просто благополуччя, а благополуччя духовне, захищаючи дитину від біди [8, с. 164].

Український одяг створювався багато століть. Він відображає народні звичаї, культуру і характер народу, виражає його спосіб життя, багату та різноманітну творчість, прекрасні традиції. Від матері до дочки передавалося майстерність ткацтва, пошиття і оздоблення одягу, найгарніші вбрання надягали в особливих випадках і зберігалися довгі роки, протягом кількох поколінь. Саме так зберігалися і накопичувалися народні традиції у виготовленні та фасонах одягу, які збереглися до наших днів. Жіночий одяг складався з декількох традиційних предметів: сорочка (вишиванка, сорочка, кошуля), спідниця-понева (плахта, андарка, запаска, дерга), жилетка або корсетка, взуття - чоботи або поршні.

Одяг – частина народної української душі. Велике значення має якість, походження, колір тканини, з якої виготовлений одяг, символи, зображені на ньому. До середини XIX ст. серед дівчат і молодниць дуже популярним були плахти. Крій плахт був універсальним: одним тим самим виробом могли користуватися дівчата з різними фігурами й віковим цензом. За допомогою плахти на власний смак можна було або підкреслити витонченість фігури, або приховати певні вади.

У якості прикрас популярними були намиста, дукачі, коралі, гerdани. Головними уборами були: очіпки, чільце, а дівчата плели віночки з квітів і прикрашали їх стрічками. У холодну погоду жінки одягали верхній одяг - юпку, свиту, кожух. Чоловіки носили сорочку-вишиванку, шаровари або штани, кожух або свиту, різні види шапок. Вишиванки становили основу українського одягу ще з давньослов'янських часів. За орнаментом вишиванок визначається приналежність одягу до конкретного регіону України. Велика розмаїтість українського одягу пояснюється і регіональними відмінностями, адже в різних областях склалися свої традиції, які трохи відрізнялися одна від одної. Це помітно навіть у верхньому одязі: для жителів гірських районів досі звичний кептар - безрукавка з хутра, а

для західних і північних областей більше підходить лейбик - теж безрукавка, але з сукна. Відмінною рисою українського народного костюма, особливо святкового, можна назвати яскраві фарби тканин і візерунків вишивок, якими українці багато прикрашають свій одяг, а також величезна різноманітність складних і наповнених магічним змістом орнаментів. Майстерність українського народу проявляється і у виготовленні тканин високої якості для свого одягу. Творча фантазія українців розвивалася і збагачувалася століттями, тому зараз український костюм славиться своєю красою і неповторністю.

Народний костюм, поєднуючи мистецтво узорного ткацтва, крою та декоративного оформлення, символізує духовну культуру українців, народні традиції, звичаї та обряди. Досвід наших предків керувався не тимчасовою модою, а практичною й естетичною доцільністю, бо одягатися зі смаком було особливою принадою українських дівчат. Кожна дівчина намагалася оздобити свій одяг гарною вишивкою, окрайками, намистом, однак, як зазначав В. Скуратівський, «...завжди дотримувалися здорового глузду й етикету» [8, с. 166]. Саме українки століттями володіли таємницями краси та смаку. Якщо жінка вдягала сорочку – довгу, вишиту яскравими кольорами, затягувалася плахтою, фартухом та тканим поясом – корсетом – її фігура навіть у похилому віці була стрункою, а постава – благородною. Зазвичай для одягу жінок старшого віку характерними були неясні кольори аж до їхньої повної нівеляції. Ця традиція залишилася і нині. Про молоду жінку, яка вбирається у стримані кольори, зазначає О. Косміна, кажуть, що «...вона себе «зважливо» ховає». Звідси, очевидно витікає символічне кольорове навантаження сучасного «офісного» костюма з його обов'язковою сіро-чорною гамою – щоб використання яскравих кольорів не відволікало від роботи, а у випадках із жіночим вбранням – не акцентувало на сексуальності» [5, с.10].

Життя людей різних поколінь становить цікаву історичну книгу. Перегортаючи її, ми бачимо, що наше життя – це естафетний біг. Завдяки вивченню археологічних пам'яток, ми отримуємо рідкісну можливість долучитися до досвіду пращурів і, в свою чергу, зберігши його, передати наступним поколінням [2, с.54]. Усе частіше українські дизайнери звертаються до національних традицій оформлення одягу. Фольклорний стиль ХХІ ст. – це взаємозв'язок не тільки прийомів декорування одягу – оборок, вишивок - а й елементів і способів крою, форм і предметів одягу. Простота крою надає відчуття розкутості і волі, що зближує людину з природою. Сьогодні користується популярністю запозичена з народного костюма багатопредметність одягу. Мистецтво костюма нині виходить на новий етап розвитку, що формує модерні системи культурологічних інтерпретацій. Художники-модельєри надають вітчизняній моді національних ознак, органічно вписуючись у світову моду. Український етноодяг продовжує надихати не лише вітчизняних модельєрів, а й всесвітньо відомих дизайнерів.

Народні традиції формують і закріплюють у студентів думки, почуття, настрої, поведінку, ментально властиву попереднім поколінням. Вони сприяють формуванню в студентів переконань, які визначають їх способи життєдіяльності відповідно до вимог суспільства. У процесі творення виробів декоративно-прикладного мистецтва студенти вивчають зразки орнаментів, технік, особливості відображення дійсності через світогляд митця, виявляють зв'язки творів декоративно-прикладного мистецтва з символами та історією народу, досліджують спільні та відмінні риси в художньо-образній системі виробів різних регіонів України. Студенти навчаються сприймати ті відчуття, настрої, переживання та ідею, якими був перейнятий майстер, створюючи мистецькі вироби. Різноманітність робіт, тематик, сюжетів, сприяє успішному оволодінню студентами естетичним досвідом українського народу, а також творчому розумінню народного декоративно-прикладного мистецтва. Використовуючи набуті знання на практичних заняттях, студенти закріплюють отриману інформацію про декоративно-прикладне мистецтво, набувають умінь і навичок щодо виготовлення мистецьких виробів за допомогою різних технік і технологій.

Проведення практичних занять сприяє формуванню у студентів національної свідомості, шани до минулого своєї держави та предків, умінь самостійно створювати художні композиції, розкодовувати символіку орнаменту, композиції та колористики даного виробу, виготовляти власні твори так, щоб оздоблені певною технікою вироби мали відповідні ознаки твору декоративно-ужиткового мистецтва, а не були звичайним прикрашанням одноманітних побутових речей. Завдяки таким заняттям відбувається відновлення та збереження народних традицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давиденко В. «Рушник може бути сильнішим за атомну бомбу» / В. Давиденко // Урядовий кур'єр. – 2011. - № 15. – С.18.
2. Духовна велич України: Наук.-публіц. зб. – К.: ВЦ «Просвіта», 2004. – 248 с.
3. Лісовий В. Джерело духовного здоров'я / В. Лісовий // Наука і культура. Україна. Щорічник. – Т-во «Знання». К.: - Вип.24. – 1990. – 576 с.
4. Косміна О. Ю. Традиційне вбрання українців / О. Ю. Косміна. – К.: Балтія-Друк, 2008. – Т.1. Лісостеп. Степ. – 160 с.
5. Скуратівський В. Т. Берегиня: Художні оповіді, новели / В. Т. Скуратівський. – К.: Рад. письменник, 1998. – 278 с.
6. Степовик Д. В. Скарби України: Наук.-худ. кн. / Д. В. Степовик. – К.: Веселка, 1991. – 192 с.

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРЕЦЬКИХ КУПЦІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ (СЕРЕДИНА XVII – КІНЕЦЬ XIX СТ).

Володимир Волоніць

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історичних дисциплін

Маріупольський державний університет

Сучасні теоретико-методологічні підходи спрямовані на відмову від монофакторного ідеологічного схематизму бачення економічної історії, яке домінувало у радянській теорії історичного процесу. Це в першу чергу потребує переосмислення його методологічних принципів з метою розмежування із застарілими теоретичними підходами вивчення процесів економічної історії і верифікації джерельної бази з метою запобігання упередженим та кон'юнктурним судженням.

Визначення торговельної діяльності як основи процесів економічної історії було закладено К.Марксом у його нарисах з історії природи англійського капіталізму [1]. Дане бачення економічної історії Нового часу склало систему, викладену в теорії світу-економіки. Пояснення причинно-наслідкових зв'язків ґрунтується на діалектичному поєднанні торговельної і виробничої діяльності. В цьому контексті доцільно використати використання тези про плюральний характер процесів економічної історії, викладений у працях Ф.Броделя [2].

Торговельно-купецька діяльність була одним із провідних напрямків економічного середовища грецьких громад на теренах України. Монофакторне бачення історичного процесу залишає невирішеною проблему типології причинно-наслідкових зв'язків, які могли би пояснити різномірний характер природи фінансового капіталу грецьких купців. Намагання пояснити його конкретно-історичними умовами не дозволяє враховувати геополітичні, соціально-культурні, проблемно-хронологічні наслідки процесів економічної історії. Іншим непередбаченим наслідком використання методології, заснованої на позиціях

економічного детермінізму історичного процесу є недооцінка динаміки і акцентування на його формально-юридичних ознаках, що надає йому на системному рівні статичної конфігурації. Тому осередки грецької культури на теренах України стають локальними, другорядними елементами зовнішньо-торговельної діяльності. Вадою є й те, що остання розглядається поза координатами світової геополітичної мапи. Отже, актуальним напрямом для вітчизняної історичної науки є використання методологічних принципів, які репрезентовані в теорії світу-економіки. Вони дозволяють розглянути економічну історію України як частину формування світової системи обміну через історію окремих регіонів.

Упродовж XVI–XVIII ст. відбулися зміни між виробничими силами і цінностями обміну, що справило суттєвий вплив на систему господарювання європейської цивілізації. Своє відображення даний процес мав і на українських землях. Особливий інтерес викликає необхідність визначити роль, яку відіграли іноземці в економічній історії України. Це підтверджує тезу, що українські землі не становили закритий світ-економіки, а виступали проміжною ланкою, транзитним простором, або ж своєрідною брамою на осі “південь / північ” між російським, турецьким і європейським економічними світами [3].

У радянській історичній науці купецтво розглядалося через призму соціально-класового підходу, тому вітчизняні історики розглядали купецтво та «торговий люд» лише як складову частину буржуазії, а купецтво іноземного походження взагалі перебувало поза межами наукового інтересу. Методологія дослідження соціально-станових структур суспільного ладу сьогодні знаходиться у процесі формування. Відсутність критичної оцінки джерельної бази зумовила брак системних історико-методологічних розробок. Залишаються нез'ясованими взаємозв'язки між соціальними, економічними, політичними й іншими елементами історичної основи суспільного устрою, у тому числі й такі, що характеризують суспільну значущість купецького стану.

Висвітлення конкретно-історичного контексту минулого можливе шляхом використання принципу історизму, який передбачає підхід до історичних явищ та процесів з позицій не статичності, а динаміки, вивченням взаємозв'язків між ними та їх взаємообумовленості.

Порівняльний підхід надав можливість критично оцінити джерельну базу дослідження, зосереджуючись на з'ясуванні закономірностей і особливостей соціальної, географічної й національної складових господарської діяльності, системи обміну, структур повсякденності.

Комплексний підхід до суті досліджуваної проблеми відповідав багатоаспектності торговельної діяльності греків України. Він потребував визначення різних видів архівних джерел, що стало основою для встановлення їх типологічної подібності, на основі чого було зроблено висновки щодо соціально-правового статусу, джерел формування, соціальних структур і організації купецтва грецького походження на території України в період становлення індустріального суспільства.

Використання для реконструкції життєдіяльності грецьких громад на українських землях історико-аналітичних, проблемно-хронологічних, порівняльно-історичних, ретроспективних, синхроністичних методів, сукупність яких сприятиме визначенню специфіки соціально-станової структури грецького купецтва, його економічного значення в розвитку підприємницької діяльності в окремих регіонах. Це надало б можливість виявити специфічні форми корпоративної організації грецького купецтва, фактори його концентрації і роль у торговельних осередках Російської імперії у добу становлення індустріального суспільства. Модернізація, спричинена поширенням елементів індустріального суспільства, обумовила появу низки регіональних відмінностей історико-культурного і соціально-психологічного характеру. Для узагальнення їх сутності доцільно застосувати спеціальні історичні методи, засновані на історико-антропологічному підході – персонологічний, біографічний, просопографічний [4]. Охарактеризувати історичні події в їх індивідуальності та образності дозволило б використання історико-генетичного методу.

Порівняльний аналіз надав би можливість встановлення напрямів господарської, підприємницької діяльності грецького купецтва, оцінивши їх соціальні наслідки у добродійній та освітній діяльності на території українських губерній Російської імперії.

Таким чином, на основі застосованої методології можна стверджувати, що еволюція торговельної діяльності у грецькому купецькому середовищі була зумовлена внутрішнім складом грецької громади, формально-юридичними чинниками, які відображали внутрішню трансформацію російського світу-економіки, осередком якого була держава. Промисловий розвиток держави відображав інтереси імперської влади, регіональні ринки поступово підпорядковувалися центру не тільки адміністративно, але і в організації господарчої діяльності. Індустріалізація призвела до утворення державного капіталізму, у межах якого будь-які локальні структури мали лише опосередковане значення, тому наприкінці ХІХ ст. локальні осередки торговельної активності втрачають свою своєрідність і підпорядковуються центру. У таких умовах існування специфічної етнічної організації в галузі промислового виробництва і торгівлі набуло ознак історичного пережитку й курйозу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К. Філософія. Современность / под. Ред. Т.И. Ойзермана. – М.: Политиздат, 1988. – 414 с.
2. Бродель Ф. Время мира. Материальная цивилизация, экономика капитализм XV-XVIII вв. / Ф. Бродель. – М.: Прогресс, 1992. – 680 с.
3. Бродель Ф. Динамика капитализма / Ф. Бродель. – М.: Полиграмма, 1993. – 127 с.
4. Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Л.: ЛДУ ім. Ів. Франка, 1992. – 205 с.

ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ВПЛИВ НА СУЧАСНУ ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ

Аліна Бугар

Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна

Розвиток інновацій, виникнення нових технологій та активне використання соціальних мереж змінюють особливості роботи і функціонування багатьох сфер життя суспільства. Не виключенням в цьому процесі є і дипломатія, яка набуває нових рис, форм та інструментарію. Інновації та діджиталізація впливають на розвиток класичної дипломатії, яка видозмінюється з часом, стаючи більш ефективною. Серед таких змін – виникнення електронної дипломатії відомої також як цифрова чи онлайн дипломатія – форми публічної дипломатії, в якій застосовуються нові комунікаційні та інформаційні методи задля ефективного ведення міжнародних відносин, досягнення політичних інтересів та забезпечення належного іміджу країни.

В контексті цих змін виникає необхідність їх детальнішого дослідження та аналізу того, як та яким чином вони можуть впливати на репрезентацію країн та роботу дипломатичних представництв, урядів і представників держави.

Фактично, наразі відбувається активна модернізація дипломатії і інших сфер життя. Так, розвинені країни постійно знаходяться у пошуках інноваційних рішень для сфери оборони, кібербезпеки, медицини, рішень для впровадження «розумних міст» тощо, використовуючи переваги великих масивів даних, розробки штучного інтелекту та ін.

За визначенням Алека Росса, експерта в галузі цифрових технологій та електронної дипломатії, суть електронної дипломатії полягає по-перше, у визначенні інструментів, доступних зараз й таких, що були не доступні ще 10 років тому. По-друге, визначення того,

що можливо змінити в дипломатії, щоб до історично звичних відносин уряду з урядом, виникли також відносини уряд-люди, люди-люди, трансформуючи дипломатію від класичного спілкування між собою людей «в костюмах і краватках», до залучення більшого кола людей до діалогу [1].

Також електронна дипломатія визначається як намагання досягти дипломатичних цілей через використання Інтернету, соціальних медіа та комунікаційних технологій в цілому. Ця концепція виникла внаслідок підйому соціальних мереж та підвищення рівня поінформованості про їх владу [2].

Цифрова дипломатія – це й інструмент, що допомагає формувати імідж країни. Відповідно, вдала й продумана стратегія, консолідовані дії дипломатичних представництв держави можуть значно допомагати у його створенні і у донесенні позицій країни щодо будь-якого міжнародного питання у максимально швидкий спосіб.

З цифровою дипломатією нерозривно пов'язане поняття твіттер-дипломатії (відоме англ. мовою як *twiplomacy*). Воно, власне, означає використання платформи Твіттер політиками та дипломатами для досягнення політичних інтересів та створення відповідного іміджу країни.

І хоча часто цифрову дипломатію пов'язують саме з соціальними мережами, проте є і інші аспекти, що її характеризують. Зміни відбуваються не лише в каналах комунікацій урядів, дипломатичних представництв чи окремих представників держави, а також і в щоденній роботі посольств та консульств – вже звичними стали процедури онлайн подання на візи, з'явилося поняття віртуального посольства.

Також, значно ширший спектр заходів цифрової дипломатії відбувається в тисячах дипломатичних переговорів, політичних ініціатив та в діях з врегулювання криз в усьому світі – адже все це залежить сьогодні від цифрових технологій. І хоча ці аспекти цифрової дипломатії можуть бути менш помітними, ніж публічна дипломатія, вони є не менш важливими [3].

Технологічні зміни та віртуалізація стають невід'ємною частиною у багатьох сферах діяльності. А отже і вплив, який мають соціальні мережі стає критичним, адже вони досяжні практично у будь-якому куточку планети і для дуже великої аудиторії. В міжнародних відносинах незалежні актори впливають на міжнародні події і їх розвиток більше, ніж це було раніше. Завдяки виникненню нових соціальних платформ, традиційні актори в дипломатії вже не мають такої ж ексклюзивної і провідної ролі, як це було ще кілька десятиліть тому. Наразі між науковцями тривають дискусії про сучасні функції класичної дипломатії. Насправді, зазначені нові особливості не виключають необхідність дипломатії класичної, вони роблять її більш сучасною і надають ширший інструментарій для діяльності і досягнення результатів.

До класичних гравців дипломатії долучилися неурядові організації, населення, активно з'являються онлайн лідери думок, експерти, блогери. У своєму дослідженні про цифрову дипломатію, Ніколас Весткотт, колишній директор з питань інформації в МЗС Великобританії зазначає, що на збільшення кількості неурядових акторів вплинув не лише Інтернет, проте він значно посилив їх можливість участі в обговореннях та досягненні результату. Неурядові організації швидко пристосувалися до ефективного використання можливостей Інтернету для збільшення свого впливу у міжнародних справах [4].

Загалом, досліджуючи цифрову дипломатію варто зазначити, що у країн з'явилися нові засоби впливу у великому масштабі, а не лише на рівні елітних розмов з обраним колом людей. Цифрові технології, такі як медіа платформи Twitter або Facebook дозволяють країнам комунікувати з іноземною публікою витрачаючи при цьому мінімальні ресурси. Завдяки соціальним медіа можна досягти ширшої аудиторії.

Постійне представлення країни на онлайн платформах та своєчасний контент привертають увагу підписників. Безумовно, вироблення і реалізація стратегії цифрової

дипломатії, яка є ефективною, потребує часу і ресурсів, зокрема людських. І це сьогодні не лише фахівці, що працюють із соціальними медіа, але також і спеціалісти з інформаційних технологій, аналітики великих об'ємів даних та ін. В цьому питанні важливими є проактивність, інноваційний і креативний підходи. Необхідно гарно знати цільову аудиторію, щоб розуміти як правильно донести певне повідомлення та бути готовим до взаємодії і діалогу.

Рівень розвитку країн в цифрових технологіях та застосуванні їх переваг на практиці відрізняється. Достатня кількість країн вже давно системно вибудовує свою комунікаційну стратегію та застосовує інноваційні здобутки в роботі використовуючи всі переваги соціальних медіа, розвинувши серйозну інфраструктуру.

На сьогодні багато країн розробляють свої комунікаційні стратегії на рівні зовнішньополітичних інституцій. До прикладу, МЗС Великої Британії має довідник з соціальних медіа для дипломатів, де детально вказано офіційні соціальні платформи та сторінки, через які держава комунікує зі своїми громадянами і з іноземцями, а також правила, яких представники держави повинні при цьому дотримуватися [5]. Британське МЗС заохочує всіх співробітників до використання можливостей соціальних мереж, які допомагають досягти зовнішньополітичних цілей. Twitter сторінку Міністерства веде відповідна команда з цифрових комунікацій.

Загалом, складно переоцінити масштаб впливу нових технологій на дипломатію та виникнення нового інструментарію в її роботі. В сучасних реаліях, щоб бути почутим, потрібно бути інноваційним та “цифровим”. Важливо проактивно вдосконалювати навички, які потрібні будуть дипломату в майбутньому. Наприклад, навички необхідні для ефективного представлення держави в соціальних мережах та моніторингу інноваційних трендів, а також розробка механізмів врегулювання кризових ситуацій (у випадку кібератак, поширень фейкової інформації та інших загроз).

Технологічний розвиток стрімко продовжує рухатись вперед і країнам та дипломатичним представництвам безпосередньо важливо розуміти, які тренди будуть виникати надалі та вміти оперативно застосовувати їх в своїй практиці для як найвдалішої реалізації своєї зовнішньої політики та представлення країни в міжнародному полі. І що найважливіше – необхідно все далі знаходити шляхи як новітні технології можуть допомагати країнам консолідовано знаходити рішення складним міжнародним проблемам, застосовуючи інновації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відео «Визначення поняття «електронна дипломатія»» за участі Алека Росса [Електронний ресурс] // HUBFORUM 2010. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=OsMWA_nKkFo
2. Визначення поняття «електронна дипломатія» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.techopedia.com/definition/29050/ediplomacy>
3. Kurbalija J. 25 Points for Digital Diplomacy [Електронний ресурс] // Huffingtonpost, April 11, 2016, – Режим доступу: https://www.huffingtonpost.com/entry/25-points-for-digital-diplomacy_us_581c78bae4b0334571e099ec
4. Westcott N. Digital Diplomacy: The Impact of the Internet on International Relations [Електронний ресурс] // Oxford Internet Institute, Research Report 16, July 2008, – Режим доступу: <https://www.oii.ox.ac.uk/archive/downloads/publications/RR16.pdf>
5. Social media use guidance. Foreign and Commonwealth Office web-site [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/organisations/foreign-commonwealth-office/about/social-media-use>

СОЦІОКОГНІТИВНА ПЕДАГОГІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СВІТОВУ ДЕМОКРАТИЗАЦІЮ ОСВІТИ

Лариса Зязюн

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Соціокогнітивна педагогіка набула розвою у другій половині ХХ ст. під загальним гаслом демократизації освіти. Її прибічники, послуговуючись ідеями Джона Дьюї (1857-1952), акцентували увагу на соціальних вимірах освіти. Демократизація зводилася до того, що навчальний заклад повинен створити умови для праці студентів у групі і підтримки соціально-спрямованої демократичної поведінки. Телен [1] ініціював теорію групового пошуку, базовану на трьох чинниках: суспільстві, знаннях, особистості. Джойс, Вейль, ШOVER [2], описуючи основні принципи теорії, ставили акцент на демократизацію стосунків у класі чи студентській групі. Той, хто прагне підтримати демократичні спрямування в освіті, має дотримуватися ідей і цілепокладань „соціального конструктивізму”. Демократичні процеси в освіті вимагають побудови демократичного універсуму, базованого на взаємодії унікальних внутрішніх світів індивідів, наповнених соціальним змістом. Такий підхід не уподібнювався конструктивізму психологічних теорій, що апелювали до логічних конструкцій знань. Соціокогнітивні теорії затурбовані їх соціальною конструкцією.

Процеси демократизації, зафіксовані у відповідних освітніх моделях типу „Я” - соціальна людина - соціальна дія, згодом перекинулися до моделей „Я” - культурна людина - культурний поступ соціуму, завдяки своїй дії. Такий підхід уможливив виявлення дослідниками законів соціальної психології і їх використання для вирішення проблеми рівноваги протиріч у соціальному довіллі, зокрема освітньому. А надана перевага культурі дозволила вибудувати концепцію демократії у „формі соціальних і культурних знань”. Вони трактувалися у різних педагогічних стратегіях, зокрема таких, як колективістське (кооперативне) викладання. Не слід, щоправда, ідентифікувати поняття культури в даному разі з тим, що використовується академічними теоріями. В останніх вона вживається для характеристики особистості, яка має високий рівень інтелектуального розвитку завдяки блискучій загальній освіті. У соціокогнітивному розумінні - це ансамбль правил, об'єднаних в єдину систему, завдяки яким людина виробляє манери поведінки для адаптації до особливих ситуацій, зокрема і до знань про світ, що зумовлюють людську поведінку. Спрощені культурні моделі і соціальні умови забезпечують людську дію розуміння і поступу. Подібно павуку, що плете і вішає павутиння, людина виплітає царину смислів і значень. Це і є культура.

Соціокогнітивних теорій соціального учіння ставало все більше й більше. Піонером і вчителем цього напрямку був Альберт Бандура. З 1962 року починаючи, він прискіпливо вивчає природу людської думки за допомогою методу імітації. Кожна людина розвивається завдяки наслідуванню моделей інших людей. При цьому виключно великий вплив на способи людської поведінки, життя, діяльності, учіння мають медіа засоби як запрограмовані моделі людського інтелекту і людської дії. На його переконання психологічні моделі, зокрема біхевіоризм Скінера, не передбачають впливу на кожну людину світу символічного універсуму, створеного соціальним середовищем. Більше того, парадоксальною є ситуація, коли виховні теорії часто-густо фабрикуються в лабораторних умовах для того, щоб входити у це реальне соціальне середовище, яке народило авторів теорій.

Гредлер [3] зауважує, що А.Бандура відкидає гуманістичні теорії виховання, які в усьому опираються лише на людину. Він пропонує, починаючи з 1971 р. в „Social Learning Theory” („Теорії соціальної освіти”), теорію з характеристиками соціального учіння. У 1986 р. побачила світ його інтерактивна соціокогнітивна теорія, що пояснює відносини між

середовищем, дією і думкою. Дає визначення терміну „соціокогнітив”: думка і дія є фундаментально соціальними, а процес думки впливає на мотивації, емоції, дію.

Наукові пошуки А.Бандури були визнані численними науковцями і експериментаторами, полегшили народження багатьох соціокогнітивних теорій учіння в колежах, ліцеях, вищих навчальних закладах, на підприємствах.

Віо [4] зауважує: „Багато педагогів докоряють своїм студентам за те, що вони не докладають належних зусиль до навчання. Учні нас не слухають, їх дії не мотивовані”. Але чи можна так осуджувати своїх учнів за їхню немотивованість у навчанні? Закликами освіти поліпшити неможливо. Вони призводять до пасивного навчання: студент дещо запам’ятовує, відтворює на заліках та іспитах, але залишається інертним, бо знання для нього не мають ніякої користі. Тому й вимушені небайдужі до цього науковці повернутися до конструктивістського бачення знань та соціальної психології, щоб виробити теорії, чутливі до соціальних змін в учінні. МакКомб [5], Шунк [6], Цімерман [7], Віо [4] розвинули соціокогнітивні теорії, йдучи шляхом свого вчителя - А.Бандури.

Соціокогнітивна теорія опирається на поняття взаємного впливу соціокультурних, особистісних і поведінкових чинників активності в учінні і дії. Це - основна характеристика учіння, що зумовлюється потрійною взаємодією між цими чинниками. Те, що пропонує А.Бандура [8] є протилежністю однобічним біхевіористським теоріям Скінера, для якого людська поведінка залежить винятково від того, що відбувається в докільлі. Не узгоджується це і з психодинамічною фрейдівською теорією, згідно з якою поведінка мотивується бажаннями, імпульсивністю, інстинктами, притаманними певній людині. Люди, стверджує Бандура, у життєвих виявах не мотивуються виключно своїми потребами. Вони також не залежать виключно від їхнього оточення. Адже люди впливають на своє оточення, так само як воно впливає на них. Три групи чинників знаходяться у взаємовпливові один на одного у розвитку знань і здійсненні діяльності: події, що відбуваються у докільлі; різноманітні характеристики людини; способи людської поведінки.

Бандура переконливо доказує відмінність свого концептуального бачення проблеми від концепцій психодинамічної психології. Особливо коли ідеться про персоналістичну теорію виховання, за якою спосіб поведінки людини є результатом динаміки внутрішніх сил, імпульсних поривань людської підсвідомості. Вчений не сприймає незалежні у своєму розвитку від умов докільля теорії підсвідомої внутрішньої динаміки. Він підтримує і розвиває компромісний підхід залежності всіх процесів людської діяльності від соціального оточення, від соціального середовища, від докільля.

За Віо [4], Бандура визначає сутність свого вчення наступним узагальненням: „Теорія соціального учіння намагається пояснити соціальну поведінку людини процесами тривалої взаємодії між когнітивними, поведінковими і середовищними визначеннями. Саме в процесі взаємного детермінізму народжується можливість індивіда виражати свою дію і свій вплив лімітами ролей, цілком залежних від докільля як рушійної сили, здатної визначати його (індивіда) сучасне і майбутнє”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Thelen H. A. Education and the Human Quest. - New York: Harper & Row. - 1960.
2. Joyce B., Weil M. et Showers B. Models of Teaching. 4-e édition. - Boston: Allyn and Bacon. Première édition en 1972 par Joyce et Weil. - 1992.
3. Gredler M. Learning and Instruction. Theory into Practice. Deuxième édition. - New York: Macmillan. - 1992.
4. Viau R. (Éd.) L'aplanissement de l'enseignement: approches? - Sherbrooke: CRP, Faculté d'éducation de l'Université de Sherbrooke. - 1993.

5. McCombs B. Motivational Skills Training: Combining Metacognitive, Cognitive and Affective Learning Strategies. Dans C. Weinstein, E. Goetz, P. Alexander (Éd.), Learning and Study Strategies: Issues in Assessment, Instruction and Evaluation. – New York: Academia Press. – 1988.
6. Shunk D. Self-efficacy and cognitive Skill Learning. Dans C. Ames et R. Ames (Éd.), Research on Motivation in Education (vol. 3) – New York : Academic Press. – 1989.
7. Zimmerman B. Self-regulated Learning and Academic Achievement: An Overview // Educational Psychologist. – 1990. - № 1, 25. – P. 3-17.
8. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action. A Social Cognitive Theory. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall. – 1986.

РОЛЬ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ У ФОРМУВАННІ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У СТУДЕНТІВ НЕФІЛОСОФСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Олександр Лисенко

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

В світлі трансформаційних процесів в українській освітянській сфері, що спрямовані на формування конкурентного середовища серед навчальних дисциплін, з метою виокремлення найбільш ефективних з них щодо генерування та розвитку фахових компетенцій студентів, філософські дисципліни, що читаються на не філософських спеціальностях починають виглядати як атавізми радянського минулого. Тривожними і небезпечними сигналами стають тенденції скорочення курсів та годин з дисциплін філософського циклу в освітніх програмах ВИШів. Ці обставини спонукають до обґрунтування необхідності філософської компоненти у вищій школі, як з боку науково-педагогічного корпусу, так і студентського загалу.

Щоб спростувати укорінені у свідомості пересічних громадян стереотип: «Користь від філософії сумнівна, а шкода очевидна», я спробую виокремити потенційно позитивні та негативні аспекти викладання філософії. До першої категорії, на мій погляд, варто віднести такі:

- 1) Курс філософії дає можливість долучитись до золотої скарбниці людської мудрості, розширити кругозір, збільшити ерудицію: ознайомитись з персоналіями, течіями у філософії, ідеями, сентенціями; підняти загально культурний рівень майбутнього інтелігента.
- 2) Реалізація світоглядно-ідеологічного потенціалу філософії дозволить формувати національно свідому інтелектуальну еліту, ґрунтовану на національно-культурній ідентичності, що є найбільшим дефіцитом сьогодення.
- 3) Вивчення філософії формує дисципліну мислення та культуру спілкування. Перша полягає у прилученні до парадигмальної нормативності роздумів над «вічними» питаннями у визнаних філософів та філософських шкіл, яка гарантує високий рівень абстрактно-теоретичного мислення та високу міру критичної рефлексивності, що й становить головну відмінність філософської думки від квазі філософських спекуляцій. Друга полягає у фундуванні логіко-методологічних, риторичних та комунікативно-психологічних навичок публічної поведінки, ведення диспутів, дискусій, суперечок, ділових перемовин, важливих не лише в економічній, але й у всіх без винятку сферах суспільного життя.
- 4) Ключовий «меседж» профілізації курсу «філософії» такий: різнопланові духовні формоутворення: мораль, право, політика, економіка, релігія, наука, мистецтво і т. д. в епогеї свого розвитку досягають рівня самоусвідомлення і перетворюються на філософію: моралі,

права, політики, економіки, релігії, науки, мистецтва тощо. Тому загальний курс філософії є пропедевтикою до, скажімо, філософії економіки – квінтесенції економічного буття.

5) Антропоцентричний заряд філософії «олюднею» усі сфери життєдіяльності: приватну, виробничу, громадсько-політичну тощо та передбачає регуляцію цих сфер з позицій розуму, добра та краси.

6) Продумування філософських доведень, аргументацій, спростувань сприяє формуванню креативно-евристичних навичок новаційного, нешаблонного підходу до вирішення питань та проблем у подальшій професійній діяльності.

Перед тим, як виокремити потенційно негативні аспекти, зазначу, що якщо успіх курсу філософії у студентів – це перемога і філософії і викладача, то відсутність зацікавлення у вивченні предмету – «фіаско» виключно викладача та установи, що унормовує навчальний процес.

Серед найбільших «ризиків» можна назвати такі:

1) «Людський фактор» – особистісні якості та авторитарна модель поведінки викладача, яка пригнічує творчі устремління студента та психологічно перешкоджає оптимальному засвоєнню матеріалу.

2) «Методичний» – схоластична складність, не актуальність та занадто великий обсяг матеріалу, що пропонується студентській аудиторії.

3) «Організаційний» – відсутність додаткових можливостей заробити «бали».

4) «Методологічний» – недостатня кількість годин для продуктивного засвоєння програми курсу та формування фахових компетенцій.

Підсумовуючи сказане, зазначу: очевидною є відмінність між істотністю переваг та несуттєвістю недоліків, які при добрій волі адміністративно-керівної ланки, викладачів та студентів можна з легкістю мінімізувати, а то і взагалі усунути.

ГУМАНІТАРНІ ДИСЦИПЛІНИ У МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Надія Левицька

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Українська держава, визначивши в якості одного з основних орієнтирів гуманітарного розвитку освітній простір Європи, здійснює конкретні кроки в практичному приєднанні до Болонського процесу. Проте модернізація вищої школи України, яка проводиться в умовах сьогодення, передбачає не лише привнесення у вітчизняну вищу освіту елементів європейської освітньої системи, а й всебічний об'єктивний аналіз її позитивних і негативних тенденцій. Важливим у цьому відношенні є творче використання інформаційного, світоглядного та особливо методологічного потенціалу гуманітарних наук, які також потрібно розглядати як повноцінних суб'єктів Болонського процесу. Проте, прикро констатувати, що значні потенційні можливості, закладені в природі та функціях соціогуманітарних наук в освітніх модернізаційних процесах використовуються неефективно. Це значною мірою обмежує інтелект молодої людини [1, с.25].

Сучасні тенденції розвитку професійної компетентності фахівців: європейський та національні виміри пояснюються формальним, інерційним підходом до визначення реальної оцінки місця і ролі гуманітарних наук у навчальному та науково-дослідницькому процесі вищої школи, а також догматичним ставленням до основоположних ідей та принципів Болонського процесу. Яскравим прикладом такого підходу стало переведення за ініціативою Міністерства освіти та науки у 2009-2010 н. р. ряду соціогуманітарних дисциплін з обов'язкових до категорії вибіркових. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.08.2010 року не вніс суттєвих змін до наказу МОН України від 09.07.2009 «Про

організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента». Він лише встановив перелік вибіркового навчальних дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів та надав право вищим навчальним закладам вносити зміни до зазначеного переліку з урахуванням особливостей спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців. На жаль, МОН не досить ефективно виконує функції загальнонаціонального координатора наукових та навчально-методичних розробок у сфері гуманітарної освіти. Відповідно до Болонської декларації вибіркові дисципліни вводяться лише на останніх курсах, тоді ж як в Україні – з першого курсу навчання. Тобто в той час, коли студент ще не може свідомо визначити, який предмет йому потрібний в обов'язковому порядку. З огляду на, в цілому, низький рівень знань абітурієнтів можна стверджувати, що право вибору гуманітарних предметів надається молодій людині, котра погано орієнтується в системі знань.[2, с.31].

Нині гуманітарні кафедри знову стоять перед завданням доводити свою необхідність. Особливо це гостро відчутно у технічних вищих навчальних закладах. Варто зазначити, що серед студентів побутує думка про марність гуманітарних знань, неможливість їх використання у майбутній професії. Студенти повною мірою не усвідомлюють світоглядного характеру гуманітарних дисциплін в умовах поліваріантності поглядів на світ і невизначеності самого життя. Проте варто пам'ятати, що вища школа формує не лише професійно підготовлену інтелігенцію, а й соціально відповідальну інтелектуальну еліту суспільства. Тому проблеми формування професійної та політичної культури, соціального й духовно-морального розвитку студентів, розкриття їхнього творчого потенціалу мають стати основоположними в удосконаленні професійної підготовки та вихованні студентів.

Світовий досвід вищої школи однозначно свідчить, що гуманітарні дисципліни мають бути невід'ємною складовою навчання. Період прагматичного ставлення до гуманітарних наук у розвинутих демократичних країнах уже минув. Ситуація докорінно змінилася внаслідок бурхливого розвитку НТР, комп'ютеризації. Від технічних спеціалістів з вищою освітою вимагають насамперед творчості. Сьогодні висококваліфікований працівник – це організатор виробництва і творець. Тому не дивно, що в Японії інженер, який за рік не вніс пропозицій щодо поліпшення виробництва, може бути звільнений зі своєї посади, як людина, що їй не відповідає. У цих країнах давно уже зрозуміли, що навіть в суто технократичному суспільстві підготувати висококваліфікованого технічного спеціаліста без гуманітарної освіти неможливо. Оскільки без неї ніколи не проявиться ні інтелект поколінь, ні асоціативне мислення, внутрішня свобода, поза якою не існує творчості. Там, де немає поваги до гуманітарних дисциплін, не може бути поваги до свободи творчості, там з'являється неповага стосовно всього неординарного: сміливої думки, до того дивацтва, за яким нерідко ховається талант. Окрім того, лише гуманітарна освіта формує людей, які здатні широко та вільно мислити, здатні створювати ті інтелектуальні цінності, яких потребує не тільки політика, але й економіка та виробництво.

Як вважає більшість вчених світу, основною тенденцією розвитку університетської освіти у ХХІ ст. буде гуманітаризація викладання. Академік РАН Ю.Н. Афанасьєв пише: «завданням сфери освіти людини є створення максимально сприятливих умов, для відкриття істинно людського, орієнтованого на цілісну організацію свідомості і тому суто гуманітарного знання в усіх фундаментальних предметних галузях, а не лише в гуманітарних предметах. Така ціль загальної університетської освіти, яка за своїм покликом являється принципово гуманітарною і якої, на жаль, у нас поки немає!»[3, с. 35].

Ректор Народної української академії, професор В.І. Астахова зазначає: «Одним із головних завдань, сформульованих в освітніх програмах США, Франції, Німеччини й інших цивілізованих країн, стала принципова зміна стратегій вищої школи – не вузькопрофесійна, прикладна підготовка фахівця, а формування високоосвіченої та культурної людини, підготовка її до життя і праці в складному світі, що швидко змінюється»[4]. Тому наприкінці

XX ст. роль гуманітарної освіти різко зростає, наприклад, у Франції в усіх університетах вона становить не менше 35%, США – 25-30%, в інших розвинутих країнах світу – не менше. В Україні ж – 18%, і то разом з фізкультурою, яку в інших країнах не відносять до гуманітарних дисциплін. Якщо її відкинути і рахувати не згідно з кредитами, а згідно аудиторних годинах то отримаємо лише близько 10%, а можливо й менше[3, с. 3].

Другою причиною відповідно до якої гуманітарні знання не лише потрібні, але й необхідні в фаховій підготовці технічних спеціалістів, – є посилення соціальних чинників виробничої сфери. Найближче до трудового колективу стоїть технічний спеціаліст з вищою освітою, саме він повинен досконало знати і розуміти соціальні проблеми свого колективу, для того щоб вчасно реагувати на них. Він вирішує які проблеми колектив у змозі розв'язати сам, а для розв'язання яких варто запросити спеціаліста, де і в яких ланках колективу зростає соціальна напруга і які методи треба застосувати щоб її зняти, і т. ін. Усі ці проблеми впливають на стан колективу: його продуктивність і цілісність. Суто технічні дисципліни такі знання дати не можуть.

Завданням вищої школи є не лише фахова підготовка висококваліфікованих спеціалістів, а й формування свідомого політично активного громадянина насамперед громадянина – патріота своєї країни. Недостатньо прищепити нашим студентам демократичні погляди і переконання, необхідно ще навчити їх відстоювати, захищати свої права і свободи легальними, демократичними методами, інакше демократичного суспільства в Україні ми ніколи мати не будемо. Таке розуміння є в Міністерстві освіти і науки України. Зокрема, на Другому Всеукраїнському з'їзді працівників освіти було засвідчено: «активних громадян не можна мати без належної організації громадянського виховання. Воно, в свою чергу, передбачає формування громадянина через його політичну, культурну, економічну, правову освіченість» [3, с. 14].

Які ж основні завдання стоять перед вищою освітою, у руслі зміни цієї ситуації? По – перше, це реформа управління вищою освітою, принципи, напрямки і завдання якої розроблені в АН ВШ України. По – друге, слід негайно розробити і прийняти концепцію гуманітарної освіти в негуманітарному навчальному закладі, де чітко були б сформульовані цілі, завдання і роль гуманітарної освіти в фаховій підготовці технічних спеціалістів. По – третє, це реформа методики викладання гуманітарних дисциплін.

По-перше, сучасний викладач гуманітарних дисциплін повинен заохочувати і підтримувати студентів до вираження власної думки, своєї позиції. Без цього, на нашу думку, створити сучасну продуктивну методику викладання гуманітарних дисциплін буде неможливо. Лише базуючись на такому підході, викладач зможе досягнути активної співпраці зі студентами на заняттях, перетворивши їх із простих споживачів знань на творчих здобувачів знань. По-друге, має бути простота і зрозумілість викладу матеріалу. По-третє – це нерозривний зв'язок теоретичного матеріалу з процесом формування у студентів навичок його використання в реальному житті.

Серед помилок, пов'язаних з приєднанням України до Болонської декларації, можна вказати на відсутність послідовного вираженого впровадження кредитно-модульної системи без урахування специфіки вищих навчальних закладів, а також специфіки кожної дисципліни; в українській освітній галузі також слабкий зв'язок освіти і науки; недосконала структура мережі ВНЗ тощо[2, с. 32].

Першою реакцією українського суспільства на глобальні виклики та суспільні кризи повинно стати надання переваги інтелектуальному процесу в проведенні трансформаційних перетворень в системі вищої освіти України. Важливим у цьому відношенні є підвищення ролі соціогуманітарних наук у модернізації України. Незважаючи на складність ситуації, в якій перебувають ці науки в Україні нині, вони повинні активніше працювати над створенням ринку інтелектуальних продуктів, які могли б бути конкурентоспроможними на міжнародному ринку науки. Для успішного проведення реформ у сфері вищої освіти в

контексті євроінтеграції важливим є прищеплення громадянам України, прогресивної політичної та моральної культури. Реалізувати ці завдання можливо за допомогою соціогуманітарних дисциплін. У процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу слід використовувати всі наявні в педагогіці форми і методи навчання, особливо — новітні, адже вивчення гуманітарних дисциплін буде значно ефективнішим, якщо під час самостійної роботи студенти і викладачі використовуватимуть можливості мережі Інтернет, освітні сайти, електронні підручники, інтерактивні програми тощо.

Отже, інтеграція в єдиний європейський освітній простір є визначальною тенденцією трансформації національної системи освіти, в основу якої покладено об'єктивні чинники прогресивного суспільного поступу і без гуманітарних дисциплін він неможливий. Але говорячи про місце гуманітарних дисциплін у вищому навчальному закладі, слід зважати на наступне: по-перше, слід постійно дбати про рівень професійної підготовки викладачів, сприяти оновленню освітніх програм, навчальної літератури, технологій навчання – тобто про те, що сприяло б виробленню у молоді власної громадянської позиції, поваги до культури інших народів; по-друге, слід підвищити статус цих дисциплін – за рахунок уведення нових предметів, осучаснення наявних. У викладанні соціально-гуманітарних дисциплін слід акцентувати на розвитку критичного мислення та цінностях, а не на передачі знань, головна роль у сучасному освітньому процесі має належати студентам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Приходько В.В. Інноваційна реформа вищої освіти в Україні: монографія / В.В. Приходько. – Дніпропетровськ: Пороги, 2010. - С. 25.
2. Сіленко А. Політологія та соціологія в освітньому процесі України. Болонський процес чи відступ від демократії? / А.Сіленко, А.Кормич // Віче. – 2010. – №13. – С.31-32.
3. Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в Б.А. Воронкова, М.А. Дебич, [контексті євроінтеграції: монографія (рукопис) / Н.М. Дем'яненко, Н.О. Дівінська та ін.] ; За заг. ред. Г.В. Онкович. – К., 2014. – 326 с.
4. Освіта // Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. - № 39, 1 – 8 вересня 2004 р.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ТА ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ

Сергій Гудков

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

Сучасна європейська філософія спрямована на цілісне сприйняття антропоцентричного світу. Підґрунтя філософії освіти складає положення, що людина являє собою унікальну цілісність, активну творчу істоту. Філософська антропологія розглядає життя людини як єдиний процес її буття та становлення, а процеси розвитку та самореалізації як основу її існування. Однією з найважливіших сфер такої самореалізації є економічна сфера. Сучасна людина – це людина економічна.

Л. Федулова в праці [1, с. 93] зазначає, що в умовах формування економіки знань конкуренція країн в економічній сфері зводиться до конкуренції у сфері науки і техніки і, як наслідок, до конкуренції в сфері підготовки та організації використання кваліфікованих кадрів. Ера інформатизації, комунікації та інтернаціоналізації вимагає нової філософії освіти, зміни парадигми педагогічного мислення, перегляду категорійного апарату педагогіки,

трансформації практики освіти. На жаль, на освіту в нашій країні покладено функцію відтворення ресурсів для економіки, а не вдосконалення людини.

І дійсно для подолання світоглядних стереотипів минулого потрібна нова філософія освіти. Л. Боровська у праці [2, с. 95] зазначає, що стереотип є стійким до нового знання (або нової інформації), якщо він продовжує спрацьовувати в конкретній (передбаченій) ситуації, тим самим забезпечуючи прагматичну орієнтацію індивіду в конкретних обставинах його життєдіяльності. Тобто стереотипи продовжують функціонувати поки вони ефективні, а не істинні або достовірні.

Ідея швидкого подолання стереотипів минулого в системі економічної освіти є малопродуктивною тому, що це в першу чергу світоглядна проблема, яка досить опосередковано пов'язана зі зміною всієї економічної та соціальної реальності. Важко уявити входження нашої держави у європейський соціокультурний простір, якщо стан економіки, рівень добробуту українців залишиться на низькому рівні, або більшість населення не буде поділяти європейські духовні цінності тощо. Ю. Кулагін в статті [3, с. 11] звертає увагу на той факт, що історія навчила нас надзвичайно мало. Менше усього – розумінню екології громадського життя. І самий злий жарт грає з нами наш звичний революціонізм (відмова від шляху повільного формування культури) оманний міраж правомірності «революційної доцільності».

Карпенко О. в праці [4, с. 97] зазначає, що незважаючи на певні досягнення у сфері вищої економічної освіти, вона ще не має необхідної якості, якої потребують процеси глобалізації та самореалізації особистості у світі. Потрібно й надалі вирішувати питання індивідуального розвитку з урахуванням міжнародної та європейської систем стандартів і сертифікації, а також розробити нову концепцію економічної освіти в контексті стратегії подальшого економічного розвитку держави.

Гуляєва Н. у науковій праці [5, с. 113] розглядає проблему компетентнісного виміру якості вищої освіти. Науковець акцентує увагу на тому, що розвиток системи вищої освіти, глобалізація освітнього середовища вимагає створення базисних умов зіставності й органічності параметрів національних освітніх конструкцій, і це є найактуальнішими питаннями, які інтенсивно досліджуються вітчизняними і зарубіжними науковцями, викладачами-практиками, професійним середовищем роботодавців. Хорунжий Г. стверджує, що нині відбувається перехід від кваліфікаційної до компетентнісної моделі у вищій освіті і бізнесі, що характеризується не тільки виконанням певних функцій, дотриманням відповідних обов'язків, але й забезпеченням необхідних результатів [6, с. 131].

Система економічної освіти є складовою частиною культури українського народу. Вона є унікальним явищем, бо має власну історію розвитку та специфічні риси. Під час реформування системи економічної освіти в Україні, мають бути збережені національні освітянські традиції з одного боку, а з іншого забезпечена міжнародна конкурентоспроможність закладів економічної освіти, мобільність студентів та науково-педагогічних працівників, міжнародна співпраця тощо. Процес освіти є складовою становлення індивідуальної культури під час взаємодії з культурою українського суспільства та світовою культурою в цілому. Отже, набуття європейських стандартів в освіті в жодному разі не має означати нівелювання національної специфіки освітньої системи, а спрямоване на її взаємне узгодження та гармонізацію з потребами сучасного світу.

Шклярук К., Бідюк А. в статті [7, с. 17]. розглянули проблему ролі професійної освіти в розвитку підприємництва в Україні. Вони зазначають, що сьогодні світовий бізнес і бізнес-освіта багато в чому базуються на американській моделі, у тому числі й в Україні. Однак поступово формується і українська модель бізнес-освіти, яка поєднує кращий світовий досвід і практику національного бізнесу. Тим самим попит ділової еліти на бізнес-освіту в нашій країні активно зростає, що робить український ринок бізнес-освіти дуже перспективним. Методологічною основою сучасної бізнес-освіти є спрямованість на масове навчання

підприємців і бізнесменів в інтересах формування конкурентного середовища як генератора ринкової економіки, докорінних демократичних і економічних перетворень, інтеграції України у світову економіку.

Білик В. в праці [8, с. 113] звертає увагу науковців на те, що проблема підготовки студентів ВНЗ туристичного профілю в умовах посилення конкуренції на туристичному ринку та подальшої інтеграції економіки України у світовий економічний простір стає все більш важливою. Ефективність вирішення цього питання залежить не тільки від удосконалення освіти майбутніх фахівців у сфері технології та організації туризму, а й від розвитку їхнього комунікативного потенціалу.

Другов О. в праці «Проблеми та напрями модернізації вищої освіти в Україні» концентрує увагу на тому, що процес інтелектуалізації економіки, який набуває все більшого поширення у світі, зумовлює підвищення ролі системи вищої освіти у зростанні економіки. Фактично, рівень її розвитку та якості стає одним із головних чинників, що визначає загальний рівень конкурентоспроможності економіки країни. Отримані під час навчання знання та навички стають основою інтелектуального потенціалу економіки, визначальним фактором створення інновацій. Саме університетська наука в більшості високорозвинених країн є головною ланкою системи створення знань [9, с. 127].

У вступному слові до праці [10] А.А. Мазаракі стверджує, що філософія економіки вирішує не тільки методологічне, але й світоглядне завдання. Вона надає систему координат, «малює» картини економічної реальності, створює орієнтири, завдяки яким людська особистість може визначати «моделі» власної життєвої поведінки, створювати необхідні та різноманітні умови для свого існування та розвитку [10, с. 8].

Аналіз вищезазначених праць дозволяє зробити висновок, що трансформаційні процеси в освітянській сфері в Україні позначаються тенденцією до зростання значення гуманітарної складової, підвищення ролі гуманітарних та суспільних наук в підготовці фахівців економічного спрямування. Сучасна глобалізація надає можливість взаємодії в гуманітарній сфері, духовному збагаченні людини під час обміну інформацією, технологіями, товарами, послугами, капіталом тощо. Освіта це не тільки підготовка кваліфікованого спеціаліста, а й формування здатності людини до розвитку і самовдосконалення.

Важливим завданням, що стоїть перед українськими науковцями, є формування сучасної філософії освіти. Гуманістичний підхід до освіти передбачає в першу чергу пріоритетність екологічних та етичних наукових підходів. Тільки він може забезпечити реальне рівноправне соціокультурне інтегрування нашої країни в європейський освітній простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федулова Л. Ключові завдання підготовки інноваційних менеджерів в Україні. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. - 2008. № 5. С. 89-97.
2. Боровська Л. Евристичний потенціал стереотипу як феномену свідомості. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2013. - № 4. С. 92 -101.
3. Кулагін Ю. Політична ідеологія: плюралізм поглядів та парадигма інтеграції в Україні. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2000. - № 1. С. 3-11.
4. Карпенко О. Модернізація змісту й методики викладання управлінського обліку. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2008. - № 5. С. 97 -112.
5. Гуляева Н. Компетентнісний вимір якості вищої освіти. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2014. - № 6. С. 104-114.
6. Хорунжий Г. Компетентнісні моделі у вищій освіті та бізнесі: зарубіжний досвід. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2018. - № 1. С. 131-147.

7. Шклярук К., Бідюк А. Роль професійної освіти в розвитку підприємництва в Україні. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2014. - № 6. С. 104-114.
8. Білик В. Комунікативна підготовка як ключовий чинник професійної компетентності менеджера туристичного підприємства. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2008. - № 5. С. 113-119.
9. Другов О. Проблеми та напрями модернізації вищої освіти в Україні. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2010. - № 5. С. 27-135.
10. Философия экономики: Учеб пособие для высш. учеб. заведений / Отв. ред. С.В. Синяков. – К. : Альтерпрес, 2002.

6. Гуманітарні та виховні аспекти при викладанні загальнонаукових, технічних та технологічних дисциплін

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Дмитро Волошко, Микола Кітов

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

На початку ХХІ століття, в умовах переходу до нового суспільства, ґрунтованого на знаннях, яке в багатьох дослідників, зокрема Д. Белла О. Тоффлера та ін. отримало назву інформаційного, світ стоїть на порозі грандіозних соціальних змін, економічних, технічних і культурних нововведень. Разом з своїми наслідками розгортання науково-технічного потенціалу здійснює вплив на всі боки соціального життя. Змінюється зміст праці і в десятки разів зростає її продуктивність, мікроелектронна революція збільшує міць людського інтелекту і впливає на соціальну структуру суспільства. Ми стаємо свідками швидкого розвитку комунікацій, інформаційних, інтелектуальних технологій, які відкривають перед сучасною наукою і освітою нові можливості й перспективи, а також ставлять питання про місце і роль у цій новій цивілізації наукових знань і культурних цінностей. У сучасному суспільстві, яке окремі дослідники визначають як інформаційне, мережеве чи суспільство знань, швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє появі потужних інструментів і засобів для роботи з інформацією та знаннями, що здійснює певний вплив на процес наукового пізнання.

У концепціях інформаційного суспільства, які розроблялися Д. Беллом, Е. Тофлером, Ф. Уєбстером та ін., ідея функціонування такого суспільства ґрунтується на наукових знаннях [1, 4, 5]. Інформаційне суспільство розглядається як «...абсолютно нове суспільство», у якому наукові знання займатимуть провідну роль. Так, Д. Белл вважає, що вирішальне соціальне значення має «... теоретичне знання і його нова роль як спрямовуючої сили соціальних змін». Отже, на думку вченого, зміна ролі наукових знань впливає не лише на процес виробництва новітніх технологій, а й створює новий соціальний устрій. А виникнення і розвиток інформаційних технологій, й комп'ютерів свідчить про зростання ролі інтелектуальної компоненти в сучасній науці [1].

Думки, висловлені Д. Беллом, отримують підтвердження і подальший розвиток у роботах Ф. Уєбстера, котрий певною мірою погоджується з підвищенням ролі теоретичних знань у новому суспільстві, яке дослідниками визначається як інформаційне [5]. Е. Тофлер також зазначає, що інноваційні технології «...змінюють усе інтелектуальне оточення людини та її світогляд». Тобто, мова йде про виникнення особливої сфери, створеної розумовою діяльністю людей, яку ще у ХХ столітті В. Вернадський назвав «ноосферою».

В інформаційному суспільстві змінюється не лише сутність інформації, а й формуються нового типу відносини людина-машина, відбуваються якісні і кількісні зміни в науковому пізнанні, адже ніколи за всю історію існування цивілізації людство не знало такого величезного розширення сфери пізнання, як у період науково-технічної революції, яка розпочалася у середині ХХ століття, і продовжується дотепер [3]. Було відкрито не нові континенти чи форми руху, а якісно нові простори і світи – мікро- і мегасвіт, проникнення в які привело людину до розриву пізнання з макро основою її здатності до наочного представлення. Разом зі змінами, які відбулися в предметі пізнання і його об'єктах, відбуваються також зміни в суб'єкті пізнання, що стосуються характеру пізнавальних здібностей і їхньої реалізації в розвитку науково-технічної діяльності [там само].

Звичайно, наукові знання та створена на їхній основі техніка завжди мали величезний вплив на життя людей, робили його комфортнішим, зручнішим, чи навпаки. Але вони ніколи не прагнули підміняти те, що властиве людській природі. Деякі дослідники, зокрема І. Алексєєва, С. Кримський та інші, ще у ХХ столітті писали про так звані системи «людина-машина», в яких намагалися поєднати творчі здібності людини з можливостями комп'ютерів.

Хоча дискусії щодо соціальної ролі інформаційних і комп'ютерних технологій продовжуються, та все ж є зрозумілим, що проблема не є тривіальною. Тобто комп'ютери не лише допомагають у зберіганні, розповсюдженні і накопиченні інформації, а й викликають зміни у всіх сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі і в процесі наукового пізнання. А поява нових засобів і методів наукового дослідження викликає зміни у методології наукового пізнання [2].

Серед чинників, що мають у сучасну епоху великий вплив на розвиток і появу нових знань, необхідно також враховувати стрімкий розвиток інформаційних процесів у науці, адже незважаючи на те, що вони є досить різними певною мірою самостійними – телебачення, телефон, комп'ютерна мережа Інтернет, – саме їхнє неперервне функціонування забезпечує обмін інформацією і зв'язок між людьми в будь-який час і в будь-якому місці. А це здійснює вплив на зміни в характері пізнавальної здатності суспільства і в об'єкті пізнання; впливає на появу нового типу взаємодії між об'єктом і суб'єктом; викликає зміни у мові науки і появу ефективніших, нових методів і прийомів пізнання. Адже в інформаційному суспільстві відбувається перетворення не лише речовини і енергії – змінюється сама сутність інформації. Крім того, якість наукового знання значною мірою починає залежати від ефективної взаємодії і співпраці вчених, від можливості вільного доступу їх до світових інформаційних ресурсів, вміння використовувати новітні інформаційні технології в роботі. Оволодіння засобами новітніх інформаційно-комунікаційних систем, дозволяє ученим і освітянам, які працюють у різних академічних установах і навчальних закладах, обмінюватися результатами досліджень, вирішує проблему інформаційного забезпечення і створює основи для розбудови знаннєвого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 330-342.
2. Копнін П. В. Теорія пізнання та кібернетика / Копнін П. В. – К.: Вид-во політичної літератури України, 1964. – 68 с.
3. Майданов А. С. Рост научного знания: взаимодействие традиций и новаций. Эволюция, язык, познание// под общей ред. Меркулова И.П. – М.: 2000. – 270 с.
4. Тоффлер Э. Шок будущего. / Тоффлер Э. [Пер. с англ.]. – М.: АСТ, 2002. – 557 с.
5. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. / Уэбстер Ф. [пер. с англ.]. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.

МЕТАМОРФОЗИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Ігор Філімонов, Микола Кітов

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

У процесі глобалізації світової економіки все більш важливим чинником економічного, соціального і демографічного розвитку багатьох країн стає наявність висококваліфікованих фахівців, зокрема наукових кадрів, що є важливою передумовою використання нових передових технологій, успішної адаптації наукових відкриттів і розробок до умов окремих країн, подальшої модернізації технологічної бази розвитку суспільства до вимог світового ринку. При цьому сучасна інноваційна діяльність все більшою мірою спирається на результати фундаментальних наукових досліджень, вимагає прискорення їх впровадження в практику, що підвищує роль «людського капіталу» в економічному і соціальному розвитку. В економіці, заснованій на знаннях, людський капітал є ключовим чинником для здатності держав підтримувати свої конкурентні переваги.

Багато розвинених країн та країн, що розвиваються, вже прийшли до розуміння того, що залучення іноземних учених, інженерів, менеджерів, викладачів і інших фахівців означає «імпорт знань» і може бути винятково вигідним для національної економіки. З цією метою коректуються міграційні законодавства, створюються спеціальні програми для висококваліфікованих мігрантів, цілеспрямовано розширюється прийом іноземних студентів і аспірантів, заохочується їх працевлаштування після завершення навчання, створюються міжнародні дослідницькі колективи, заохочується міграція, пов'язана з інвестиціями в пріоритетні галузі.

Сьогодні у всьому світі йде боротьба за інтелектуальні ресурси. Наприклад, у 2015 р. у США була оголошена національна програма з розробки нових перспективних технологій. Це так звані «нанотехнології». Для реалізації цієї програми в США відкрито 300 тис. вакансій для фахівців з-за кордону, у тому числі і з України. У березні 2013 р. в Європі відбулось спеціальне засідання комітету ЄС з питання про те, як житиме Європа в найближче десятиліття. Члени комітету прийшли до висновку, що для того, щоб підтримувати зростання європейського ВВП на рівні 2–3% у рік, Європі необхідно близько 500 тисяч фахівців з вищою освітою в сфері наукоємних технологій. Причому бажано, щоб значна частина з них володіла вченими ступенями. Таким чином, Америка і Європа накопичують сьогодні інтелектуальний потенціал, при цьому вони багато в чому розраховують і на емігрантів з пострадянських країн. З цією метою створюються спеціальні фонди, програми, надаються стипендії.

У зв'язку з вищенаведеним все більш актуальною стає проблема забезпечення інтелектуальної безпеки держави, зокрема проблема «відпливу інтелекту». Термін «відплив інтелекту», означає втрату для країн-донорів, і термін «приплив інтелекту». Слід зазначити, що у сучасному світі інтелектуальна міграція відбувається у великих масштабах і зумовлена процесами, які відбуваються не всередині науки, а в суспільстві загалом: криза економічних, соціальних, політичних і культурних відносин. При цьому багато країн зацікавлені в отриманні готових кваліфікованих спеціалістів у зв'язку з браком власних фахівців високого рівня.

У 2014 р. група демографів і географів – Ліндзі Лоувелл, Аллан Фіндлі і Ема Стюарт – опублікувала результати дослідження «Brain Strain: Optimising Highly Skilled Migration From Developing Countries», за висновками якого кожний десятий володар диплома про вищу освіту народжений у країнах, що розвиваються, при цьому 30–50% цих спеціалістів живуть і працюють у розвинених державах світу. В середньому держава інвестує 50 тис. дол. у підготовку кожного випускника університету. При переїзді цього випускника за кордон гроші втрачаються. Ще одним результатом цього є хронічний дефіцит кваліфікованих кадрів у країнах, що розвиваються. В результаті погіршується ситуація в сфері науки, економіки, медицини тощо, що, в свою чергу, уповільнює процес розвитку держави та призводить до зменшення конкурентоспроможності економіки.

До наслідків «відпливу інтелекту» також відносять і «розмивання» середнього класу, що вважається основою основ будь-якого сучасного суспільства. В результаті, сукупні втрати від від'їзду одного фахівця можуть досягати 1 млн дол., з урахуванням непрямих втрат. У результаті, стало популярним порівняння «відплив інтелекту» з новим виглядом колоніалізму: якщо колонії поставляли метрополіям сировину і ввозили готові вироби, то нині «бідні» країни поставляють колишнім метрополіям своїх фахівців, отримуючи натомість продукти, створені цими фахівцями.

Існують і інші аспекти цієї проблеми. Деякі аналітики вказують на те, що «відплив інтелекту» приводить і до позитивних наслідків. Так, частина «інтелекту» повертається на батьківщину, привозячи з собою нові знання, уміння і досвід. З'явилося нове поняття – «циркуляція інтелекту»: циклічні переміщення за кордон для навчання і подальшої роботи, а потім – повернення на батьківщину і поліпшення професійної позиції за рахунок переваг,

отриманих під час перебування за кордоном. Прихильники концепції «циркуляції інтелекту» вважають, що така форма міграції посилиться в майбутньому, особливо якщо економічні відмінності між країнами зменшуватимуться.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтелектуальний капітал як основа інвестиційного розвитку [Текст] : матеріали наук. семінару «Інформаційна культура в сучасному світі», 13 травня 2016 р., м. Київ. Вип. 10. Ч. 1 / за ред. С. О. Гуткевич ; М-во освіти і науки України ; Нац. ун-т харч. технол. – К. : НУХТ, 2016. – 119 с.

2. Інтелектуальний капітал як основа інвестиційного розвитку [Текст] : матеріали наук. семінару «Інформаційна культура в сучасному світі», 13 травня 2016 р., м. Київ. Вип. 10. Ч. 2 / уклад. С. О. Гуткевич, А. С. Соломко, О. Г. Занозовська; М-во освіти і науки України ; Нац. ун-т харч. технол. – К. : НУХТ, 2016. – 115 с.

3. Дерев'янку В. Інтелектуальний капітал постіндустріального суспільства: філософський аналіз концептуальних положень [Текст] / В. Дерев'янку // Банківська справа. – 2015. – № 4-5. – С. 102-113.

ПРОБЛЕМИ АКСІОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Василь Баранівський

ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ

З метою з'ясування проблеми, насамперед, звернемо увагу на співвідношення понять «освіта», «духовність», «злагода» з урахуванням їх змісту та особливостей прояву в сучасному українському житті.

Освіта, як суспільне, духовне явище, без врахування її змісту сама по собі ще не дає відповіді на запитання щодо характеру її впливу на духовність і злагоду. Не всяка освіта спроможна до зростання духовного потенціалу суспільства, толерантності у відносинах між людьми. Така спроможність з'являється лише при її певній аксіологічній спрямованості.

На сьогодні в Україні проблема аксіологічного спрямування навчального процесу в навчальних закладах є дуже актуальною. В різних навчальних закладах: державних, приватних, вищих, середніх, в різних регіонах країни проявляються дещо різні підходи щодо світоглядного спрямування студентів та учнів, щодо їх відношення до української державності, формування національної самосвідомості, відношення до релігії тощо. Звідси нагальна проблема в інтересах забезпечення належного виховання студентської молоді, забезпечення єдності українського суспільства звернути увагу на аксіологічну спрямованість навчального та виховного процесу. Причина одна – від змісту і спрямованості навчальних дисциплін, виховного процесу залежить духовна, морально-психологічна культура студентів. Саме тому сутність та спрямованість освітнього процесу в Україні мають бути націлені на духовне збагачення і творчу діяльність особистості, що розвиває свої здібності до самореалізації та створення умов для саморозкриття інших людей.

Звичайно, що при визначенні аксіологічної спрямованості навчально-виховного процесу потрібно враховувати як реалії сьогодення, так і прогнозовані перспективи суспільства. Саме враховуючи ці чинники, в межах розмаїття ціннісних орієнтацій, що можуть застосовуватись в процесі навчання, необхідно визначити пріоритетні цінності. Такими для України повинні бути цінності *гуманізму, людської гідності, патріотизму, демократизму, соціальної ініціативи та відповідальності, національної свідомості та самосвідомості*. Значною мірою саме ці цінності ввійшли в програмні документи, що визначають розвиток освіти в Українській державі протягом ХХІ століття.

Аналізуючи зміст навчально-виховного процесу у вищій школі України та його вплив на духовність і злагоду, слід звернути увагу на стан методологічних, ідеологічних, морально-політичних засад розуміння перспектив розвитку суспільства, особистості. На сьогодні ця проблема є дуже складною, недостатньо вивченою та практично не вирішеною.

Вбачається, що на сьогодні система державного управління в Україні, зокрема управління освітою, недооцінює провідну роль світоглядних дисциплін у навчанні, науково-дослідницькій роботі. Широко рекламований методологічний, ідейно-політичний плюралізм в теорії та навчанні за певних умов веде до світоглядної «безхребетності» в наукових дослідженнях, у вихованні студентської молоді, проявляється в коливаннях при вирішенні конкретних питань щодо суспільних відносин, що також негативно впливає на політичну та інші сфери життя.

Демократизацію освіти сьогодні дехто розуміє як незалежність від суспільно-значимих аксіологічних цінностей. Аналіз свідчить, що значна кількість приватних, комерційних навчальних закладів в цьому аспекті не відповідають таким вимогам. Створені як конкуренти державним ВНЗ з метою підвищення якості освіти, вони часто перетворюються на комерційні організації, мало контрольовані державою і є джерелом доходів для їх фундаторів. Розбіжності в навчальних планах і програмах часто призводять до їх несумісності навіть в однопрофільних ВНЗ, що особливо характерно для гуманітарної освіти. За таких умов держава повинна посилити контроль за змістом та якістю навчального процесу в цих навчальних закладах.

Значну загрозу духовному розвитку та злагоді в суспільстві створюють різноманітні релігійні організації та секти. Вони все більше втягують молодь, інших людей в свої тенета, відривають їх від здорового, активного суспільного життя, від навчання, праці тощо. Звичайно, це ніякою мірою не служить процесу єднання та злагоди в суспільстві. Система освіти повинна принциповіше ставитись до питання щодо роз'яснення молоді та взагалі всім громадянам дійсної сутності та ролі релігії, окремих релігійних сект та формувань, розкривати їх наміри, шляхи їх здійснення та можливі наслідки.

Таким чином, суспільство безпосередньо та через відповідні органи влади має постійно регулювати та контролювати зміст і аксіологічну спрямованість навчально-виховного процесу в навчальних закладах, підпорядковуючи його, перш за все, найбільш важливим та суспільно-значимим інтересам суспільства. Освіта має ґрунтуватись на об'єктивних наукових засадах бачення та розуміння світу, суспільних процесів, що є найбільш надійною підставою для світоглядної та поведінкової єдності громадян. Зроблений висновок ніякою мірою не означає, що автор недооцінює роль індивідуального, особистісного підходу до процесу навчання і виховання молоді в навчальних закладах. Але все ж ми повинні постійно пам'ятати, що без єднання та злагоди українське суспільство (як і будь-яке інше) не може існувати і розвиватись. А єднання людей можливе лише за умови спільності і єдності їх думок, поглядів та переконань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранівський В.Ф. Духовна єдність як чинник оптимізму та духовної безпеки українського суспільства / Оптимізм і песимізм: амбівалентність українського соціуму в духовному і матеріальному вимірах: матеріали XVI науково-практичної конференції / В. Баранівський – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2018. – С. 20-22.
2. Баранівський В.Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства / Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди «Філософія» / В. Баранівський. – Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2014 – С. 39-51.

КРАЄЗНАВЧИЙ СКЛАДНИК У ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІНИ «АРХІВОЗНАВСТВО» ЯК ЗАСІБ ГРОМАДЯНСЬКОГО ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Ірина Передерій

*Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка,
м. Полтава, Україна*

Одним із пріоритетних напрямів виховання студентської молоді в національній системі освіти є громадянське та патріотичне виховання. Відповідно до «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку Української держави» під громадянським вихованням розуміють процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною [1]. Виховати громадянина – означає передати досвід попередніх поколінь у суспільному житті. Одночасно одним із головних завдань громадянського виховання має бути розвиток патріотизму – любові до свого народу, до Батьківщини, до її національних героїв та історичного минулого [4].

Як слушно твердить дослідник Кузьменко Ю.В., у жодній країні світу немає виховання «взагалі». Воно завжди має конкретно-історичну національно-державну форму вираження та спрямоване на формування громадянина конкретної держави, яка не може бути безнаціональною. В усі часи й епохи суспільство, педагогіка, школа ставили перед собою завдання – сприяти становленню громадянина – людини з відповідними правами й обов'язками, яка поважає і дотримується норм і правил життя, прийнятих у даному суспільстві, з високими моральними ідеалами, з високим рівнем сформованості історичної пам'яті, почуттям любові до своєї Вітчизни, потреби служіння їй, поваги до історії власного народу та людей – патріотів своєї країни, усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, національної культури [2, с. 21 – 22].

Патріотичне виховання як один з елементів загального громадянського виховання особистості передбачає формування любові та дбайливого ставлення й до рідної землі, – своєї “малої батьківщини”, її історії, культурних здобутків національного та загальноосвітнього значення. У вищезгаданому контексті неабияку роль відіграє краєзнавчий складник у викладанні різноманітних дисциплін у вищій школі, зокрема й «Архівознавства», що є однією з провідних у циклі дисциплін професійної підготовки спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» галузі знань 02 «Культура і мистецтво».

Цей навчальний курс надає широке поле викладачеві для активного використання краєзнавчих матеріалів, як у лекційному, там і семінарсько-практичному блоці, що засвідчує досвід його викладання випусковою кафедрою українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. Програма навчальної дисципліни включає 3 змістові модулі («Теорія та історія архівної справи у світовому та вітчизняному вимірі», «Архівна система: типологія, структура, принципи організації», «Функціонування сучасних архівів») й практично кожен з них дає відповідні можливості.

Особливо широко краєзнавчі матеріали використовуються під час вивчення першого змістового модуля дисципліни, присвяченого, між іншим, історії архівної справи у вітчизняному вимірі. Наприклад, при розгляді питання про архівну справу козацько-гетьманської України, увага, зокрема, приділяється й Рум'янцевському опису 1765 – 1769 рр. – генеральній ревізії (опису) Лівобережної України (Гетьманщини), що його проводив за доручення уряду Російської імперії генерал-губернатор Малоросії Петро Рум'янцеv. Цей документ, як відомо, містить у собі цінний матеріал до історії соціально-економічного життя Гетьманщини, зокрема статистики й демографії населення, господарства, землеволодіння,

соціально-правового стану тощо напередодні ліквідації автономної Гетьманщини. Пізніше матеріали Рум'янцевського опису було розпорошено по архівах губернських міст (Чернігова, Києва та Полтави), де вони зберігалися до кінця XIX ст. Акцентування уваги студентства на краєзнавчих аспектах окремих тем і проблем навчального курсу суттєво актуалізує сприйняття та засвоєння ними відповідного матеріалу, підвищує інтерес до нього, сприяє вихованню патріотичних почуттів.

Особливо багатий матеріал з краєзнавства Полтавщини стосується теми розвою архівної галузі на українських теренах у складі Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. Тут у пригоді стануть цікаві відомості про діяльність Полтавської губернської вченої архівної комісії та Полтавського церковного історико-археологічного комітету.

Нагадаємо, що Губернські вчені архівні комісії, за задумом російської влади, мали функціонувати у тих містах, де передбачалося згодом створити місцеві центральні історичні архіви. До обов'язків архівних комісій, які виникли після урядового закону 1884 р., входило розбирання справ і документів, призначених до знищення в губернських і повітових архівах різних відомств, виділення з них матеріалів, важливих в історичному відношенні, складання описів і покажчиків, передання документів на зберігання до місцевих історичних архівів. До роботи в губернських учених архівних комісіях залучали відомих істориків, краєзнавців, фахівців-архівістів. ГВАК висунули програму організації центральних архівів у кожній губернії. Архівним комісіям відводилася керівна роль у створенні центральних губернських архівів.

Полтавська губернська вчена архівна комісія згуртувала широке коло талановитих дослідників минувшини – Івана Павловського (був секретарем-управителем), Лева Падалку, Віктора Василенка, Матвія Астряба, Володимира Щепотьєва, Григорія Коваленка, Івана Зарецького, Володимира Пархоменка), що дало їй змогу поширити свою діяльність на все Лівобережжя і посісти одне з перших місць поміж дев'яти губернських учених архівних комісій, які працювали в межах нинішньої України.

Вона започаткувала наукове осмислення архівної справи як самостійної галузі у нашому краї, сприяла формуванню місцевих архівних фондів, вихованню архівних кадрів, розширенню регіональних студій з історії України.

Комісія плідно співпрацювала з Полтавським церковним історико-археологічним комітетом, організованим наприкінці 1906 р. для збирання та вивчення археологічних та інших пам'яток, наявних у церквах та пов'язаних із діяльністю церкви. Слід зауважити, що ряд діячів ПГВАК, зокрема, І. Павловський, В. Пархоменко, Л. Падалка та інші, були одночасно й членами ПЦІАК. То ж обидві наукові громади тісно комунікували, вдало представляючи результати своєї діяльності на Всеросійських археологічних з'їздах [3, с. 110].

Надзвичайно вагомою є археографічна та публікаційна спадщина Полтавської губернської вченої архівної комісії. З 1905 по 1917 рік вона випустила 15 томів своїх «Трудов», у яких було вміщено низку документальних публікацій, розвідок, глибоких наукових досліджень, поміж них – Павловський І.Ф. «Описание городов Полтавской губернии и их окрестностей 1810 г.», «Немецкие колонии в Полтавской губернии в XIX ст.». Модзольський В.Л. «Материалы по истории Полтавского полка» та ін. Окрім того, окремими виданнями було оприлюднено «Актовые книги Полтавского городского уряда XVII в.», «Материалы по народной словесности Полтавской губернии. Роменский уезд» та ін. Цінність підготовлених комісією праць зростає нині у зв'язку з тим, що більшість досліджуваних нею архівних зібрань не дійшла до нашого часу, отже, ці публікації перетворюються на першоджерела.

Важливе значення мала робота комісії зі збирання відомостей про архіви. 1915 року надруковано «Описание архивов Полтавской губернии», в якому охоплені практично всі

архіви відомств губернії. Це видання стало першим в Україні регіональним міжархівним путівником і мало неабияку наукову цінність. Крім інформації про основні архівні комплекси, у виданні наведені дані про фізичні умови зберігання документів у державних установах, церквах і монастирях.

Комісія зробила значний внесок і в музейне будівництво, археологічні, етнографічні, статистичні, літературознавчі дослідження Полтавщини. Зрештою, її діяльність привела до певної активізації наукового громадського, національного життя краю.

Незважаючи на те, що ПГВАК працювала в умовах російського самодержавства, майже всі напрями її діяльності об'єктивно сприяли розвитку української історії, науки й українознавства. Вона заклала міцний фундамент для успішної роботи архівістів наступних поколінь.

Отже, не викликає сумніву те, що краєзнавчий складник відіграє важливу роль у процесі викладання не лише гуманітарних дисциплін загального циклу підготовки, а й окремих предметів професійної підготовки у вищій школі, оскільки є джерелом формування духовності молодшої генерації, ціннісним чинником у справі духовно-морального, громадянського та патріотичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку Української держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://education.km.ua/uploads/Концепція%20громадянського%20виховання.doc>. – Дата звернення 20 травня 2018 р.
2. Кузьменко Ю.В. Роль громадянського виховання у формуванні національно свідомої учнівської молоді / Ю.В. Кузьменко // Таврійський вісник освіти. – 2013. – № 2 (42). – С. 21 – 24.
3. Передерій І. Полтавські сторінки життєпису нетипового історика Володимира Пархоменка / І.Г. Передерій // Емінак. Науковий щоквартальник. – Київ-Миколаїв. – 2017. – №1 (17). – Т. 3. – С. 109 – 113.
4. Черкашенко В. Громадянське виховання: проблеми, досвід [Електронний ресурс] / В. Черкашенко. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/upbring/5904/> – Дата звернення 20 травня 2018 р.

МІСЦЕ І РОЛЬ РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО ЗНАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Ярослав Ювсечко

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

Починаючи з кінця ХХ століття, в Україні та світі значно зросли масштаби релігійної освіти. Сьогодні існують сотні релігійних навчальних закладів. Паралельно йде активний процес проникнення релігійної компоненти у світську освітню систему. Збереження моральності в суспільстві, громадянське та патріотичне виховання — це одні з ключових напрямів співпраці релігійних організацій і держави.

Основним мотивом, який спонукає до реформи системи світської освіти, є криза духовності. Фундаментом нового соціуму може стати духовність релігійного гатунку, на яку буде покладено міцну матеріально-економічну базу. Але й до тепер держава не готова прийняти повністю той факт, що церква відіграє надзвичайно важливу роль у розбудові духовності. Там, де в радянські часи завжди була держава, нині, як правило, є церква. Проте, релігія й досі немає легітимного місця в освітньому процесі. Хоча, безумовно, церква є дуже потужним соціальним інститутом, з яким потрібно рахуватися. За умови державного

сприяння, процес впровадження релігійної компоненти в систему освіти стане контрольованим і цілком безпечним (мається на увазі передусім проблема клерикалізму).

Не заперечуємо, що розширення сфери впливу релігійної освіти може породжувати і ряд серйозних соціальних проблем. Найбільш вагома з них – віднайти форму оптимальної взаємодії світської і релігійної освіти, визначити «допустимі межі» впливу релігійної компоненти на освітній процес. Видається, що оптимальна для українського суспільства форма викладу знань про релігію повинна дистанціюватися від формування як негативного, так і надцінного ставлення до неї. Зміст освітнього матеріалу про релігію має бути покликаний орієнтувати увагу на конкретно-історичні традиції існування релігії, роз'яснювати наслідки їхнього впливу на культуру і спосіб життя національної спільноти. Отже, ця компонента має напевне бути більше релігієзнавчою, аніж теологічною. І це стосується як шкільної освіти, так і закладів вищої освіти.

Виходячи з викладеного, можна запропонувати такі шляхи до оптимізації шляхів інтеграції світської та релігійної (найкраще – релігієзнавчої) освіти в Україні:

- регулярне забезпечення державними органами інформації про стан суспільної свідомості щодо співвідношення релігійних (конфесійних) і світських цінностей;

- удосконалення нормативно-правової бази щодо інтеграції світської та релігійного освіти, яка передбачає необхідність законодавчого закріплення практики соціального партнерства між державою, релігійними організаціями та суспільством, при цьому, дотримуючись принципу відокремлення церкви від держави та школи (у т.ч. вищої школи) від церкви.

- вдосконалення організаційно-педагогічної бази, що полягає в якісній підготовці релігієзнавчих викладацьких кадрів та моніторинг ситуації у сфері взаємодії світських освітніх установ та релігійних організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В.П. Стратегія для освіти / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2006. - № 3. – С. 5-9.
2. Закович М. Освіта в контексті свободи совісті / М. Закович, А. Колодний // Релігійна свобода: науковий щорічник. – К., 2000. – С. 97-100.
3. Stark R. Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion / Stark R., Fink R. – California: University of California Press, 2000. – P. 119.

СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ ЗА УМОВ РОБОТИЗАЦІЇ ТА СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Євген Перегуда

Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ, Україна

На думку багатьох представників не лише так званих гуманітарних, а й технічних та природничих наук, однією з тенденцій сучасного розвитку вищої освіти в Україні є скорочення навчального часу на «гуманітарні» дисципліни. Ми змушені не погодитись з такою оцінкою. Скорочення охопило усі дисципліни – гуманітарні, соціальні, технічні, природничі тощо, а акцентування на проблемах «гуманітарки» є лише ідеологічним обґрунтуванням інтересів різних соціальних груп у сфері освіти. З боку «гуманітаріїв» це пов'язане з бажанням відстояти свої інтереси, суттєво не модифікуючи зміст «гуманітарної» складової навчання, а з боку представників «профільних» дисциплін – вирішити свої проблеми за рахунок «гуманітарних» кафедр.

Характеризуючи наше ставлення до цього процесу, маємо звернути увагу на наступне. Освіта є одним з соціальних інститутів. Метою останніх є задоволення потреб людей у різних сферах життя. Специфіка цих потреб визначає структуру інститутів. Таким чином, структура, зміст, а також спрямованість навчального процесу детермінуються суспільними запитами й віддзеркалюють особливості суспільного розвитку на певному етапі. Тому перш ніж аналізувати сучасні тенденції розвитку навчального процесу, слід проаналізувати тенденції суспільного розвитку в цілому та, відповідно, які вимоги до системи освіти вони актуалізують.

В першу чергу зміст та структура освіти визначається особливостями технологічного розвитку суспільства. Нині у цій сфері ключовими тенденціями є, з одного боку, стрімкий розвиток комунікаційних технологій, джерел отримання суспільно важливої інформації, а також повсюдне поширення грамотності та технологічне полегшення процесу отримання інформації. З іншого боку – це автоматизація, роботизація та, особливо, становлення систем штучного інтелекту, що, незважаючи на в цілому технологічну відсталість, стосується й України [2]. На нашу думку, оцінка відповідних новацій та тенденцій не завжди адекватна, зокрема й у колах освітян. Але не лише їх, а також тих груп, які здійснюють суспільне управління. Сьогодні люди недооцінюють наслідки вказаних процесів, ідентифікують їх з тими процесами механізації та автоматизації, які відбувались у попередні десятиліття та століття. Це, на нашу думку, некоректно.

Механізми, про впровадження яких у різних сферах суспільного життя нині накопичується все більше інформації, будуть кардинально не схожі з тими механізмами, які існували раніше й подальшим вдосконаленням яким займалися самі люди. Наукові дослідження останніх років, зокрема Стенфордського університету, продемонстрували здатність систем із штучним інтелектом перевищити людський інтелект [1]. Сучасні та майбутні «механізми», базуючись на штучному інтелекті, будуть здатні самостійно приймати рішення у нових для них ситуаціях, а, отже, здатні самовдосконалюватись. Й це здійснить удар не стільки по соціальних та гуманітарних науках, скільки по технічних. Інженер стане непотрібним, оскільки сама машина буде таким інженером. Вчені Оксфордського університету звертають увагу, що вже зараз працівники більше не збирають машини, а слідкують за ними [5].

Й саме ці тенденції актуалізують ті науки, які зараховують до «гуманітарних». У 2017 році на Форумі ректорів технічних ВНЗ України та Польщі фактичний автор Національної програми інформатизації, колишній керівник Держкомзв'язку України О. Баранов звернув увагу на нові тенденції у розвитку правознавства. На його думку, якщо раніше предметом юридичної науки було регулювання відносин між людьми, то нині «на повний зріст» постає завдання регулювання відносин між людьми та роботами. Прикладом такого регулювання минулого року було надання в одній з арабських країн громадянства роботу.

Вказане завдання постає перед правознавством ще й тому, що, за деякими прогнозами, зокрема відомого винахідника І. Маска, директора Інституту стратегічних досліджень ім. Г. Меїр А. Фельдмана та інших фахівців у майбутньому ми зможемо зіштовхнутись з повстанням систем штучного інтелекту проти людей, причому навіть скоріше, ніж з бунтом роботів [3] (у художній літературі та кіно ці ситуації описані вже давно). Більше того, виникне й етика відносин між людьми та роботами, яка визначатиме характер правового їх регулювання. Усе це вносить нові нюанси до кваліфікаційних характеристик тих працівників, які, як було вище сказане, здійснюють моніторинг функціонування роботів та систем штучного інтелекту, а, отже, й до навчального процесу, підвищить роль філософської, морально-етичної, юридичної підготовки. Інша справа, що це в тому числі потребуватиме нових напрямів відповідної освіти та наукових досліджень, які дотепер не вивчалися. Те саме стосується й ролі політологічної освіти, адже у відносинах людей та систем штучного інтелекту все більше актуалізуватиметься проблема влади, а

системи штучного інтелекту все більше зазіхатимуть на владу. Й людям як суб'єктам цих відносин доведеться вирішувати цю проблему на усіх її рівнях – від міжнародного до локального.

На наступний аспект нашої теми наштовхнули результати досліджень, які відбулись близько двох років тому. Був поставлений експеримент з написанням роботом журнальних та газетних статей. Робот це робив, звичайно, швидше та якісніше, ніж людина-журналіст. Єдине, що він не міг зробити – це обрати тему для написання статті. Отже, суто людським рішенням є вибір, який людина робить, враховуючи численні чинники – історичні, етичні, психологічні, політичні, загальносоціальні. Цей вибір не завжди може бути доцільним, зокрема економічно доцільним. Наведемо приклад. Після Чорнобильської катастрофи дві європейські країни, які до того активно розвивали ядерну енергетику, зробили різний вибір щодо подальших шляхів. Швеція прийняла рішення про згортання атомної енергетики, Францію Чорнобиль не злякав. Різниця між ними була пов'язана з історичними, національно-культурними та іншими особливостями.

Що це означає для освітнього процесу? Враховуючи вищесказане, можна прогнозувати, що системи штучного інтелекту, що самовдосконалюються, все більше обмежуватимуть людину у сфері технічного розвитку, виштовхуватимуть її з цієї сфери. Проте загрози та претензії з їх боку, зокрема на владу, підвищуватимуть роль власне людських взаємин. Хоча б тому, що, як стверджує всесвітньо відомий Глобальний інститут McKinsey, робота, яка потребує взаємодії з людьми (лікарі, вчителі тощо), менше піддається автоматизації [6]. Саме від людей залежатиме, чи здатні вони об'єднатися для протистояння майбутньому «повстанню роботів», чи продовжуватимуть війни між собою, що полегшуватиме задачі систем штучного інтелекту. Лише людина буде здатна зробити відповідний вибір.

Таким чином, в процесі подальшого технологічного розвитку людина все більше виштовхуватиметься з технічної сфери у сферу безпосередніх людських взаємин, які опосередковуватимуться суто людськими, а не технічними, чинниками. На думку Інституту McKinsey, слід «стимулювати у суспільстві сприйняття людського капіталу як будь-якого іншого його виду. Необхідно концентруватися на питанні, як людині продуктивно працювати разом з машинами та як йому у зв'язку з цим переосмислювати своєї завдання», а ключовими якостями експерти Інституту вважають креативні навички та креативність [4]. В контексті останнього маємо зробити висновок – подальший технологічний розвиток суспільства, поширення систем штучного інтелекту заради збереження самого людства вимагають не зменшує, а збільшує роль наук, які прийнято називати соціальними та гуманітарними. Водночас це вимагає суттєвого самовдосконалення від самих «гуманітаріїв», які повинні звернути першочергову увагу на особливості сучасного розвитку людини й суспільства загалом, досліджувати актуальні проблеми такого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Искусственный разум превзошел человека в понимании прочитанного [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://korrespondent.net/tech/science/3928890-yksusstvennyi-razum-prevzoshel-cheloveka-v-ponymanuu-prochytannoho>.
2. Лобовко В. В Украине собран первый беспилотный Lanos [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ubr.ua/market/v-ukraine-sobran-pervyj-bespilotnyj-landos-3867503>.
3. Полякова А. Тривожнемайбутнє: біохакери, космічнігиди та клас «непотрібних» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2017/07/26/627446/>.

4. Профессии будущего: чему учиться, чтобы преуспеть в конкуренции с роботами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bin.ua/news/business/management/214876-professii-budushhego-chemu-uchitsya-chtoby.html>.

5. Рибокас Т. 10 профессий, которые исчезнут в течение 20 ближайших лет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://professional.ru/Soobschestva/biznes-klub/15-professij-kotorye-ischeznut-v-techenie-20-/>.

6. Сотни миллионов людей потеряют работу к 2030 году из-за автоматизации — эксперты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uamarket.info/sotni-millionov-lyudej-poteryayut-rabotu-k-2030-godu-iz-za-avtomatizatsii/>.

РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ТЕХНІЧНОМУ ВНЗ

Людмила Приблуда

Національний університет харчових технологій, м. Київ

За висновками багатьох українських науковців нова якість освіти й професійної підготовки майбутніх фахівців безпосередньо пов'язана з проблемою формування і розвитку у вищій технічній школі гуманітарної підготовки.

О. Каверіна вказує, що необхідність переходу вищої технічної освіти на якісно новий рівень, пов'язана із суттєвими трансформаціями функцій професійної діяльності майбутніх інженерів, урахуванням інтеграційних процесів, які визнаються сьогодні як основна закономірність розвитку педагогічної науки й освітньої практики [4]. Тому перед освітянами ставиться завдання підвищити морально-етичну, психологічну та загальну культуру випускника вищої школи як важливу особливість сучасної гуманітарної підготовки в технічних ВНЗ[5].

Сьогодні від технічних спеціалістів із вищою освітою вимагають передусім творчого підходу, адже висококваліфікований працівник – не тільки організатор виробництва, а і його творець. Гуманізація освіти – це, в першу чергу, зміна спрямованості всієї системи навчання та його цілей у бік виховання неповторної, яскравої індивідуальності, унікальності духовно-моральної особистості. Ж. Свиренко, стверджує, що сучасний випускник вищого технічного закладу повинен не тільки компетентно діяти в професійній сфері, але й володіти загальнолюдськими і національними моральними цінностями, сповідувати й стверджувати в повсякденній праці у всіх сферах свого життя ідеї та принципи гуманізму [4].

Роль гуманітарної підготовки в технічному ВНЗ передусім спрямовані на виконання нових завдань і в гуманітарній підготовці також, серед яких адаптація молодої людини до швидкоплинних змін у суспільстві. За таких умов, уточнює дослідниця Н. Ничкало, потрібний новий підхід, згідно з яким освіта в ХХІ столітті спрямовуватиметься на забезпечення неперервності в усіх ланках навчання, створення необхідних умов для доступу кожної людини до оволодіння новими знаннями, цінностями, відносинами, компетенціями і вміннями [3, с. 42].

Які ж характерні риси сучасної методики викладання гуманітарних дисциплін? Як вважають більшість викладачів ВНЗ це передусім, – повний політичний, світоглядний суверенітет і плюралізм на заняттях. Активне, не боязливе висловлення студентами своєї політичної позиції, власної думки – повинно стати основою викладання гуманітарних наук. На такому підході побудована вся методика викладання не лише в Європі, але й у всьому світі [2].

Сучасний викладач гуманітарних дисциплін повинен заохочувати й підтримувати студентів до вираження власної думки, своєї позиції. Без цього як вважає автор, та й багато інших викладачів, створити сучасну продуктивну методику викладання гуманітарних дисциплін буде неможливо. Лише базуючись на такому підході, викладач зможе досягнути

активної співпраці зі студентами на заняттях, перетворивши їх із простих споживачів знань на творчих здобувачів знань. ВНЗ повинен вчити студента мати власну думку, стати школою мислення, а не школою запам'ятовування [5].

Отже, суть і мета якісного оновлення вищої освіти в XXI ст. – підготовка випускника, здатного оволодіти будь-яким фахом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каверина О. Г. Гуманитаризация технического образования в свете современных требований к профессиональной подготовке будущих инженеров [Електронний ресурс] / О. Г. Каверина. – Режим доступу: <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/123456789/23776/1/kaverina.pdf>.

2. Карпінський І. Ю. Роль гуманітарних дисциплін у формуванні сучасного інженера [Електронний ресурс] / І. Ю. Карпінський. – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/karpinsky.ph>.

3. Ничкало Н. Г. Професійно-технічна освіта України: проблеми досліджень / АПН України, Нац. спостережув. центр України. – К. : Науковий світ, 1999. – 28 с.

4. Свиренко Ж. С. Виховання гуманізму в студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання / Ж. С. Свиренко. – Луганськ. – 2009. – 20 с.

5. Шевчук Т. Роль гуманітарної підготовки в технічному ВНЗ / Т. Шевчук // Науковий вісник мну імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – № 1. – (52). – 2016. – С. 70-75.

ВПЛИВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ НА ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ГРОМАДЯН

Ірина Петренко, д-р іст. н., проф.

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава

У вищому навчальному закладі відбувається не тільки професійне становлення особистості, але й формується громадянин, повноцінний суб'єкт суспільно-політичного життя, майбутній лідер, політик, громадський діяч. Слід також зазначити, що освіта без виховання не здатна сформувавши кваліфікованого спеціаліста, професіонала й громадянина. Національно-патріотичне виховання студентської молоді полягає у формуванні національної свідомості і відповідальності за долю України; вихованні любові до рідної землі, її історії, відновлення і збереження історичної пам'яті; культивуванні кращих рис української ментальності (працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та ін.); вихованні бережливого ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій.

Національне виховання – це історично обумовлена і створена самим народом система ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованої на організацію життєдіяльності підрастаючих поколінь, виховання їх у душі природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації. Система виховання ґрунтується на ідеях національного світогляду, філософії, ідеології, а не на ідеях якогось вчення чи якоїсь партії, громадсько-політичної організації. Національна система виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що увібрали в себе надбання національної виховної мудрості. Вона охоплює ідейне багатство народу, його морально-естетичні цінності, трансформовані в засобах народної

педагогіки, народознавства, принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь (теоретичний аспект), а також постійну і систематичну виховну діяльність сім'ї, державних і громадських навчально-виховних закладів, осередків (практичний аспект).

Національне виховання ґрунтується на таких фундаментальних принципах, як природовідповідність, народність, етнізація виховання, гуманізм, демократизм, зв'язок виховання з життям, трудовою діяльністю народу, поєднання педагогічного керівництва з самодіяльністю студентів, реалізація народознавчого, людинознавчого і особистісного підходів у процесі навчання і виховання та ін. Патріотизм – це поєднання знань, почуттів і дій. Патріотичне виховання не протиставляється, а органічно доповнюється національним та інтернаціональним вихованням. У процесі патріотичного виховання культивуються кращі риси української ментальності – любов до України, працелюбність, індивідуальна свобода, зв'язок із природою, щирість і доброта, гостинність, повага до рідних та ін. Істинний патріот – це завжди людина національно зріла.

Значний вплив на формування національної свідомості студентів мають такі навчальні дисципліни, як історія України, історія та культура України, політологія, соціологія, правознавство та ін. Кожна з названих дисциплін має своє окреме конкретне місце і завдання в системі формування національної свідомості і виховання у вузі.

На першому курсі студенти всіх факультетів ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ) за участю викладачів кафедри педагогіки та суспільних наук а також кураторів академічних груп знайомляться з експозицією Музею історії університету, Полтавського краєзнавчого музею, Галереї мистецтв, державного історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви» та ін.

Вивчення курсу історії України допоможе студенту всебічно аналізувати історичні процеси, події, та факти, тлумачити їх, робити власні обґрунтовані висновки, висловлювати своє ставлення до історичних подій, державних діячів, а також брати активну участь в громадсько-політичному житті, мати чітку громадянську позицію. Історичні знання важливі не лише самі по собі, а й тим, до яких переконань вони ведуть, наскільки ці знання сприяють становленню особистості, формуванню її політичної культури, національної свідомості, патріотизму та ідентифікації – усвідомлення своєї приналежності до українського народу.

Після проголошення незалежності України час від часу виникає питання, чи потрібне суспільству викладання національної історії. Здається, питання риторичне. Адже чимало поколінь українців, протидіючи асиміляційній політиці імперій, наполегливо домагалися запровадження цієї дисципліни як у середній школі, так і у вищих навчальних закладах. Однак їхні зусилля не були реалізовані в дореволюційний час, а в умовах СРСР історія України не викладалася ні в школах, ні університетах.

Історія та культура України є частиною історії світової культури, особливою її гілкою. Витоки цього самобутнього феномена сягають у далеке минуле, а кристалізація його своєрідності, неповторності – це історичний процес втілення особливостей менталітету й вираз відношення прабатьків, батьків та сучасників до свого буття, до суперечливої долі свого народу. В умовах відродження української нації та держави своєчасною духовною потребою є ознайомлення студентства з історією нашої культури, зі специфікою життя українського народу та з його традиціями, з іменами українських культурних діячів. Усе це дає можливість майбутньому спеціалісту правильно розуміти і вміти роз'яснювати феномен культури, її роль у людській життєдіяльності, знати форми і типи культури та її головні досягнення в б розвитку провідних країн світу, а також знати історію вітчизняної культури, її місце в системі світової цивілізації.

Вища школа має широке поле діяльності для політичної освіти, найбільш поширеною нині і українських вузах дисципліною з політичної освіти є курс політології. І сьогодні вже важко уявити собі вищу освіту без органічно вплетеної в неї політології, бо без неї неможливе формування у студентів належного рівня політичної культури, норм

консенсусних відносин у складних умовах трансформаційних змін. Основне завдання політичної освіти у вищій школі – подолати поверхове й інколи негативне ставлення до проблем політики. Теоретичні політичні знання сприяють формуванню певної політичної позиції студента – емоційного ставлення до політичних явищ та процесів, переконання щодо певних політичних явищ, системи політичних цінностей, схильності до політичної діяльності.

Курс соціології у вищій школі займає в структурі політичного виховання студентів важливе місце. Вивчення соціології дає можливість студентам усвідомити своє місце в соціальній структурі суспільства та функції, які покладаються на цю групу.

Вивчаючи правознавчі дисципліни студент дізнається коли і як з'явилося право, як створюються закони, як формувалася незалежна Українська держава, а головне, за якими законами вона живе нині. Значний вплив на формування демократичної політичної культури майбутніх спеціалістів має вивчення Конституції України. Зрозуміло, що без знання Основного закону держави молода людина не реалізується як спеціаліст і громадянин.

Важливе значення для формування у молодих людей національних почуттів має вивчення іноземних мов, впровадження у навчальний процес в університеті європейських технологій навчання і критеріїв оцінок знань, стажування та участь у міжнародних конференціях, співпраця ПУЕТ із провідними вищими навчальними закладами України та інших держав, виступи перед студентами викладачів університету, які працювали або стажувались за кордоном, лекції іноземних фахівців, проведення тематичних «круглих столів», відвідування виставок, на яких представлені новітні досягнення іноземних науковців, фахівців, фірм, підприємств у галузях освіти, науки, техніки та технології. При формуванні національної свідомості важливо не були ізольованим, а навпаки, нести українську національну ідею у різні суспільства, країни та культури. Це сприяє формуванню у студентів національної позиції, гідності, почуття гордості за досягнення і роль українського народу в світовій історії, а також долає комплекс меншовартості. Національне виховання органічно доповнює патріотичне виховання, допомагає глибше усвідомити місце і роль України у світі, чіткіше визначити шляхи її інтеграції у європейське і світове співтовариства.

Таким чином у процесі організації життєдіяльності студентів у культурно-освітньо-виховному просторі сучасного вищого навчального закладу складається система цілей, які орієнтують педагогічний персонал на розвиток виховання студента, в першу чергу, як національно свідомого громадянина, як фахівця, як високоморальну, інтелігентну, творчу, конкурентоздатну особистість, як людину культури.

Важливим джерелом формування національної ідентичності сучасного студентства є обряди, звичаї та ритуали українського народу: молоді люди значною мірою орієнтуються на дотримання традиційних форм поведінки під час святкування важливих життєвих подій.

Розглянувши вплив гуманітарних дисциплін на формування майбутніх патріотів України, можемо сформулювати такі висновки. По-перше, велику роль при викладанні гуманітарних дисциплін відіграє рівень професійної підготовки викладачів, якість освітніх програм, методика навчання, навчальна література, технічні засоби навчання. На викладачів покладається велика відповідальність навчити молодь виробити власну громадянську позицію, любити і знати свою історію та культуру, поважати культуру інших народів. По-друге, у викладанні гуманітарних дисциплін у вишах слід наголошувати на розвитку критичного мислення та цінностей, а не на передачі знань, центральна роль має відводитися студентові, викладач перш за все повинен застосовувати активні методи навчання, які стимулюють творчість, самостійне та критичне мислення, ініціативу: дискусії, диспути, рольові ігри, круглі столи тощо. По-третє, дисципліни гуманітарного циклу мають прищепити студентам свободу висловлювання власних думок, без чого не може бути творчого вивчення предметів.

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ КОНКУРЕНТНОГО ВИПУСКНИКА ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Ірина Нікітіна

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Система вищої технічної освіти реформується згідно мети створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір. Одними з головних завдань реформ є трансформація університетів у центри незалежної думки, які здатні дати персонал та ідеї для прискореної модернізації країни та створення належного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти.

Соціально зорієнтований спосіб ведення виробництва та бізнесу вимагає реалізації принципу людиноцентричності у діяльності технічного університету щодо якісного рівня фахової підготовки конкурентного фахівця. Відповідальність за результати своєї праці, високий рівень мотивації досягнень, уміння самостійно здобувати необхідний досвід і знання та творчо й соціально відповідально застосовувати їх на практиці, здатність працювати у команді є важливими психологічними умовами конкурентоспроможності молодої людини на вітчизняному та європейському ринках праці. Однак, існують ризики: соціальна незахищеність, явища глобалізації, економічна криза та нестабільність у державі, що викликана війною на сході можуть руйнувати особистість студента та викликати такі негативні явища як алкоголізм, наркоманія, ігроманія тощо. До цього долучаються сучасні умови вступу до закладу вищої освіти, що інколи призводять до несвідомого та несамостійного вибору фаху, що знижує мотивацію навчання та адаптивний ресурс. За таких умов потреба у досягненні переноситься у царину розваг, широкого неформального спілкування у соціальних мережах, а в окремих випадках, якщо не задовольняється, навіть у криміногенне середовище. Тому процес розвитку та самореалізації особистості студента потребує психологічної та педагогічної підтримки й корекції під час професійної підготовки в умовах технічного університету.

Дана робота містить як результати теоретичного опрацювання наукових джерел, так і формуючого експерименту в межах психологічного тренінгу самореалізації особистості, що проводиться для студентів 2 і 3 курсів та соціопсихологічного тренінгу командної співпраці для магістрантів Національного університету харчових технологій.

Прогресивні демократичні можливості держави перш за все реалізуються в ціннісних орієнтаціях, індивідуальних здібностях, мотивах професійної діяльності майбутнього фахівця за умови безпеки розвитку його особистості. Тут ключову роль відіграє психологічна культура педагога, що містить цінності життя й здоров'я людини, безпеки і незалежності особистості, унікальності й самобутності індивіда у його прагненні бути собою у різних напрямках самореалізації. Сучасний педагог повинен дбати про психологічну безпеку і свободу розвитку особистості студента. Тільки за таких умов особистість студента здатна до соціальної і професійної творчості і відповідальності. За дослідженнями одного з фундаторів гуманістичної психології К. Роджерса психологічна безпека особистості є результатом взаємодії таких зустрічних процесів.

Визнання безумовної цінності особистості і індивідуальності студента. Педагог, який безумовно приймає особистість студента як втілення потенційних можливостей, незалежно від його актуального стану та поведінки, сприяє його творчому ставленню до себе та своєї діяльності. Молода людина відчуває, що може бути собою та її вважають гідною людиною. Тому вона може проявляти себе нестандартно і рухатись до творчості.

Створення атмосфери відсутності зовнішнього оцінювання особистості студента. Коли педагог припиняє дивитись на особистість студента з позиції власної системи цінностей, то спонукає її відчувати себе вільно, незалежно від зовнішніх стереотипів та

обмежень. Останнє сприймається як загроза, призводить до захисних реакцій тому, що означає, що якась частина особистості прихована для усвідомлення. Якщо зовнішнє оцінювання відсутнє, то особистість розуміє, що джерело оцінювання – в середині її самої, тому вона відповідально прагне творчості. Педагогу потрібно реагувати на те, що робить студент, однак при цьому оцінювати тільки дії, не торкаючись особистості, її індивідуальних особливостей та досвіду життєдіяльності загалом.

Розуміння на основі співпереживання. Якщо педагог просто заявляє про безумовне прийняття особистості студента, не знаючи його, то студент відчуває, що думка викладача у процесі пізнання може змінитись. З іншого боку, якщо викладач входить у внутрішній світ особистості студента, розуміє його, й при цьому приймає його безумовно, тоді це справжня безпека. За таких умов студент може вільно виявляти своє неповторне «Я» у різних аспектах творчості. Це ключовий фактор психологічної безпеки.

Психологічна свобода. Максимальна свобода для самовираження власних думок, почуттів і станів сприяє відкритості, а також неймовірним й несподіваним поєднанням образів, понять і значень, що є частиною творчості. Тут мова йде про символічне самовираження, яке не потрібно обмежувати. Однак, реальна свобода повинна бути відповідальною за наслідки своєї діяльності та поведінки. Саме така відповідальна свобода – свобода бути собою є надійним внутрішнім джерелом оцінок і спонукає до розвитку й творчої самореалізації усіх індивідуальних якостей особистості молодої людини. Тут умовно можна виділити три траєкторії професійної підготовки особистості: соціально-педагогічну (виховання особистості з наперед заданими властивостями), предметно-дидактичну (індивідуальний підхід у навчанні) і психологічну (розвиток і самореалізація індивідуальних якостей особистості студента). Основоположник культурологічної теорії розвитку індивіда Л.С. Виготський та його послідовники трактують проблеми психічного розвитку людей з позицій принципу «від соціального до індивідуального». Ключова ідея цієї парадигми полягає в наступному: будь-яка вища психічна функція з'являється в розвитку людини двічі, у двох планах - спочатку в соціальному, потім психологічному, спочатку між людьми як категорія інтерпсихічна, потім всередині людини як категорія інтрапсихічна. При такому підході самореалізація виступає як процес вrostання в соціальне оточення, детермінований «ззовні». Результат можливий тільки за умов системного впливу на особистість студента. Педагоги є провідниками від зовнішнього простору моделювання та формування наперед заданою соціальним замовленням конкурентної особистості майбутнього фахівця до внутрішнього індивідуального простору особистості як суб'єкту розвитку та самореалізації, здатного нести за це соціальну відповідальність.

Освітній процес має досить складний характер і потребує необхідного керівництва з боку психологів і педагогів. Це підвищує роль педагогів у цьому процесі, особливо технічних університетів, де відбувається мінімізація особистісно – зорієнтованих гуманітарних дисциплін. Сучасний викладач фахових дисциплін повинен бути психологічно й педагогічно компетентним, озброєним знаннями вікових і специфічних закономірностей розвитку пізнавальних творчих здібностей й особистості студента в цілому. Це, у свою чергу підсилює значення викладачів гуманітарних дисциплін у створенні для студентів розвивального творчого середовища в умовах технічного університету. Тому, що вони є носіями прогресивних знань про людину та її самовдосконалення як особистості, як фахівця. Характер, воля, цілеспрямованість, стресостійкість, суб'єктність, творчі здібності, самостійність студента тощо є сьогодні важливою складовою його успіху. Пріоритет технічних спеціальностей у суспільстві виділяє першочерговість вирішення цієї проблеми для студентів технічних університетів, особливо розвитку професійної мотивації. Соціально – значущі мотиви підтримують пізнавальні, що спонукає до розвитку професійних мотивів. Перші задаються ззовні, другі визначаються індивідуальними потребами, які обґрунтовуються попереднім досвідом та цілями особистості. Важливо, щоб вони співпадали

та відтворювались у структурі внутрішньої мотивації. Тому психолого – педагогічне керівництво процесом розвитку мотивації студентів з метою досягнення балансу зовнішніх та внутрішніх мотивів є особливо актуальним для умов технічного університету. Гуманітарна складова вищої технічної освіти надає студентові значимий розвивальний ефект. Під час професійної підготовки у технічному університеті майбутній фахівець повинен отримати розвиток адаптивно-розвивальних якостей та потенціалу конкурентності на ринку праці. На їх формування діють як зовнішні фактори так і внутрішні детермінанти: організація навчально-виховного процесу, що створює оптимальні психолого-педагогічні умови для саморозвитку і самореалізації студентів, формує систему колективних та індивідуальних форм навчання; профілізація та фундаменталізація навчання; моделювання робочих ситуацій, що спонукають до професійної діяльності тощо; а також, – усвідомлення студентами особистісного значення та цінності професійної освіти; розвиток суб'єктності, позитивного ставлення до себе та свого якісного майбутнього, професійної рефлексії, а також пізнання та розуміння власних індивідуальних особливостей мотивації та адекватної моделі професійної успішної діяльності. Педагог у цьому процесі допомагає студентові інтегрувати індивідуальні якості та суб'єктивний досвід з набутими теоретичними та практичними професійними знаннями та досвідом. Психологічна компетентність педагога сприятиме активізації мотиваційних процесів; визначенню особистісного значення професійної підготовки для студента із врахуванням вікових та індивідуально - психологічних особливостей його розвитку; розвитку позитивної «Я-концепції» студента; формуванню його позитивного ставлення до майбутнього фаху. Для студентів технічного університету останній чинник це не тільки особистісний показник, але й соціально – значущий, що відповідає розвитку українського суспільства на даному етапі. Яскраво виражений інтерес до професії та бажання займатись нею в майбутньому; стремлінням бути корисним людям, суспільству та Україні підсилює їх внутрішню професійну мотивацію. Тут важлива роль педагога у досягненні єдності процесуальної та результативної мотивації для реалізації потенціалу зростаючої особистості студента. Тоді актуалізуються відчуття самодетермінації і компетентності, інтерес, а також свобода від зовнішніх тисків та індивід буде сприймати себе суб'єктом своїх дій. Саме така психолого-педагогічна підтримка у процесі професійної підготовки змінює для студента цілі, потреби, поведінку, мотивацію, сприяє розвитку суб'єктної активності. Це, у свою чергу, стимулює вільну пізнавальну та інтелектуальну активність; ініціює самостійність у прийнятті рішень; самовдосконалення власного особистісно – професійного потенціалу; побудову життєвого плану; розвиток потреби у самореалізації, зацікавленість в якісному та привабливому майбутньому; зростання студента як фахівця зі стійкою внутрішньої мотивацією.

Отже, суспільство потребує фахівців технічних спеціальностей, що робить навчання у технічному університеті не тільки корисним, а й привабливим з позиції благополучного майбутнього, можливостей підняти соціальним ліфтом. Професійний і кар'єрний ріст сучасного фахівця вимагає розвиненої, стійкої та перспективної особистості, що не зупиняється у своєму самовдосконаленні і прагне самореалізації індивідуальних сил на усіх траєкторіях успіху. Це потребує необхідного керівництва з боку психологів і педагогів. Важливу роль у цьому грають викладачі гуманітарних дисциплін. Вони є носіями духовних цінностей і сучасних знань про людину, що забезпечує психологічну та духовну безпеку особистості, яка зростає та само реалізується. Гуманітарна складова освіти інтенсифікує розвиток потенціалу професійної, психологічної та комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Обмін актуальною інформацією про розвиток особистості конкурентного фахівця між педагогами, між педагогами та студентами має значимий розвивальний ефект для кожного, сприяє знаходженню особистісного сенсу діяльності, підвищує цінності життя та здоров'я людини, її благополуччя, творчої інтелектуальної праці та якісного перспективного майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нікітіна, І.В. Розвиток мотивації студентів. Практикум. [Електронний ресурс]: навч. посіб. / І.В. Нікітіна – К.: НУХТ, 2017. – 326 с.
2. Development of Specialist's Personality. Розвиток особистості фахівця. Развитие личности специалиста: Навч.посіб. / С.В. Іванов, В.М. Криворотько, І.В. Нікітіна та ін. – К.: НУХТ, 2014. – 339 с.
3. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Пер. с англ./ К. Роджерс. – М.: Прогресс, Университет, 1994. – 480с.
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер.с англ./ Общ. ред. и предисл. Толстых А.В. – М.: Издательская группа «Прогрес», 1996. – 344с.
5. Identity in adolescence: Processes and contents // Waterman A.S. (ed.) San Francisco – L.: Jossey-Bass, 1985.
6. Rogers K. Psychotherapy and Personality Change. Univ.of Chicago, 1954.
7. Maslow A. Self – actualizing and Beyond. // Challenges of Humanistic Psychology. N.Y., 1967.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Олександр Пилипенко

доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін

Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

На сучасному етапі розвитку української держави актуальним завданням є інтеграція до загальноєвропейського та світового освітнього простору. Відбувається реформування системи вищої освіти в Україні. В цьому плані важливо розглянути роль гуманітарної освіти в сучасному світі. Цикл соціально-гуманітарних дисциплін у вищому навчальному закладі вирішує завдання формування системи світоглядних знань та загальнолюдських цінностей у студентів. Суттєвий вплив на цей процес мають такі навчальні дисципліни, як філософія, політологія, історія України, правознавство, політична психологія, конфліктологія, соціологія та інші. Кожна з названих дисциплін має своє окреме конкретне місце і завдання в освітньому процесі у вищій школі.

Дисципліни соціально-гуманітарного циклу мають навчити студентів висловлювати власні думки. Гуманітарна освіта є процес гуманоцентричного та культуроцентричного навчання і виховання, який має на меті засвоєння людиною основних цінностей світової та вітчизняної культури, що складають її світогляд, формують переконання і життєву позицію. Гуманітарна освіта повинна допомогти вирішити два головних завдання: 1) виживання людства в цілому; 2) якомога повне задоволення потреб в освіті окремої людини з метою найповнішої реалізації її здібностей та власної життєвої мети. Місце і роль гуманітарних дисциплін визначається їх впливом на процес соціалізації. Вони мають допомогти людині зрозуміти себе; з'ясувати психологічні механізми власної поведінки (психологія), визначити сутнісні характеристики суспільства, основні його елементи та закони і принципи взаємодії між ними, навчитись відстоювати права людини, виконувати норми соціальної взаємодії (філософія, етика, право, соціологія); освоїти надбання світової і української культури (українознавство, світова та українська культура, культурологія, релігієзнавство); збагатитись світовим та вітчизняним соціальним досвідом історичного розвитку людства і своєї батьківщини (всесвітня історія, історія України); навчитись цивілізованому спілкуванню з навколишнім середовищем, жити в злагоді з природою, оберігати і

підтримувати її як умову спільного існування та розвитку (екологія, соціальна екологія); навчитись мислити, зрозуміти цілісність і багатомірність світу, сенс людського буття (філософія).

Відтак, гуманітарний розвиток, як модель суспільного розвитку, орієнтується на максимальне розкриття інтелектуального потенціалу людини [1, с. 23]. На зламі століть популярною стала медіаосвіта (mediaeducation) – процес розвитку і саморозвитку особистості за допомогою засобів масової комунікації (медіа). Водночас виникають нові форми масової комунікації, трансформуються старі. Зарубіжні країни мають певний досвід в успішній соціалізації молоді. Саме використання гуманітарних дисциплін на теренах США у ХХ ст. дозволило створити розвинену систему соціальної допомоги і підготовки фахівців з соціальної роботи. Міжнародна стандартна класифікація освіти (The International Standard Classification of Education – ISCED) була розроблена Інститутом статистики при ЮНЕСКО [2, с. 17]. Вона встановила певні групи профілів навчання за стандартами ЮНЕСКО для різних держав світу. Ці стандарти застосовуються також у межах Організації економічної співпраці і розвитку, вони враховуються і в Україні, чому сприяє її участь у Болонському процесі.

У межах доступних джерел розглянемо загальні дані про комплекс соціальних та гуманітарних дисциплін у кількох провідних зарубіжних країнах. Обираючи гуманітарні, соціальні, економічні чи філософські науки, молода людина сподівається на те, що в суспільстві майбутнього докорінно може змінитися спосіб виробництва, а самі люди й людські цінності не змінюються. Доведено, що високі економічні успіхи Фінляндії і Південної Кореї досягнуті саме завдяки розвитку системи освіти. Щодо вивчення суспільних та гуманітарних дисциплін, то лідерами серед держав є Австрія (62 %), Ізраїль і Туреччина – 60 %, США і Нова Зеландія (майже 58%), Австралія (59%), Мексика, Естонія та Угорщина [3, с. 534]. Проаналізуємо блок суспільних та гуманітарних дисциплін у Сполучених Штатах Америки.

Тут відмінною рисою є різноманітність програм підготовки бакалаврського рівня, на відміну від європейських вищих навчальних закладів. Висока автономність кожного університетського коледжу стає очевидною причиною того, що у змаганні за потенційних студентів його керівництво і колектив викладачів винаходять і пропонують нові дисципліни. Для прикладу, в Україні наприкінці 1990-х років існувало усього кілька спеціалізацій зі словом «екологія» в назві, а у США їх виявилось більше 50. Викладачі американських університетських коледжів пропонують удвічі-утричі більшу кількість навчальних дисциплін, піклуючись про їх щорічне оновлення та модернізацію. В багатьох коледжах США вивчають дисципліни: «Англійський твір», «Американська політика і уряд», «Вступ до світових релігій», «Західна думка від Фоми Аквінського до Локка», «Європейська цивілізація з 1715 р. до наших днів», «Зовнішня політика в епоху інформації», «Населення Землі та його розселення». Це типовий набір курсів для отримання ступеня бакалавра в США. Наприклад, для того, щоб отримати ступінь бакалавра в галузі електротехніки студентам потрібно прослухати наступні гуманітарні науки: Перший рік навчання: «Англійський твір», «Вступ до логіки», «Соціопсихологія». Другий рік навчання: «Американська історія до 1876 р.», «Американська історія з 1876 р. до наших днів». Третій рік: «Свідомість у ХХ столітті». Четвертий рік: «Напрямки розвитку історії США», «Спілкування в малих колективах», «Аргументування і захист точки зору» [4, с. 58]. З наведених даних видно доволі високий рівень профільної орієнтації американської вищої школи, домінування в навчальних планах дисциплін, що формують фахове знання, фахове мислення і відповідну компетентність.

Для бакалаврських програм з гуманітарних наук з повного обсягу 142 модулі на інші науки виділено тільки 18 модулів на перших трьох курсах, що складає майже точно одну восьму загальної кількості навчального часу (12,7%). Нефахова складова підготовки

майбутніх бакалаврів з електротехніки відчутно більша. Увесь обсяг програми за чотири роки – 135 модулів, з яких 24 припадає на соціальні та гуманітарні предмети (майже 18% – на третину більше, як у гуманітаріїв). У наведеному прикладі майже половина цих модулів має бути скерована на поглиблення знань про історію США, а решта орієнтує на формування компетентності для спілкування та успішної роботи в сучасних умовах. Працюючи з національними і зарубіжними джерелами, вітчизняні вчені виявили, що загалом на суспільні та гуманітарні дисципліни в США виділяється навчального часу 25–27%, залежно від напрямку підготовки й спеціалізації вищого навчального закладу [5, с. 33]. У США гуманітарна складова рідко перевищує 18%, а в Росії понад 23%. Зазвичай у групу подібних дисциплін американські коледжі включають історію, економіку, культурологію, філософію (зокрема, курси логіки й антропології), іноземну мову. Для американських навчальних програм характерні мало представлені в Європі комунікативні дисципліни – публічний виступ, дискусія в малих групах, що скеровані на розвиток критичного аналізу [6].

Вища технічна освіта Великобританії відзначається підтриманням освітніх традицій і мінімальною кількістю освітніх інновацій у відомих класичних університетах Оксфорд і Кембридж. Тому під час навчання у британських університетах акцентується увага на дисципліни спеціального циклу. Звичні для нас загальні дисципліни суспільно-гуманітарного циклу представлені, зазвичай, як факультативи або предмети за вибором. Однак, для напрямків економіки, міжнародних відносин й інших суспільні та гуманітарні курси мають важливе значення, а тому їх не можна вважати якимось доповненням комплексу професійних дисциплін. Так, програма бакалавра по економіці передбачає обов'язкове засвоєння навчальних модулів по філософії, іноземній мові, сучасній європейській літературі й історії. На кожний з цих предметів передбачено по 160 годин.

У той же час у програмах бакалавра в галузі машинобудування, металургії й інформатики на зазначені дисципліни виділяється менше часу. Розглядаючи вищу освіту Великобританії в цілому, не варто забувати про те, що в цій країні зміст підготовки самостійно визначається керівництвом відповідних навчальних департаментів. Відтак, для тих самих напрямків він може істотно різнитися в різних вишах. Як і більшість континентальних європейських держав, Франція має більш уніфіковані навчальні програми, за дотриманням яких уважно стежить освітнє міністерство. Програми навчання університетів або спеціалізованих вищих шкіл чи інститутів формуються на модульній основі у вигляді і чітко визначених блоків дисциплін. Виконання програми дає право на отримання відповідної проміжної кваліфікації після 2-го, 3-го чи 4-го років навчання. Для вивчення дисциплін суспільно-гуманітарного циклу передбачений модуль «Expression et communication» («Самовираження і спілкування»). У модуль входять курси: «Іноземна мова», «Публічно-ділове спілкування», «Риторика», «Ділове листування», «Конфліктологія» тощо. Усі студенти Франції вивчають іноземну мову. Це легко помітити з назви – «Економічна й фінансова англійська мова», що присутня у програмі Університету Париж-Дофін (напрямок «Банківська справа, фінанси й страхування»).

В цілому для західноєвропейських країн характерна увага до іноземних мов та інших дисциплін суспільно-гуманітарного циклу. Як відомо, після винаходу у США чикагської моделі коледжу (відповідник нашого ВНЗ гуманітарного скерування) та його відносного успіху в багатьох закладах країни поширилася практика значного використання суспільних та гуманітарних дисциплін для загального формування особистості студента, його підготовки до конкуренції на ринку праці США. В Європі традиційно дуже висока повага до іноземних мов, а інші гуманітарні дисципліни вивчаються на факультативній основі. Подібне явище можна пояснити тим, що середня освіта в розглянутих країнах триває на рік більше, ніж в Україні. Це дає змогу винести на рівень середньої освіти ті загальні суспільні та гуманітарні дисципліни, які в Україні викладаються лише у вищих школах. Наприклад, в усіх країнах Західної Європи старшокласники вивчають не одну, а одразу дві іноземні мови.

Така ж тенденція спостерігається у США, Японії і Південній Кореї. У великому секторі соціальної та гуманітарної освіти з десятками дисциплін на теренах Європи і США неважко відшукати наступні навчальні курси: «Грецька міфологія», «Історія Афінівської держави» тощо. Та поряд з подібними є набагато більше тих дисциплін, де йдеться про явища і події сучасності з врахуванням еволюції.

Використовуючи практику і досягнення Європейського Союзу, ми й вбачаємо найширші перспективи розвитку сучасної національної соціально-гуманітарної освіти. В Україні за роки незалежності відбулося багато спеціалізованих зібрань науковців з метою встановлення шляхів і засобів трансформації до європейських норм успадкованої від радянського періоду вищої школи. Ця трансформація вищої освіти має бути успішно завершена. Світовий досвід свідчить, що оптимізація соціальних та гуманітарних дисциплін в європейській та американській вищій технічній освіті полягає в оновленні їх змісту з урахуванням досягнень сучасних наук; введення нових дисциплін спрямованих на удосконалення особистісних якостей; використання інноваційних технологій, методів і форм навчання (публічний виступ, дискусія в малих групах); введення комунікативних дисциплін, що скеровані на розвиток критичного аналізу. З досвіду зарубіжних держав слід запозичити перспективні досягнення, доповнивши їх пропозиціями і теоріями українських науковців, які враховують головні сучасні тенденції змін в різних галузях науки і технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції: Монографія / Б.А. Воронкова, М.А. Дебич, Н.М. Дем'яненко, Н.О. Дівінська ін.]; За заг. ред. Г.В. Онкович. – К., 2014. – 326 с.
2. Колган С. Доповідь про свободу. Адміністрування в системі вищої освіти демократичного суспільства (на прикладі США). – К.: Амбасада США, 2001. – 19 с.
3. Bentley J.H., Ziegler H.F. Tradition and Encounters. A Global Perspective on the Past, Volume II: From 1500 to the Present. – Boston – Toronto, McGraw-HillComp., 2000. – P. 531–1067.
4. OECD (2013), Education at a Glance 2013: OECD Indicators. – Paris, OECD Publishing, 2013. – 440 p. (<http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>).
5. UNESCO-UIS (2012), International Standard Classification of Education ISCED 2011, UNESCO Institute for Statistics, Montreal.
6. Schleicher A. Evaluating systems to improve education. – Paris, OECD, 2010. – 130 p.

Наші автори

Бойко Ганна, аспірантка кафедри іноземних мов, Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

Болтівець Сергій, доктор психологічних наук, професор, завідувач Відділу розвитку молодіжної політики Державного інституту сімейної та молодіжної політики України, Голова Всеукраїнського координаційного бюро ЮНЕСКО «Освіта дорослих України», м. Київ, Україна.

Волошко Дмитро, студент Навчально-наукового інженерно-технічного інституту імені І.С. Гулого, група ОХ-ІІ-2, Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна

Гнеда Микола (Hneda), м. Куритиба, штат Парана, Федеративна Республіка Бразилія.

Гущик Валентина, студентка Навчально-наукового інженерно-технічного інституту імені І.С. Гулого, група ОХ-ІІ-2, Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна

Долан Лінда (DOLAN Lynda), магістр психології Університету Йоганнесбургу (Південно-Африканська Республіка), докторантка PhD Сіднейського університету, клінічний психолог Клініки сімейної медицини міста Сіднею, Австралія.

Драпогуз Василь, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Центру гуманітарної освіти НАН України, м. Київ, Україна

Іванов Андрій Геннадійович (Ivanov Andrey Gennadievich), кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії Федеральної державної бюджетної освітньої установи вищої освіти «Липецький державний технічний університет», м. Липецьк, Російська Федерація.

Журбіна Ірина Вікторівна (Zhurbina IrinaVictorovna), кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри історії, теорії та практики соціальних комунікацій, Федеральна державна бюджетна освітня установа вищої освіти «Удмуртський державний університет» «Удмуртский государственный университет», м. Іжевськ, Російська Федерація.

Зелінський Микола, кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету, м. Київ, Україна.

Карabanова Валентина Анатоліївна (Karabanova Valentina Anatolievna), аспірантка кафедри історії, теорії та філософії культури, Новгородський державний університет імені Ярослава Мудрого, м. Великий Новгород, Російська Федерація.

Карпетян Володимир Севанович (Karapetyan Vladimir) доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Вірменського педагогічного університету імені Хачатура Абовяна, м. Єреван, Республіка Вірменія.

Кітов Микола Григорович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Коженювські Лешек Фредерік (Leszek F. Korzeniowski), доктор хабілітований, професор, професор Краківського педагогічного університету, Президент Європейської асоціації наук про безпеку (EUROPEAN ASSOCIATION for SECURITY), Краків, Польща.

Кузьмик Ульяна Геннадіївна (Kuzmyk Ulyana Gennadiivna), асистент кафедри технології молока і молочних продуктів Навчально-наукового інституту харчових технологій Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Лебединська Тетяна, професор, письменниця, Санкт-Петербург, Російська Федерація

Маленко Сергій Анатолійович (Malenko Sergiy Anatolyovich), доктор філософських наук, професор, зав. кафедрою теорії, історії, та філософії культури, Новгородський державний університет імені Ярослава Мудрого, м. Великий Новгород, Російська Федерація.

Михалевич Артур Петрович (Mykhalevych Artur Petrovich), студент Навчально-наукового інституту харчових технологій, група МО-III-2, Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Некіта Андрій Григорович (Nekita Andriy Grigorovich), доктор філософських наук, професор, професор кафедри теорії, історії, та філософії культури, Новгородський державний університет імені Ярослава Мудрого, м. Великий Новгород, Російська Федерація.

Панченко Олександра Павлівна (Panchenko Oleksandra Pavlivna), студентка Навчально-наукового інституту харчових технологій, група МО-III-2, Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Релоджо Денніс (Relojo Dennis), головний редактор психологічного журналу «Психрег», м. Лондон, Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії.

Саракун Лариса Петрівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Скуйбіда Валерія Віталіївна (Scuibida Valeria Vitaliivna), студентка Навчально-наукового інституту харчових технологій, група МО-III-2, Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Смирнов Василь Андрійович (Smirnov Vasily Andreevich), кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри теорії, історії, та філософії культури Новгородський державний університет імені Ярослава Мудрого, м. Великий Новгород, Російська Федерація.

Трач Роман (Tratch Roman), професор психології Сейнт-Джон Фішер Коледжу м. Рочестер штату Нью Йорк, повний член Американської психологічної асоціації, співорганізатор американської Асоціації гуманістичної психології, США.

Фаріон Ірина Дмитрівна (Farion Iryna Dmytrivna), доктор філологічних наук, професор Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, Україна.

Філімонов Ігор Олександрович, студент, міжнародна економіка, III-8, Навчально-науковий інститут економіки і управління Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Ценк Райнхільд (Zenk Reinhold), психологічний психотерапевт, експертний керівник Інституту Концепції Інтегративних Методик (КІМ) м. Вольфсбургу Академічної навчальної лікарні Медичного університету Ганноверу, Федеративна Республіка Німеччина.

Левицька Надія Миколаївна, доктор історичних наук, завідувач, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Пилипенко Олександр Євгенович, доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Буравченкова Світлана Борисівна, кандидат історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Науменко Наталія Валентинівна, доктор філологічних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Нікітіна Ірина Всеволодівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Павлов Валерій Лук'янович, кандидат філософських наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Береговий Сергій Ігорович, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Кобилянський Євген Едуардович, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Коцюбанська Ольга Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Курас Артем Іванович, кандидат політичних наук, науковий співробітник Інституту соціології НАН України, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Пивоваренко Олена Андріївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Яременко Світлана Андріївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Чугаєва Наталія Юріївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Приблуда Людмила Михайлівна, асистент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Олексієнко Ірина Вікторівна, доктор юридичних наук, професор Дніпровського державного інституту внутрішніх справ України.

Рябінін Євген Вадимович, кандидат політичних наук, доцент кафедри історії міжнародних відносин Маріупольського державного гуманітарного університету, м. Маріуполь, Україна.

Соколова Наталія, Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ, Україна

Тороп Анатолій, Національний університет будівництва і архітектури, м. Київ, Україна

Назаренко Юлія, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ України, м. Дніпро, Україна.

Якименко Наталія, Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка, м. Полтава, Україна.

Захарченко Іван, Навчально-науковий інститут харчових технологій, НУХТ, м. Київ, Україна.

Медвідь Федір, Курчина Тамара, Твердохліб Анатолій, Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ, Україна

Остапчук Галина, Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна.

Сур Ігор, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ України, м. Дніпро, Україна.

Блаженко Сергій, Волошко Дмитро, Навчально-науковий інженерно-технічний інститут ім. акад. І.С. Гулого. НУХТ, м. Київ, Україна.

Бабіна Світлана, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна.

Кочерга Надія, Національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, Полтава, Україна.

Красільнікова Олена, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна.

Самко Олег, Смілянський коледж харчових технологій НУХТ, м. Сміла, Україна.

Ярошук Інна, Київський національний університет будівництва та архітектури, м. Київ, Україна.

Ісаєнко Тетяна, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава, Україна.

Новікова Світлана, Маріупольський державний університет, м. Маріуполь, Україна.

Тур Оксана, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава, Україна.

Смольницька Ольга, Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського, м. Київ, Україна.

Гербут Надія, Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ, Україна.

Волоніць Володимир, Маріупольський державний університет, м. Маріуполь, Україна.

Баранівський Василь, ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ, Україна.

Передерій Ірина, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава, Україна.

Ювсечко Ярослав, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна.

Перегида Євген, Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ, Україна

Петренко Ірина, д-р іст. н., професор ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава, Україна.

Бугар Аліна, Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна

Силка Оксана, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна.

Єрмоленко Валентин, м. Черкаси, Україна.

Кохан Олена, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.

Кукса Богдана, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.

Galynska Olena, The National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.

Зязюн Лариса, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Лисенко Тетяна, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна.

Яненко Лариса, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.

Лисенко Олександр, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна.

Костюк Ірина, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.

Сироватко Юлія, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.

Бондарчук Марина, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.

Кулікова Валентина, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.

Гудков Сергій, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна.

Наукове видання

ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА ВИЩОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД І ПРОБЛЕМИ

29 травня 2018 року

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Матеріали друкуються в авторській редакції

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, галузевої термінології та інших відомостей